

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

7

ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΥΤΑΝΗ ΜΙΧΑΛΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ • ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ • ΤΟ Α.Π.Θ. ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ • **ΤΟ Α.Π.Θ. ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ** • ΚΙΤΡΟΣ • ΜΑΝΤΕΜΟΧΩΡΙΑ • Ο ΑΡΜΕΝΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ • Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟΥ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ • ΞΑΝΑΒΡΙΣΚΟΝΤΑΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ • ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ • ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ • ΒΙΒΛΙΟΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΟ

ΧΟΡΗΓΟΣ

Ε.Ν. ΜΑΝΟΣ επε

ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΝΕΣ-ΔΙΑΚΑΝΟΝΙΣΤΕΣ ΖΗΜΙΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

Τσιμισκή 2, 54625 Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνο 551754, 533026
Ομοιότυπο 551748
Για επιστολές: Τ.Θ. 10756, 54110
Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: peebe2@otenet.gr

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΑΙΡΟΙ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ • ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΑΚΚΑΣ Α.Β.Ε.Ε.
ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ • Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε. • GOTA INTERNATIONAL Α.Ε.Α.
ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΑΣΚΟΠΟΥΛΟΣ • ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΔΟΥΚΑ Α.Ε. • ΕΞΕΛΚΑ Α.Ε.
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ • Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε.
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ • ISOMAT Α.Β.Ε.Ε. • Ε. Ν. ΜΑΝΟΣ Ε.Π.Ε.
ΜΠΑΡΜΠΑΣΤΑΘΗΣ Α.Ε. • ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤ. ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ • ΣΑΝΗ Α.Ε.
ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ • ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε. • ΦΙΛΚΕΡΑΜ JOHNSON Α.Ε.
ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ Α.Β.Ε.Ε. • ΑΘ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ,
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΡΕΛΛΑ, ΕΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΤΕΥΧΟΣ ΕΒΔΟΜΟ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2002

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: € 6
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΤΗΣΙΩΣ: € 17
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: € 30

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ:
ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΠΑΓΚΑΛΟΥ
ΤΗΛ. 288491

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΔΟΚΙΜΙΩΝ:
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΣΑΧΙΝΙΔΟΥ
ΤΗΛ. 551754

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ:
ΣΤΕΛΛΑ ΛΟΥΚΑ
ΤΗΛ. 533026

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
Λασσάνη 3, 546 22 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 237463, 237515

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ
UNIVERSITY STUDIO PRESS A.E.
Αρμενοπούλου 32, 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 208731, 209637, 209837 Fax 216647
e-mail: univstud@spark.net.gr

Εξώφυλλο: Μαρμάρινο ανάγλυφο με παράσταση νεκρόδειπνου. Δεύτερο μισό του τέταρτου π.Χ. αιώνα. Ανευρέθη στον χώρο του Πανεπιστημίου.

949.5658
Θεσ
LIBRARY
ANATOLIA COLLEGE
Thessaloniki, Greece
12023440

EDITORIAL

Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης συμπλήρωσε 75 χρόνια ζωής και λειτουργίας. Το ίδιο συνέβη και με άλλους θεσμούς της Θεσσαλονίκης που δρομολογήθηκαν στη δεκαετία του 1920, όπως λόγου χάρη η Διεθνής Έκθεση. Αλλά και με θεσμούς που καταργήθηκαν, όπως η Ελληνική Ορθόδοξος Κοινότητα Θεσσαλονίκης, που διαλύθηκε προ 75 ετών, περνώντας –σχεδόν οριστικά– στη λήθη.

Επέτειοι τέτοιας μορφής δεν αφορούν μόνο τους εορτάζοντες οργανισμούς, αλλά όλους μας. Συνδέονται με αναδρομές, που αντανακλούν τις σύγχρονες αντιφάσεις, όσες παράγει και βιώνει η πόλη. Η ιστορία ενός θεσμού δεν είναι μόνο η ιστορία ενός θεσμού. Ούτε είναι απλώς «κομμάτι της ιστορίας της πόλης», όπως λέγεται συνήθως στις επετείους. Η ιστορία δεν διασπάται σε κομμάτια, δεν τέμνεται και δεν ζυγίζεται. Η Διεθνής Έκθεση, επί παραδείγματι, *είναι* η ιστορία της Θεσσαλονίκης. Το Πανεπιστήμιο αποτελεί οντότητα διαχρονική, συνείδηση ευρύτερη, που υπερκαλύπτει πρόσωπα και μαθήματα και κτίρια, το πανεπιστήμιο είναι *εμείς*, *είμαστε* εμείς, ακόμη κι αν δεν φοιτήσαμε σ' αυτό. Δύσκολα θα εντοπίσει κανείς κάποιο σημαντικό γεγονός ή πρόσωπο, που να έχει σχέση με την πόλη και να μην συνδέεται με το Πανεπιστήμιό της. Δύσκολα θα εντοπίσει κανείς μία πτυχή της μικροϊστορίας της πόλης, που να μην διαθέτει τη λέξη πανεπιστήμιο στην περιγραφή της.

Αντί άλλων αποδείξεων, αρκεί κανείς να ξεφυλλίσει το περί πανεπιστημίου ανθολόγιο, που φιλοξενούμε στο παρόν τεύχος (Γ. Αναστασιάδης), και θα διαπιστώσει ότι η αίσθηση της πανεπιστημιακής λειτουργίας έχει επηρεάσει σύμπασες τις καρδιές και έχει οδηγήσει σε γλαφυρές περιγραφές πολλές αξιόλογες πέννες.

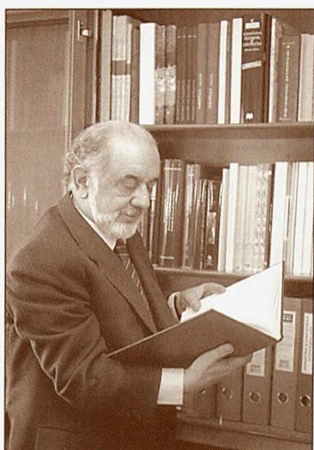
Στα σύγχρονα θέματα και τις μελλοντικές προοπτικές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης επικεντρώνει η συνέντευξη του πρύτανη του ιδρύματος. Ο τόπος του πανεπιστημίου, και συγκεκριμένα η ιδιότητά του ως αρχαίου κοιμητηρίου (Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη), και οι τρόποι χρηματοδότησης του Α.Π.Θ. στην εναρκτήρια φάση του (Χ. Παπαστάθης & Ε. Χεκίμογλου) είναι οι θεματικές που συμπληρώνουν τις καταθέσεις των ερευνητών για το αφιέρωμα του παρόντος τόμου. Μαζί με τα κείμενα του προηγουμένου, πιστεύουμε πως αποτελούν ένα corpus μελετών για το Α.Π.Θ. *εκ των έξω*, δηλαδή όχι «εσωτερική» ιστόρηση του οργανισμού, αλλά θέασή του από τη σκοπιά της πόλης των Θεσσαλονικέων.

Οι αρχαιότητες του Κίτρους (Ε. Μαρκή), η μουσειολογική αξιοποίηση των Μαντεμοχωρίων (Ο. Σακκαλή), ο αρμενικός ναός της Παναγίας στη Θεσσαλονίκη (Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου), η ατμόσφαιρα στην πόλη κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου (Α. Γερόλυμπου), η μεγάλη έκθεση που έγινε στο Παρίσι για το Βυζάντιο (Μ. Καμπούρη-Βαμβούκου) και τα νέα βιβλία είναι τα θέματα που επιλέξαμε γι' αυτόν τον τόμο. Τα σχόλια και οι παρατηρήσεις του αναγνώστη είναι πάντοτε καλοδεχούμενες.

Ιούνιος '08, δώρο, €6.00

Τι θα βρείτε σ' αυτό το τεύχος

ΤΟ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Στον έκτο τόμο της σειράς «Θεσσαλονικέων Πόλις», ασχοληθήκαμε με το χώρο του Πανεπιστημίου. Χωρίς να εγκαταλείπουμε αυτήν την πτυχή, στον παρόντα τόμο περνούμε και στους ανθρώπους, τα σχέδιά τους και τις αναμνήσεις τους.

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΡΙΖΟΣ

Τηλέφωνα:

ΕΤΟΣ 41ον - ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β - ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ 14282

ΤΟ ΦΩΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΠΡΩΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 17 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1954

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ Δρχ. 1.50

ΓΡΑΦΕΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΟΔΟΣ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΑΡΙΘ. 1

ΕΠΙ ΤΕΤΡΑΩΡΟΝ ΧΘΕΣ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΦΟΙΤΗΤΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ ΔΙΑΔΗΛΟΥΝΤΕΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΗΛΘΟΝ ΕΙΣ ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΑΙΜΑΤΗΡΑΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΜΕ ΤΑΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Ἐτραυματίσθησαν 5 φοιτηταί, 2 ἰδιῶται 9 ἀστυνομικοὶ καὶ 3 πυροσβέσται

ΤΑ ΠΕΡΙΞ: Το Κίτρος Πιερίας και τα Μαντεμοχώρια είναι περιοχές πολύ κοντινές στη Θεσσαλονίκη. Όμως η σχέση τους με την πόλη δεν είναι απλώς γεωγραφική. Ανατρέχοντας κανείς στις παλαιές ιστορικές πηγές, συναντά πολύ συχνά και την Πιερία και τα μεταλλεία της Χαλκιδικής. Οι μελέτες που δημοσιεύονται σε αυτήν την ενότητα δεν είναι προσανατολισμένες μόνο στο παρελθόν, αλλά ενδιαφέρονται για τη σύνδεση με το μέλλον. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι μουσειολογικές προτάσεις για την αξιοποίηση των παλαιών μεταλλείων.

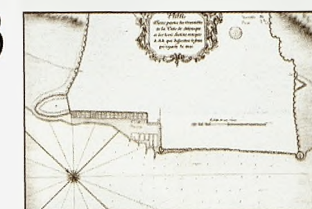

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΑ ΘΕΜΑΤΑ: Ο αρμενικός ναός και ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος. Μια σημαντική έκθεση στη Γαλλία που αφορά και τη Θεσσαλονίκη. Αλλοδαποί φοιτητές στο Α.Π.Θ. Συνέντευξη με τον Αλκιβιάδη Γιαννόπουλο. Και πολλά νέα βιβλία, που εκλήθησαν σε προσκλητήριο.

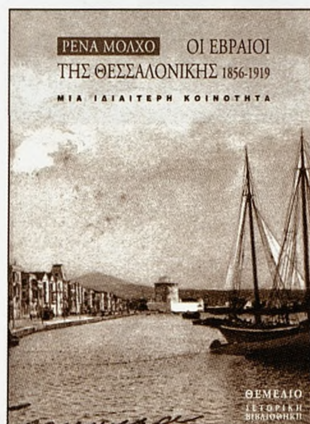

199 ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Το γεγονός και μόνο ότι υπάρχουν πάνω από 5.000 αλλοδαποί και ομογενείς φοιτητές στο πολυπληθέστερο πανεπιστήμιο των Βαλκανίων, αποτελώντας ποσοστό 7% του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού του, ήταν επόμενο να ευαισθητοποιήσει φορείς, όπως την Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του Α.Π.Θ. για τα θέματα που απασχολούν την ιδιαίτερη αυτή ομάδα. Στην πρόταση διεξαγωγής ενός σχετικού ερευνητικού προγράμματος ανταποκρίθηκε θετικά η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, που το υποστηρίζει οικονομικά, ενώ η Επιτροπή Ερευνών του Α.Π.Θ. έχει την υψηλή εποπτεία.

201 ΜΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟ: «Είμαι απολύτως ικανοποιημένος από την κυκλοφορία του βιβλίου μου», δήλωσε ο πεζογράφος. «Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι η καλή πώληση του οφείλεται κυρίως στη συνδρομή και υποστήριξη φίλων και γνωστών. Στα βιβλιοπωλεία το πράγμα αλλάζει. Αν στη Θεσσαλονίκη βρέθηκαν εικοσιπέντε-τριάντα άνθρωποι που αγόρασαν το βιβλίο μου σε βιβλιοπωλείο (...)». Ο λόγος για το μυθιστόρημα «Κεφάλια στη σειρά», που εκδόθηκε το 1935 στη Θεσσαλονίκη.

203 ΒΙΒΛΙΟΝ; ΠΑΡΟΝ: *Πολλά ενδιαφέροντα βιβλία από, και για, τη Θεσσαλονίκη παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλιοπροσκλητήριο:* *Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη του ορεινού οικισμού της Όσσας *Ο Συνοικισμός Ευαγγελικών της Κατερίνης (1923-2000)-Τοπική ιστορία και κίνηση των θρησκευτικών ιδεών *Δι' εγκαταστάσεως 1914 *«Δούναι και λαβείν», Μία διαχρονική αμφίδρομη πράξη-Επιλογή εκθεμάτων από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης *The Medieval Aristocracy on Mount Athos *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, 1856-1919-Μία ιδιαίτερη κοινότητα *Χειροκίνητες δραιζίνες *Les imprimes helléniques publies à Thessaloniki (1850-1912). Contribution à la bibliographie hellénique *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την τουρκοκρατία: Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας *Σωτήριος Γκοτζαμάνης: Ο άνθρωπος, ο πολιτικός, ο μύθος *Οι πρώτοι συμβολαιογράφοι – Τα πρώτα συμβόλαια στη Θεσσαλονίκη (1912-1922).

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Στο άρθρο της κυρίας Στέλλας Σαλέμ, με τίτλο «Το παλαιό εβραϊκό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης» (σ. 57-78), θα πρέπει να γίνουν οι εξής βιβλιογραφικές συμπληρώσεις:

(α) Στη λεζάντα της εικόνας 24, να προστεθεί η προέλευση του χάρτη και της λεζάντας: Π. Σαββαΐδης & Α. Μπαντέλας, *Πόλις Πανεπιστημίου Πόλις. Η ιστορία της Πανεπιστημιούπολης του Α.Π.Θ. μέσα από χάρτες και διαγράμματα*, Θεσσαλονίκη 2000, 97 (σχ. 7.1).

(β) Στη λεζάντα της εικόνας 26, να προστεθεί η προέλευση του χάρτη και της λεζάντας: Π. Σαββαΐδη & Α. Μπαντέλας, ό.π., 62 (σχ. 4.11).

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΑΛΗΘΙΝΟ ΘΑΥΜΑ ΤΟ ΑΠΘ

Συνέντευξη στη Γιώτα Μυρτσιώτη

"Η εκπαίδευση οφείλει να προσαρμόζεται συνεχώς στις τεχνολογικές και κοινωνικές αλλαγές μεταφέροντας από γενιά σε γενιά τα επιτεύγματα, τις θεμελιώδεις αρχές και τους καρπούς της ανθρώπινης εμπειρίας και παράδοσης. Η εκπαίδευση, ωστόσο, δεν αρκεί. Απαιτείται και παιδεία. Παιδεία σύγχρονη, ανταγωνιστική στον τομέα ανάπτυξης και τεχνολογίας αλλά, ταυτόχρονα, και ικανή να προασπίζει την έννοια της εθνικής ταυτότητας, της δικής μας αλλά και κάθε έθνους".

Το απόσπασμα από το βιβλίο του πρύτανη του ΑΠΘ Μιχάλη Παπαδόπουλου ("Μετά το αμφιθέατρο: Η παιδεία και ο άνθρωπος του νέου αιώνα", Εκδόσεις Ιανός) εμπεριέχει τη φιλοσοφία αλλά και το όραμά του για το μεγαλύτερο πανεπιστημιακό ίδρυμα της χώρας, το οποίο υπηρετεί εδώ και 27 χρόνια. Η εκλογή του στην Πρυτανεία το 1997 έμελλε να συμπέσει με τη δύση του περασμένου αιώνα και η επανεκλογή του με την αυγή της νέας χιλιετίας σε μια εποχή ραγδαίων διεθνών εξελίξεων. Σ' αυτό το μεταβαλλόμενο περιβάλλον της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας προσανατολίζει τους στόχους του για το ΑΠΘ, επιδιώκοντας να προσδώσει στο μεγαλύτερο πανεπιστημιακό ίδρυμα της χώρας το ρόλο που του αξίζει. Βασική προϋπόθεση, ωστόσο, είναι η επίλυση μιας σειράς προβλημάτων μεταξύ των οποίων ο "'γιγαντισμός' του ιδρύματος που απαιτεί εκσυγχρονισμό της δομής και της διοίκησής του", η "οικονομική αυτοτέλεια", "στέγη για τις άστεγες σχολές του πολιτισμού", ανάπτυξη διεθνών συνεργασιών με ταχύτητα για μια πολύπλευρη μόρφωση στους αυριανούς επιστήμονες με ποιότητα ζωής, ελεύθερη κριτική και τεκμηριωμένη σκέψη.

Οι αρχές πάντως που διέπουν το έργο του, τόσο ως πανεπιστημιακού δασκάλου όσο και ως πρύτανη, είναι εργατικότητα, χαμηλοί τόνοι, αποφασιστικότητα, διαφάνεια, δικαιοσύνη στα ανθρώπινα

μέτρα, σύντομος και κατανοητός λόγος, ένας λόγος μεστός, όπως διαφαίνεται και από τις απαντήσεις του στις ερωτήσεις που του έθεσε το περιοδικό "Θεσσαλονικέων Πόλις".

ΕΡ.: *Εβδομήντα πέντε χρόνια συμπληρώνει φέτος το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Εσείς πόσα χρόνια έχετε συμπληρώσει στο πανεπιστήμιο και πόσα στη Πρυτανεία;*

ΑΠ.: Υπηρετώ το ΑΠΘ 27 χρόνια. Τρία χρόνια ως αντιπρύτανης, διανύω πέμπτο χρόνο ως πρύτανης και 13 συνεχόμενα στην Σύγκλητο. Αν ληφθούν υπόψη και τα 5 φοιτητικά χρόνια, πιστεύω ότι αθροιζόμενα κάνουν σχεδόν μια ζωή.

ΕΡ.: *Ηγείστε του μεγαλύτερου πανεπιστημίου της χώρας. Μπορείτε να μας δώσετε με αριθμούς την εικόνα αυτού του ιδρύματος;*

ΑΠ.: Το Αριστοτέλειο είναι πραγματικά ένα πανεπιστήμιο. Τα 44 Τμήματά του καλύπτουν όλες τις επιστήμες και τις καλές τέχνες. Οι 70.000 εγγεγραμμένοι φοιτητές –εκ των οποίων παρακολουθούν μη έχοντας χάσει εξάμηνο οι 45.000– οι 2.100 διδάσκοντες, οι 2.000 διοικητικό και τεχνικό προσωπικό συνθέτουν μια πολυάριθμη και δυναμική πολιτεία, τη μεγαλύτερη πανεπιστημιακή κοινότητα στη νοτιοανατολική Ευρώπη.

ΕΡ.: *Ποιοι, κατά τη γνώμη σας, ήταν οι σταθμοί στην 75άχρονη πορεία του ΑΠΘ;*

ΑΠ.: Η ίδρυσή του στις 5 Ιουνίου 1925 από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Η περίοδος 1928-1936, όπου λαμπρά ονόματα του πνεύματος και της γλώσσας, όπως οι Εμαν. Τριανταφυλλίδης, Χρ. Θεοδωρίδης, Αλ. Δελμούζος, Στ. Κυριακίδης, Κ. Ρωμανός κ.ά., καθηγητές κυρίως της Φιλοσοφικής Σχολής, υιοθετούν το φιλελεύθερο πνεύμα, προβάλλοντας ένα πρόσωπο εντελώς αντίθετο από αυτό του συντηρητισμού στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η θυσία των εβδομήντα φοιτητών στον απελευθερωτικό αγώνα 1940-'44. Η περίοδος 1955-64, όπου σημειώνεται ραγδαία ανάπτυξη στις κτιριακές υποδομές, με πρωτεργάτη τον Κ. Καραμανλή, σημαντικές απαλλοτριώσεις των γύρω εκτάσεων και ανοικοδόμηση του μεγάλου μέρους των σημερινών κτιρίων. Το 1974, κορύφωση της αντίστασης στην περίοδο της δικτατορίας από τους φοιτητές μας και τους ελάχιστους καθηγητές, που λήγει με την κατάληψη της Πολυτεχνικής ταυτόχρονα με το Πολυτεχνείο Αθηνών. Το 1982, όπου η εφαρμογή του νόμου-πλαισίου 1268/82 επιφέρει καινοτομίες στη δομή και λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, με κύριο χαρακτηριστικό τη συμμετοχή όλων των φορέων της πανεπιστημιακής κοινότητας στη διοίκηση του Πανεπιστημίου. Από το 1990 και μετά η έρευνα γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του Πανεπιστημίου και προχωρά παράλληλα με την διδασκαλία. Οι συνεργασίες με τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια αυξάνουν με γοργούς ρυθμούς.

Βιογραφικό σημείωμα

Ο Μιχάλης Παπαδόπουλος γεννήθηκε το 1936 στη Δράμα. Σπούδασε πολιτικός μηχανικός στη Θεσσαλονίκη, δούλεψε επί μια δεκαετία ως ελεύθερος επαγγελματίας στη δυτική Μακεδονία κι έκανε, στη συνέχεια, το διδακτορικό του στο Άαχεν της Γερμανίας. Μετά την μεταπολίτευση επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου το 1976 εκλέγεται καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών του ΑΠΘ. Στο επιστημονικό πεδίο ασχολείται με την εξοικονόμηση ενέργειας στα κτίρια. Διδάσκει Οικοδομική και γράφει σειρά βιβλίων και επιστημονικών άρθρων. Κοσμήτορας της Πολυτεχνικής Σχολής από το 1988 ως το 1994 και αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου από το 1994 ως το 1997.

ΕΡ.: *Θεωρείτε ότι έχετε βάλει την προσωπική σας σφραγίδα σ' αυτό το ίδρυμα ως πρύτανης; Και ποια είναι αυτή;*

ΑΠ.: Προσπάθησα μαζί με τους συνεργάτες μου να δημιουργήσουμε κλίμα συνεργασίας του ανθρώπινου δυναμικού ξεπερνώντας παλαιότερες αγκυλώσεις, να ανθίσει ο πολιτισμός στο ΑΠΘ. Η συμφωνική ορχήστρα μας, η φοιτητική εβδομάδα με τις εκδηλώσεις ζωγραφικής, μουσικής, θεάτρου, φωτογραφίας, εθελοντισμού, διαλόγου, η προσπάθεια καταγραφής της ιστορίας του ιδρύματος και η έναρξη της προσπάθειας δημιουργίας Μουσείου Ιστορίας του Πανεπιστημίου είναι μερικά δείγματα. Να δημιουργηθεί η αμφίδρομη σχέση συνύπαρξης και συλλειτουργίας πόλης-Πανεπιστημίου με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και τη συμμετοχή μας στα προβλήματα της πόλης και της χώρας. Να στηρίξουμε τους φοιτητές μας γενικά και ιδιαίτερα τους ξένους και τους φοιτητές μας με ειδικά προβλήματα, με την ίδρυση και τη λειτουργία της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής. Το αν μπήκε η προσωπική μου σφραγίδα τα χρόνια αυτά στο Πανεπιστήμιο, θα το κρίνει η πανεπιστημιακή κοινότητα και ο κοινωνικός περίγυρος.

ΕΡ.: *Ποιες αρχές διέπουν το έργο σας τόσο ως ακαδημαϊκού δάσκαλου όσο και ως πρύτανη;*

ΑΠ.: Εργατικότητα, χαμηλοί τόνοι, αποφασιστικότητα, διαφάνεια, δικαιοσύνη στα ανθρώπινα μέτρα, σύντομος, κατανοητός λόγος.

ΕΡ.: *Τα τελευταία χρόνια υπάρχει ένα άνοιγμα του Πανεπιστημίου προς την πόλη με πολιτιστικές εκδηλώσεις, την έκδοση ενός περιοδικού, επαναφορά φοιτητικής εβδομάδας κ.λπ. Κάποτε ήταν βασικός πυρήνας της κοινωνικής και πνευματικής ζωής της πόλης. Εξακολουθεί να είναι; Τι κάνει για να επανακτήσει αυτό το ρόλο;*

ΑΠ.: Πιστεύω ότι, πραγματικά, τα τελευταία χρόνια η επικοινωνία της πόλης μας με το Πανεπιστήμιο είναι σε πολύ καλό σημείο. Στις εκδηλώσεις πνεύματος και πολιτισμού γεμίζουν οι αίθουσες του Πανεπιστημίου από συμπολίτες μας. Το, κατά γενική ομολογία, εξαίρετο περιοδικό μας "η Πανεπιστημιούπολη" και οι σελίδες μας στο διαδίκτυο μάς φέρνουν ακόμα πιο κοντά.

ΕΡ.: *Ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίσατε στην λειτουργία και την οργάνωση του ιδρύματος ως σήμερα και ποια έχετε ακόμη μπροστά σας να λύσετε; Μπορείτε να τα αξιολογήσετε;*

ΑΠ.: Οι κτιριακές υποδομές που δεν επαρκούν μετά την υπέρμετρη αύξηση των εισακτέων. Οι ελλείψεις σε διοικητικό προσωπικό. Οι περιορισμένες πιστώσεις για την ανανέωση του εξοπλισμού των εργαστηρίων. Ο "γιγαντισμός" του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, που απαιτεί εκσυγχρονισμό της δομής και της διοίκησής του. Το τελευταίο είναι και το σημαντικότερο και απαιτεί την εκπόνηση σημαντικής μελέτης που θα παρουσιάσει τις εναλλακτικές δυνατότη-

Εγραψε γι' αυτόν, στον πρόλογο του βιβλίου του, ο Ι. Μανωλεδάκης:

"Παιδί προσφυγικής οικογένειας ο Μιχάλης Παπαδόπουλος (1936) γίνεται κι αυτός στα τέσσερα χρόνια του πρόσφυγας μέσα στην ίδια του την πατρίδα, όταν η οικογένειά του αναγκάζεται να φύγει από τη Δράμα στη νότια Ελλάδα, για να αποφύγει την βουλγαρική κατοχή. Χαραγμένα έντονα στη μνήμη του τα παιδικά του βιώματα, του άφησαν, ωστόσο, τη ζεστή γεύση της συντροφικότητας της γειτονιάς και των φίλων, που φαίνεται να ανθεί στα δύσκολα χρόνια. Μετά, έρχεται η νοσταλγική περίοδος της φοιτητικής ζωής στη Θεσσαλονίκη, που συμπίπτει με τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Πολυτεχνικής Σχολής. Ο ανήσυχος και γεμάτος όνειρα τότε φοιτητής έμελλε να γίνει ο μετέπειτα κοσμήτοράς της για έξι χρόνια. Ο Μιχάλης Παπαδόπουλος ρίζωσε τελικά σ' αυτήν την πόλη, όπου "μπόρεσε να συναντήσει την Ιστορία".

«Εργατικότητα, χαμηλοί τόνοι, αποφασιστικότητα, διαφάνεια, δικαιοσύνη στα ανθρώπινα μέτρα, σύντομος, κατανοητός λόγος»

τες και τη βιωσιμότητά της. Ο κ. υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων υποσχέθηκε την αύξηση της χρηματοδότησης, οπότε θα μπορέσει το ΑΠΘ να γίνει πιο ευέλικτο και ανταγωνιστικό.

ΕΡ.: *Θεωρείτε ικανοποιητική τη χρηματοδότηση για την κάλυψη των αναγκών αυτού του τεράστιου μηχανισμού;*

ΑΠ.: Όπως προανέφερα, τα διατιθέμενα από την πολιτεία κονδύλια είναι μικρότερα από τις ανάγκες μας. Είναι φυσικό, μια και η Ελλάδα είναι η τελευταία χώρα στην Ε.Ε. στο ύψος των κονδυλίων που διαθέτει για την παιδεία.

ΕΡ.: *Σε ποιο σημείο βρίσκεται το αίτημα για την οικονομική και διοικητική αυτοτέλεια των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων;*

ΑΠ.: Εδώ και χρόνια την υπόσχεται το υπουργείο Παιδείας, χωρίς να αποφασίζει την θεσμοθέτηση και την ουσιαστική εφαρμογή της. Η αυτοτέλεια αποτελεί πάγιο αίτημα των Ανώτατων Ιδρυμάτων.

ΕΡ.: *Κατά πόσο μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ευρωπαϊκό το πανεπιστήμιο, του οποίου ηγείστε;*

ΑΠ.: Δεν χρειάζεται να το χαρακτηρίσουμε. Το ΑΠΘ είναι ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο. Τα επιστημονικά προγράμματα που εκπονούνται σε συνεργασία με όλα τα πανεπιστήμια του κόσμου, καθώς και οι ανταλλαγές επιστημονικού προσωπικού και φοιτητών το αποδεικνύουν. Πρόσθετο στοιχείο αποτελεί η αποδοχή, προσαρμογή και διάκριση των αποφοίτων μας σε όλα τα πανεπιστήμια του κόσμου, όπου κάνουν μεταπτυχιακές σπουδές.

ΕΡ.: *Είναι γνωστό ότι υπάρχουν άστεγα τμήματα εδώ και χρόνια. Είναι δυνατόν η ανώτατη παιδεία να στεγάζεται σε υποβαθμισμένους χώρους και λυόμενα κτίρια που κάθε άλλο παρά ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο θυμίζουν;*

ΑΠ.: Είναι απαράδεκτες οι συνθήκες λειτουργίας των Τμημάτων Θεάτρου, ΜΜΕ, Πληροφορικής, ΤΕΦΑΑ, Πολιτικών Επιστημών. Οι χρηματοδοτήσεις για κτιριακές υποδομές είναι πολύ περιορισμένες. Η προοπτική να στεγαστούν τα τμήματα αυτά, στην καλύτερη περίπτωση, ξεπερνά τα 5 χρόνια. Με τις συνθήκες αυτές δεν μπορούμε να μιλάμε για σύγχρονα ανταγωνιστικά πανεπιστημιακά τμήματα στον ευρωπαϊκό χώρο.

ΕΡ.: *Σε ποιον τομέα πρωτοπορεί το ΑΠΘ;*

ΑΠ.: Πιστεύω ότι πρωτοπορούμε στις θετικές και πολυτεχνικές σχολές, όπως και στις φιλολογικές και ιστορικο-αρχαιολογικές.

ΕΡ.: *Σε ποιο επίπεδο βρίσκεται ο τομέας της έρευνας;*

ΑΠ.: Η έρευνα είναι το σημείο όπου το ΑΠΘ διακρίνεται διεθνώς. Τα έσοδα από ανταγωνιστικά προγράμματα από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο ισοδυναμούν με αυτά της κρατικής επιχορήγησης. Η έρευνα και τα έσοδά της κρατούν ζωντανό το Πανεπιστήμιο ανοίγοντας το δρόμο σε χιλιάδες νέους επιστήμονες (5.000 μεταπτυχιακούς φοιτητές έχει το ΑΠΘ), συνδέουν τον εξω-επιστημονικό κόσμο με τους πανεπιστημιακούς, επιτρέπουν, σ' ένα βαθμό, την ανανέωση του εξοπλισμού.

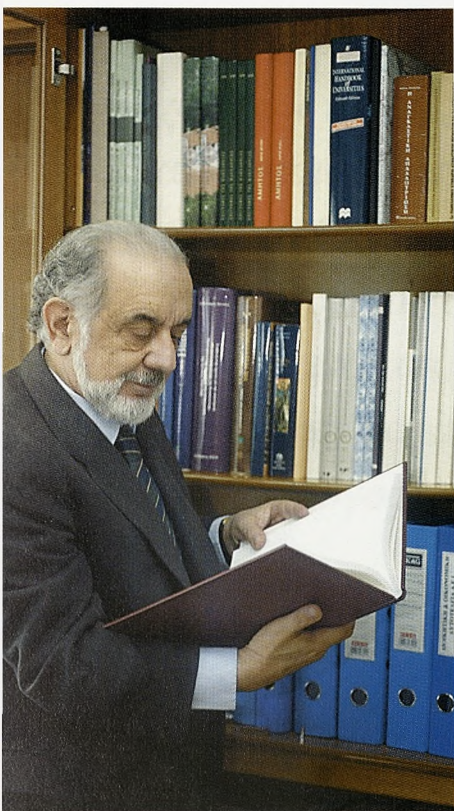
ΕΡ.: *Είχατε διαμαρτυρηθεί για αλόγιστη αύξηση του αριθμού των εισακτέων χωρίς την αντίστοιχη υποδομή, καθυστερήσεις του ΕΠΕΑΕΚ, κενά στη στελέχωση των διοικητικών υπηρεσιών κ.ά. Ποια είναι η πρότασή σας;*

ΑΠ.: Οι διαμαρτυρίες για τις βασικές αυτές ελλείψεις εξακολουθούν, γιατί δεν έγινε ουσιαστική παρέμβαση από το υπουργείο Παιδείας για την κάλυψή τους. Στην τελευταία συνάντησή μου με τον κ. υπουργό Παιδείας στις αρχές του Δεκεμβρίου, κατέθεσα συγκεντρωτικό τεκμηριωμένο υπόμνημα, συνοψίζοντας τα προηγούμενα σχετικά έγγραφά μας που δεν είχαν αποτέλεσμα μέχρι σήμερα. Είναι καιρός η πολιτεία να υλοποιήσει, επιτέλους, τη θεωρητική της θέση ότι η παιδεία έχει προτεραιότητα.

ΕΡ.: *Το ΑΠΘ συμβαδίζει με την ανάπτυξη της τεχνολογίας; Οι Σχολές του θεωρούνται πλήρως εξοπλισμένες και εκσυγχρονισμένες, ενταγμένες σ' αυτό που λέμε " παγκόσμιο δίκτυο";*

ΑΠ.: Τα δίκτυα πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών του ΑΠΘ είναι σύγχρονα και εξελιγμένα. Τα Τμήματα που πρωτοπορούν στην έρευνα (πολυτεχνικά, θετικών επιστημών) διαθέτουν σύγχρονο εξοπλισμό που αποκτήθηκε μέσω των ανταγωνιστικών προγραμμάτων. Όμως, ο βασικός εξοπλισμός εκπαίδευσης στα περισσότερα Τμήματα είναι ξεπερασμένος, επειδή οι δημόσιες επενδύσεις είναι πολύ περιορισμένες. Όταν π.χ. η Ιατρική ετησίως παίρνει για εξοπλισμό 150.000.000 δρχ., ποσόν που αντιστοιχεί σε ένα μόνο σύγχρονο μηχάνημα, φανερό είναι ότι η απαξίωση του εξοπλισμού θα συνεχίζεται.

«Ο "γιγαντισμός" του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου απαιτεί εκσυγχρονισμό της δομής και της διοίκησής του»

ΕΡ.: *Η θητεία σας ξεκίνησε με την άρση, εν μέρει, του πανεπιστημιακού ασύλου ... κι, όπως διαπιστώθηκε, αντιμετωπίσατε το θέμα "αναίμακτα", χωρίς αντιδράσεις... Τι καταφέρατε να διασφαλίσετε με την απόφασή σας περί του ασύλου; Τελικά, απέδωσε η αστυνόμευση, προστατεύτηκε η ουσιαστική έννοια του ασύλου ή εξακολουθεί η περιφρούρηση των κακοποιών;*

ΑΠ.: Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου μας διαπίστωσε ότι η παρερμηνεία και κατάχρηση της νομοθεσίας περί ασύλου έδινε τη δυνατότητα σε ομάδες περιθωριακών στοιχείων, διακινητών λαθραίων και απαγορευμένων, να έχουν μετατρέψει την Πανεπιστημιούπολη σε οίκο εμπορίου -θυμηθείτε την παραγκούπολη που υπήρχε- και σε χώρο καθημερινών επεισοδίων, συχνά επικίνδυνων, ιδιαίτερα τη νύχτα. Το μέτρο της άμεσης επικοινωνίας φυλάκων, καθηγητών ποινικολόγων, καθώς και η αύξηση και οργάνωση των φυλάκων απέδωσε, επειδή τα απαράδεκτα φαινόμενα περιορίσθηκαν σημαντικά.

ΕΡ.: *Σας βρίσκει σύμφωνο η νομοθετική ρύθμιση για χορήγηση διπλώματος Προχωρημένων Σπουδών επιπέδου μάστερ ύστερα από σπουδές πενταετούς διάρκειας, που προωθεί το υπουργείο Παιδείας;*

ΑΠ.: Το μέτρο είναι θετικό για τους φοιτητές της Πολυτεχνικής Σχολής και της Γεωπονίας. Αποτελούσε, άλλωστε, παλιό αίτημά τους. Θα πρέπει όμως να εξεταστεί η σχέση με τις σχολές τετραετούς φοιτήσεως και τις επιπτώσεις στους φοιτητές τους, εφόσον δεν εφαρμοστεί σ' αυτές. Κι αν εφαρμοστεί, κάτω από ποιες προϋποθέσεις. Η Σύγκλητος στις 19 Δεκεμβρίου θα αποφασίσει σχετικά.

ΕΡ.: *Ο Κ. Σημίτης εξήγγειλε την ίδρυση Διεθνούς Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη με στόχο την υποδοχή φοιτητών-σπουδαστών από χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Θεωρείτε ένα τέτοιο πανεπιστήμιο αναγκαίο ή προέχει η αναβάθμιση του υπάρχοντος;*

ΑΠ.: Η ίδρυση Διεθνούς Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη είναι επιθυμητή από τους φορείς, την Κυβέρνηση, την αξιωματική αντιπολίτευση και τον Δήμο Θεσσαλονίκης. Πιστεύω ότι η ίδρυσή του θα συμβάλει στην ενδυνάμωση του ρόλου της Θεσσαλονίκης. Προϋποθέσεις δύο: Πλήρης μελέτη και ιδιαίτερα τεχνικοοικονομική, που θα καθορίζει τους στόχους, την λειτουργία, τη βιωσιμότητα. Αν αυτό δε γίνει, τότε απαιτείται οικονομική αυτοδυναμία, που σημαίνει δίδακτρα. Ιδιαίτερα κονδύλια για την υποδομή, στελέχωση και λειτουργία, που σε καμία περίπτωση δεν θα αποσπασθούν από τα ήδη περιορισμένα που αφορούν την ανώτατη παιδεία, και σημαντικά μικρότερα των αντίστοιχων των κρατών της Ε.Ε.

ΕΡ.: *Ήδη προωθούν την ίδρυση, και στη Θεσσαλονίκη, της Κινηματογραφικής Σχολής. Υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές για μια τέτοια σχολή και, επί τη ευκαιρία, ποιες σχολές ή τμήματα νομίζετε ότι δεν υπάρχουν στο ΑΠΘ αλλά είναι απαραίτητο να ιδρυθούν;*

ΑΠ.: Σίγουρα η Σχολή Καλών Τεχνών, για να ολοκληρωθεί, χρειάζεται να έχει και το Τμήμα Κινηματογράφου. Όμως, πριν ξεκινήσει οποιαδήποτε ενέργεια, πρέπει να εξασφαλιστούν πρόσθετα και επαρκή κονδύλια. Η πικρή εμπειρία του σε ποιες συνθήκες λειτουργεί το Τμήμα Θεάτρου, εν μέρει των Εικαστικών Τεχνών, και ως σήμερα το Τμήμα Μουσικής είναι οδυνηρή. Στις δύσκολες και τεχνοκρατούμενες ημέρες μας, ο πολιτισμός φαίνεται να ξεχνιέται.

ΕΡ.: *Η Πανεπιστημιούπολη έχει κορεστεί. Κτίρια έχουν ανεγερθεί, οι δρόμοι της έχουν μετατραπεί σε πάρκινγκ και ελάχιστος ελεύθερος χώρος έχει απομείνει. Πώς θα αντιμετωπίσετε αυτήν την κατάσταση;*

ΑΠ.: Μετά από 75 χρόνια η Πανεπιστημιούπολη, στην καρδιά της Θεσσαλονίκης, έχει αποκτήσει, επιτέλους, χωροταξικό σχέδιο που σταματά οποιαδήποτε σκέψη για νέα κτίρια σ' αυτήν, παρά τις οξύτατες ανάγκες.
Το πράσινο που έχει απομείνει χρειάζεται και σε εμάς και στην πόλη. Βρέθηκαν και αναζητούνται νέοι χώροι για την ανάπτυξη των αναγκαίων υποδομών εκτός της Πανεπιστημιούπολης.

ΕΡ.: *Ως φοιτητής αρχικά, ως πανεπιστημιακός δάσκαλος στη συνέχεια, ζήσατε πολιτικές ανακατατάξεις. Πώς κρίνετε το φοιτητικό κίνημα σήμερα σε σχέση με παλαιότερες εποχές;*

ΑΠ.: Το φοιτητικό κίνημα χαρακτηρίζει αλλά και χαρακτηρίζεται από τα σημεία των καιρών. Τη δεκαετία του 1950, μετά την κατοχή και τον εμφύλιο, κυριαρχούσαν η διεκδίκηση δημοκρατικών ελευθεριών, αλλά και τα σημαντικά εθνικά θέματα, όπως το Κυπριακό. Σήμερα, που η δημοκρατία στην Ελλάδα είναι βιούμενη πραγματικότητα, είναι λογικό να κυριαρχούν θέματα όπως το περιβάλλον και η παγκοσμιοποίηση, αλλά και οι επαγγελματικές ανησυχίες των νέων που αντιμετωπίζουν τελειώνοντας το πανεπιστήμιο, μια πολύ διαφορετική κατάσταση απ' ό,τι παλιότερα.

ΕΡ.: *Εσείς ως φοιτητής αγωνιστήκατε και γιατί, συμμετείχατε σε καταλήψεις, χρησιμοποιήσατε το πανεπιστημιακό άσυλο;*

ΑΠ.: Είμαστε η πρώτη σειρά μηχανικών που φοίτησε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Τις μέρες εκείνες οι καταλήψεις ήταν μάλλον άγνωστη έννοια, επειδή τα κυριότερα προβλήματα που είχαμε ήταν να αποκτήσουμε καθηγητές και να στεγαστούμε, αν θυμηθώ το υπόγειο της παλιάς Φιλοσοφικής... Σε ό,τι αφορά τους αγώνες, όποιος έζησε εκείνη την περίοδο μπορεί να έχει άποψη για το πόσο δύσκολοι ήταν, με ή χωρίς άσυλο.

ΕΡ.: *Σε ένα άρθρο σας λέτε: "νεότεροι συνάδελφοί μου με θεωρούν σχεδόν ουτοπιστή, υποδεικνύοντάς μου τα όσα συνέβησαν τα τελευταία χρόνια στο χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κι είναι... αλήθεια ότι οι νέοι φοιτητές των πρώτων ετών είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι για "δυναμικές κινητοποιήσεις" έχοντας την εμπειρία της μεταρρύθμισης του Αρσένη"... Αλήθεια, το πιστεύετε αυτό;*

«Τα έσοδα από ανταγωνιστικά προγράμματα από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο ισοδυναμούν με αυτά της κρατικής επιχορήγησης»

«Οι συχνές καταλήψεις οδηγούν στην ημιμάθεια και στην αποδιοργάνωση του πανεπιστημίου σε μια περίοδο οξύτατου επαγγελματικού ανταγωνισμού»

ΑΠ.: Προετοιμασμένοι και έμπειροι είναι σίγουρο, όπως απέδειξαν στις κινητοποιήσεις τον περασμένο Μάιο. Το πρόβλημα είναι αν έχουν ξεκαθαρισμένους στόχους για περισσότερη γνώση, για περισσότερη δουλειά, για εντονότερη συμμετοχή σε εκδηλώσεις πολιτισμού και κοινωνικού προβληματισμού. Η εποχή των κραυγών και των κενών συνθημάτων πιστεύω ότι έχει περάσει.

ΕΡ.: *Γράφετε επίσης: "Ύστερα από 27 χρόνια στον πανεπιστημιακό χώρο εξακολουθώ να πιστεύω ότι η πανεπιστημιακή κοινότητα με διάλογο, αυτογνωσία και ωριμότητα θα πειστεί ότι οι καταλήψεις αποτελούν μια εσωστρεφή, αυτοκαταστροφική διαδικασία που αποδιοργανώνει το πανεπιστήμιο, η οποία δεν θίγει, αλλά αντίθετα συνεπικουρεί όσους απεργάζονται την υποβάθμιση της δημόσιας παιδείας". Ο δικός σας διάλογος με το υπουργείο Παιδείας απέδωσε καρπούς, ώστε να αποτελέσει έρεισμα για τους φοιτητές;*

ΑΠ.: Ο διάλογος με το υπουργείο Παιδείας συχνά δεν αποδίδει. Εμείς, όμως, επιμένουμε, πιέζουμε, ενημερώνουμε την κοινή γνώμη για τα αιτήματά μας και σε κάποιες περιπτώσεις δίνονται λύσεις. Οι συχνές καταλήψεις οδηγούν στην ημιμάθεια και στην αποδιοργάνωση του πανεπιστημίου σε μια περίοδο οξύτατου επαγγελματικού ανταγωνισμού. Γι' αυτό πιστεύω ότι πρέπει να είναι το έσχατο μέσο πίεσης.

ΕΡ.: *Κι επειδή στους πανεπιστημιακούς γιατρούς αυτή την εποχή επικρατεί μια έκρυθμη κατάσταση (αποχή από κλινικό έργο κ.λπ.), ποια είναι η θέση σας στο θέμα αυτό;*

ΑΠ.: Τον πρώτο λόγο τον έχουν τα ιατρικά τμήματα της χώρας. Οι ακραίες θέσεις των λίγων πολυάσχολων καθηγητών και ορισμένες του νέου Νόμου δεν οδηγούν σε λύσεις. Το υπουργείο Υγείας δεν επιτρέπεται να καταργεί την όποια πανεπιστημιακή αυτοτέλεια έχει απομείνει. Θύματα της έκρυθμης αυτής κατάστασης είναι οι φοιτητές μας, οι αυριανοί γιατροί που χάνουν πολύτιμες και δυσαναπλήρωτες ώρες γνώσης και εκπαίδευσης.

ΕΡ.: *Ποια είναι η άποψή σας για την "ανωτατοποίηση" των ΤΕΙ;*

ΑΠ.: Είναι γνωστή όχι μόνο η δική μου θέση αλλά και όλων των μελών των πανεπιστημιακών κοινοτήτων. Ως δια μαγείας αναβάθμιση χωρίς αξιολόγηση, ουσιαστική αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού, των υποδομών και του επιπέδου σπουδών, δεν αποτελεί αναβάθμιση. Όσο κι αν είναι νωρίς, οι πρώτες διαπιστώσεις π.χ. μαζική παραγωγή πρωτοβάθμιων καθηγητών με συχνά συνοπτικές διαδικασίες, η απουσία έκτακτων οικονομικών ενισχύσεων κ.λπ., δικαιώνουν τις επιφυλάξεις και τις αντιδράσεις μας.

«Το ερώτημα είναι, και όταν ακόμα συμβαίνουν θαύματα, πόσο διαρκούν»

ΕΡ.: *Θεωρείτε ότι το σημερινό σύγχρονο σύστημα εκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση προετοιμάζει ικανοποιητικά τους νέους για την ομαλή προσαρμογή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση;*

ΑΠ.: Θα έλεγα ότι οι καλοί μαθητές που εισέρχονται σήμερα στα ΑΕΙ είναι καλύτεροι απ' ό,τι ήταν παλιότερα. Ταυτόχρονα, όμως, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι υπάρχουν και πολλοί φοιτητές που, ενώ δεν υστερούν σε γνώσεις, υπολείπονται συχνά σε κριτική σκέψη, και πράγμα πολύ λυπηρό, σε γλωσσική επάρκεια. Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι, αφενός, αυτό αφορά ευρύτερα το κοινωνικό σύνολο και ότι, αφετέρου, ο διπλασιασμός των εισακτέων τα τελευταία χρόνια συνοδεύεται από ελαστικότερα κριτήρια εισαγωγής.

ΕΡ.: *Η γνώση δεν υποκαθιστά ποτέ την εμπειρία, η εμπειρία πολλές φορές υποκαθιστά τη γνώση. Το πανεπιστήμιο μπορεί να τα συνδυάσει αυτά, προετοιμάζοντας ενεργούς κι όχι μόνο θεωρητικούς επιστήμονες (πρακτική εξάσκηση);*

ΑΠ.: Η εμπειρία δεν υποκαθιστά τη γνώση, αλλά τη συμπληρώνει. Τα πανεπιστήμια συνδυάζουν τις δυο παραμέτρους για την παραγωγή της νέας γνώσης, με βάση την επιστημονική διερεύνηση της εμπειρίας. Στόχος μας είναι οι απόφοιτοί μας να έχουν το γνωστικό υπόβαθρο να κατανοούν, να αναλύουν, να συνθέτουν και να εφαρμόζουν. Αυτό, άλλωστε, χαρακτηρίζει τις πραγματικά ανώτατες σχολές. Η εκπαίδευση που παρέχουμε δεν αγνοεί τις εξελίξεις στον επαγγελματικό χώρο. Για το σκοπό αυτό τα τμήματα επανεξετάζουν τα προγράμματα σπουδών, διαμορφώνουν νέα γνωστικά αντικείμενα και εδώ και τρία χρόνια έχουν καθιερώσει προγράμματα πρακτικής άσκησης.

ΕΡ.: *Ένα ανώτατο ίδρυμα μπορεί να συνδυάσει την παραδοσιακή εκπαιδευτική διαδικασία με την αξιοποίηση της τεχνολογίας;*

ΑΠ.: Χρειαζόμαστε και χρησιμοποιούμε την τεχνολογία σε εργαστηριακό και πειραματικό επίπεδο. Αξιοποιούμε, ακόμη, την τεχνολογία για την πρόσβαση σε βιβλιοθήκες και πληροφορίες και για την ανάπτυξη διεθνών συνεργασιών με ταχύτητα και με ρυθμούς πρωτόγνωρους. Τίποτα, όμως, δεν υποκαθιστά την παραδοσιακή σχέση επικοινωνίας, τη διαπροσωπική επαφή, του δασκάλου με τον μαθητή.

ΕΡ.: *Τι θα συμβουλεύατε στα νέα παιδιά-αυριανούς επιστήμονες;*

ΑΠ.: Σωστές σπουδές, πολύπλευρη μόρφωση που σημαίνει ποιότητα ζωής, ελεύθερη κριτική και τεκμηριωμένη σκέψη, συνεχή αγώνα για την επιτυχία στη ζωή αλλά και συνειδητή βίωση των συναρπαστικών και ανεπανάληπτων φοιτητικών χρόνων.

ΕΡ.: *Ποιο είναι το χάρισμα που σας αναγνωρίζουν οι άλλοι;*

ΑΠ.: Νομίζω ότι άλλοι θα έπρεπε να απαντήσουν.

ΕΡ.: *Πώς ηρεμείτε τον εαυτό σας μετά από μια δύσκολη ημέρα;*

ΑΠ.: Στο σπίτι με την οικογένειά μου, ακούγοντας Μπετόβεν ή Χατζιδάκη, διαβάζοντας ένα βιβλίο, κάνοντας μια βόλτα στην Καλαμαριά ή βλέποντας έναν καλό ποδοσφαιρικό αγώνα.

ΕΡ.: *Τι προτιμάτε τελικά, το διδακτικό ή το διοικητικό έργο;*

ΑΠ.: Έχουν και τα δυο τη γοητεία τους. Πάντα όμως μας λείπει αυτό που δεν έχουμε. Γι' αυτό η αλλαγή σε ξαναγεννά.

ΕΡ.: *Μετά την Πρυτανεία, πού βλέπετε τον εαυτό σας; Ποιοι είναι οι επόμενοι στόχοι σας;*

ΑΠ.: Να γίνω παππούς... και βλέπουμε για τη συνέχεια.

ΕΡ.: *Όπως απεδείχθη (π.χ. Αντ. Τρακατέλλης), η Πρυτανεία ανοίγει το δρόμο προς την πολιτική... θα σας ενδιέφερε κάτι τέτοιο;*

ΑΠ.: Το δρόμο δεν τον ανοίγει η Πρυτανεία, αλλά ο άνθρωπος με το λόγο και το έργο του. Ως τη λήξη της θητείας, έχουμε ακόμη πολλή δουλειά κι αρκετό χρόνο.

ΕΡ.: *Βλέπετε μια υποβάθμιση και απαξίωση της δημόσιας ανώτατης παιδείας;*

ΑΠ.: Διαβλέπω τον κίνδυνο να συμβεί αυτό, αν δεν αναλογιστούμε όλοι τις ευθύνες μας, αν δεν υπάρξει ένας μακροπρόθεσμος σχεδιασμός –μετά από διάλογο και με την ευρύτερη δυνατή συναίνεση– που θα τηρηθεί, κι αν δεν διασφαλιστούν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι.

ΕΡ.: *Πώς βλέπετε το μέλλον του ΑΠΘ;*

ΑΠ.: Παρ' όλες τις ελλείψεις σε υποδομή, εξοπλισμό, σε διοικητικό προσωπικό έχουμε, στην πλειοψηφία των καθηγητών και των φοιτητών, ένα πολύ καλό ανθρώπινο δυναμικό και με αυτό γίνεται στο ΑΠΘ καλή δουλειά. Είναι μέρος του ελληνικού θαύματος. Το ερώτημα είναι, και όταν ακόμα συμβαίνουν θαύματα, πόσο διαρκούν.

ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΥΦΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥΠΟΛΗΣ

Ο χώρος όπου σήμερα απλώνονται σφύζοντας από νιάτα και ζωή οι εγκαταστάσεις της σύγχρονης Πανεπιστημιούπολης, μέχρι περίπου τα μέσα του εικοστού αιώνα κρατούσε φυλαγμένες μνήμες πανάρχαιες και χθόνια μυστικά, άρρηκτα συνδεμένα με το παρελθόν της "*Θεσσαλονικέων πόλεως*". Απέραντη *νεκρόπολις* από την αρχαιότητα έως και το πρόσφατο παρελθόν, διατήρησε στη συλλογική μνήμη το όνομα του τελευταίου χρήστη της: για "εβραίικα μνήματα" μιλάνε μέχρι σήμερα οι παλιοί Θεσσαλονικείς, όταν βλέπουν τους αρχαιολόγους να φέρνουν στο φως έναν ακόμη τάφο στην περιοχή. Δεν έχουν πάντως άδικο, καθώς θυμούνται το νεότερο εβραϊκό νεκροταφείο που ήταν εν χρήσει μέχρι το 1943 (Εικ. 1), οπότε και καθαιρέθηκε βίαια με διαταγή των Γερμανών. Η αποξήλωση μάλιστα των τάφων "*απεκάλυψε σημαντικόν αριθμόν μαρμάρων ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων τα οποία είχον χρησιμοποιηθεί υπό των Εβραίων δια τα επιτύμβια μνημεία των*"[1].

Ας επιχειρήσουμε όμως να ξετυλίξουμε το νήμα από την αρχή...

Τα νεκροταφεία των ελληνιστικών, ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων απλώνονταν έξω από τη γραμμή των τειχών της Θεσσαλονίκης, ανατολικών και δυτικών, σε άμεση πάντα σχέση με τους οδικούς άξονες που ξεκινούσαν από τις αντίστοιχες πύλες και σύμφωνα με τους πανάρχαιους κανόνες που όριζαν την ταφική πρακτική στις ελληνικές πόλεις[2]. Η εικόνα αυτή φαίνεται να διαφοροποιείται κάπως μόνο μετά τον 6^{ο} μ. Χ. αιώνα, όταν πραγματοποι-

1. Χ. Ι. Μακαρόνας, *Μακεδονικά* 2, 1941-1952, 597.

2. Γενικά για το θέμα βλ. D. C. Kurtz - J. Boardman, *Greek Burial Customs* (1971) και για τα αντίστοιχα ρωμαϊκά έθιμα J. M. C. Toynbee, *Death and Burial in the Roman World* (1971).

Εικ. 1. Το κτίριο της Παλαιάς Φιλοσοφικής σε φωτογραφία των αρχών του 20ού αιώνα (από τον τόμο "Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια", Θεσσαλονίκη, 2000).

ούνται ενταφιασμοί και εντός των τειχών της Θεσσαλονίκης, σε κοιμητήρια διάσπαρτα μέσα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης[3].

Καθώς, λοιπόν, οι συγκεκριμένες εκτάσεις χρησίμευσαν για τον ίδιο σκοπό για αιώνες ολόκληρους, ήταν αναμενόμενο η ύπαρξη των αρχαιότερων ταφών, ελληνιστικών και της πρώιμης ρωμαιοκρατίας, απλά να υποδηλώνεται από μεμονωμένα και σποραδικά ευρήματα. Υπήρξαν, ωστόσο, κατά καιρούς περιπτώσεις εντοπισμού αδιατάρακτων και ασύλητων τάφων στα βαθύτερα ανασκαφικά στρώματα, που διέσωσαν στοιχεία αρκετά όχι μόνο για την ανασύνθεση των ταφικών εθίμων αλλά και την έμμεση προσέγγιση της κοινωνικής δομής της πόλης στις αντίστοιχες ιστορικές περιόδους. Η συνολική πάντως έκταση των νεκροταφείων δεν μπορεί ακόμη και σήμερα να οριοθετηθεί με μεγάλη ακρίβεια, καθώς η έρευνα συνεχίζεται με αμείωτο ρυθμό, κυρίως σε σχέση με την οικοδομική δραστηριότητα στις περιοχές που κατελάμβαναν.

Ο σχετικός προβληματισμός, για τις πρωιμότερες τουλάχιστον φάσεις, αφορά κυρίως το λεγόμενο *δυτικό* νεκροταφείο, το οποίο στα ρωμαϊκά και, ιδιαίτερα, τα παλαιοχριστιανικά χρόνια εντοπίζεται στην περιοχή της πλατείας Βαρδαρίου και σε μεγάλη έκταση κατά μήκος της οδού Λαγκαδά, μέχρι την Ξηροκρήνη και τους Αμπελοκήπους. Για την ελληνιστική όμως εποχή οι γνώσεις μας περιορίζονται σε απλές αναφορές στις εκθέσεις παλιότερων ανασκαφών[4] ή σε μεμονωμένα αντικείμενα (κυρίως κεραμική και ειδώλια) στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, με ενδείξεις "συνοικία Ραμόνας" ή "συνοικισμός Αξιού", χωρίς δυστυχώς άλλα ανασκαφικά συμφραζόμενα[5]. Αλλά και οι σχετικά πρόσφατες έρευνες στην ίδια περιοχή δεν αλλάζουν ουσιαστικά την εικόνα, καθώς, ενώ πιστοποιούν τη χρήση του τμήματος αυτού του νεκροταφείου από τον

3. Για τις ενάστιες ταφές που έχουν αποκαλυφθεί στη Θεσσαλονίκη βλ. Ι. Κανονίδης, "Νεότερα στοιχεία από τις ανασκαφές του 1998 σχετικά με τα υστεροβυζαντινά κοιμητήρια στη Θεσσαλονίκη", *ΑΕΜΘ* 12, 1998, 183-194, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

4. Βλ. ενδεικτικά Φωτ. Παπαδοπούλου, *ΑΔ* 19, 1964, Χρον. Β3, 334, πίν. 381, σχ. 6.

5. Σχετικά βλ. Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, στον τόμο *Θεσσαλονίκη. Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια* (Οδηγός της Έκθεσης, Αθήνα 1986) 38-39. Συνοπτικές αναφορές στις έρευνες παλιότερων ετών βλ. Φ. Μ. Πέτσας, *Μακεδονικά* 7, 1966-67, 298.

6. Π. Αδάμ-Βελένη, Κ. Κωνσταντούλας, "Ρωμαϊκοί τάφοι σε τμήμα του δυτικού νεκροταφείου Θεσσαλονίκης στην οδό Λαγκαδά", *ΑΕΜΘ* 5, 1991, 221-234, καθώς και Δ. Μακροπούλου, "Δυτικό νεκροταφείο Θεσσαλονίκης 1991: αρχαιολογικές έρευνες στην οδό Λαγκαδά", *ΑΕΜΘ* 5, ό.π., 257-270, με την παλιότερη βιβλιογραφία για την περιοχή.

1ο αι. π. Χ. μέχρι τουλάχιστον τα μέσα του 6ου αι. μ. Χ., καταγράφουν ελάχιστες περιπτώσεις ελληνιστικών ταφών σε σύγκριση με τα πραγματικά πολυπληθή παραδείγματα των υστερότερων χρόνων[6].

Πολύ περισσότερα ανασκαφικά στοιχεία διαθέτουμε ευτυχώς για το *ανατολικό* νεκροταφείο, που φαίνεται να ήταν περισσότερο οργανωμένο και ιδιαίτερα εκτεταμένο ήδη από την ελληνιστική εποχή[7], αφού συστάδες τάφων έχουν κατά καιρούς αποκαλυφθεί από την περιοχή της Καμάρας, της οδού Κ. Μελενίκου και της Πλατείας Σιντριβανίου, σε όλη την ευρύτερη έκταση της Πανεπιστημιούπολης και της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης[8], έως τις εγκαταστάσεις του Γ' Σώματος Στρατού και σποραδικά ακόμη ανατολικότερα.

Από τη μελέτη των πολυάριθμων ευρημάτων τεκμηριώνεται με ασφάλεια η αδιάλειπτη χρήση του ανατολικού νεκροταφείου από το τέλος του 4ου αι. π.Χ. μέχρι τουλάχιστον και το δεύτερο μισό του 4ου αι. μ.Χ. Ιδιαίτερα μάλιστα σημαντικός για την πρώιμη ιστορία της Θεσσαλονίκης είναι ο εντοπισμός των ταφών που, σύμφωνα με το τεκμήριο κυρίως των νομισμάτων που περιείχαν, ανάγονται στα χρόνια του Κασσάνδρου και μπορούν να αποδοθούν στους πρώτους κατοίκους της νεοϊδρυθείσας πόλης.

Όσον αφορά την τυπολογία των ταφικών κατασκευών, αυτή παρουσιάζει στο σύνολό της μια ενδιαφέρουσα ποικιλία, που απηχεί τις οικονομικές δυνατότητες των ατόμων που ενταφιάζονταν αλλά, αντίστοιχα, υποδηλώνει και την κοινωνική διαστρωμάτωση των πολιτών στις διάφορες ιστορικές περιόδους. Για παράδειγμα, μια ιδιαίτερη κατηγορία ταφικών μνημείων στην ελληνιστική Θεσσαλονίκη, όπως άλλωστε σ' όλο τον βορειοελλαδικό χώρο, αποτελούν οι λεγόμενοι ***μακεδονικοί*** τάφοι, τα εντυπωσιακά υπόγεια καμαροσκέπαστα κτίσματα που σχετίζονται με την ταφή επιφανών προσώπων της τοπικής κοινωνίας[9]. Στα όρια του ανατολικού νεκροταφείου εντάσσεται ο γνωστός στους μελετητές, αλλά απρόσιτος πλέον, "τάφος της πλατείας Σιντριβανίου", του 3ου αι. π.Χ., που αποκαλύφθηκε το 1957 σε οικόπεδο της οδού Αγγελάκη και στη συνέχεια καταχώθηκε[10].

Όπως όμως είναι φυσικό, οι μεσαίες και κατώτερες κοινωνικά τάξεις περιορίζονταν αναγκαστικά στη χρήση πολύ απλούστερων κατασκευών. Την οικονομικότερη μορφή ενταφιασμού αποτελεί προφανώς ο λεγόμενος ***λακκοειδής*** τάφος, ένας απλός ορθογώνιος λάκκος ανοιγμένος στο έδαφος. Τα τοιχώματα των λάκκων είναι συνήθως επιχρισμένα με λευκό κονίαμα και καλύπτονται κάποτε με μεγάλες σχιστόπλακες ή ακόμη και υλικό σε δεύτερη χρήση. Αβαθή κοιλώματα στο δάπεδο δηλώνουν τη χρήση ξύλινων κλινών ή χαμηλών φορείων για την εναπόθεση του νεκρού. Οι λακκοειδείς τάφοι ανάγονται κυρίως στην πρώιμη φάση του νεκροταφείου και εμφανίζονται με ιδιαίτερη συχνότητα στον 3ο αλλά και τον 2ο αι. π.Χ.

Γενικότερα όμως, η μεγάλη πλειοψηφία των τάφων ανήκουν

7. Συνοπτικά συμπεράσματα από τις παλιότερες έρευνες βλ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, ό.π. (σημ. 5), καθώς και, στον ίδιο τόμο, Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, 66-74, για τα ρωμαϊκά χρόνια.

8. Για τις πιο πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στον χώρο της ΔΕΘ, που ουσιαστικά αποτελεί ενιαίο σύνολο με εκείνον του Πανεπιστημίου, βλ. Κ. Κουσουλάκου, "Ανασκαφή ανατολικού νεκροταφείου Θεσσαλονίκης", *ΑΕΜΘ* 7, 1993, 355-372, Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, *ΑΔ* 51, 1996 (τυπώνεται) και Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, "Ανασκαφή στο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης. ΔΕΘ 1998", *ΑΕΜΘ* 13, 1999, 207-218. Σημειώνουμε επίσης ότι το καλοκαίρι του 2001, με αφορμή την επέκταση του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, ολοκληρώθηκε από την υπογράφουσα μια ακόμη σωστική ανασκαφή, που έφερε στο φως περισσότερους από 270 τάφους, από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. κ.ε.

9. Η αναλυτικότερη παρουσίαση των εντυπωσιακών αυτών μνημείων υπερβαίνει τα όρια αλλά και τους στόχους αυτού του κειμένου. Όσον αφορά τη Θεσσαλονίκη βλ. Κ. Σισμανίδης, "Μακεδονικοί τάφοι στην πόλη της Θεσσαλονίκης", *Θεσσαλονίκη* Ι, 1985, 35-70. Βλ. ακόμη Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, "Ένας νέος μακεδονικός τάφος στη Θεσσαλονίκη", *Μακεδονικά* 25-26, 1986, 117-142 (τάφος περιοχής Χαριλάου), και της ίδιας, "Ο μακεδονικός τάφος στο Φοίνικα Θεσσαλονίκης", *Αρχαία Μακεδονία* V, 1993, 1645-1648.

10. Για την ανασκαφή βλ. Χ. Ι. Μακαρόνας, *Μακεδονικά* 2, ό.π., 599. Βλ. ακόμη Στ. Δρούγου, "Τα πήλινα κτερίσματα του μακεδονικού τάφου στην Πλατεία Σιντριβανίου Θεσσαλονίκης", *ΑΕ* 1988, 71-93.

Εικ. 2. Ανατολικό νεκροταφείο. Κεραμοσκεπείς τάφοι στον χώρο της Πανεπιστημιούπολης.

στον πολύ συνηθισμένο –διαχρονικό θα λέγαμε– τύπο των ***κεραμοσκεπών***, που αποτελούνται από μεγάλες κεραμίδες στέγης, αντιθετικά τοποθετημένες, δύο σε κάθε μακριά πλευρά κι από μία στις στενές (Εικ. 2). Εάν ο τάφος είναι μικρού παιδιού ή περιέχει υπολείμματα από την καύση του νεκρού, τοποθετούνται μόνο δύο κεραμίδες ή, πιο πρόχειρα, ακόμη και μία. Άλλοτε πάλι, για την ταφή κυρίως μικρών παιδιών χρησιμοποιούνται μεγάλα, συνήθως οξυπύθμενα, αγγεία, όπου τοποθετούνται τα καμένα οστά. Ο τρόπος αυτός ταφής, που επίσης έχει μακρόχρονη παράδοση, ονομάζεται ***εγχυτρισμός***.

Μια εμφανώς πιο επιμελημένη κατηγορία αποτελούν οι ορθογώνιοι κτιστοί ***κιβωτιόσχημοι*** τάφοι. Λιγότερο συχνοί στην ελληνιστική εποχή, επιχρισμένοι κάποτε με έγχρωμα κονιάματα, αντιπροσωπεύονται στο ανατολικό νεκροταφείο από τρία μόνο παραδείγματα: πρόκειται για δύο τάφους που αποκαλύφθηκαν το 1969, κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφής για την ίδρυση του Σταθμού Τηλεοράσεως (της τότε ΥΕΝΕΔ) στον χώρο του Γ' Σώματος Στρατού. Βρέθηκαν αδιατάρακτοι αλλά όχι πλούσια κτερισμένοι[11]. Ένας τρίτος κιβωτιόσχημος τάφος, επίσης ασύλητος, εντοπίστηκε την ίδια χρονιά στη διασταύρωση των οδών Εγνατίας και Κ. Μελενίκου, μπροστά στο κτίριο του ΟΥΘ. Από τα κτερίσματά του χρονολογήθηκε γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.[12]. Κατά την περίοδο, πάντως, της ρωμαιοκρατίας οι κτιστοί κιβωτιόσχημοι τάφοι εμφανίζονται αρκετά συχνότερα, με τοιχώματα συνήθως από ορθογώνιες πλίνθους επιχρισμένα εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα ή, στις καλύτερες περιπτώσεις και ιδιαίτερα στα μεταχριστιανικά χρόνια, επενδυμένα με ορθομαρμάρωση. Στις περιπτώσεις αυτές σχηματίζεται κάποτε και "προσκεφάλαιο" από μια λοξά τοποθετημένη κεραμίδα ή μαρμάρινη πλάκα. Καλύπτονται κι αυτοί με σχιστολιθικές ή μαρμάρινες πλάκες.

11. Φ. Μ. Πέτσας, *ΑΔ* 25, 1970, Χρον. Β2, 347-349, και, του ίδιου, *Μακεδονικά* 14, 1974, 376.

12. Φ. Μ. Πέτσας, *ΑΔ* 25, ό.π., 352, σχ. 6.

Εικ. 3. Ανατολικό νεκροταφείο. Τάφοι κιβωτιόσχημοι, καμαροσκεπείς και σαρκοφάγοι στον χώρο της Πανεπιστημιούπολης.

Ένας ακόμη τύπος τάφου, που συνηθίζεται περισσότερο στα ύστερα αυτοκρατορικά και επικρατεί σχεδόν αποκλειστικά στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, είναι ο ***καμαροσκεπής***, που αποτελείται από έναν αρκετά μεγάλο θάλαμο με πλινθόκτιστη καμάρα (Εικ. 3). Άνοιγμα εισόδου διαμορφώνεται είτε στη μία στενή πλευρά είτε στο επάνω μέρος του τάφου, σ' ένα σημείο που μένει ακάλυπτο από την καμάρα. Πολλές φορές ο τύπος αυτός συναντάται σε συστάδες δύο ή περισσότερων τάφων, με κοινή μεσοτοιχία και για οικογενειακή προφανώς χρήση, που κάποτε σχηματίζουν ολόκληρα συγκροτήματα και περικλείονται σε κτιστό περίβολο[13].

Ιδιαίτερη, τέλος, κατηγορία ταφικών μνημείων στα αυτοκρατορικά χρόνια αποτελούν οι μονόλιθοι ***βωμοί***, όπως και οι μαρμάρινες ***σαρκοφάγοι***, που ανταποκρίνονταν προφανώς στις απαιτήσεις των οικονομικά ισχυρότερων για περισσότερη πολυτέλεια. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός βωμών[14] αλλά και μνημειακών σαρκοφάγων, πολλές από τις οποίες προέρχονται από το ανατολικό νεκροταφείο. Ένα μάλιστα εντυπωσιακό σύνολο αποτελούν οι λεγόμενες "αττικές" σαρκοφάγοι, έργα των αττικών εργαστηρίων του 2^{ου} και 3^{ου} αι. μ.Χ.[15]. Οι πλευρές τους διακοσμούνται με ποικιλία θεμάτων εμπνευσμένα από την ελληνική μυθολογία αλλά και πολυπρόσωπες σκηνές από τη καθημερινή ζωή, κυνήγια ή μάχες. Το κάλυμμά τους συχνά διαμορφώνε-

13. Δεν θα επεκταθούμε στα παραδείγματα αυτής της κατηγορίας, που αφορούν κυρίως τις υστερότερες φάσεις του νεκροταφείου. Ενδεικτικά παραπέμπουμε στις πιο πρόσφατες σχετικές αναφορές: Κ. Ελευθεριάδου, "Ανασκαφή χριστιανικού κοιμητηρίου στην περιοχή του Νοσοκομείου "Άγ. Δημήτριος" στη Θεσσαλονίκη", ΑΕΜΘ 3, 1989, 271-282, Ε. Μαρκή, "Χριστιανικά κοιμητήρια Θεσσαλονίκης στα παλαιοχριστιανικά χρόνια", *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 1, 2000, 35-46 κ.ά.

14. Ειδικότερα για την κατηγορία αυτή βλ. Π. Αδάμ-Βελένη, "Μακεδονικοί βωμοί. Τιμητικοί και ταφικοί βωμοί των αυτοκρατορικών χρόνων από τη Θεσσαλονίκη και τη Βέροια", *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 1, 2000, 89-100.

15. *Θεσσαλονίκη. Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια*, ό.π. (σημ. 7) 69 και Ι. Βοκοτοπούλου, *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης* (Αθήνα 1996), 23 και 92-95.

Εικ. 5. Ανατολικό νεκροταφείο (οδός Κ. Μελενίκου). Βωμόσχημη κατασκευή με πήλινο σωλήνα για χοές.

Εικ. 4. Αττική σαρκοφάγος (ΜΘ. 1246) με παράσταση Αμαζονομαχίας.

ται ως στρώμα κλίνης, όπου αναπαύεται ανακεκλιμένο, και αέναα αγαπημένο, το ζευγάρι των νεκρών (Εικ. 4). Μια από αυτές -"*μια θαυμάσια αρχαία σαρκοφάγος*", που "*είχε βαθιά σκαλισμένες τις πλευρές με έρωτες, κλήματα και λουλουδένιες γιρλάντες*" και "*χρόνια βρίσκονταν παραπεταμένη ανάμεσα στο Παρθεναγωγείο και την Έκθεση...*", έγινε προφανώς η αφορμή για το ομώνυμο πεζογράφημα του Γ. Ιωάννου[16].

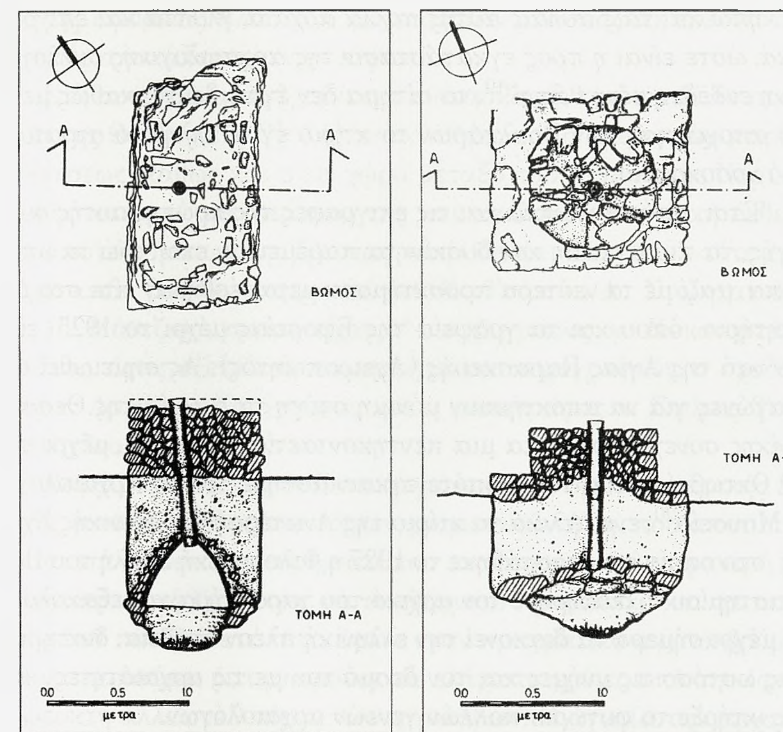
Επιπλέον, ξεχωριστό ενδιαφέρον σχετικά με τις νεκρικές τελετουργίες παρουσιάζει μια ομάδα επιτάφιων βωμόσχημων μνημείων, ενός τύπου που φαίνεται ότι συνηθίζεται αρκετά και στα δύο νεκροταφεία της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης[17]. Πρόκειται για κτιστές κατασκευές, συνήθως από επιμελημένη αργολιθοδομή και επιχρισμένες με ασβεστοκονίαμα, με βαθμιδωτή διαμόρφωση στο επάνω μέρος, που εγκιβώτιζαν ή κάλυπταν τάφους διαφόρων ειδών: κεραμοσκεπείς, κιβωτιόσχημους ή αβαθείς λάκκους με υπολείμματα νεκρικών καύσεων. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις σώζονται ακέραιοι πήλινοι σωλήνες για τις *χοές* –ευλαβικές προσφορές υγρών κυρίως τροφών προς τους νεκρούς–, που κατέληγαν στο εσωτερικό των τάφων (Εικ. 5, σχ. 1).

Καθώς, λοιπόν, το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης εντάσσεται και καταλαμβάνει ένα πολύ μεγάλο τμήμα στην "καρδιά" του αρχαίου ανατολικού νεκροταφείου, οι αρχαιολογικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από την ίδρυσή του και μετά, συμβάλλουν σημαντικά στη γνώση μας για την ευρύτερη οργάνωση του χώρου και την ιστορική τοπογραφία της περιοχής.

Δεν είναι βέβαια δυνατόν να γίνει λόγος για ανεύρεση αρχαίων κατά την ανέγερση του κτιρίου της Παλαιάς Φιλοσοφικής Σχολής, που ανάγεται άλλωστε στα χρόνια της τουρκοκρατίας, είναι όμως πολύ ενδιαφέρον το παιχνίδι της μοίρας που θέλησε, σε ανύποπτο ακόμη χρόνο, να συνδέσει το κτίριο αυτό με την τύχη των αρχαιοτήτων της Θεσσαλονίκης. Όπως προκύπτει από τα πρώτα έγγραφα

16. Γ. Ιωάννου, *Η σαρκοφάγος* (*Πεζογραφήματα*, Αθήνα 1972).

17. Πρβ. ενδεικτικά Χ. Ι. Μακαρόνας, *ΠΑΕ* 1951, 145-146, Α. Βαβρίτσας, *ΑΔ* 26, 1971, Χρον. Β2, 381-382 και Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, *ΑΔ* 39, 1984, Χρον. Β2, 216 (Κ. Μελενίκου), Π. Αδάμ-Βελένη, Κ. Κωνσταντούλας, ό.π., 225-226 (δυτικό νεκροταφείο). Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Α. Λιούτας, *ΑΔ* 49, 1994, Χρον. Β2, 433-436 (Κ. Μελενίκου).

Σχ. 1. Ανατολικό νεκροταφείο (οδός Κ. Μελενίκου). Κάτοψη και τομή επιτάφιων βωμόσχημων κατασκευών με πήλινο σωλήνα για χοές.

του –γενικότερα πολύτιμου για την ιστορία της πόλης αλλά και της ευρύτερης περιοχής– αρχείου της ΙΣΤ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, "επί οθωμανικής διοικήσεως" υπήρχε αρχαιολογική συλλογή στον κήπο και τις αυλές της Ανωτέρας Οθωμανικής Σχολής *Ιδαδιέ*, που ταυτίζεται με το κτίριο της Παλαιάς Φιλοσοφικής Σχολής.

Ο πρώτος Έφορος Αρχαιοτήτων "παρά τη Γενική Διοικήσει Μακεδονίας" και μετέπειτα Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γεώργιος Οικονόμος, που ανέλαβε υπηρεσία στις 9 Νοεμβρίου 1912, αμέσως μετά τη θριαμβευτική είσοδο του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλονίκη, αφιέρωσε τους πρώτους μήνες στην περισυλλογή των διάσπαρτων στην περιοχή αρχαίων. Αυτά συγκεντρώνονταν προσωρινά στο Διοικητήριο, με την προοπτική να μεταφερθούν "*εις το εν Θεσσαλονίκη προωρισμένον να γίνη μουσείον οικοδόμημα, ευθύς ως τούτο δεν ήθελεν πλέον χρησιμεύει εις έκτακτον πολεμικήν ανάγκην*"[18]. Με τη φράση αυτή ο Οικονόμου αναφερόταν ακριβώς στο κτίριο της Σχολής *Ιδαδιέ* –αλλού *Ινταντιέ*–, το οποίο τον Οκτώβριο του 1912 είχαν καταλάβει οι βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές και το είχαν μετατρέψει σε βουλγαρικό στρατιωτικό νοσοκομείο. Παρά τις επανειλημμένες όμως προσπάθειές του για "*την εις την αρχαιολογικήν υπηρεσίαν παραχώρησιν του κάτω ορόφου μετά του ισογείου και των εξαρτημάτων αυτού... ίνα εγκατασταθή εκεί το κεντρικόν αρχαιολογικόν Μουσείον της Μακεδονίας*", αφού "*έχει ακόμη εν τε*

18. Βλ. Ι. Βοκοτοπούλου, *Τα πρώτα 50 χρόνια της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης* (Πρακτικά Συμποσίου "Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912", Θεσσαλονίκη 1986) 2.

τω κήπω και ταις αυλαίς αυτής πολλά αρχαία, γλυπτά και επιγραφικά, ώστε είναι η προς εγκατάστασιν της αρχαιολογικής συλλογής μόνη ενδεδειγμένη θέσις"[19], το αίτημα δεν έγινε δεκτό, καθώς μετά την αποχώρηση των Βουλγάρων το κτίριο έγινε ελληνικό στρατιωτικό νοσοκομείο.

Έτσι, από τα γλυπτά και τις επιγραφές της πρώτης αυτής συλλογής, τα πιο ογκώδη και δυσκίνητα παρέμειναν εκεί, ενώ τα υπόλοιπα, μαζί με τα νεότερα προσκτήματα μεταφέρθηκαν είτε στο Διοικητήριο, όπου και τα γραφεία της Εφορείας μέχρι το 1925, είτε στο ναό της Αγίας Παρασκευής (Αχειροποίητος). Ας σημειωθεί ότι οι αγώνες για να αποκτήσουν μόνιμη στέγη τα αρχαία της Θεσσαλονίκης συνεχίστηκαν για μια πεντηκονταετία ακόμη (!), μέχρι την 27η Οκτωβρίου του 1962, οπότε εγκαινιάστηκε το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο[20], ενώ τελικά το κτίριο της Ανωτέρας Οθωμανικής Σχολής, στο οποίο εγκαταστάθηκε το 1927 η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου[21], διατήρησε τον αρχικό του χαρακτήρα και εξακολουθεί μέχρι σήμερα να διακονεί την ελληνική πλέον παιδεία, διατηρώντας ωστόσο τις μνήμες και τον δεσμό του με τις αρχαιότητες, καθώς υπήρξε το φυτώριο πολλών γενεών αρχαιολόγων.

Στο μεταξύ, τα πρώτα ευρήματα από τον ευρύτερο χώρο της Πανεπιστημιούπολης άρχισαν να καταγράφονται σποραδικά στη δεκαετία 1950-1960, με αφορμή την ανέγερση των κτιρίων των διαφόρων Σχολών[22]. Για παράδειγμα, αναφέρεται η αποκάλυψη τριών καμαροσκεπών τάφων, υστερορωμαϊκών χρόνων, στο οικόπεδο της Ιατρικής Σχολής κατά το 1957-8, καθώς και τμήματος του παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου σ' εκείνο της Νομικής που ανασκάφηκε το 1961 από τον Καθηγητή Στυλ. Πελεκανίδη[23]. Ο εντοπισμός τέλος, το 1960, κάποιων τάφων του πρώτου μισού του 4ου αι. μ.Χ. βόρεια της Φυσικής και της Γεωπονοδασολογικής Σχολής δηλώνεται απλά μέσω της δημοσίευσης των νομισματικών "θησαυρών" που αυτοί περιείχαν[24].

Ωστόσο, η πρώτη εκτεταμένη και με ιδιαίτερα αξιόλογα αποτελέσματα σωστική ανασκαφή στον χώρο πραγματοποιήθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, όχι χωρίς προβλήματα, λίγα χρόνια αργότερα. Αξίζει, για την ιστορία του θέματος, να παρατεθεί εδώ χαρακτηριστικό απόσπασμα της σχετικής έκθεσης του τότε Εφόρου Αρχαιοτήτων Φ. Πέτσα στο Αρχαιολογικό Δελτίο[25]: "*Την 4ην Φεβρουαρίου 1965, εκτελουμένων δια μηχανικών μέσων γενικών εκσκαφών προς οικοδόμησιν του οικοπέδου της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ανεφέρθη υπό των εργολάβων ότι απεκαλύφθησαν τάφοι. Μετά επιτόπιον εξέτασιν του Προϊσταμένου της Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης κ. Βύρωνος Μιχαηλίδου και της Επιμελητρίας κ. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, εγένετο πρόχειρος έρευνα των τάφων, περισυνελέγησαν τα κινητά ευρήματα εις το Μουσείον της Θεσσαλονίκης και από της 15ης Μαρτίου 1965, χορηγηθείσης της σχετικής πιστώσεως, ανελήφθη υπό της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων ανασκαφική έρευνα των συνεχώς αποκαλυπτομένων τάφων*".

Στη συνέχεια αναφέρεται ότι η ανασκαφή, εκτός από το οικόπεδο της Θεολογικής Σχολής, επεκτάθηκε και σ' εκείνο του κτιρίου Διοικήσεως, καθώς και στον χώρο μεταξύ του κτιρίου της Νομικής Σχολής και του αμφιθεάτρου της και ακολουθεί συνολική έκθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας, στην οποία, πλην των –τότε επιστημονικών βοηθών– αρχαιολόγων Κ. Τσάκου, Α. Στουγιαννάκη και Γ. Μάντζιου, συμμετείχαν: "...*ο ζωγράφος κ. Κωνσταντίνος Ηλιάκης, όστις εξετέλεσε και αντίγραφα τοιχογραφιών, ο σχεδιαστής κ. Αργύριος Κούντουρας και ο φωτογράφος κ. Σπύρος Τσαβδάρογλου...*".

Παρά, πάντως, τον συνοπτικό χαρακτήρα της ανασκαφικής έκθεσης, από το πλήθος των τάφων, μνημειακών ή μη, που αποτυπώνονται και τα δεκάδες ευρήματα που αναφέρονται, είναι φανερό ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία, με το ελάχιστο προσωπικό και τα πενιχρά μέσα που διέθετε τότε, έκανε έναν πραγματικό αγώνα δρόμου για να περισώσει ό,τι μπορούσε σε ελάχιστο χρόνο, υπό την (αναπόφευκτη άλλωστε!) πίεση των εργολάβων. Η αγωνία των αρχαιολόγων αποτυπώνεται ανάγλυφα σε ένα ακόμη απόσπασμα των ίδιων Χρονικών: "*Ενεκα του χαρακτήρος της σωστικής ανασκαφής δεν απεφεύχθη μερική ή ολική καταστροφή τάφων υπό των μηχανημάτων εκσκαφής. Έλλειψις πληρότητος εις τας ανασκαφικάς παρατηρήσεις οφείλεται κυρίως εις το γεγονός ότι αι γενικαί εκσκαφαί διεξήγοντο εν σπουδή, ενίοτε νυχθημερόν, η δε επέμβασις της Υπηρεσίας δεν ήτο πάντοτε αποτελεσματική...*". Και παρακάτω, στα συμπεράσματα: "*Είναι λυπηρόν ότι μόνον τα κινητά ευρήματα και εκ των τάφων μόνον εις διεσώθη και μετεφέρθη εις το Μουσείον Θεσσαλονίκης. Θα ήτο ευχής έργον η ανασκαφή να ενηργείτο με άνεσιν χρόνου και χωρίς αντιδράσεις..., και μέρη του νεκροταφείου με τους σπουδαιοτέρους τάφους τουλάχιστον να διετηρούντο επί τόπου, ενσωματωμένοι εις τας πανεπιστημιακάς εγκαταστάσεις*"[26].

Παρ' όλα αυτά, υπολογίζεται ότι στους τρεις αυτούς χώρους ερευνήθηκαν τότε περισσότεροι από 220 τάφοι όλων των κατηγοριών που περιγράφηκαν παραπάνω (βλ. Εικ. 3): λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς, εγχυτρισμοί, κτιστοί ορθογώνιοι και καμαροσκεπείς, ενώ στο περίπλοκο σύστημα αρίθμησης που υιοθετήθηκε αναγκαστικά στην πορεία των ανασκαφών δεν περιλήφθηκαν ένα "ηρώο", ένα μεγάλο ταφικό συγκρότημα, οι μαρμάρινες σαρκοφάγοι κ.ά.

Ενδιαφέρουσα είναι η επισήμανση ότι οι λακκοειδείς, και γενικότερα τάφοι ελληνιστικών χρόνων, παρατηρήθηκαν κυρίως στο οικόπεδο του κτιρίου Διοικήσεως (Εικ. 6-8), ενώ στο αντίστοιχο της Θεολογικής Σχολής εντοπίστηκαν διάσπαρτα μόνο κτερίσματα, από τους αρχαιότερους τάφους που προφανώς κατέστρεψαν οι πραγματικά πολυάριθμοι μεταγενέστεροι. Στο δυτικό μάλιστα τμήμα του οικοπέδου αυτού αποκαλύφθηκε μεταξύ των άλλων, για πρώτη φο-

19. Ι. Βοκοτοπούλου, ό.π., Παράρτημα, α' και β', όπου δημοσιεύονται τα σχετικά έγγραφα.

20. Για την περιπετειώδη ιστορία του Μουσείου βλ. Ι. Βοκοτοπούλου, *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, 18-19.

21. Σχετικά βλ. και στον τόμο "Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια" (Θεσσαλονίκη 2000).

22. Συνοπτική αναφορά στα παλιότερα ευρήματα βλ. Φ. Μ. Πέτσας, *Μακεδονικά* 7, 1966-67, 297, όπου και παράθεση των σχετικών παραπομπών.

23. *ΑΔ* 1961/62, Χρον. Β, 257, πίν. 314α, β.

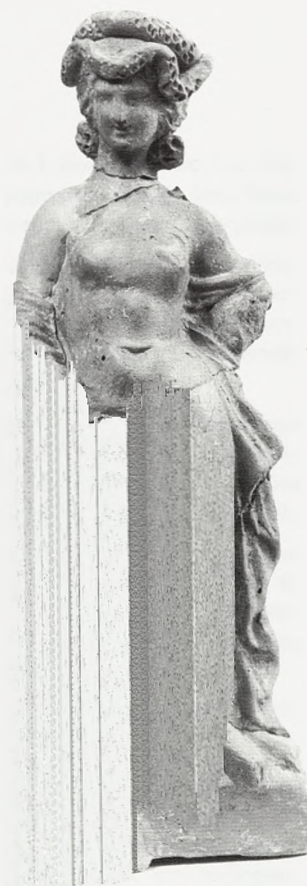
24. Γ. Τουράτσογλου, Κ. Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, "Ρωμαϊκοί και βυζαντινοί νομισματικοί "θησαυροί" από το βορειοελλαδικό χώρο στην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων", *ΑΔ* 31, 1976, Μελέται, 23 κ.ε.

25. Φ. Μ. Πέτσας, *ΑΔ* 21, 1966, Χρον. Β2, 334-339, πίν. 345-359.

26. Ό.π., 339.

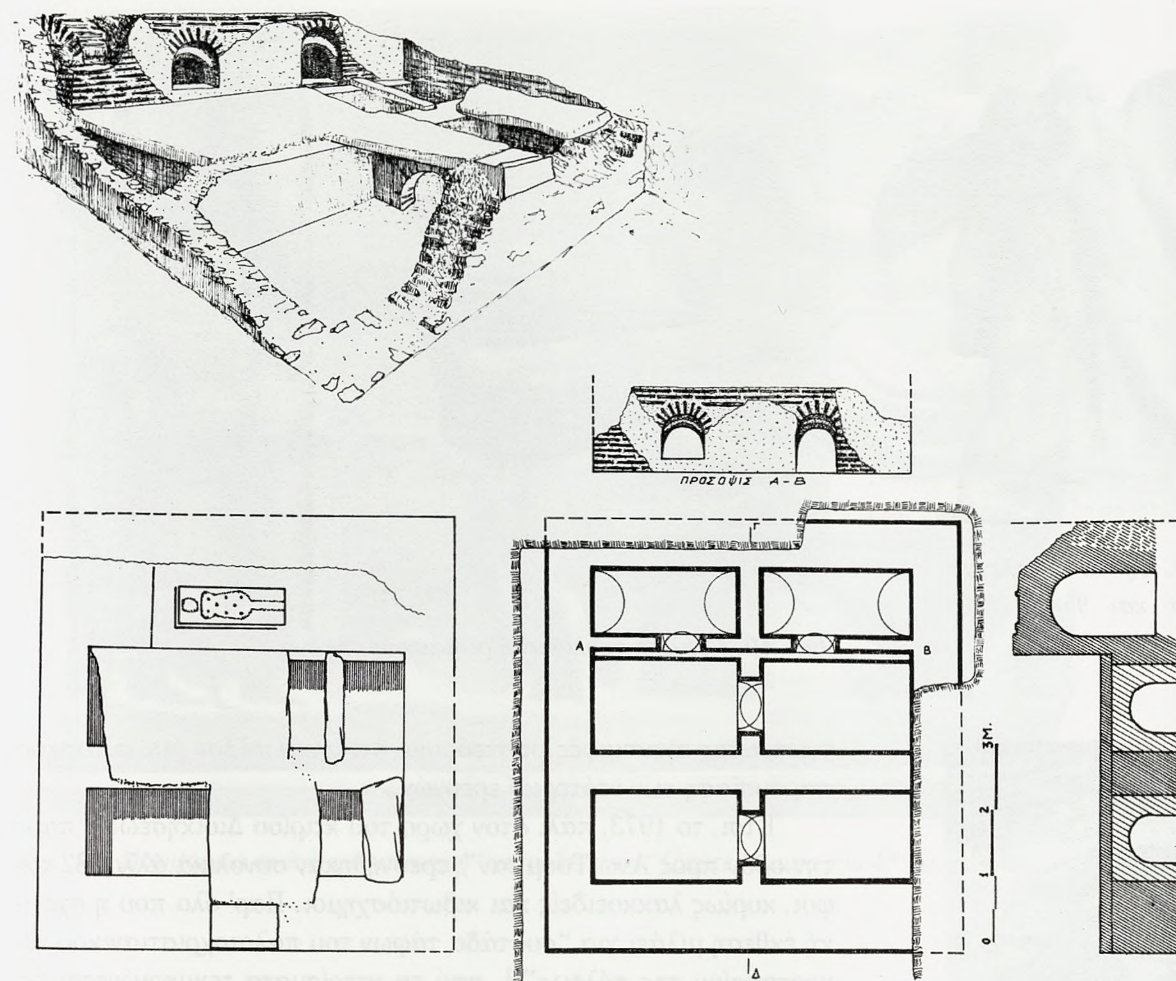
Εικ. 6-7. Τριποδική πυξίδα και αμφορέας (ΜΘ 6964 και 6966) ελληνιστικών χρόνων από το οικόπεδο του κτιρίου Διοικήσεως.

Εικ. 8. Ειδώλιο Ερμαφρόδιτου (ΜΘ 6963) από το οικόπεδο του κτιρίου Διοικήσεως.

ρά στη Θεσσαλονίκη, ένα εντυπωσιακό ταφικό συγκρότημα καμαροσκεπών τάφων (Σχ. 2) σε τρία (!) επάλληλα διαμερίσματα[27], ενώ στη Νομική Σχολή τέσσερις ακόμη παλαιοχριστιανικοί τάφοι αποκαλύφθηκαν κοντά σ' εκείνον του 1961[28].

Έτσι, από μία και μόνο ανασκαφική περίοδο, η αρχαιολογική συλλογή του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου εμπλουτίζεται ξαφνικά με πάμπολλα κινητά ευρήματα κάθε είδους: μνημειακές μαρμάρινες σαρκοφάγοι και κιονίσκοι, μαρμάρινοι ενεπίγραφοι βωμοί και πλάκες ανάγλυφες, επιφανή σήματα των τάφων, που υπενθύμιζαν στους περιπατητές την ταυτότητα του νεκρού και της οικογενείας του. Ακόμη, πολυάριθμα *κτερίσματα*, αγαπημένα αντικείμενα των νεκρών, συνοδεία και παρηγοριά στην τελευταία κατοικία (Εικ. 9-10): πήλινα αγγεία και ειδώλια, ένας εντυπωσιακός αριθμός γυάλινων φυσητών μυροδοχείων, χρυσά, αργυρά ή χάλκινα κοσμήματα, διάφορα σκεύη, πάμπολλα νομίσματα. Ανάμεσα στα προϊόντα των τοπικών εργαστηρίων, αρκετά δείγματα κεραμικής επείσακτης από εργαστήρια της Μικράς Ασίας, της Βόρειας Αφρικής και της Ιταλίας, ήδη από το πρώτο μισό του $1^{ου}$ αι. π.Χ., υποδηλώνουν τις συναλλαγές της Θεσσαλονίκης με τα διάφορα εμπορικά κέντρα της Μεσογείου. Ενδεικτικό μάλιστα του αριθμού και της σπουδαιότητας των ευρημάτων από τον ευρύτερο χώρο του Πανεπιστημίου είναι το γεγονός ότι, είκοσι χρόνια μετά, μεγάλο μέρος από αυτά αποτέλεσε τον πυρήνα της παρουσίασης των νεκροταφείων της Θεσσαλονίκης στην ειδική Έκθεση του Μουσείου για τα 2.300 χρόνια ιστορίας της πόλης μας[29].

Σχ. 2. Το μνημειακό ταφικό συγκρότημα στο οικόπεδο της Θεολογικής Σχολής.

Το 1966, με αφορμή τις εκσκαφές για εγκατάσταση αγωγού ύδρευσης, η ανασκαφή περιορίζεται στον χώρο ανατολικά του αμφιθεάτρου της Νομικής Σχολής (Εικ. 11). Το σκηνικό της προηγούμενης χρονιάς επαναλαμβάνεται, σε μικρότερη όμως έκταση: ερευνώνται άλλοι τριάντα τάφοι, λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς και κτιστοί κιβωτιόσχημοι, καθώς και ένας καμαροσκεπής[30]. Αδιατάρακτες, αλλά σχετικά φτωχά κτερισμένες, οι περισσότερες ταφές, ανάγονται κυρίως στη ρωμαϊκή περίοδο, ενώ τρεις μόνο χρονολογούνται στα χρόνια του Κασσάνδρου, του Αντίγονου Γονατά και του Φιλίππου Ε΄.

Οι ανασκαφικές έρευνες θα επαναληφθούν πια την επόμενη δεκαετία και θα συνεχιστούν σποραδικά αλλά αδιάκοπα μέχρι τις μέρες μας, σε συνάρτηση πάντα με τα διάφορα τεχνικά έργα (επεκτάσεις κτιρίων, ανέγερση νέων κ.λπ.), τόσο από την ΙΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, όσο και από τη συναρμόδια $9^{η}$ Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Καθώς όμως η πολυσύνθετη και διαχρονική εικόνα του χώρου είχε διαγραφεί ήδη από

27. Ό.π., 337 κ.ε., πίν. 345-347. Αποτύπωση του ταφικού συγκροτήματος βλ. Φ. Μ. Πέτσας, *Μακεδονικά* 9, 1969, 160, σχ. 8.

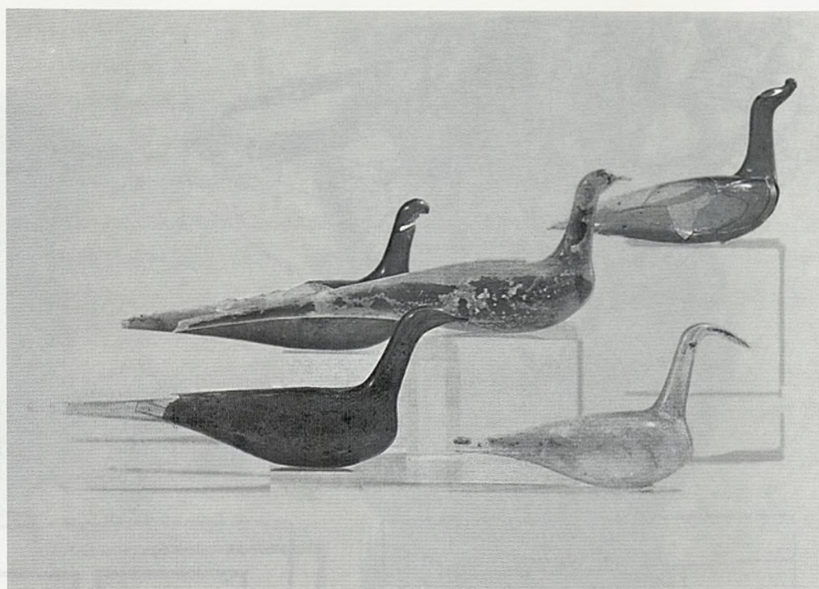
28. Για τα συγκεκριμένα μνημεία και γενικότερα για τους χριστιανικούς αλλά και αρχαίους εβραϊκούς τάφους στην περιοχή βλ. Ε. Μαρκή, Παλαιοχριστιανικές και βυζαντινές αρχαιότητες στην Πανεπιστημιούπολη, *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 6, 2001 (υπό εκτύπωση).

29. Βλ. παραπάνω, σημ. 5 και 7.

30. Φ. Μ. Πέτσας, *ΑΔ* 22, 1967, Χρον. Β2, 391-393, σχ. 11, πίν. 296-298.

Εικ. 9. Πήλινο σύμπλεγμα Έρωτα και Ψυχής (ΜΘ 2970).

Εικ. 10. Γυάλινα πουλιά από ρωμαϊκούς τάφους.

Εικ. 11. Ανασκαφή ανατολικά του αμφιθεάτρου της Νομικής Σχολής. Διακρίνονται κιβωτιόσχημοι και λακκοειδείς τάφοι.

τις πρώτες ανασκαφές, πιστεύουμε ότι αρκεί πλέον μια συνοπτική παρουσίαση των νεότερων ερευνών.

Έτσι, το 1973, πάλι στον χώρο του κτιρίου Διοικήσεως, "παρά την οδόν προς Άνω Τούμπαν", ερευνήθηκαν συνολικά άλλοι 82 τάφοι, κυρίως λακκοειδείς και κιβωτιόσχημοι. Παρ' όλο που η σχετική έκθεση μιλάει για "συστάδα τάφων του παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου της πόλεως"[31], από τα κτερίσματα τεκμηριώνεται ότι πολλοί ανάγονταν στις παλιότερες φάσεις, ενώ αναφέρονται και υπολείμματα ενός τουλάχιστον ελληνιστικού. Επιπλέον, εκτός από πέντε επιτύμβιες επιγραφές ρωμαϊκών χρόνων, που είχαν χρησιμεύσει για καλυπτήριες πλάκες μεταγενέστερων τάφων και πρόσθεσαν αρκετά νέα ονόματα στην προσωπογραφία της εποχής, πολύ σημαντική ήταν και η ανεύρεση ένα μαρμάρινου ανάγλυφου με παράσταση "νεκροδείπνου"[32]. Χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. και αποτελεί μοναδικό δείγμα της κατηγορίας αυτής από την περιοχή της Θεσσαλονίκης (Εικ. 12). Δίπλα στον αφηρωισμένο, ανακεκλιμένο νεκρό κάθεται μία γυναικεία μορφή, έτοιμη να του προσφέρει εδέσματα από το ορθογώνιο τραπέζι που είναι τοποθετημένο μπροστά τους. Στο μέσο της παράστασης εικονίζεται γυμνός νέος - *οινοχόος*, έτοιμος να αντλήσει κρασί από έναν μεγάλο κρατήρα και στο αριστερό άκρο, σε μικρότερη κλίμακα, οι συγγενείς - λατρευτές. Επάνω αριστερά εμφανίζεται η προτομή ενός αλόγου, ένα πολυσήμαντο χθόνιο σύμβολο[33].

Οι εργασίες διαμόρφωσης στα παραπάνω οικόπεδα συνεχίζονται και τα επόμενα χρόνια: το 1978 αποκαλύπτονται δύο ακόμη κιβωτιόσχημοι τάφοι υστερορωμαϊκών χρόνων μπροστά στη Νομική Σχολή[34] και στη συνέχεια άλλοι δεκαοχτώ, κεραμοσκεπείς και

31. Ό. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-1974, Χρον. Β3, 669-670, πίν. 482-483.

32. Διαστ. 0,45 χ 0,63μ. Έχει καταγραφεί με αρ. ευρ. Μ.Θ. 11507, βλ. Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, ό.π. (σημ. 6) 113, εικ. 101 και Ι. Βοκοτοπούλου, ό.π. (σημ. 20) 54.

Εικ. 12. Μαρμάρινο ανάγλυφο με σκηνή "νεκροδείπνου" (δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.).

κιβωτιόσχημοι, ανάμεσα στα κτίρια Νομικής και Θεολογικής[35]. Καθώς όλες αυτές οι ταφές ήταν ουσιαστικά ακτέριστες, το πιο αξιόλογο εύρημα της χρονιάς υπήρξε ένα ωραιότατο μαρμάρινο γυναικείο κεφάλι, πρώιμων ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 13), που βρέθηκε, σε δεύτερη προφανώς χρήση, μέσα σε κιβωτιόσχημο μαρμάρινο τάφο κοντά στο παλαιοχριστιανικό μνημείο της Νομικής Σχολής[36].

Μια ακόμη σωστική ανασκαφή, το 1981, για την επέκταση της Θεολογικής προς τα δυτικά αποκάλυψε ένα σύνολο από δώδεκα τάφους, κεραμοσκεπείς, κιβωτιόσχημους και καμαροσκεπείς, του 3^{ου}-5^{ου} αι. μ.Χ. Σημαντική θεωρείται η αποκάλυψη τότε, για πρώτη φορά στη Θεσσαλονίκη, ενός τάφου με περίβολο[37], για τον οποίο όμως δεν δίνονται άλλα στοιχεία.

Κατά τη δεκαετία του 1990, εκτός από ένα μεγάλο παλαιοχριστιανικό τάφο που ερευνάται και διατηρείται ορατός βόρεια του Μετεωροσκοπείου[38], οι εργασίες για την επέκταση του κτιρίου της Κεντρικής Βιβλιοθήκης το 1994 αποκαλύπτουν συνολικά 56 τάφους, με τη γνωστή πια ποικιλία μορφών, καθώς και ένα κτιστό ταφικό συγκρότημα, που στην πλειοψηφία τους εντάσσονται στα υστερορωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά χρόνια (3^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.). Ανάμεσά τους και δεκαεπτά απλοί λακκοειδείς τάφοι με προσανατολισμό Β-Ν, που ανήκουν στο νεότερο μουσουλμανικό νεκροταφείο της πόλης

33. Για μία ολοκληρωμένη προσέγγιση της εικονογραφίας των αναγλύφων αυτών και της ερμηνείας τους βλ. R. N. Thönges-Stringaris, "Das griechische Totenmahl", *AM* 80, 1965, 1-99.

34. Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 33, 1978, Χρον. Β2, 234.

35. Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 34, 1979, Χρον. Β2, 275.

36. Η έρευνα του συγκεκριμένου τάφου έγινε από την 9^{η} ΕΒΑ, βλ. *ΑΔ* 34, ό.π., 293, πίν. 115α.

37. Χρ. Τσιούμη - Ευτ. Κουρκουτίδου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρον. Β2, 311, πίν. 203β.

38. Κ. Ελευθεριάδου, *ΑΔ* 45, 1990, Χρον. Β2, 335. Για την περιοχή του Μετεωροσκοπείου βλ. και Ε. Μαρκή, ό.π., *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 6.

Εικ. 13. Ανάγλυφο γυναικείο κεφάλι από τάφο κοντά στη Νομική Σχολή.

και χρονολογούνται από τον 16ο έως και τον 19ο αιώνα. Στην παλαιοχριστιανική εποχή ανήκει όμως και μια μεγάλη καμαροσκέπαστη κινστέρνα, που προφανώς θα εξυπηρετούσε τις διάφορες ανάγκες του νεκροταφείου για νερό[39].

Την ίδια ωστόσο χρονιά, οι εκσκαφές για τη δημιουργία του τρίτου κτιρίου της Φιλοσοφικής Σχολής, βόρεια της Παλαιάς, εκτός από κάποιες σχεδόν επιφανειακές και διαταραγμένες ταφές με τον ίδιο προσανατολισμό όπως οι παραπάνω, καθώς και δύο εβραϊκές επιτύμβιες πλάκες που παραδόθηκαν στην Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, δεν απέδωσαν τίποτε στα βαθύτερα στρώματα[40]. Το γεγονός αυτό οφείλεται πιθανότατα στην τεκμηριωμένη από τις αμμώδεις επιχώσεις διέλευση από το συγκεκριμένο σημείο του γνωστού χειμάρρου της Ευαγγελίστριας, που θα αποτελούσε το δυτικό όριο της παλαιοχριστιανικής νεκρόπολης[41]. Το αντίστοιχο όριο για τις πρωιμότερες φάσεις δεν μπορεί ακόμη να διατυπωθεί με ακρίβεια, τοποθετείται όμως πολύ δυτικότερα, αφού, όπως ήδη αναφέρθηκε, πάμπολλες ταφές ελληνιστικών και πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων εντοπίζονται εσωτερικά του ανατολικού τείχους της πόλης[42].

Ολοκληρώνοντας, τέλος, το σύντομο αυτό χρονικό των ερευνών στην ευρύτερη έκταση του Πανεπιστημίου, πρέπει να αναφέρουμε και τη μοναδική περίπτωση εντοπισμού ενός κτίσματος που δεν προοριζόταν για ταφική χρήση, προσθέτει ωστόσο ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο για την ιστορική τοπογραφία της περιοχής. Πρόκειται για ένα τμήμα ρωμαϊκών λουτρών που αποκαλύφθηκε το 1976, δυστυχώς πολύ καταστραμμένο από παλιότερες επεμβάσεις, κατά τις εργασίες επέκτασης της Παιδιατρικής Κλινικής στο χώρο της εσωτερικής αυλής του Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ. Σύμφωνα με τη λακωνική ανασκαφική έκθεση το κτίσμα που είχε "διάφορες οικοδομικές φάσεις, μάλλον επισκευές ή νεότερες προσθήκες", χρονολογείται στην ύστερη αρχαιότητα (3ος αι. μ.Χ.), ενώ στη βορειοδυτική του πλευρά, δύο νεότερες ορθογώνιες κατασκευές χρησιμοποιήθηκαν τον 4ο αι. μ.Χ. για δύο χριστιανικές ταφές[43]. Πιθανότατα λοιπόν το αξιόλογο αυτό εύρημα σχετίζεται με κάποια ρωμαϊκή έπαυλη που ιδρύθηκε εκτός των τειχών της πόλης αλλά και, εκ των πραγμάτων, εκτός των ανατολικών ορίων του πρωιμότερου τουλάχιστον νεκροταφείου της, που θα πρέπει να αναζητηθούν προς τα δυτικά και νότια.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΔ: Αρχαιολογικόν Δελτίον.
ΑΕ: Αρχαιολογική Εφημερίς.
ΑΕΜΘ: Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη.
ΑΜ: Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts, Athenische Abteilung.
Αρχαία Μακεδονία, V: Ανακοινώσεις κατά το Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο (1993).
Θεσσαλονίκη Ι, Αφιέρωμα στα 2.300 χρόνια της Θεσσαλονίκης (1985).
Μακεδονικά: Σύγγραμμα περιοδικόν της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.
ΠΑΕ: Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εφημερίδας.

39. Ε. Μαρκή - Ν. Καρύδας, *ΑΔ* 49, 1994, Χρον. Β2, 523.

40. Η παρακολούθηση των εργασιών και οι σχετικές διαδικασίες έγιναν από τη ΙΣΤ' ΕΠΚΑ.

41. Σχετικά βλ. Ε. Μαρκή, ό.π., *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 6.

42. Βιβλιογραφία για τις αντίστοιχες έρευνες, ιδιαίτερα στην οδό Κ. Μελενίκου, βλ. παραπάνω, σημ. 17.

43. Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 31, 1976, Χρον. Β2, 241, σχ. 2, πίν. 194α.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ & ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΓΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

Από τη διάλυση βυζαντινών μονών και από αφιερώματα ή αγορές ή με το προϊόν χρηματικών κληροδοτημάτων, σχηματίσθηκε κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας μια αξιόλογη κτηματική περιουσία, που ανήκε στα κοινωφελή και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ελληνικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης[1]. Η περιουσία αυτή ενισχύθηκε σημαντικά προς τα τέλη του 19ου αιώνα κυρίως από δωρεές, είτε με τη μορφή αφιέρωσης ακινήτων είτε με τη μορφή κληροδοτημάτων. Το κύριο μέρος της ανήκε στα εκπαιδευτήρια[2]. Τυπικώς, τα περισσότερα ακίνητα εφέροντο ως εικονικές ιδιοκτησίες επ' ονόματι φυσικών προσώπων, όπως προκρίτων της Κοινότητας, δεδομένου ότι το οθωμανικό δίκαιο αγνοούσε τα νομικά πρόσωπα.

Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

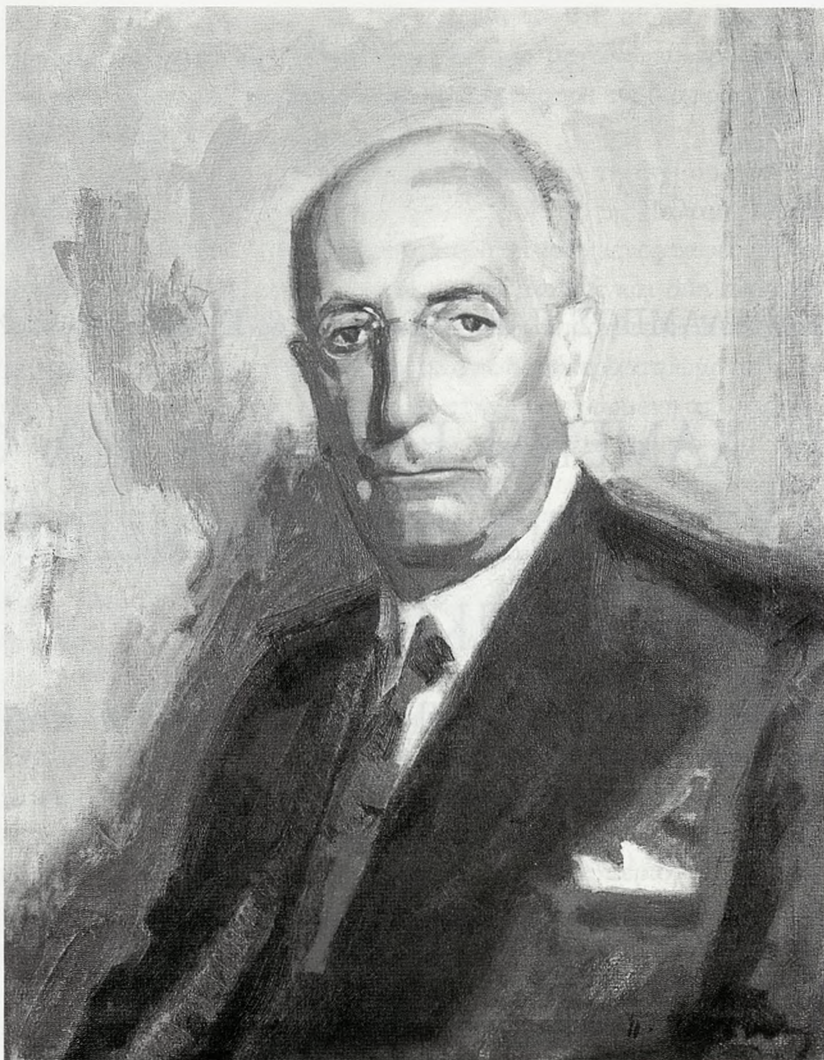
Ο νόμος 2508/1920[3] καθόριζε ότι οι επί τουρκοκρατίας χριστιανικές κοινότητες των Νέων Χωρών θα καταργούνταν αυτοδικαίως από 1ης Απριλίου 1921 και όλα τα όργανά τους θα θεωρούνταν διαλυμένα από την ίδια ημερομηνία (άρθρο 1). Σε κάθε κοινότητα θα εδρομολογείτο διαδικασία για την καταγραφή ("εξακρίβωση") της περιουσίας της, την αποτίμησή της και την κατάταξή της σε πέντε βασικές κατηγορίες (άρθρα 2-5):

(α) Στη "σχολική περιουσία", που θα υπαγόταν εφεξής στο κρατικό εκπαιδευτικό ταμείο[4],

(β) στην "περιουσία ευαγών ιδρυμάτων", που θα παρέμενε στα

1. Θάλεια Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου και Ε. Χεκίμογλου, "Η ακίνητη περιουσία της Ελληνικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης", ανακοίνωση στο ΙΖ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 1996. Υπό δημοσίευση στο *Θεσσαλονικέων Πόλις*.

2. Η διαχείριση της περιουσίας των σχολείων και των φιλανθρωπικών καταστημάτων ήταν ανατεθειμένη σε αντίστοιχη Εφορεία, με πρόεδρο και στις δύο το μητροπολίτη. Τα μέλη των Εφορειών εκλέγονταν από την Αντιπροσωπεία της Ορθόδοξης Ελληνικής Κοινότητας, βλ. άρθρα 31 και 38 Κανονισμού 1886, 48, 58, 63 και 68 Κανονισμού 1904 της Κοινότητας Θεσσαλονίκης στον Χ. Παπαστάθη, *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς*, τ. α', *Νομοθετικές Πηγές - Κανονισμοί Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 152, 153, 170, 173-

Στίλπων Κυριακίδης, ελαιογραφία Παναγιώτη Τέτση. (Μ. Παπανικολάου, Η συλλογή προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988, 72).

ιδρύματα αυτά, μετά τη μετατροπή τους σε αυτοτελή νομικά πρόσωπα,

(γ) στην "περιουσία των ενοριακών ναών", που θα παρέμενε στους ναούς αυτούς, με την προϋπόθεση ότι μέχρι τότε διετίθεντο έσοδα της κοινοτικής περιουσίας για τις ανάγκες των ναών,

(δ) στη "γενική εκκλησιαστική περιουσία", που θα υπαγόταν εφεξής στο εκκλησιαστικό ταμείο, και

(ε) στη "γενικής φύσεως κοινοτική περιουσία", η οποία δεν ανήκε σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες και θα μεταφερόταν στην κυριότητα των κατά τόπους δήμων[5].

Ο νόμος αναγνώριζε ως νομίμως κεκτημένη περιουσία των κοινοτήτων ή των ιδρυμάτων και νομικών προσώπων που υπάγονταν σε αυτές και τις περιπτώσεις εικονικής ιδιοκτησίας. Δηλαδή, ακίνητα των οποίων οι κοινότητες (και τα συναφή ιδρύματα) είχαν μεν τη διαχείριση, αλλά οι τίτλοι ήσαν επ' ονόματι εικονικών ιδιοκτητών (φυσικών προσώπων), επειδή η οθωμανική νομοθεσία δεν αναγνώριζε τα νομικά πρόσωπα όπως είδαμε. Επίσης, ως νόμιμη αναγνωριζόταν η περιουσία των κοινοτήτων και των κοινοτικών ιδρυμάτων και στις περιπτώσεις που, κατά τον οθωμανικό νόμο, εμφιλοχωρούσε ακυρότητα κτήσεως[6].

Σε περιοχές με πληθυσμό μικτής θρησκευτικής σύνθεσης, ο νόμος 2508 (άρθρο 2) παρείχε το δικαίωμα να συσταθεί Ανωτέρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία, η οποία θα είχε στη δικαιοδοσία της τους ναούς και τα ευαγή ιδρύματα, που μέχρι τότε ήταν εξαρτημένα από την κοινότητα. Ο νόμος 2508 δεν προέβλεψε πάντως τις συγκεκριμένες αρμοδιότητες αυτών των τοπικών Ανωτέρων Ενοριακών Αντιπροσωπειών (εφεξής ΑΕΑ)[7].

Η ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Το έτος 1925 δημοσιεύτηκε ο νόμος 3341 "περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη", ο οποίος προέβλεπε (άρθρο 17, παράγραφος β) ότι "προς οργάνωσιν και συντήρησιν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης" διατίθενται μεταξύ άλλων πόρων και: «Τα εκ της επί Τουρκοκρατίας περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης έσοδα. Η περιουσία αυτή, εξακριβουμένη κατά τας διατάξεις του νόμου 2508 "περί εξακριβώσεως και διαχειρίσεως των περιουσιών και πόρων των εν ταις νέαις χώραις επί Τουρκοκρατίας χριστιανικών κοινοτήτων", περιέρχεται εις την διαχείρισιν του Πρυτανικού Συμβουλίου, διατίθενται δε υπέρ των αναγκών του Πανεπιστημίου τα δύο τρίτα των εισοδημάτων της περιουσίας ταύτης, του υπολοίπου διατιθεμένου κατά τας διατάξεις του νόμου 2508».

Δηλαδή, ο νόμος 3341 δεν καταργούσε την ΑΕΑ Θεσσαλονίκης, ούτε τη διάκριση της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης στις κατηγορίες που προέβλεπε ο νόμος 2508 (σχολική, ενοριακή κ.λπ.), ούτε τη ρύθμιση του ιδίου νόμου, βάσει της οποίας η σχολική περιουσία της Κοινότητας Θεσσαλονίκης θα περιερχόταν στο τοπικό ταμείο εκπαιδευτικής πρόνοιας, η ενοριακή περιουσία θα παρέμενε ως περιουσία των ενοριακών ναών κ.λπ. Καθόριζε, όμως, ότι το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης θα διαχειριζόταν τις περιουσίες του σχολικού ταμείου, των ενοριακών ναών και των επί μέρους ιδρυμάτων (γηροκομείου, ορφανοτροφείου κ.λπ.) και ότι τα δύο τρίτα των εισοδημάτων των περιουσιών αυτών θα διετίθεντο για τις ανάγκες του Πανεπιστημίου. Επί παραδείγματι, η περιουσία που θα "εξακριβούτο" ως σχολική βάσει του νόμου 2508, θα ανήκε στην κυριότητα του εκπαιδευτικού ταμείου (άρθρο 4, νόμος 2508), τη διαχείρισή της όμως θα ασκούσε το πρυτανικό συμβούλιο. Τα δύο τρίτα των εσόδων της θα περιέρχονταν στο Πανεπιστήμιο και το υπόλοιπο ένα τρίτο στο εκπαιδευτικό ταμείο.

175· του ιδίου, "Ο κοινοτισμός στην Μακεδονία υπό το καθεστώς των 'Εθνικών Κανονισμών'", *Η Διαχρονική Πορεία του Κοινοτισμού στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1991, 147.

3. Νόμος 2508/21.9.1920, "περί εξακριβώσεως και διαχειρίσεως των περιουσιών και πόρων των εν ταις Νέαις Χώραις επί Τουρκοκρατίας Χριστιανικών Κοινοτήτων".

4. Περί του ταμείου αυτού και της σημασίας του βλ. Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, "Ρόλος, λειτουργία και αντιστάσεις της Εφορείας των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων Θεσσαλονίκης", *Θεσσαλονικέων Πόλις* (Πηγές και γραφές 6.000 χρόνων), 2 (1997) 109-111.

5. Η κατηγορία της γενικής φύσεως κοινοτικής περιουσίας καταργήθηκε με το Ν.Δ. της 25.2.1926.

6. Άρθρο 3, παράγραφος 6 του νόμου 2508. Η ακυρότητα κτήσεως κατά τον οθωμανικό νόμο εμφιλοχωρούσε είτε για έλλειψη ικανότητας προς κτήση εκ μέρους της Κοινότητας είτε στις ειδικές περιπτώσεις των δημοσίων γαιών και των μονοτελών και διτελών βακουφίων.

7. Περί της σχετικής νομοθεσίας, βλέπε παρακάτω. Η Ανωτέρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία τελούσε υπό την προεδρεία του επισκόπου και τα μέλη της εκλέγονταν από τους επιτρόπους των ενοριών.

Παρόμοια ρύθμιση προς εκείνη του νόμου 3341 περιλαμβάνεται στο Ν.Δ. της 12.6.1926 "περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη" (το οποίο κατήργησε τον νόμο 3341), ως εξής (άρθρο 22, παράγραφος 2): «Προς οργάνωσιν και συντήρησιν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διατίθενται οι εξής πόροι: ... 2) "τα εκ της επί Τουρκοκρατίας περιουσίας της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Θεσσαλονίκης έσοδα. Η περιουσία αύτη εξακριβουμένη κατά τας διατάξεις του νόμου 2508 περιέρχεται υπό την διαχείρισιν της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διατίθενται δε τα μεν δύο τρίτα των εισοδημάτων της περιουσίας ταύτης υπέρ των αναγκών αυτού, το δε υπόλοιπον κατά τας διατάξεις του νόμου 2508».

Συνεπώς, ο μεν νόμος 3341 παρείχε τη διαχείριση ολόκληρης της περιουσίας στο Πρυτανικό Συμβούλιο, ενώ το Ν.Δ. της 12.6.1926 στη Σύγκλητο. Κατά τα λοιπά, τα δικαιώματα του Πανεπιστημίου καθορίζονταν στα δύο τρίτα των εσόδων.

Ας σημειωθεί ότι ο νόμος 3341 προέβλεψε (άρθρο 17) άλλους δύο σημαντικούς οικονομικούς πόρους υπέρ του Πανεπιστημίου. Πρώτον: Τα έσοδα εκ προσθέτου τέλους 3% επιβαλλομένου επί πάντων των δια του τελωνείου Θεσσαλονίκης εισαγομένων εμπορευμάτων. Δεύτερον: Ειδική πίστωση από τον δημόσιο προϋπολογισμό, η οποία κατά την πρώτη πενταετία της λειτουργίας του Πανεπιστημίου θα ήταν, κατ' ελάχιστον, 5.000.000 δραχμές ετησίως. Οι ρυθμίσεις αυτές επαναλήφθηκαν κατά γράμμα και στα προαναφερθέντα νομοθετικά κείμενα.

Η "ΕΞΑΚΡΙΒΩΣΗ" ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ

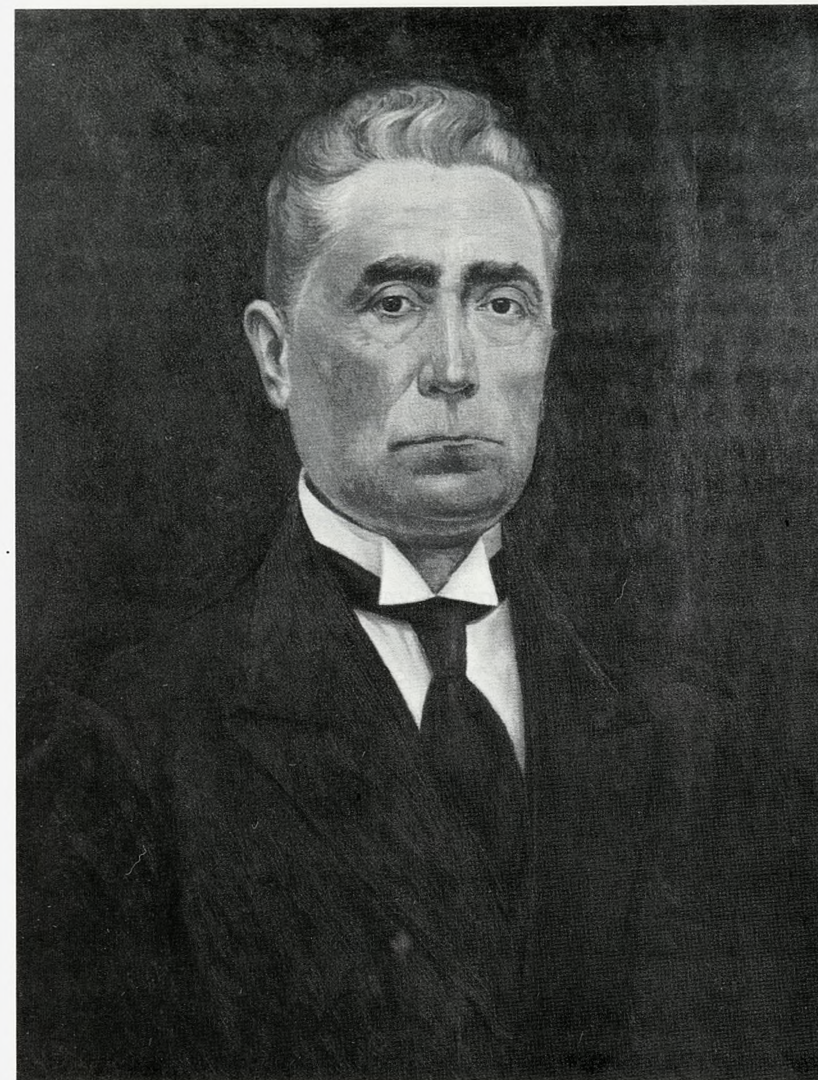
Ακολούθησε, μετά από λίγες ημέρες, η "εξακρίβωση" της περιουσίας της τέως Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος. Αναλυτική περιγραφή της περιλαμβάνεται στην έκθεση, με ημερομηνία 29 Ιουνίου 1926[8], που υπέβαλε η αρμόδια επιτροπή. Η επιτροπή αυτή καθορίσθηκε με βάση το Ν.Δ. της 25.2.1926 και την αποτελούσαν: ο πρόεδρος εφετών Θεσσαλονίκης Αλέξανδρος Γ. Χουβαρδάς, ως πρόεδρος, ο Κωνσταντίνος Ιωαννίδης, οικονομικός επιθεωρητής δημοσίων υπολόγων, ο Ηλίας Λάιος, γενικός επιθεωρητής εκπαιδεύσεως, ο Κωνσταντίνος Καμμώνας, εκλεγείς υπό του δημοτικού συμβουλίου Θεσσαλονίκης, και ο Δημήτριος Δίγκας, εκλεγείς υπό της Κοινοτικής Αντιπροσωπείας Θεσσαλονίκης[9].

Αντικείμενο της ανωτέρω εκθέσεως ήταν όχι ακριβώς η "περιουσία της κοινότητας", αλλά –με μεγαλύτερη ακριβολογία– η περιουσία των ευαγών ιδρυμάτων και ναών της. Η διάκριση είναι ουσιαστική, διότι κατά κυριολεξία η κοινότητα δεν διέθετε αυτοτελή περιουσία. Περιουσία "διέθεταν" τα ευαγή ιδρύματα και οι ναοί.

Σύμφωνα με την έκθεση, στη σχολική περιουσία περιήλθαν δέκα οικίες, τρία οικόπεδα (ένα από αυτά ταυτίζεται με το σημερινό πάρκο της ΧΑΝΘ) και 91 καταστήματα, εκ των οποίων τα περισσότερα βρίσκονταν πέριξ του ναού του Αγίου Μηνά[10]. Επίσης, οι πρόσοδοι των ναών Αγίου Μηνά και Αγίου Αντωνίου (αφιερωμένες στα εκπαιδευτήρια από μακρού χρόνου), διάφορα κληροδοτήματα, καταθέσεις, χρεόγραφα, τα περισσεύματα των ιερών ναών και το ένα τρίτο των προσόδων "των λειβαδίων (κεσλάδων) των κειμένων περί την πόλιν Θεσσαλονίκης και προς το ανατολικόν μέρος αυτής, μεταξύ των συνόρων Καπουτζήδων, Ασβεστοχωρίου και πόλεως Θεσσαλονίκης". Η περιοχή αυτή καταλαμβάνεται πλέον από το πολεοδομικό συγκρότημα[11].

Στο Θεαγένειο Νοσοκομείο περιήλθαν έξι κτήρια, έξι οικόπεδα και ένα κατάστημα.

Στο Παπάφειο Ορφανοτροφείο, εκτός από το κτήριό του, ένα οικόπεδο και φυσικά τα κληροδοτήματα Παπάφη και Κανέλλη, που εξ αρχής αφορούσαν το Ορφανοτροφείο.

Περικλής Βιζουκίδης, ελαιογραφία Γιώργου Παραλή. (Μ. Παπανικολάου, Η συλλογή προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988, 97).

8. *Έκθεσις της κατά το άρθρον 1, του νομοθετικού διατάγματος της 25ης Φεβρουαρίου 1926 "περί τροποποιήσεως του νόμου 2508" επιτροπής, υπό ημερομηνία 15-29 Ιουνίου 1926, Περί εκκαθαρίσεως της περιουσίας των ευαγών ιδρυμάτων και ναών της τέως Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Θεσσαλονίκης*, (αν. τ. & χρ. έκδ.), βλ. και Θάλεια Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου & Ε. Χεκίμογλου, "Τα κτηματολόγια της Ελληνικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης ως πηγές ιστορίας και τοπογραφίας της πόλης. Το παράδειγμα των σχολείων", *ΙΕ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 370-406.

9. Ο Δημήτριος Δίγκας, ως υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων, ήταν το 1920 ο εισηγητής του νόμου 2508. Αργότερα διετέλεσε γερουσιαστής και μέλος της ΑΕΑ Θεσσαλονίκης, οπότε το 1929 ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης και εν συνεχεία αυτό των Συγκοινωνιών.

10. Περί των καταστημάτων αυτών βλ. Thalia S. Mantopoulou-Panagiotopoulou, "The Monastery of Aghios Menas in Thessaloniki", *Dumbarton Oaks Papers* 50 (1996), 243-246. Ε. Χεκίμογλου "Το κτίριο του υποκαταστήματος της Τράπεζας της Ανατολής στην οδό Αγίου Μηνά στη Θεσσαλονίκη": *Θεσσαλονίκη (Επιστημονική Επετηρίδα Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης)* 3 (1992) 211-234.

11. Περί του κισλά βλ. Ε. Χεκίμογλου, *Τα μυστήρια της Θεσσαλονίκης: Κείμενα για τους χαμένους τόπους της πόλης*, Θεσσαλονίκη 2001, 85-96.

Στο Χαρίσειο Γηροκομείο, εκτός από το κτήριό του, μία οικία, ο ναός του Οσίου Δαυίδ και το ένα τρίτο των περισσευμάτων των ιερών ναών, καθώς και ένα κληροδότημα.

Τέλος, στους ναούς περιήλθαν –εκτός των κτισμάτων και των οικοπέδων τους– 63 οικίες, 23 οικόπεδα, 31 καταστήματα, μία τετραώροφη οικοδομή, χωράφια, ένας ναός και ένα αγίασμα.

Συνολικώς, επρόκειτο για 250 περίπου προσοδοφόρα αστικά ακίνητα (βλέπε αναλυτικό κατάλογο) και τον κισλά.

ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τρεις μήνες μετά την "εξακρίβωσιν" της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, με το Ν.Δ. της 21/21.9.1926 (το οποίο κυρώθηκε με το νόμο 3901/1929) καταργήθηκε το διάταγμα της 12.6.1926 και επαναφέρθηκε σε ισχύ ο νόμος 3341 "περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη"[12].

Ακολούθησε το Ν.Δ. της 12.1.1927 "περί οργανώσεως της διοικητικής, οικονομικής και λογιστικής υπηρεσίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης", το οποίο (με το άρθρο 23, παράγραφος 1, β΄) μεταξύ των τακτικών εσόδων του προϋπολογισμού του Πανεπιστημίου περιέλαβε και "τα δύο τρίτα των εισοδημάτων εκ της επί Τουρκοκρατίας περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, της περιερχομένης εις την διαχείρισιν του Πανεπιστημίου συμφώνως τω άρθρω 17, εδαφίω β΄ του νόμου 3341".

Την ίδια ρύθμιση επανέλαβε αυτολεξεί και το μεταγενέστερο Ν.Δ. της 25.1.1929 "περί οργανώσεως της διοικητικής, οικονομικής και λογιστικής υπηρεσίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης" (άρθρο 25, παράγραφος 1, β΄)[13].

Παρά τη σαφήνεια των ρυθμίσεων αυτών, που όπως είδαμε επαναλήφθηκαν καθ' όλη την περίοδο από το 1925 ως το 1929, οι επιταγές τους δεν εφαρμόσθηκαν. Το Πανεπιστήμιο ουδόλως ωφελήθηκε από τις προσόδους της κοινοτικής περιουσίας.

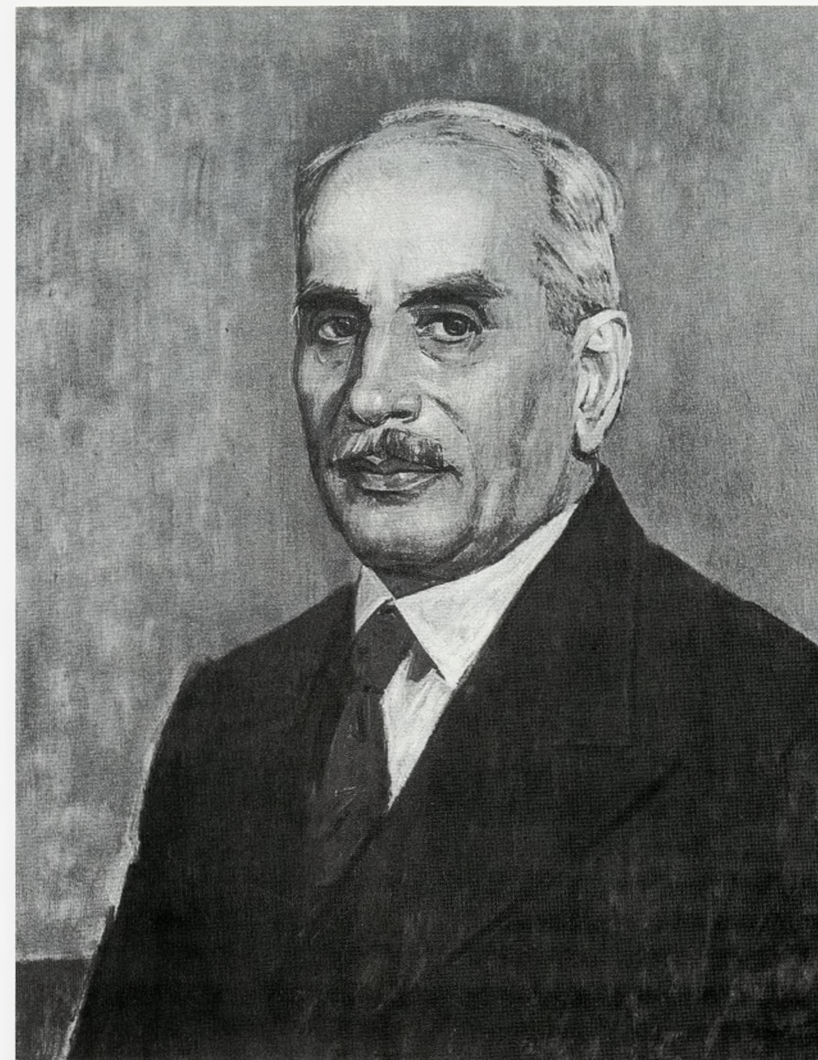
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΕΝΟΡΙΑΚΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑΣ (ΑΕΑ)

Η διάθεση υπέρ του Πανεπιστημίου των δύο τρίτων των εισοδημάτων της τεράστιας σε αξία περιουσίας και, ιδίως, η περιέλευση της διαχειρίσεώς της σε αυτό (στο Πρυτανικό Συμβούλιο ή την πανεπιστημιακή Σύγκλητο) αντί της ΑΕΑ του νόμου 2508/1920, ενόχλησαν αρκετούς τοπικούς παράγοντες, εκκλησιαστικούς και μη, πολύ περισσότερο μετά τη δημοσίευση του Ν.Δ. από 30.4/14.5.1926 "περί διαχειρίσεως των περιουσιών των επί Τουρκοκρατίας τέως Χριστιανικών Κοινοτήτων της περιφερείας του νομού Ιωαννίνων κ.λπ."[14]. Σύμφωνα με τις διατάξεις του, η αντίστοιχη κοινοτική περιουσία της ευρείας περιοχής των Ιωαννίνων περιήρχετο στη δικαιοδοσία εφοροεπιτροπείας υπό την προεδρία του επιχωρίου μητροπολίτη.

12. Το διάταγμα της 12.6.1926 είχε και προηγουμένως καταργηθεί με το Ν.Δ. της 3.9.1926, με το οποίο είχε καταργηθεί και αυτό το Πανεπιστήμιο. Επανιδρύθηκε με το Ν.Δ. της 21.9.1926.

13. Η μέχρι το 1930 δημοσιευθείσα νομοθεσία περί του Πανεπιστημίου περιέχεται στον τόμο: *Συλλογή Πανεπιστημιακών Νόμων και Διαταγμάτων*, Θεσσαλονίκη (Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης), 1930, σσ. 4 - 363, (τύποις Μ. Τριανταφύλλου).

14. ΦΕΚ Α΄ 153/14.5.1926.

Φώτιος Παλιατσέας, ελαιογραφία Γιάννη Μόραλη. (Μ. Παπανικολάου, Η συλλογή προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988, 112).

Προς την ίδια κατεύθυνση έτειναν και οι ενέργειες των διαφόρων κύκλων, που σχετίζονταν με την ΑΕΑ Θεσσαλονίκης, ως προς την περιουσία της επί τουρκοκρατίας κοινότητος[15]. Με το Ν.Δ. της 26.1.1928 "Περί οργανισμού της Ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας Θεσσαλονίκης και των υπ' αυτήν ιδρυμάτων και ενοριακών ναών"[16], –που περιλαμβάνει 80 άρθρα και καταλαμβάνει 12 σελίδες στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως–, καθορίσθηκαν λεπτομερώς τα της οργανώσεως και της λειτουργίας της ΑΕΑ και θεσπίσθηκε έμμεσα ανατροπή της παραχώρησης των εσόδων της κοινοτικής περιουσίας στο Πανεπιστήμιο. Περί αυτής εκδόθηκαν άλλα δύο διατάγματα:

(α) Το Ν.Δ. της 14.9.1928, "περί τροποποιήσεως του οργανισμού της ΑΕΑ Θεσσαλονίκης"[17], και

15. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε φάκελο, που περιέχει έγγραφα, σχέδια λόγων και έντυπα, τον οποίο συνέθεσε ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος (Αλεξιάδης), υπάρχει στην ίδια ενότητα αντίτυπο φύλλου της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, που περιέχει τροποποίηση του νόμου 3341 "περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη", μαζί με το φύλλο, που περιέχει το Ν.Δ. από 30.4.1926 "περί διαχειρίσεως των περιουσιών των επί Τουρκοκρατίας τέως χριστιανικών κοινοτήτων της περιφερείας του νομού Ιωαννίνων και Ηπείρου", βλ. Αθ. Καραθανάση-Στ. Μακρή, "Κατάλογος εγγράφων και εντύπων φακέλου του Γενναδίου Αλεξιάδη", *Επιστημονική Ημερίδα: Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Αλεξιάδης (1912-1951)*, Θεσσαλονίκη 1992, 297. Ο ίδιος μητροπολίτης, απευθυνόμενος προς τα μέλη της ΑΕΑ Θεσσαλονίκης, που εξελέγησαν στις εκλογές του 1931, κατά την πρώτη συνεδρία της 8 Ιουλίου 1931 έλεγε τα εξής αποκαλυπτικά: "Είναι αληθές ότι από τινος και παρ' επισήμων και παρ' ιδιωτών ερρίφθη η ιδέα της παντελούς καταργήσεως του τέως κοινοτικού καθεστώτος και της υπαγωγής των πάντων είτε εις την Πολιτείαν είτε εις τον Δήμον. Αλλά θα θελήση άρα γε η πόλις Θεσσαλονίκη, η έχουσα τόσην εθνικήν και κοινοτικήν δράσιν και αρχαιότερον μεν, ιδία δε από της Αρχιερατείας Ιωακείμ του Γ΄, ήτοι από του 1875, να υστερήση των πόλεων Ιωαννίνων, Χίου, Μυτιλήνης, Λήμνου, Σερρών και άλλων, αίτινες στερρώς έχονται και δι' ειδικών νόμων εξησφάλισαν κατά το μάλλον και ήττον το επί Τουρκίας κοινοτικόν καθεστώς, όσον αφορά ιδίως την διαχείρισιν των διαφόρων κληροδοτημάτων και την διοίκησιν των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων; Βεβαίως διά νόμου δύναται και το νυν διοικητικόν σύστημα να μεταβληθή, αλλ' η ιστορική πόλις Θεσσαλονίκη

δεν πρέπει, φρονούμεν, να αποξενωθή της δικαιοδοσίας αυτής επί της κοινοτικής περιουσίας, της κατασφαλιζομένης δια των διαθηκών των αειμνήστων ιδρυτών και ευεργετών και της μεταγενεστέρας υπό της Κοινότητος κτηθείσης. Η εκ των πρακτικών και των εκάστοτε λογοδοσιών μελέτη της ιστορίας της Κοινότητος θα καταπείση, πιστεύω, και πάντας υμάς, Κύριοι Αντιπρόσωποι, περί της ορθότητος της ανωτέρω σκέψεως, εις ην εστηρίζετο και η μέχρι τούδε κατεύθυνσις της Αντιπροσωπείας.
Τας ολίγας ταύτας λέξεις εθεωρήσαμεν καθήκον ημών να απευθύνωμεν προς υμάς, ταχθέντας από σήμερον συνεργάτας ημών. Απεκδεχόμενοι δε παρ' υμών και παρέχοντες υμίν πρόθυμον εν πάση συνεργασίαν, επικαλούμεθα επί πάντας την ευλογίαν του Παναγάθου Θεού", βλ. *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 15 (1931), τχ. Ιουλίου, 298.

16. ΦΕΚ Α΄ 28/5.3.1928.

17. ΦΕΚ Α΄ 193/20.9.1928.

18. ΦΕΚ Α΄45/12.2.1930.

19. *Κωδικοποίησις διαταγμάτων περί Οργανισμού της Ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας Θεσσαλονίκης και των υπ' αυτήν ιδρυμάτων και ενοριακών ναών*, Θεσσαλονίκη [τύποις Χρήστου Βατσέρη) 1930.

Ο Μητροπολίτης Γεννάδιος Αλεξιάδης. (Ελαιογραφία Πολύκλειτου Ρέγκου. Συλλογή Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης).

(β) το Ν.Δ. της 5.2.1930, "περί τροποποιήσεως του εν ισχύι οργανισμού της ΑΕΑ Θεσσαλονίκης"[18], το οποίο τροποποίησε διατάξεις του αρχικού Ν.Δ. σχετικές με τις ενορίες και τη λειτουργία των ενοριακών επιτροπών.

Τα τρία αυτά διατάγματα κωδικοποιήθηκαν σε ενιαίο κείμενο το 1930[19].

Ο Οργανισμός της ΑΕΑ αντιμετώπιζε το ζήτημα της διαχείρισης της περιουσίας των "υπό την ΑΕΑ" ή "υπό την δικαιοδοσίαν της ΑΕΑ" ιδρυμάτων ως εξής:

Η ΑΕΑ εξέλεγε τις διοικητικές και διαχειριστικές επιτροπές εκάστου ιδρύματος. Ασκούσε εποπτεία "επί της διαχειρίσεως εκάστου των υπ' αυτήν ιδρυμάτων και των ενοριακών ναών της πόλεως". Ελάμβανε αποφάσεις επί των σπουδαιοτέρων ζητημάτων, "των αφορώντων οιονδήποτε επί μέρους ίδρυμα ή ενοριακόν ναόν" (Κωδικοποίηση, άρθρο 4, παράγραφοι α΄, β΄ και γ΄).

Επίσης, η ΑΕΑ είχε γνωμοδοτική αρμοδιότητα επί των αποφάσεων του Ταμείου Εκπαιδευτικής Προνοίας (άρθρο 4, παράγραφος γ΄). Η αρμοδιότητα αυτή δεν είχε προβλεφθεί στο αρχικό Ν.Δ. της 26.1.1928 και παραχωρήθηκε με το διάταγμα της 14.9.1928. Συγκεκριμένα, η ΑΕΑ γνωμοδοτούσε επί των αποφάσεων της Επιτροπής του Ταμείου Εκπαιδευτικής Προνοίας Θεσσαλονίκης, που αφορούσαν:

(α) Την ανέγερση, μεταρρύθμιση, επισκευή διδακτηρίων ή εφοδιασμό τους με σχολικά έπιπλα και όργανα. (β) Την ενίσχυση της δημοτικής εκπαιδεύσεως. (γ) Την κατανομή των εσόδων. (δ) Τον προϋπολογισμό και τον απολογισμό της διαχειρίσεως του Ταμείου Εκπαιδευτικής Προνοίας (άρθρο 47). Επίσης, η ΑΕΑ είχε το δικαίωμα ελέγχου της διαχειρίσεως της Επιτροπής του ανωτέρω Ταμείου.

Συνεπώς, τα μεν ευαγή ιδρύματα (Θεαγένειο Νοσοκομείο[20], Παπάφειο Ορφανοτροφείο[21], Χαρίσειο Γηροκομείο[22]), το Ταμείο Πτωχών[23] και οι ναοί[24] διαχειρίζονταν την περιουσία τους υπό τον έλεγχο της ΑΕΑ, τα δε σχολικά ακίνητα αποτελούσαν αντικείμενο διαχείρισης του Ταμείου Εκπαιδευτικής Προνοίας.

Τα ιδρύματα και οι ναοί ήταν αυτοτελή νομικά πρόσωπα. Τούτο αναφέρεται ρητώς περί των ναών (άρθρο 52) και συνάγεται εμμέσως περί των ιδρυμάτων. Ειδικώς περί της περιουσίας των ναών, διευκρινίζεται ότι "κέκτηται έκαστος ενοριακός ναός ιδίαν περιουσίαν", που συμπίπτει με την αναφερόμενη στην έκθεση της εκκαθαρίσεως του 1926 (βλέπε παραπάνω). Ρητώς επίσης αναφέρεται και η περιουσία κάθε ευαγούς ιδρύματος.

Ήδη, λοιπόν, με τη νομοθεσία περί της ΑΕΑ και χωρίς να καταργηθούν ρητώς οι ευνοϊκές υπέρ του Πανεπιστημίου ρυθμίσεις περί κοινοτικής περιουσίας, δημιουργήθηκε αδυναμία να διαχειριστεί το Πανεπιστήμιο την ανωτέρω περιουσία, αφού η ΑΕΑ ήταν δυνάμει νεοτέρου νόμου αρμόδια για τη διαχείριση.

Ο ΝΟΜΟΣ 5019/1931

Ο νόμος 5019/8-15.6.1931, με εισηγητή τον υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων Γεώργιο Παπανδρέου, προέβλεψε την ίδρυση σχολικών ταμείων και σχολικών εφορειών. Σκοπός των σχολικών ταμείων ήταν η εξεύρεση και διάθεση των απαιτούμενων πόρων για την ανέγερση, επισκευή, μετασκευή, συντήρηση και λειτουργία των σχολικών κτηρίων (άρθρο 2). Μεταξύ των πόρων των σχολικών ταμείων προβλέφθηκαν ρητώς (άρθρο 9, παράγραφος β΄) "αι εν ταις Νέαις Χώραις εκκαθαρισθείσαι ή εκκαθαρισθησόμεναι σχολικαί περιουσίαι", ενώ καταργήθηκε "πάσα διάταξις αντικειμένη" στο νέο νόμο (άρθρο 26)[25].

20. Άρθρα 33-35.

21. Άρθρα 36-37.

22. Άρθρα 38-39.

23. Άρθρα 40-44.

24. Άρθρα 49-53.

25. Ο νόμος επέφερε πλήγμα και στις αρμοδιότητες της ΑΕΑ, η οποία είχε δικαίωμα γνωμοδότησης για κάθε κτηριακή μεταβολή (Βλ. *Κωδικοποίησις διαταγμάτων*, άρθρο 47), ενώ με τον νόμο 5019 (άρθρο 19) αρμόδια ήταν πλέον η οικεία σχολική εφορία.

Το μεγαλύτερο μέρος της εικονιζόμενης έκτασης ανήκε άλλοτε στην Ελληνική Κοινότητα Θεσσαλονίκης.

Έτσι, εισήχθη διάταξη που προόριζε για άλλο σκοπό, και όχι για τις ανάγκες του Πανεπιστημίου, τα έσοδα της σχολικής περιουσίας, που ήταν, όπως είδαμε, ένα μεγάλο τμήμα της συνολικής περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ

Η πρώτη μνεία του προβλήματος στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου γίνεται στα πρακτικά της υπ' αριθμόν 176/13.6.1931 συνεδρίας[26], λίγες μέρες, δηλαδή, μετά την ψήφιση του νόμου 5019.

Χωρίς να πραγματοποιηθεί συζήτηση, ούτε καν κατατοπιστικώς, αναγράφεται:

"Ακολούθως αποφασίζεται όπως ανατεθή εις τον νομικόν σύμβουλον κ. Ι. Λαδάν η εξακρίβωσις του ζητήματος της κοινοτικής περιουσίας, ιδία όσον αφορά την εξακολούθησιν της ισχύος του άρθρου 17 του νόμου 3341".

Στη συνεδρία της Συγκλήτου υπ' αριθμόν 182/17.9.1931 (πρώτη συνεδρία της Συγκλήτου επί πρυτανείας Περικλέους Βιζουκίδου), ως θέμα 23 της ημερησίας διατάξεως απαντούν τα ακόλουθα[27]:

"Ανακοινούται η απάντησις του Νομικού Συμβούλου του Πανεπιστημίου σχετικώς με την ισχύν του άρθρου 17, β' του νόμου 3341. Κατά την γνώμην του Συμβούλου, το Πανεπιστήμιον δικαιούται να εισπράττη τα εκ της επί Τουρκοκρατίας περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης έσοδα.

Ο κ. Κυριακίδης νομίζει ότι δια μεταγενεστέρας διατάξεως η περιουσία αυτή κατενεμήθη μεταξύ των σχολικών ταμείων αφ' ενός και των ταμείων των εκκλησιαστικών επιτροπών αφ' ετέρου. Κατόπιν τούτου, αποφασίζεται όπως ερωτηθή εκ νέου ο Νομικός Σύμβουλος του Πανεπιστημίου".

Μετ' ολίγον, στην υπ' αριθμόν 183/1.10.1931 συνεδρίαση της Συγκλήτου[28] απαντούν τα κάτωθι, ως θέμα 13 της ημερησίας διατάξεως:

"Ακολούθως ανακοινούται η υπ' αριθμόν 8 από 30 π. μ. γνωμοδότησις, δευτέρα αύτη, του Νομικού Συμβούλου του Πανεπιστημίου κ. Λαδά σχετικώς με το δικαίωμα του Πανεπιστημίου επί των εσόδων της επί Τουρκοκρατίας περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης. Κατά την άποψιν του Νομικού Συμβούλου το Πανεπιστήμιον δικαιούται επί των εσόδων τούτων και δύναται να τα διεκδικήση.

Ο κ. Κυριακίδης λέγει ότι δύναται το Πανεπιστήμιον, κατόπιν της γνωμοδοτήσεως του Νομικού Συμβούλου, να αναφερθή εις το Υπουργείον και να ζητήση τουλάχιστον, αντί των εσόδων τούτων, τα 5.000.000, τα οποία υποχρεούται κατά τα πρώτα πέντε έτη της ιδρύσεως του Πανεπιστημίου να καταβάλλη ετησίως εις αυτό το κράτος, τοσούτω μάλλον καθ' όσον αφ' ενός μεν τα έσοδα του Πανεπιστημίου περιωρίσθησαν μόνον εις το 3% του πρόσθετου τέλους του επιβαλλομένου επί πάντων των διά του τελωνείου Θεσσαλονίκης εισαγομένων εμπορευμάτων, αφ' ετέρου δε το Πανεπιστήμιον δεν δύναται να προβή εις την εφαρμογήν του προγράμματός του, ήτοι την κατασκευήν των απαραιτήτων κτηρίων άνευ των πόρων τούτων.

Ο κ. Πελεκίδης φρονεί ότι το Πανεπιστήμιον κατ' αυτόν τον τρόπον φαίνεται ότι παραιτείται των εκ της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης εσόδων. Κατόπιν τούτου προτάσει του κ. Πρυτάνεως αποφασίζεται όπως το Πανεπιστήμιον απευθυνθή προς το Υπουργείον με την παράκλησιν όπως μεριμνήση ίνα καταβληθώσιν εις αυτό ου μόνον τα καθυστερούμενα πέντε εκατομμύρια, τα οποία υποχρεούται ετησίως και επί πέντε έτη να καταβάλη εις αυτό το κράτος δια τα πέντε πρώτα έτη της λειτουργίας του Πανεπιστημίου, ήτοι εν συνόλω 25.000.000, αλλά και τα εκ της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης υπολογιζόμενα εις 30.000.000[29], να υποβληθούν δε εις το Υπουργείον και αι δύο γνωμοδοτήσεις του Νομικού Συμβούλου επί του δικαιώματος τούτου του Πανεπιστημίου".

Στην επομένη συνεδρία υπ' αριθμόν 184/14.10.1931, ως θέμα 8 αναγράφονται τα εξής[30]:

"Ανακοινούται υπό του κ. Πρυτάνεως ότι εγένετο ήδη συμφώνως προς την σχετικήν απόφασιν της προηγουμένης συνεδρίας η δέουσα ενέργεια προς την είσπραξιν της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης".

Τέλος, στη συνεδρία υπ' αριθμόν 185/21.10.1031 και ως θέμα 3 διαλαμβάνονται τα ακόλουθα[31]:

26. Πρακτικά Συγκλήτου, τόμος α', σελ. 478-479. Ευχαριστούμε τον κ. Πρύτανη και το Πρυτανικό Συμβούλιο για την χορηγηθείσα άδεια μελέτης των Πρακτικών της Συγκλήτου.

27. Αυτόθι, σελ. 500.

28. Αυτόθι, σελ. 506-507.

29. Η εκτίμηση των προσόδων της κοινοτικής περιουσίας σε 6.000.000 δραχμές ετησίως είναι η μοναδική που διαθέτουμε για τη συγκεκριμένη εποχή και δείχνει τη σημασία που είχε ο δεδομένος πόρος. Την ίδια περίοδο, οι πρόσοδοι από το τέλος επί των δασμών, που ήταν το κύριο έσοδο του Πανεπιστημίου, δεν ξεπερνούσαν τα 15.000.000 δραχμές.

30. Αυτόθι, σελ. 512-513.

31. Αυτόθι, σελ. 519.

"Ανακοινούται υπό του κ. Πρυτάνεως ότι, καθ' ας έχει πληροφορίας, το υπουργείον Παιδείας δεν είναι μεν διατεθειμένον να καταβάλη την ετησίαν κρατικήν χορηγίαν εκ 5.000.000, ανελθούσαν διά της καθυστερήσεως αυτής επί πέντε έτη εις 25.000.000 ως γνωστόν, αλλά συμφωνεί να κατοχυρώση τα δικαιώματα του Πανεπιστημίου επί των εσόδων της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης, αρκεί να υποδείξη το Πανεπιστήμιον τον κατάλληλον προς τούτο τρόπον. Αποφασίζεται να ερωτηθή προς τούτο ο Νομικός Σύμβουλος του Πανεπιστημίου".

Το θέμα φαίνεται να απασχόλησε τις πανεπιστημιακές αρχές και το καλοκαίρι του 1932, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι εκδόθηκε τότε νέα, τρίτη κατά σειρά, γνωμοδότηση του νομικού συμβούλου[32], η οποία δεν απασχόλησε τη Σύγκλητο.

Στην έκθεση πεπραγμένων του έκτου πανεπιστημιακού έτους 1931-1932, ο πρύτανης Περικλής Βιζουκίδης σημειώνει με πικρία:

"Η Πολιτεία δεν εσεβάσθη δυστυχώς τους νόμους, ους αυτή αύτη εθέσπισε προς οργάνωσιν και συντήρησιν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Και η μεν επί τουρκοκρατίας περιουσία της Χριστιανικής Κοινότητος δια νεωτέρου νόμου, κατά τινά γνώμην αντισυνταγματικού, διετέθη προς άλλον σκοπόν[33], παροραθέντων των διά κατηγορηματικής νομικής διατάξεως κατωχυρωμένων δικαιωμάτων του Πανεπιστημίου, πάσαι δ' αι προς αποκατάστασιν τούτων καταβληθείσαι έντονοι ενέργειαι των πανεπιστημιακών αρχών ουδέν ατυχώς έσχον μέχρι τούδε ευοίωνον αποτέλεσμα"[34].

Ένα χρόνο μετά, στην έκθεση πεπραγμένων του εβδόμου πανεπιστημιακού έτους 1932-1933, ο πρύτανης Φώτιος Γ. Παλιατσέας, αναφερόμενος στους πενιχρούς οικονομικούς πόρους του Πανεπιστημίου, σημείωσε την εξής φράση, που δείχνει ότι το θέμα εθεωρείτο πλέον λήξαν:

"Ουχί ευκαταφρόνητος θα ήτο ο έτερος πόρος του Πανεπιστημίου, προβλεπόμενος υπό του νόμου 3341, τα 2/3 δηλαδή των εισοδημάτων της επί τουρκοκρατίας περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητος της Θεσσαλονίκης. Αλλ' ούτος, εν αγνοία των Πανεπιστημιακών αρχών, δια των νεωτέρων νόμων 4567[35] και 5019 αφηρέθη από του Πανεπιστημίου και κατενεμήθη μεταξύ των ευαγών ιδρυμάτων και των σχολείων της πόλεως. Πάσαι δε αι ενέργειαι ημών προς απόδοσιν εις το Πανεπιστήμιον του πράγματι σοβαρού τούτου πόρου δεν κατέληξαν εισέτι εις θετικόν αποτέλεσμα"[36].

Το Μάιο του 1934, ο τότε πρωθυπουργός Παναγής Τσαλδάρης επισκέφθηκε το Πανεπιστήμιο και προήδρευσε σε έκτακτη συνεδρία της συγκλήτου. Αν και το οικονομικό ζήτημα του Πανεπιστημίου θίχθηκε ποικιλοτρόπως και παρά το γεγονός ότι ο πρωθυπουργός είχε χαρακτηρίσει στα 1931 ως αντισυνταγματική τη διάταξη για την αφαίρεση των εσόδων της περιουσίας της Κοινότητας από το Πανεπιστήμιο, δεν έγινε ούτε απλή μνεία του θέματος εκ μέρους των πανεπιστημιακών αρχών[37].

32. Οι τρεις γνωμοδοτήσεις του νομικού συμβούλου του Πανεπιστημίου Ιωάννη Λαδά περί των εσόδων εκ της περιουσίας της Χριστιανικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης δεν ανευρέθησαν στο αρχείο του ΑΠΘ. Σύμφωνα με έμμεση μαρτυρία έφεραν τις εξής ημερομηνίες: 30.8.1931, 30.9. 1931 και 17.7.1932, βλ. Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, *Εκθέσεις Πεπραγμένων επί πρυτανείας Περικλέους Βιζουκίδου κατά το έκτον πανεπιστημιακόν έτος 1931-1932*, τεύχος τέταρτον, εν Θεσσαλονίκη 1934, 280. Δυστυχώς δεν ανευρέθησαν ούτε στο όσο έχει διασωθεί αρχείο του Ι. Λαδά, που κατέχει ο ανεψιός του καθηγητής κ. Π. Λαδάς.

33. "Την γνώμην ταύτην διετύπωσε κατά το έτος 1931 ο νυν Πρόεδρος της Κυβερνήσεως Παναγής Τσαλδάρης", υποσημειώνει ο Περικλής Βιζουκίδης, αυτόθι.

34. Αυτόθι, 16.

35. Με το νόμο 4567/1930 κυρώθηκε το Ν.Δ. της 14ης Σεπτεμβρίου 1929, "περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΥΙΔ' περί Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου και του Νομοθετικού Διατάγματος της 17 Δεκεμβρίου 1923".

36. Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, *Εκθέσεις Πεπραγμένων επί πρυτανείας Φωτίου Γ. Παλιατσέα κατά το έβδομον πανεπιστημιακόν έτος 1932-1933*, εν Θεσσαλονίκη 1936, 4.

37. Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, *Εκθέσεις Πεπραγμένων επί πρυτανείας Στίλπωνος Π. Κυριακίδου κατά το όγδοον πανεπιστημιακόν έτος 1933-1934*, εν Θεσσαλονίκη 1937, 13.

Το 1934, στην έκθεση πεπραγμένων του ογδόου πανεπιστημιακού έτους, ο πρύτανης Στίλπων Κυριακίδης, αναφερόμενος στη δυσχερή οικονομική κατάσταση του Πανεπιστημίου, σημειώνει λακωνικά ότι "η κτηματική περιουσία της Κοινότητος διενεμήθη μεταξύ Εκκλησιαστικού και Σχολικού Ταμείου"[38].

Ο πόρος εθεωρείτο πλέον, και ήταν, οριστικά χαμένος.

ΤΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Από τους τρεις βασικούς οικονομικούς πόρους που διατέθηκαν υπέρ του Πανεπιστημίου (κοινοτική περιουσία, τέλος επί δασμών, ειδική ετήσια κρατική πίστωση), λειτούργησε μόνο το πρόσθετο τέλος 3% επί των δασμών, το οποίο μάλλον αποδείχθηκε επαρκές για τις πρώτες, στοιχειώδεις ανάγκες. Ωστόσο, η οικονομική κρίση και οι περιορισμοί των εισαγωγών συρρίκνωσαν τα έσοδα από τον πόρο αυτόν, σε ονομαστικές μεν τιμές κατά 40%, ενώ σε πραγματικές σχεδόν κατά 100%. Από την άλλη πλευρά, οι ανάγκες του Πανεπιστημίου μεγάλωναν. Μοναδική λύση θα ήταν η καταβολή της ετήσιας πίστωσης των 5.000.000 δραχμών, δηλαδή 25.000.000 για την πρώτη πενταετία. Μέχρι το 1934, τουλάχιστον, από το ποσό αυτό είχαν δοθεί 2.000.000 δραχμές, και αυτές στις αρχές του 1934[39].

Οι πανεπιστημιακές αρχές ήταν εκ των πραγμάτων εγκλωβισμένες στο δίλημμα: Να διεκδικήσουν τον πόρο της κοινοτικής περιουσίας, ο οποίος ήταν, από την πρώτη στιγμή, αμφίβολος και σε κατάσταση περιπλεγμένη; Ή να διεκδικήσουν την ετήσια πίστωση των 5.000.000 δραχμών; Το δεύτερο ενδεχόμενο ήταν πλέον προαγώγιμο. Επρόκειτο για άμεση και ανεπίδεκτη αμφιβολιών υποχρέωση του Δημοσίου. Εξάλλου, οι ταμειακές ανάγκες του Πανεπιστημίου είχαν δημιουργήσει, στα 1934, αφόρητη πίεση: "Αι πανεπιστημιακαί αρχαί εντός ολίγου θα ήσαν υποχρεωμέναι ή να διακόψουν την πληρωμήν και αυτών των μισθών του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού ή να προβούν εις την ρευστοποίησιν της εις χρεόγραφα μικράς περιουσίας του Πανεπιστημίου, την οποίαν τούτο φυλάττει όπως μεταβάλη όσον ούπω εις τα αναγκαία δια την λειτουργίαν του κτήρια"[40]. Η διεκδίκηση των πόρων της κοινοτικής περιουσίας είχε μακροπρόθεσμο χαρακτήρα, ενώ οι ανάγκες ήταν άμεσες και πιεστικές. Έτσι, οι πανεπιστημιακές αρχές στράφηκαν στην κυβέρνηση, επαιτώντας ψιχία από τις νομοθετικά επιβαλλόμενες υποχρεώσεις της έναντι του Πανεπιστημίου.

38. Αυτόθι, 19-20. Ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος, καθηγητής της κοινωνιολογίας στα Πανεπιστήμια Ζυρίχης και Θεσσαλονίκης, –ως πρύτανης κατά το ακαδημαϊκό έτος 1937-1938 εξορίσθηκε από την δικτατορία Μεταξά–, αποτυπώνει στα απομνημονεύματά του την οδύνη του για την κατάσταση των σχολείων και τονίζει χαρακτηριστικά: "...το τι είδα ήταν απερίγραπτο! Στην ύπαιθρο ούτε σχολεία ούτε δάσκαλοι, φαντάσου και την κατάσταση ακόμα και στην δεύτερη πόλη της Ελλάδας, στην Θεσσαλονίκη! Έμαθα όμως πως εδώ υπάρχει μία περιουσία της κοινότητας απ' την εποχή της τουρκοκρατίας, που είναι προορισμένη για να κτισθούν σχολεία, που όμως, όπως έμαθα, την εκμεταλλευούντανε ο τότε δήμαρχος και πως μ' όλα ταύτα ο μητροπολίτης είναι πρόεδρος της επιτροπής για τη διαχείρισή της. Τρέχω, πηγαίνω στον μητροπολίτη, του λέγω όλα αυτά, του περιγράφω την κατάσταση που βρίσκονται τα σχολεία, πως είναι τρύπες χωρίς φως και βρωμερές, η αυτού "παναγιότης" με κοίταξε καλά καλά (καθούντανε μπροστά σ' ένα τραπέζι και μάζευε χρήματα απ' τον ένα και τον άλλο που ερχούντανε) και μου είπε σύντομα: Κοιτάξετε σεις την δική σας εργασία, τα άλλα δεν σας ενδιαφέρουν! Και γύρισε το κεφάλι του και χωριστήκαμε - για πάντα!", βλ. Αβρ. Ελευθεροπούλου, *Ατσαλένια θέληση*, Αθήναι 1957, 74-75.

39. Αυτόθι, 13-15.

40. Αυτόθι, 17-25.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΤΟΥ 1926

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΚΤΗΡΙΑ	ΟΙΚΟΠΕΔΑ	ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ	ΛΟΙΠΑ
Α. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΝΑΩΝ*	**63**	**23**	**31**	ΩΣ ΕΞΗΣ:
ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ	2			ΕΚΚΡΕΜΗ ΚΤΗΜΑΤΟΓΡΑΦΑ
ΝΕΑ ΠΑΝΑΓΙΑ	6			
ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ		2		
ΠΑΝΑΓΟΥΔΑ	6		2	ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	11	3	1	
ΥΠΑΠΑΝΤΗ	1	1		ΑΓΙΑΣΜΑ ΑΓΙΑΣ ΦΩΤΕΙΝΗΣ
ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ	2		12	
ΠΑΝΑΓΙΑ ΔΕΞΙΑ	6			
ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	3	1		
ΑΓΙΟΥ ΦΑΝΟΥΡΙΟΥ		1		
ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ	5		12	
ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	8		4	
ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΣ	5	5		ΚΗΠΟΣ ΧΩΡΑΦΙΑ ΨΥΓΕΙΑ ΠΑΓΟΥ ΛΑΧΑΝΟΚΗΠΟΣ ΓΑΙΕΣ
ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ	7			
ΑΓΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΑΣ				ΤΕΤΡΑΩΡΟΦΗ ΟΙΚΟΔΟΜΗ
ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ		1		
ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ	1	1		
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ		8		
ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΧΑΛΚΕΩΝ				
Β. ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ	**10**	**3**	**91**	**ΠΡΟΣΟΔΟΙ ΑΓΙΟΥ ΜΗΝΑ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ 1/3 ΠΡΟΣΟΔΩΝ ΚΙΣΛΑ**
Γ. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ	**6**	**6**	**1**	**ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ**
Δ. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΠΑΠΑΦΕΙΟΥ	**1**	**1**		**ΝΑΟΣ ΟΣΙΟΥ ΔΑΒΙΔ**
Ε. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΓΗΡΟΚΟΜΕΙΟΥ	**2**			**ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ**
ΣΥΝΟΛΟ	82	33	123	

* ΔΕΝ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΙΔΙΟΙ ΟΙ ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΟΙΚΟΠΕΔΑ ΤΟΥΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ

ΣΜΙΛΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (1926-1973)

ΜΕ ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΠΟΥ ΤΟ ΒΙΩΣΑΝ ΩΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ Ή (ΚΑΙ) ΩΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΤΟΥ

Ψηφίδες και θραύσματα από τα κείμενα των:
Μ. Αναγνωστάκη, Γ. Αναστασιάδη, Ι. Αναστασιάδη, Μ. Ανδρόνικου, Β. Βασιλείου, Γ. Βασιλικιώτη, Β. Βασιλικού, Γ. Βαφόπουλου, Τ. Δαρβέρη, Δ. Δελιβάνη, Α. Δελμούζου, Α. Ελευθερόπουλου, Χ. Ζαφείρη, Π. Θασίτη, Ι. Θεοδωρακόπουλου, Π. Θεοδωρίδη, Χ. Θεοδωρίδη, Ι. Ιμβριώτη, Χρ. Ιορδάνογλου, Γ. Ιωάννου, Τ. Καζαντζή, Ι. Κακριδή, Μ. Κανδυλάκη, Μ. Καραγιώργη, Η. Κάρκα-Παριέντε, Γρ. Κασιμάτη, Γ. Καφταντζή, Ι. Κεχαγιόγλου, Γ. Κονταξόπουλου, Ε. Κριαρά, Β. Κυριαζόπουλου, Α. Κυριακίδου-Νέστορος, Κλ. Κύρου, Αρ. Μάνεση, Δ. Μαρωνίτη, Ν. Μέρτζου, Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου, Κ. Μοσκώφ, Ν. Μπακόλα, Π. Μποκοβού, Κ. Μπόνη, Β. Νέτα, Μ. Παπαδόπουλου, Ε. Παπανούτσου, Θ. Περπερή, Η. Πετρόπουλου, Λ. Πολίτη, Σ. Πολυζωίδη, Κ. Χ. Ροδοκανάκη, Δ. Σαββόπουλου, Χρ. Σαμουηλίδη, Α. Σβώλου, Γ. Σηφάκη, Α. Σιγάλα, Ξ. Σκαρπιά-Χόιπελ, Π. Σπανδωνίδη, Κ. Σπηλιόπουλου, Ν. Σφενδόνη, Γ. Σωτηριάδη, Μ. Τιβέριου, Κ. Τομανά, Μ. Τρικούκη, Μ. Τριανταφυλλίδη, Αγ. Τσομπανάκη, Ι. Υφαντή, Θ. Φωτιάδη, Χ. Χαριτωνίδη, Γ. Χουρμουζιάδη, Ντ. Χριστιανόπουλου, Π. Ωρολογά, Μ. Lieberg

«...Στο μεταξύ χάνονται πολύτιμοι ζωντανοί μάρτυρες της ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής, προπαντός οι αρχαιότεροι καθηγητές και απόφοιτοί της (...). Επείγει πάντως κάποιος ενδιαφερόμενος ερευνητής να πάρει, όσο είναι ακόμη καιρός, τις σχετικές συνεντεύξεις από τους αρχαιότερους επιζώντες μάρτυρες (...). Ο σημερινός φοιτητικός πληθυσμός της Σχολής και του Πανεπιστημίου αγνοεί σχεδόν στο σύνολό του την ιστορία αυτή, με αποτέλεσμα να μην λαμβάνει υπ' όψη του και να μην αξιοποιεί τα στοιχεία

της, καθώς συντάσσει κάθε φορά τις εκπαιδευτικές, πολιτιστικές και πολιτικές του προτάσεις...».

Δ. Μαρωνίτης (1985)

«...Την εποχή μου θέλω κάπως να ανακαλέσω, εκείνην που ήμασταν κι' εμείς φοιτητές (...) και να προσπαθήσω κάτι να βρω από το νόημά της και το νεύμα της... Κάποιος πρέπει να τα γράφει αυτά. Θα χαθούνε...».

Γ. Ιωάννου (1978)

«...Αν θα θέλαμε να κρατήσουμε μιαν ανάμνηση από όσα συνέβησαν στον χώρο της Πανεπιστημιούπολης θα μπορούσαμε νοερά να πλησιάσουμε τα γεγονότα και να προσπαθήσουμε να γίνουμε κι εμείς πολίτες της κάθε εποχής (...) Θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε ένα μάθημα Χημείας στα υπόγεια του κτιρίου του Πανεπιστημίου τον καιρό της γερμανικής κατοχής. Θα κρυβόμασταν μέσα στις σκιές του παρατημένου τσιμεντένιου σκελετού της Γεωπονικής Σχολής (...) Μετά κρυμμένοι πίσω από μια ταφόπλακα θα παρακολουθούσαμε τη σύσκεψη υπό τον Γερμανό Διοικητή Μέρτεν, στις 6 Δεκεμβρίου 1942 όταν αποφασίσθηκε η καταστροφή των εβραϊκών νεκροταφείων. Λίγα χρόνια μετά θα μπορούσαμε να παραβρεθούμε σε μια συνεδρίαση της Πολεοδομικής Επιτροπής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μαζί με τους ανθρώπους που επί είκοσι σχεδόν χρόνια μόχθησαν για την υλοποίηση της Πανεπιστημιούπολης (...) Θα αποθέταμε ένα λουλούδι στο άγαλμα του Αλέξανδρου Παπαναστασίου (...)».

(Απόσπασμα από το βιβλίο: Π. Σαββαΐδης - Ανθ. Μπαντέλας, Πόλις Πανεπιστημιούπολις. Η ιστορία του χώρου της Πανεπιστημιούπολης του ΑΠΘ μέσα από χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα, 2000)

Ένας ολόκληρος κόσμος –λησμονημένος σε μεγάλο βαθμό σήμερα– αναδύεται μέσα από το βλέμμα και τη γραφή των συγγραφέων που αιχμαλωτίζουν στον φωτισμό κάθε εποχής και διασώζουν έτσι σημαντικές ή χαρακτηριστικές στιγμές και ονόματα «που κάποτε σημαίναν», στους χώρους του Ιδρύματος και στην διαδρομή της φοιτητικής ζωής, σχηματίζοντας με μικρές και μεγάλες ψηφίδες την ιστορική φυσιογνωμία του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης από τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του (1926) ως την ημέρα του –δικού του– Πολυτεχνείου (17.11.1973):

«Το «Ξεκίνημα» είναι ο καθρέπτης της φοιτητικής ψυχής...»

«Μέσα στη μικρή φοιτητική πολιτεία θα βρεις ένα κόσμο με φλογερή ψυχή και ανήσυχο πνεύμα που ζει έντονα και ερευνά τα προβλήματα της εποχής του, που αγωνιά, συνθλίβεται και δέχεται την Τέχνη και την Επιστήμη σαν οδηγητές (...). Το «Ξεκίνημα» είναι ο καθρέπτης της φοιτητικής ψυχής στις δύσκολες σημερινές πολεμικές συνθήκες.

(...) Το «Ξεκίνημα» είχε πλατύτερη απήχηση, γιατί κατάφερε ως ένα μεγάλο βαθμό να κλείσει μέσα του την φοιτητική δράση και κράτησε γόνιμα τα πολύπλευρα φοιτητικά ζητήματα. Ξέρουμε ότι ο πρώτος τόμος είναι ένας σταθμός στην πνευματική ζωή του Πανεπιστημίου μας, το πρώτο φοιτητικό περιοδικό που έζησε γιατί τ' αγάπησε ο φοιτητής μ' όλες τις ατέλειές του, γιατί βρήκε τον εαυτό του μέσα στις σελίδες του (...)»

Μ. Αναγνωστάκης (*περ. «Ξεκίνημα»*, Φεβρουάριος 1944 και Οχτώβριος 1944)

«Ο απωλεσθείς παράδεισος των φοιτητικών χρόνων του '60»

«... Νοέμβριος 1962: Χαμένος μέσα στη «φοβερή ερημία του πλήθους» των πρωτοετών της Νομικής στις τελευταίες σειρές του Κεντρικού Αμφιθεάτρου –και που να 'ξερες τότε πόσο «φορτωμένη» με ιστορία ήταν αυτή η αίθουσα– προσπαθείς να προσαρμοστείς στους νέους χώρους της ζωής σου και στη νέα, γεμάτη από αντιφάσεις, πραγματικότητα των σπουδών στο Πανεπιστήμιο της γενέθλιας πόλης.

«Πανηγύρι» στα μαθήματα με τον εκτός τόπου και χρόνου, συμπαθή κατά τα άλλα, καθηγητή Π. Δερτιλή. Συγκίνηση και δέος στις παραδόσεις του καθηγητή Ν. Πανταζόπουλου που δεν μπορούσες όμως να προσεγγίσεις –αν υποτεθεί ότι κατάφερνες να ξεπεράσεις την συστολή σου–, διότι πάντοτε ήταν περιστοιχισμένος από ένα κύκλο ανιδιοτελών και μη συμφοιτητών σου...

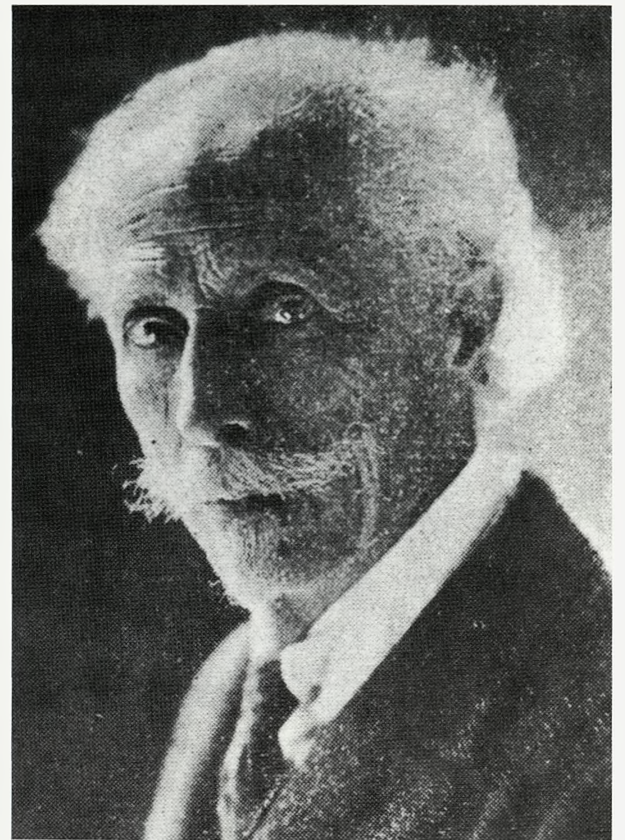
Στην κατάμεστη αίθουσα του Αμφιθεάτρου στο Χημείο: Συνταγματικό Δίκαιο ως «τεχνική της πολιτικής ελευθερίας» από τον Αριστόβουλο Μάνεση. Τότε απλώς είχες ψυχανεμιστεί ότι εδώ κάτι πολύ σημαντικό συμβαίνει. Αργότερα κατάλαβες τι σήμαιναν γι' όλους μας τα μαθήματα αυτά και –μετά από λίγα χρόνια– το «μέγιστον μάθημα» που έδωσε ο κορυφαίος συνταγματολόγος, σώζοντας την τιμή του Πανεπιστημίου στους χαλεπούς καιρούς της Δικτατορίας.

Και σιγά-σιγά, χωρίς να ενταχθείς σε παράταξη –έχοντας από τότε το «σύνδρομο» του «αποστασιοποιημένου παρατηρητή»– άρχισες να συμμετέχεις στις συνελεύσεις, τις συγκεντρώσεις στην πλατεία του Χημείου, ακούγοντας τον Τριαρίδη και τους άλλους ρήτορες, στις διαδηλώσεις και στις πορείες για το 15% και το «114» και εκείνη την σημαδιακή άνοιξη του '67, λίγες μέρες πριν βγουν τα τανκς, να βιώνεις την κρατική καταστολή στον περίγυρο, ακόμη και μέσα στο παλιό κτίριο του Πανεπιστημίου.

1966: Μετεωροσκοπείο. Παρακολουθώντας τον Δ. Ευρυγένη που τα πρωινά μαθήματά του συχνά μετεξελίσσονταν σε «ελεύθερες συζητήσεις» και που την άνοιξη γίνονταν έξω στην σκιά των γειτονικών δέντρων. Θυμάσαι στο μικρό ακροατήριο τον Γ. Βέλτσο (που ανέπτυξε σε μια απ' αυτές τις συναντήσεις μας το θέμα: «Ο έρωτας στην αρχαία Ελλάδα»), τον Αντ. Μανιτάκη, τον Γ. Παπαδημητρίου, την Γιώτα Κραβαρίτου, την Ζώγια Παπασιώπη κ.ά. Ο Μάνεσης και ο Ευρυγένης ήταν οι καθηγητές που κέρδισαν τότε την εκτίμηση και τις καρδιές μας.

Ένα από τα ξεχωριστά κεφάλαια στην φοιτητική μας ζωή που κάποτε θα πρέπει να γραφεί (υπάρχουν και οι σχετικές φωτογραφίες-ντοκουμέντα) είναι η εκδρομή μας στην Ευρώπη (μέχρι και στο Ανατολικό Βερολίνο φτάσαμε!) με δύο πούλμαν για τριάντα τρεις μέρες τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1966.

Ιδιαίτερες σελίδες, εξάλλου, θα πρέπει να αφιερωθούν στο κυλικείο της Παλιάς Φιλοσοφικής, στην ταβέρνα «Δόμνα», στο εστιατόριο «Χρυσό Παγώνι» (στην Αλ. Σβώλου, πρώην Πρίγκηπος Νικολάου ή Πολωνίας ή Κισσάβου), στο καφενείο «Ζάππειον» της οδού Εθνικής Αμύνης με τα φλιπεράκια και την κοινόχρηστη εφημερίδα. Στους φοιτητικούς χορούς στο «Μεντιτερανέ», στο «Ανατόλια», στη «Στρατιωτική Λέσχη» κ.ά. Και στην συμμετοχή σου στην ομάδα μπάσκετ της Νομικής (αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία...).

Ο πρώτος πρύτανης του Πανεπιστημίου, Γ. Σωτηριάδης (1928).

Όταν βαριόσουνα να διαβάζεις μόνος στο δωμάτιό σου, διάβαζες στο αναγνωστήριο της δημοτικής βιβλιοθήκης στην Χ.Α.Ν.Θ. (βλ. «Θεσσαλονικέων Πόλις», 5), στην Φοιτητική Λέσχη (που ήταν απέναντι από το σπίτι σου μύριζε όμως μαγειρικό λίπος, γιατί στον ίδιο χώρο το μεσημέρι λειτουργούσε το ... εστιατόριο της Φοιτητικής Εστίας), στην μικρή αλλά θαυματουργή αίθουσα δίπλα στο γραφείο του Αρ. Μάνεση, στο υπόγειο του Χημείου και στην αίθουσα 47, στο σπουδαστήριο του Δημοσίου Δικαίου στον τρίτο όροφο του παλιού κτιρίου.

Στο ηχόχρωμα της φοιτητικής σου θητείας δεσπόζουν τα τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη και ιδίως τα «Επιφάνεια», οι «Λιποτάκτες», το «Παράπονο» και ο «κρητικός χορός» που τα άκουγες συνέχεια στα ηλεκτρόφωνα που υπήρχαν στα δύο «σαντουϊτσάδικα», δίπλα στο βιβλιοπωλείο της Σάκκουλα.

Όλη αυτή η «διαδρομή» που εκ των υστέρων

ΟΙ ΝΕΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΦΟΙΤΗΤΑΙ
ΕΙΣ ΕΝΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΝ
ΕΞΕΔΗΛΩΣΑΝ ΘΑΥΜΑΣΜΟΝ
ΔΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Μία από τις πρώτες σφυγμομετρήσεις των φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης («Μακεδονία», 23.10.1931).

βέβαια ανακάλυψες πόσο συναρπαστική και γόνιμη ήταν, διάστικτη από τα μαθήματα, τα διαβάσματα, τις εξετάσεις, την αγωνία του φοιτητή –«τερματοφύλακα»– πριν από το «πέναλτι», δηλαδή την ανακοίνωση των βαθμών σ' εκείνα τα ροζ χαρτιά αλλά και τις συγκεντρώσεις, τους χορούς, το μπάσκετ και το ποδόσφαιρο, τα φοιτητικά γλέντια, τις φιλίες και τις παρέες θα τελειώσει απότομα με μια άχαρη ορκωμοσία σ' ένα μικρό, μίζερο γραφείο.

Από τότε ο απωλεσθείς παράδεισος των φοιτητικών χρόνων στο Πανεπιστήμιο της πόλης σου παραμένει έντονα χαραγμένος στη μνήμη και κυρίως στην καρδιά, περιμένοντας απ' όλους την ανάπλαση-αναβίωσή του.

Γ. Αναστασιάδης (Σεπτέμβριος 2001)

Η «μεγάλη σύμπνοια των πανεπιστημιακών» το 1944

«Το 1933 ήρθα ως βοηθός στο μαθηματικό σπουδαστήριο, ένα χώρο 1,80 × 5 μ. στο παλιό κτίριο και εκεί μέσα ήταν και οι βιβλιοθήκες και οι μαθηματικοί καθηγητές και οι βοηθοί (...). Μέχρι το 1959 ήταν ένας βοηθός στο σπουδαστήριο. Το '59 -'60 έγιναν δύο επιμελητές και τρεις βοηθοί (...). Τότε όλη η φυσικομαθηματική σχολή είχε 78 φοιτητές. Το 1960 ήταν 252 φοιτητές και καθηγητές στο μαθηματικό τμήμα. Από το πανεπιστήμιο έφυγα το '35 και έγινα καθηγητής στην μέση εκπαίδευση. Δεν έζησα την δικτατορία μέσα στο πανεπιστήμιο (...). Η δικτατορία κυρίως επενέβη στο πανεπιστήμιο το 1939, όταν έγιναν επιτροπές για κρίσεις καθηγητών. Ξέρω πολύ καλά ότι το πανεπιστήμιο αντέδρασε αρκετά στην επέμβαση αυτή της πολιτείας (...). Τον Πυλαρινό για παράδειγμα τον απομάκρυναν από εκλέκτορα.

Η σχολή όμως επέμενε και τελικώς ο Πυλαρινός παρέμεινε στους εκλέκτορες (...). Στο πανεπιστήμιο ήρθα ξανά το '44. Θυμάμαι ότι το '44 υπήρχε πραγματικά μια μεγάλη σύμπνοια των πανεπιστημιακών από τους καθηγητές μέχρι τους φοιτητές. (...). Όλοι σχεδόν οι πανεπιστημιακοί συγκεντρωνόμαστε σ' ένα μικρό κτιριάκι προς την παραλία όπου τρώγαμε το φτωχό μας συσσίτιο (...) Μας ένωνε ο κοινός αγώνας κατά του κατακτητή. (...) Τον εμφύλιο δεν τον έζησα στο Πανεπιστήμιο, γιατί ξαναγύρισα το 1949 οπότε και εκλέχθηκα καθηγητής (...). Θυμάμαι ότι γύρω στο 1967, και υπάρχει μια σχετική φωτογραφία, η αστυνομία προσπάθησε να μπει στο Πανεπιστήμιο, καταλύοντας το άσυλο. Ο καθηγητής Ανδριώτης μπήκε μπροστά στην αστυνομία και αγκάλιασε έναν φοιτητή σταματώντας τους αστυνομικούς. Αυτή η φωτογραφία έδειχνε ακριβώς την προσπάθεια, συμβολική ας πούμε, του δημοκρατικού καθηγητή, ο οποίος θέλησε να προστατεύσει το πανεπιστημιακό άσυλο. (...) Σ' όλες τις διαδηλώσεις για το κυπριακό υπήρχε πολύ μεγάλη συμμετοχή και των καθηγητών και του βοηθητικού προσωπικού».

Ι. Αναστασιάδης (Συζήτηση με τον Π. Παπασαραντόπουλο, εφ. «Θεσσαλονίκη» 24.12.76)

«Οι καθηγητές γνώριζαν τους φοιτητές και των άλλων σχολών»

«... Προτού αρχίσουν να διδάσκουν οι πρώτοι καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης απολύονται, μια πρώτη γεύση της «μαγειρικής» που θα δοκιμάσουν μερικοί απ' αυτούς από τον ίδιο και πάλι άνθρωπο, τον Γ. Κονδύλη στα 1935. Έτσι, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κλείνει σπερματικά όλα τα ιστορικά στοιχεία της μοίρας του που είναι και η μοίρα της Ελλάδας.

Το πρώτο και καίριο κύτταρό του τού το έδωσε η δημοκρατική πνοή του ιδρυτή του (Αλ. Παπαναστασίου) (...) Στα τελευταία προπολεμικά χρόνια οι φοιτητές των τεσσάρων σχολών: Φιλοσοφικής, Φυσικομαθηματικής, Νομικής, Γεωπονίας δεν ξεπερνούσαν τις 2000. Παρακολουθούσαμε μαθήματα στις ίδιες αίθουσες, είχαμε ένα κοινό αναγνωστήριο, ένα κοινό κυλικείο και τον κήπο με τα δέντρα και το γρασίδι, όπου λύναμε τα προβλήματά μας και τα προβλήματα όλου του φλεγόμενου και τότε κόσμου. Οι συντροφιές είχαν διασχολική σύνθεση, καθώς συνέχιζαν τις μαθητικές φιλίες ή έφερναν φίλους και φίλες από τις άλλες σχολές με χίλιες αφορμές, από τις αισθηματικές ως τις ιδεολογικές. Οι καθηγητές ήταν γνωστοί σ' όλους και οι πιο παλιοί απ' αυτούς γνώριζαν τους φοιτητές και των άλλων σχολών.

Η δικτατορία του Μεταξά φρόντισε να διώξει σύντομα μια από τις πιο γνωστές και επιβλητικές προσωπικότητες του Πανεπιστημίου μας, τον Αβρ. Ελευθερόπουλο, καθηγητή Κοινωνιολογίας και πρύτανη το 1937-38. Με το μαύρο αυστηρό κοστούμι του, τα κάτασπρα μαλλιά του, το στητό κορμί του, ανηφόριζε τον ήσυχο τότε δρόμο, για να φτάσει στο μεγάλο αμφιθέατρο, όπου τον περιμέναμε φοιτητές όλων των κλάδων ακόμη και μαθητές των τελευταίων γυμνασιακών τάξεων, να μας μιλήσει για τα κοινωνικά φαινόμενα με την ιδιότυπη γλώσσα του να εκφράζει την ελεύθερη και αδέσμευτη σκέψη του. Αλλά, προτού φύγει εκείνος, είχαν κιόλας απομακρυνθεί ο Μ. Τριανταφυλλίδης και ο Α. Δελμούζος.

Δίδασκαν ωστόσο ο Χ. Θεοδωρίδης, ο Γ.

ΠΩΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΑΙ ΜΑΣ
Η ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΛΕΣΧΗ
Ο ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ
ΤΙ ΛΕΓΕΙ Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΥΤΗΣ

«Η Πανεπιστημιακή Λέσχη. Ο σκοπός και τα μέσα της λειτουργίας της» («Εφημερίς των Βαλκανίων», 3.11.1931).

Αποστολάκης, ο Κ. Ρωμαίος, ο Σ. Κυριακίδης, ο Δ. Ευαγγελίδης, οι νεότεροι Ι. Κακριδής, Ι. Θεοδωρακόπουλος, ο Μ. Λάσκαρης και ο υφηγητής Γιάννης Ιμβριώτης (...)».

Μ. Ανδρόνικος *«Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, πενήντα χρόνια»* (Το Βήμα, 3.6.1976)

Οι μορφές του Ελευθερόπουλου, του Σωτηριάδη, του Ευαγγελίδη, του Δελμούζου κ.τ.α.

«Τα μέλη του πρώτου πρυτανείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης παρήγγειλαν τα θρανία στο Παπάφειο Ορφανοτροφείο και εγκαταστάθηκαν προσωρινά στη βίλα Αλλατίνη. Αλλά, πριν να έρθουν τα θρανία, πέφτει ο Πάγκαλος. Τον ανατρέπει ο Κονδύλης και διώχνει τη σύγκλητο –την καταργεί–, αν και μόλις είχε ορκιστεί. Δεν του άρεσαν οι νέοι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι.

Μα και αυτοί δεν το βάζουν κάτω. Ήταν

Το κτίριο του Πανεπιστημίου, (1932).

αποφασισμένοι να τιμήσουν τον όρκο τους. Πριν έρθουν τα έγγραφα των απολύσεων, πραγματοποιούν τις πρώτες εισιτήριες εξετάσεις. Υποψήφιοι φοιτητές 18. Απερρίφθησαν δύο. Και έτσι αυτοί έγιναν οι πρώτοι σπουδαστές της Φιλοσοφικής Σχολής. (...) Πρώτοι στυλοβάτες του Πανεπιστημίου οι Στίλπωνας Κυριακίδης και Χαρ. Φραγκίστας. (...) Θυμάμαι ακόμη τον καθηγητή της Παπυρολογίας Αντώνιο Σιγάλα και πάνω απ' όλους τον Ελευθερόπουλο με την λευκή του χαίτη, που έμοιαζε η μορφή του σαν να έβγαινε από ανάγλυφο των ελληνιστικών χρόνων. Καθηγητής Κοινωνιολογίας και των Φιλοσοφικών Ρευμάτων ήξερε να αναλύει τον μαρξισμό με κριτική αντικειμενική και υψηλής στάθμης. Σαν να τον ακούω, επίσης, να μας διδάσκει «το όντως ον και το δυνατόν γενέσθαι». Η φοιτητική μνήμη συγκρατεί και την βιβλική μορφή του Γ. Σωτηριάδη, του παλαίμαχου των Ορεστειακών, που ήταν ο πρώτος πρύτανης του Πανεπιστημίου.

Φοβεροί μαγνήτες των φοιτητριών ο Ξενοφών Ζολώτας και ο Γρ. Κασιμάτης. (...) Την πολιτική οικονομία μας δίδασκε ο Χριστοδουλόπουλος με ερμηνευτική δεινότητα. Ο Στεφανίδης ήταν μια μορφή σ' όλους μας σεβαστή και μ' επιμελητή τον Σακελαρόπουλο, πρόεδρο σήμερα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Θυμάμαι, ακόμη, τις φωτεινές προβολές των αριστουργημάτων του ιμπρεσιονισμού και εξπρεσιονισμού, ακόμη και δείγματα του νταντ αϊσμού (αφηρημένη τέχνη δεν υπήρχε τότε) από τον λεπταίσθητο καθηγητή Ευαγγελίδη που μας δίδασκε την Ιστορία της Τέχνης με μεταδοτικό λυρισμό, αφήνοντας όμως έξω τον καλλιτεχνικό συρμό της εποχής εκείνης, τον φουτουρισμό, ως σύμφυτο με τον φασισμό.

Αρχαιολόγος περιωπής ο Κωνσταντίνος Ρωμαίος, υστερούσε κάπως ως ομιλητής. Αλλ' εκείνος που εμείς οι συντηρητικοί φοιτητές θεωρούσαμε συχνά ανορθόδοξο ήταν ο Χαρ. Θεοδωρίδης με το πολυδιαβασμένο έργο του «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία». Δημοσίευε επίσης μελετήματα που προκαλούσαν έντονες διχογνωμίες στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Εκεί κυριαρχούσε η αποστολική μορφή του Δελμούζου. (...)»

Β. Βασιλείου [Ελληνο-βελγική Επιθεώρησις-*Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 1976]

Η «Ζωή εν τάφω» στα υπόγεια του Πανεπιστημίου

«Το Χημικό Τμήμα άρχισε την λειτουργία του με πολύ δυσμενείς συνθήκες. Τα χρόνια της κατοχής ήταν πολύ δύσκολα. Ξεκίνησε με τρεις μόνο καθηγητές: τους Γ. Βάρβογλη, Κ. Καββασιάδη, Λ. Καπάτο και δύο υφηγητές: Κ. Βασιλειάδη και Ε. Βογιατζάκη. Υπήρχαν τρία εργαστήρια που στεγαζόταν στα υπόγεια του κεντρικού κτιρίου του Πανεπιστημίου. Θυμάμαι χαρακτηριστικά τότε που ήμουν φοιτητής, ότι τα ονομάζαμε «Ζωή εν τάφω». Ίσως πιο αντικειμενική είναι η περιγραφή που δόθηκε από τον Ι.Δ. Κανδήλη («Χημικά

Απολογισμός της πρώτης 5ετίας του Πανεπιστημίου («Μακεδονικά Νέα», 19.5.1932).

Χρονικά» 3, 1953) ότι «τα εργαστήρια αυτά, με την υποβλητικήν αλχημιστικήν σκηνοθεσίαν της χαμηλής θολωτής οροφής, του ημίφωτος και της αποπνικτικής και συνεχώς θολωμένης εκ των ατμών ατμόσφαιρας, παρέχουν βεβαίως τα στοιχειώδη εργαστηριακά μέσα, πάγκους με αποχετεύσεις, αεριόφως, παροχήν ηλεκτρικού ρεύματος κ.λπ. Κατά τα λοιπά όμως πόρρω απέχουν από του να αποτελούν συγχρονισμένα χημικά εργαστήρια. Και εις την περίπτωσιν αυτήν μόνον ο ζήλος των διδασκάλων και ο ενθουσιασμός και η επιμέλεια των διδασκομένων δημιουργεί τας συνθήκας, παρά τας δυσχέρειας αυτάς, της άρτιας μορφώσεως».

(...) Γίνεται έρανος στο προσωπικό του Πανεπιστημίου και στην πόλη της Θεσσαλονίκης και με τα λίγα σχετικά χρήματα αρχίζει το μεγάλο έργο: «Ανέγερση του Χημείου» με την ευκαιρία της γιορτής των 25 χρόνων του Πανεπιστημίου, το 1951 (...)».

Γ. Βασιλικιώτης, *«Τα πενηντάχρονα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης»* [Ελληνο-βελγική Επιθεώρησις. Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1976]

Μια φοιτητική «συνεδρίαση» στην αίθουσα 39

«...Η αίθουσα 39 είναι στο τρίτο πάτωμα, μακρόστενη με σειρές καθίσματα ενωμένα. Την βρήκα κατάμεστη από φοιτητές και φοιτήτριες που μιλούσαν και χειροκροτούσαν κραυγαλέα.

Γύρισα και είδα πάνω στο βήμα τον Δημήτρη (...). «Εδώ μαζευτήκαμε απόψε, αγαπητοί συνάδελφοι, για να υποστηρίξουμε τα δικαιώματά μας ή τις υποχρεώσεις των άλλων απέναντι σε μας.» (...) Μίλησε αρκετή ώρα, ξεστομίζοντας τέτοιες ανόητες γενικότητες (...) Πυκνά χειροκροτήματα κάλυψαν το κάπως θεατρικό και απροσδόκητο φινάλε του. Έπειτα, στο βήμα ανέβηκε ένας άλλος ομιλητής μ' ένα μάτσο χειρόγραφα που ξόδεψε αρκετό χρόνο ώσπου να τα ταχτοποιήσει πάνω στην έδρα. (...) Οι τελευταίες σειρές κάθε τόσο φώναζαν: «Πιο δυνατά! Δεν ακούμε!» (...) «Φτάνουν οι λόγοι. Να προχωρήσουμε στην ψήφιση!». Το κακό από τους τελευταίους πέρασε και στους πρώτους. Σφυρίγματα, χάρτινα αεροπλανάκια, ποδοκροτήματα, χτυπήματα πάνω στα θρανία, ένας σωστός πανζουρλισμός ανάγκασε τελικά τον ομιλητή να κατεβεί από την έδρα, μαζεύοντας με συντριβή το πάκο από τα χειρόγραφά του. (...) Η δεύτερη φάση της συνεδρίασης, όπου θα συζητιόταν και θα ψηφίζονταν τα άρθρα του καταστατικού, στάθηκε πιο δραματική από την πρώτη. (...) «Η Ένωση ημών θέλει κληθή: Παμφοιτητική Ένωση του Πανεπιστημίου». Η συζήτηση που ακολούθησε πάνω σ' αυτή την παράγραφο ήταν δίχως άκρη και μέση. Πολλοί είπαν ότι δεν επιτρέπεται να ονομάζεται «Παμφοιτητική» η Ένωση, απ' όπου απουσιάζουν Σχολές σαν τη Θεολογία και την Μαθηματική. (...) Όλοι μιλούσαν ταυτόχρονα σαν σε χάβρα. Τότε κάποιος δευτεροετής της φιλολογίας είπε με ύφος συμβουλευτικό ότι πρέπει να ήμασταν πιο ελαστικοί, γιατί αυτή ήταν η πρώτη Ένωση που γινόταν στο Πανεπιστήμιό μας (...) Μ' αυτό όμως θίχτηκαν κάτι μουστακαλήδες φοιτητές «παρελθόντων ετών» που είχαν βρεθεί εκεί κατά λάθος και ζήτησαν επίμονα απ' τον δευτεροετή να ανακαλέσει τα λόγια του, γιατί αγνοούσε ότι και το 1947 είχε γίνει μια «Επιμορφωτική Φοιτητική Ένωση», που διαλύθηκε εξαιτίας του ανταρτοπολέμου. Τότε κάποιος με πένθος στο μανίκι ζήτησε από τον πρόεδρο να κρατηθεί ενός λεπτού σιγή σε ανάμνηση των πεσόντων φοιτητών στον Γράμμο και το Βίτσι. Η σιγή κρατήθηκε, ενώ ένας που είχε λόξυγκα έκανε τους γύρω του να κρυφογελούν (...) Τότε ξαφνικά τον βρώμικο αέρα της αίθουσας τον έσκισε σαν αστροπελέκι μια υστερική κραυγή: «Συνάδελφοι! Είναι ντροπή να μαλώνουμε για την δική μας Ένωση, όταν καθυστερεί μια άλλη κατά πολύ σπουδαιότερη: η Ένωση της Κύπρου με τη Μάνα-Ελλάδα!». Ζητωκραυγές ακούστηκαν από παντού. «Η Κύπρος είναι ελληνική. Να φύγουν οι Άγγλοι. Κύπρος Ένωσις!».

Οι πόρτες άνοιξαν διάπλατα και όλοι χύθηκαν προς τα έξω».

Β. Βασιλικός, *«Θύματα Ειρήνης»*, (1956)

«Στο πάρκο του Πανεπιστημίου»

«Σε βρήκα στο τρίτο πάτωμα του πανεπιστημίου, στον διάδρομο να περιμένεις στην ουρά μπρος από τη γραμματεία, για να πληρώσεις την εγγραφή σου.(...) «Πάμε κάτω στο πάρκο», είπες, σφίγγοντας μες τα χέρια σου το βιβλιάριο, μα ο διάδρομος ήταν μακρύς, παντού κύκλοι φοιτητών, άλλοι κοντά στο παράθυρο να κομματιάζουν ένα σύγγραμμα, άλλοι να πολιορκούν τον κουτσό κλητήρα, άλλοι να τρέχουν πίσω από τον κομήτη ενός βοηθού, (...) άλλοι κολλημένοι στον τοίχο σαν μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα να περιμένουν να μπουν για εξέταση στο μάθημα του Δελιβάνη, (...) ένας στρατιωτικός μπήκε με ύφος αγέρωχο μέσα στη γραμματεία, οργή λαού σηκώθηκε από την φοιτητοουρά, ανέμισαν βιβλιάρια διαμαρτυρίας, κάποιοι μουστακαλήδες παρελθόντων ετών ετοιμάζονταν να υποβάλλουν το υπόμνημά τους, ξαφνικά πισωτραβιόταν άνθρωποι, για να κάνουν τόπο στον κύριο καθηγητή που πήγαινε για το μέρος. (...) Είχαμε καθήσει στο παγκάκι μας, στο πάρκο, πιστό μουράγιο στους φουρτουνιασμένους καιρούς. (...) Ήρθε ο κουτσός κλητήρας και μας έδιωξε «όχι μπροστά από την πρυτανεία, παιδιά» μας είπε, (...) οι πρωτοετείς, πριν αραιώσουν με τα κόσκινα των χρόνων, συνωστιζόταν σε μπουλούκια έξω από το αμφιθέατρο (...)».

Β. Βασιλικός, *«Το αγγέλιασμα»*, (1961)

«Ο νεαρός βοηθός ... Αριστόβουλος Μάνεσης»

«Στο Πανεπιστήμιο (το 1956), στη δεύτερη χρονιά είχαμε καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου τον Ηλία Κυριακόπουλο. Σαν πρώην αξιωματικός ναζί. Στα προφορικά το στόμα μου είχε στεγνώσει. Ο βοηθός του το πρόσεξε και, για να με βγάλει από τη δύσκολη θέση, πήρε το ποτήρι με το νερό απ' το τραπέζι του καθηγητή και μου το πρόσφερε. Είδα τα αποτυπώματα των χειλιών του καθηγητή, που μισούσα, πάνω στα χείλια του ποτηριού και ήπια από την αντίθετη πλευρά. Ο λαιμός μου λύθηκε. Με βοήθησε και με μια εύκολη ερώτηση ο βοηθός του. Και δεν κόπηκα. Του το χρωστώ. Ο βοηθός αυτός ήταν ο νεαρός τότε Αριστόβουλος Μάνεσης...».

Β. Βασιλικός, *«Η Μνήμη επιστρέφει με Λαστιχένια Πέδιλα. Αυτοβιογραφία»*, (1999)

Όταν το Πανεπιστήμιο ήταν μια «οικογενειακή υπόθεση»

«...Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, στα πρώτα εκείνα χρόνια της λειτουργίας του, ήταν μια «οικογενειακή» υπόθεση. Κάθε καθηγητής είχε το μικρό κύκλο των μαθητών του και κάθε εναρκτήριος λόγος νέου καθηγητή αποτελούσε ένα κοσμικό γεγονός. Από τους ιδρυτές του δεν έμειναν πολύν καιρό ούτε ο Γ. Χατζιδάκης ούτε ο Χρ. Τσούντας. Κυριαρχούσε εκεί η ωραία βιβλική φυσιογνωμία του Γεωργίου Σωτηριάδη που ήταν ο πρώτος πρύτανης του Πανεπιστημίου.

Ο παλαίμαχος εκείνος των «Ορεστειακών» ξαναζούσε μια τρίτη νεότητα στο καινούργιο πνευματικό ίδρυμα. Ο Ελευθερόπουλος, με το λευκό κράνος των μαλλιών του, ήταν μια άλλη γραφική μορφή του νεαρού Πανεπιστημίου. Ο έξοχος γλωσσολόγος Μανόλης Τριανταφυλλίδης, περιζήτητος στα σαλόνια της «αριστοκρατίας». Κι οι νεαροί καθηγητές, ο Ξενοφών Ζολώτας και ο Γρηγόριος Κασιμάτης, φοβεροί μαγνήτες των νέων φοιτητριών. Μια γραφική, κατά τον τρόπο της, φυσιογνωμία ήταν και ο Μιχαήλ Λάσκαρης. (...) Λέγανε πως η έδρα της Βαλκανολογίας είχε ιδρυθεί γι' αυτόν, τον καιρό που ακόμα σπούδαζε στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου. Πρέπει να μνημονεύσω εδώ και τους δύο στυλοβάτες του Πανεπιστημίου, τον Στίλπωνα Κυριακίδη και τον Χαράλαμπο Φραγκίστα. Ο σοφός Κυριακίδης, το «στοιχειό» της Φιλοσοφικής Σχολής, πέθανε στην ηλικία της «αποχωρήσεως». Ο Φραγκίστας, ο νεαρός καθηγητής του 1932 είναι ο μόνος, νομίζω που έχει μείνει από την παλιά καθηγητική φρουρά του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ήταν και ο Διονύσιος Σιγάλας, καθηγητής της Παπυρολογίας, που πολύ αργότερα δουλέψαμε μαζί για την οργάνωση της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης.

Στους «μεγάλους» δασκάλους των πρώτων χρόνων του Πανεπιστημίου πρέπει να καταταχθεί κι ο αρχαιολόγος Κων. Ρωμαίος. Μια φυσιογνωμία τυπικού δασκάλου με τα χοντρά μυωπικά γυαλιά και τη χαμηλή φωνή που συγκέντρωνε την εκτίμηση των συναδέλφων του και το θαυμασμό των μαθητών του. Είχε προηγηθεί η φήμη για τον ερχομό του κι ο εναρκτήριος λόγος του ήταν μια ευκαιρία για μένα να κάμω την πρώτη γνωριμία του δασκάλου. Φαίνεται πως ο Ρωμαίος δεν ήταν καλός ομιλητής κι είχε διαπράξει το σφάλμα να μιλήσει χωρίς χειρόγραφο. Κι η συγκίνηση της περίστασης μαζί με τη φυσική του δειλία είχαν γίνει ένας φοβερός γλωσσοδέτης που έφερε σε μεγάλη αμηχανία τον νέο καθηγητή. Ο εναρκτήριος λόγος του είχε μεταβληθεί σε ασυνάρτητο τρέκλισμα ενός αμελούς μαθητού. Πολύ είχα συγκινηθεί από τη φοβερή εκείνη δοκιμασία του Ρωμαίου. Και πολύ είχαν στενοχωρηθεί οι συνάδελφοί του, που γνώριζαν τη μεγάλη αξία του αρχαιολόγου (...).

Στις παραδόσεις του, ο Γιάννης Αποστολάκης, εκείνο το φθινόπωρο του 1927, διάβαζε στους φοιτητές σελίδες από την «Ποίηση στη Ζωή μας», χωρίς να σηκώνει τα μάτια από το κείμενο, με μια φωνή καθαρή, που δανειζόταν το ύφος του από την ολύμπια και ατάραχη στάση του πάνω στην έδρα. Είχα κάμει τη διαπίστωση ότι στα μαθήματά του επιζητούσε την ευκαιρία να παρεμβάλλει το όνομα του Παλαμά, με διάθεση διασυρμού.(...) Η αντίδρασή μου ήταν άμεση. Κάθισα και του 'γραψα ένα γράμμα, (...) για να εφεσιβάλω την καταδικαστική απόφαση του καθηγητή, αν όχι στο δικαστήριο της συνείδησης των αθώων μαθητών του, τουλάχιστον όμως στην κοινή ορθή κρίση. Η απάντηση στο γράμμα μου δόθηκε έμμεσα από τη γραμματεία της Σχολής.

Ελληνοτουρκική φοιτητική συνύπαρξη («Μακεδονικά Νέα», 12.4.1933).

Η παρουσία μου στο μάθημα του Αποστολάκη ήταν ανεπιθύμητη(...).

(...) Ο Γρ. Ξενόπουλος, προσκαλεσμένος από τη σύγκλητο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1939 μίλησε στο μεγάλο αμφιθέατρο για το έργο του Καβάφη. Διάβασε την ομιλία του καθισμένος στη μεγάλη έδρα, μ' εκείνο το σιγανό, σταθερό και βαρύ τόνο της φωνής του, που για την περίσταση τουλάχιστον εκείνη θα τον έλεγα τελετουργικό.

(...) Οι εκδηλώσεις των φοιτητών και του άλλου κόσμου ήταν θερμές. Την ώρα που πήγαινε στο Πανεπιστήμιο, και όταν έφευγε, οι νέοι συγκεντρωμένοι στο πεζοδρόμιο τον χειροκροτούσαν...»

Γ. Βαφόπουλος, *«Σελίδες Αυτοβιογραφίας»*, τ 1, (1970)

Ο «Γκιγκιλίνης» και το κυλικείο της Φιλοσοφικής

«Η καθημερινότητα του φοιτητόκοσμου της Σαλονίκης πάσχιζε να ξαναβρεί το προδικτατορικό της χρώμα. Οι περισσότεροι φοιτητές – κρατούμενοι – εξόριστοι και φυλακισμένοι – είχαν απολυθεί κι άρχιζαν σιγά-σιγά να εμφανίζονται στα παλιά στέκια: στο κυλικείο της Φιλοσοφικής, στον «Γκιγκιλίνη», στο «Αχίλλειο». Ο καθένας έβλεπε γύρω του τις παλιές, γνωστές φάτσες –δεν ήταν δα και μεγάλη η Σαλονίκη– να τον κοιτούν (...). Η χαφιεδοφοβία είχε πάρει τεράστιες διαστάσεις ακόμα κι από κείνους που δεν είχαν τίποτε να κρύψουν. Ο καθένας θα μπορούσε να' ναι χαφιές – κάποιος που σου πιάνει κουβέντα στου «Γκιγκιλίνη», άλλος που σου περιγράφει στο κυλικείο πώς του έκαναν φάλαγγα στην Ασφάλεια. (...) Έτσι, ο Λάμπρος προστέθηκε στην πλειοψηφία των «πρώην» της Αριστεράς που, μετά μια δυσάρεστη εμπειρία, είχαν ανακαλύψει πως το καλύτερο ήταν να κάτσουν στ' αυγά τους.

Μια πλειοψηφία που εξακολουθούσε να στριφογυρίζει στα προδικτατορικά της στέκια, όπως ήταν ο «Γκιγκιλίνης», το «Ντορέ» και το κυλικείο της Φιλοσοφικής, καθώς και σε καινούργια που ξεφύτρωναν στο μεταξύ δειλά-δειλά, όπως ήταν οι «μπουάτ» (...)».

Τ. Δαρβέρης, *«Μια Ιστορία της Νύχτας»*, 1967-74, (1983)

«Έχω πολυπληθή ακροατήρια»

«4.4.1943.

Αποφάσισα και υπέβαλα την υποψηφιότητά μου στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, την 20η Μαρτίου (...).

30.5.1943.

Πήγα με αεροπλάνο στη Θεσσαλονίκη την 7ην τρέχοντος και επέστρεψα την 13ην (...). Αν γίνω καθηγητής θα λαμβάνω 200.000 τον μήνα.(...) Έγινα πολύ θερμά δεκτός από τον κοσμήτορα Καραβά και από το σύνολο των καθηγητών (...).

4.7.1944.

Το διάταγμα διορισμού μου στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ως εκτάκτου καθηγητή της Πολιτικής Οικονομίας δημοσιεύθηκε σήμερα και ορκίστηκα αμέσως(...).

23.9.1944.

Οι συγκοινωνίες με τη Θεσσαλονίκη διακόπηκαν για όλους, εκτός του γερμανικού στρατού. Συνεπώς, δεν είναι δυστυχώς προς το παρόν δυνατό να πάω εκεί (...).

19.11.1944.

Όλες οι εκλογές καθηγητών Πανεπιστημίου που έγιναν μετά την 4.8.36 ακυρώνονται(...).

1.4.1945.

Μένω εδώ στην παραλία, στο διαμέρισμα του συναδέλφου μου Γάφου. (...) Η Σύγκλητος αποφάσισε να μην αρχίσουν τα μαθήματα, από φόβο φοιτητικών ταραχών που οι φοιτητές θα τις αποφασίσουν, ακολουθώντας κάποια παραδείγματα καθηγητών τους. Προς το παρόν θα αρκεστώ στο να κάνω εξετάσεις, να τακτοποιήσω το οικονομικό σπουδαστήριο και να μελετώ.

30.9.1945

Εγκαταστάθηκα στο ξενοδοχείο «Μάντσεστερ» που είναι σχετικά καθαρό και αξιοπρεπές.

Τα μαθήματα θα άρχιζαν στις 15, αλλά άρχισαν στις 24, διότι ο πρύτανης δεν ήθελε να αρχίσουν, πριν εξασφαλίσει την παραμονή των υπαλλήλων που διορίστηκαν επί κατοχής.

(...) Το ακροατήριο μου αυξήθηκε ακόμη περισσότερο από πέρυσι και ο ζήλος του δεν είναι ευκαταφρόνητος (...)

Παρά το γεγονός ότι γευματίζω στο φοιτητικό εστιατόριο σχεδόν δωρεάν, οι απολαβές μου από το Πανεπιστήμιο -24.000- με δυσκολία καλύπτουν τα 2/3 των εδώ εξόδων μου.

16.2.47

(...)Τώρα διδάσκω 4 ώρες θεωρητική Πολιτική Οικονομία στους πρωτοετείς, δύο ώρες στους γεωπόνους, τέσσερις ώρες εφαρμοσμένης οικονομικής στους δευτεροετείς, δύο ώρες στατιστικής στους τεταρτοετείς. Φυσικά είναι πάρα πολλές επειδή αντικαθιστώ τον παραιτηθέντα Στεφανίδη.

8.11.47

Στις 5 τρχ. εκλέχτηκα ομόφωνα τακτικός καθηγητής της πολιτικής οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Υπήρχαν παρόντες επτά καθηγητές δηλ. ο κοσμήτωρ Καρανίκας, και οι Φραγκίστας, Κυριακόπουλος, Καραβάς, Γάφος, Ζέπος, Μιχαηλίδης. Απών ο Σάντης ενώ ο Δερτιλής είχε αφήσει ένα σημείωμα εκφράζοντας τη λύπη του διότι κάποιο εμπόδιο δεν του επέτρεπε να με ψηφίσει και το ίδιο και ο Βάλληνδας....

21.11.1948

Έχω πολυπληθή ακροατήρια και εκδήλωση μεγάλου ενδιαφέροντος εκ μέρους των φοιτητών μου.

28.5.1950

Η μείωση κάπως της συμμετοχής των φοιτητών μου προς το τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς, το όχι ικανοποιητικό επίπεδο του μέσου όρου και η προσπάθεια τους να μαθαίνουν, διαβάζοντας μόνο σημειώσεις, αποτελούν τις επαγγελματικές μου ανησυχίες.

25.6.50

Οι εξετάσεις μου δεν είχαν ικανοποιητικά αποτελέσματα. Στο πρώτο έτος επέτυχε το 42% και στο δεύτερο το 61% (...)».

Δ. Δελιβάνης, *Ημερολόγιο*, (1999)

«Εδώ μπορεί να γίνει δουλειά, γιατί είναι παρθένος ο τόπος...»

«... Θεσσαλονίκη, 12 Φεβρουαρίου 1929

Μόλις γύρισα από το πρώτο μου μάθημα και σου γράφω. Το μάθημα πήγε πολύ καλά. Είχα, άλλωστε, ετοιμαστεί γι' αυτό αρκετά. Αν και πολύ πρωί –στις 9 η ώρα– ήρθε και ο Μανόλης (Τριανταφυλλίδης) μαζί μου να ακούσει και βρήκε το μάθημα πολύ ωραίο. Αύριο τους αρχίζω δύο ώρες φροντιστήριο αυτό όμως δεν με σκοτίζει, δεν μου παίρνει πολλή ετοιμασία. Γρήγορα θα συνεννοηθούμε με τα παιδιά και έτσι δεν θα'χω πολύν κόπο. (...) Προχτές είχαμε την πρώτη συνεδρίαση σε μια επιτροπή: σ' αυτήν ήταν και ο Αποστολάκης και ο Μανόλης. Και όμως σα

ν' άρχισε να φαίνεται η παρουσία μου. Ελπίζω πως με τον καιρό θα το πετύχω να γίνει μια ατμόσφαιρα αλλιώτικη. Γιατί όλοι το θέλουν, νιώθουν την ανάγκη μα δεν μπορούν (...) Εδώ μπορεί να γίνει δουλειά, γιατί είναι παρθένος ο τόπος και οι άνθρωποι περιμένουν.

Όπως σου είπα, ο εναρκτήριος είχε καλή επιτυχία και οι ντόπιες εφημερίδες έγραψαν με ενθουσιασμό. (...) Είναι χαρακτηριστικό πως και η κυριότερη αντίθετη εφημερίδα κι αυτή αναγκάστηκε να μιλήσει πιο πολύ υπέρ. (...)»

Α. Δελμούζος [Ευ. Παπανούτσου: Α. Δελμούζος, 1984]

«Οι φωτισμένοι δημοτικισταί»

«... Οι διορισμοί των καθηγητών ακυρώθηκαν και μια επιτροπή από πέντε καθηγητάς της Φιλοσοφικής Σχολής πρότεινε τους πρώτους δέκα καθηγητάς. Ορκίστηκαν και σε λίγο έρχονται ν' αρχίσουν τα μαθήματά τους. Μέσα στους δέκα πρώτους, τέσσερις είναι οι καλύτεροι από τους παλιούς που είχε διορίσει ο Πωπ: Χαριτωνίδης, Βογιατζίδης, Παπαδόπουλος και Γρατσιάτος: όλοι τους καθαρευουσιάνοι. Άλλοι τρεις, οι Κυριακίδης, Παπαδάκης, Κοντογιάννης είναι καθαρευουσιάνοι αλλά φιλελεύθεροι.

Τρεις όμως είναι φωτισμένοι δημοτικισταί: Τριανταφυλλίδης, Αποστολάκης και Θεοδωρίδης. Μ' αυτούς τους δέκα έρχονται και τρεις απότακτοι: ο Σωτηριάδης και ο θαυμάσιος Τσούντας (δημοτικισταί) και ο Χατζηδάκης. Πρύτανη διόρισαν τον Τσούντα, επειδή είναι ήσυχος, μετρημένος και μακριά από κάθε γλωσσικό φανατισμό. (...) Μ' αυτό τον τρόπο η σύνθεση της Σχολής είναι τέτοια που με τον καιρό, παίρνοντας και άλλους φωτισμένους δημοτικιστάς, θα γίνει η Φιλοσοφική Σχολή ένα κέντρο αληθινής ζωής. Η σημασία της θα είναι μεγάλη όχι μόνο για τη Μακεδονία και την παιδεία της μα για όλο τον Ελληνισμό. Φυσικά, τέτοιο κέντρο προσπάθησαν και θα προσπαθήσουν με κάθε τρόπο να το γκρεμίσουν (...). Από καιρό εργάστηκαν και εργάζονται εδώ με εφημερίδες και πολιτικούς, για να εμποδίσουν τον διορισμό των νέων καθηγητών.

Επηρέασαν τον Κουντουριώτη, ο οποίος στο τέλος αναγκάστηκε να υπογράψει τους διορισμούς, ζήτησαν να κλονίσουν τον Κονδύλη, λέγοντάς του πως η Επιτροπή που πρότεινε τους καθηγητάς και όσοι προτάθηκαν είναι κοσμοπολίτες, άθεοι, μασόνοι, κομμουνιστές κ.λπ. (...)

Οι νέοι καθηγητές –και πρόκειται κυρίως για τους τρεις νέους δημοτικιστάς– ασφαλώς θα κάμουν τη δουλειά τους και ξέρουν να την κάμουν. Μα πρέπει να βρουν και κάποιο στήριγμα στην κοινή γνώμη σ' ένα φωτισμένο τουλάχιστον κύκλο. (...) Στο ζήτημα το γλωσσικό Μητροπολίτης, Γενικός Διοικητής κτλ δεν έχουν να μπερδευτούν (...). Ο Τριανταφυλλίδης είναι, και στις κοινωνικές του ακόμα ιδέες, από τους πιο συντηρητικούς τύπους, συντηρητικός είναι και ο Αποστολάκης –ελάχιστοι έχουν αγαπήσει τον τόπο του όπως αυτός– και ο Θεοδωρίδης ζει βυθισμένος στα βιβλία του (...) Με το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης γίνεται μια μεγάλη αρχή. Απ' όλους σας θα εξαρτηθεί να θεμελιωθεί γερά σ' ένα έδαφος παρθένο, όπως η Μακεδονία ...».

Α. Δελμούζος, Επιστολή της 5.11.1926. Από την Αθήνα προς τον Αλ. Ζάννα [: Ευ. Παπανούτσου: Α. Δελμούζος, 1984]

«Κάτω άλογο, πάνω άλογο...»

«...Οι καθηγητές μαζεμένοι στο δωμάτιο της συγκλήτου στη φοιτητική διαδήλωση το 1929 κοίταζαν απ' τα παράθυρα. Εγώ, συνηθισμένος απ' τη Ζυρίχη σ' ελευθερία του πνεύματος, κατεβαίνω άφοβος και μιλώ με τον διευθυντή χωροφυλακής, παίρνω επάνω την ευθύνη και κατορθώνω να ανοίξουν οι πόρτες για να πάνε οι φοιτητές στα σπίτια τους. Οι φοιτητές όμως προπηλακίστηκαν, οι έφιπποι χωροφύλακες τους κυνηγούν και τους χτυπούν. Ο διοικητής της χωροφυλακής είχε έρθει τρεχάτος κοντά μου. Εγώ στην ταραχή μου τον δείχνω στους φοιτητές και φωνάζω: «Κάτω άλογο, πάνω άλογο, πού να διαμαρτυρηθώ;...».

Αβρ. Ελευθερόπουλος *«Ατσαλένια θέληση. Ιστορία σαν Μυθιστόρημα του Πολιτισμού στην Ελλάδα μας»*, (1957)

Φοιτητικοί αγώνες και φοιτητικά στέκια στα χρόνια του '60

«...Ιστορική έμεινε η μεγάλη συγκέντρωση της Φ.Ε.Α.Π.Θ. για παιδεία και δημοκρατία που

Το Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο «μήλον της έριδος» μεταξύ φοιτητών και «Ηρακλέους», («Ταχυδρόμος Βορείου Ελλάδος», 13.12.1935).

ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΜΑΣ

ΤΟ ΓΗΠΕΔΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ Ο „ΗΡΑΚΛΗΣ"

ΤΙ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΑΙ

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τῶν φοιτητῶν τὴν ὁποίαν ἐδημοσιεύσαμεν χθὲς διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Πανεπιστημιακοῦ γηπέδου καὶ ἐπὶ τῆς σχετικῆς ἐρεύνης μας περὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ Πανεπιστημίου μας ἐλάβομεν καὶ δημοσιεύομεν καὶ τὴν κατωτέρω ἐπιστολήν:

Ἀφοῦ εὐχαριστήσωμεν τὴν διεύθυνσιν τοῦ «Ταχυδρόμου» διότι εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ φιλοξενήσῃ εἰς τὰς στήλας του τὰς ἀπόψεις μας, τὰς ἀπόψεις δηλαδὴ Μακεδόνων φοιτητῶν, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ διαφωνήσωμεν μὲ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ γράφοντος εἰς τὴν ἀθλητικήν του στήλην μὲ τὴν ὑπογραφὴν Ν. Κ. εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ κ. Ν. Κ. δὲν ἐκφράζει τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐφημερίδος, τῆς Μακεδονικῆς ἡ ὁποία ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ νεαρὸν Πανεπιστήμιόν μας.

Ὁ κ. Ν. Κ. φαίνεται ὅτι δὲν ὑπελόγισε ὅτι καὶ ἡμεῖς εἴμεθα Μακεδόνες καὶ δὴ καὶ Θεσσαλονικεῖς οἱ πλεῖστοι, καὶ ἀκόμη καὶ μεμυημένοι ἀρκετὰ εἰς τὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ τῆς πόλεώς μας. Ἄλλως δὲν θὰ ἔγραφε: 1) ὅτι ὁ Ἡρακλῆς νέμεται τὸ γήπεδόν του ἀπὸ τοῦ 1910 διότι τοῖς πᾶσι εἶνε γνωστὸν ὅτι μόλις μετὰ δεκαετίαν σχεδὸν μετὰ τὸ 1910 ἐγκατεστάθη ὁ «Ἡρακλῆς» εἰς αὐτό. Καὶ διὰ νὰ λέμε ἀκριβείας, σὲ μιὰ περίστασι ἀνώμαλον τοῦ ἐπετράπη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν χῶρον αὐτὸν τὸν Κρατικόν. Δὲν ἔδωσε ὅμως κανεὶς καμμίαν κυριότητα, οὔτε ἐδωρήθη τὸ γήπεδον εἰς κανένα. Τοῦτο μόνον ἔγινε τὸ 1931, τὸν Αὔγουστον, καὶ ἐδόθη ἡ κυριότης τοῦ χώρου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὸ Κράτος. Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον τότε ἀφοῦ συνεζήτησε καὶ ἐπείσθη ὅτι τὸ γήπεδον πρέπει, εἶνε ἀνάγκη, εἶνε δίκαιον νὰ δοθῇ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ἔδωσε. Ἤξευρε δὲ τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ὅτι ἐκεῖ εἶνε καὶ ὁ «Ἡρακλῆς» ἀλλὰ μποροῦσε προκειμένου περὶ ἑνὸς Πανεπιστημίου καὶ ἑνὸς Συλλόγου, ἔστω καὶ ἂν ἦτο ὁ «Ἡρακλῆς» νὰ μὴ ἐνδιαφερθῇ πρωτίστως διὰ τὸ Πανεπιστήμιον;

2) Λέγει ὁ κ. Ν. Κ. ὅτι ἀνεγνωρίσθη ἡ κυριότης τοῦ «Ἡρακλέους» ἐπὶ τοῦ γηπέδου ἐπὶ κ. Τσαλδάρη κλπ. Ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι τίποτε δὲν ἔκαμε ὁ κ. Τσαλδάρης, ποὺ νὰ ἀνέτρεπε τὸν νόμον, ποὺ ἐψήφισε τὸ ὑπ. συμβούλιον τοῦ 1931, ὅπως ἀναφέραμεν. Τοὐναντίον γνωρίζομεν ὅτι ὁ κ. Τσαλδάρης ἔδειξεν ἐνδιαφέρον, ποὺ ἔπρεπε νὰ δείξῃ ὡς πρωθυπουργὸς δι' ἕνα Πανεπιστήμιον καὶ δὴ νεαρὸν καὶ μὲ πολλὰς ἐλλείψεις καὶ ἀνάγκας.

3) Καὶ λέγει ὁ κ. Ν. Κ. ὅτι τὰ περαιτέρω τὰ ἐξετάζει ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως, ὅπου ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν νομικήν, ἔρχεται δὲ τώρα καὶ τὰ ἐξετάζει ἀπὸ ἀνωτέρας ἠθικῆς ἀπόψεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἰσθηματικῆς καὶ λέγει: «Ἀλλὰ ἐκτὸς τῆς νομικῆς ἀπόψεως, ὑπάρχει καὶ ἡ ἠθικὴ τοιαύτη, ἡ ὁποία λέγει ὅτι ὁ «Ἡρακλῆς» διὰ χειρὸς καὶ ἱδρῶτος τῶν μελῶν του διεμόρφωσε τὴν ἀχανῆ ἐκείνην ὀρεινὴν ἔκτασιν καὶ τῆς ἔδωσε τὴν ὄψιν γηπέδου τὸ ὁποῖον πάλιν μὲ κολοσσιαίας θυσίας ἔλαβε τὴν σημερινὴν μορφήν του»

Ἀλλὰ καὶ ὁ «Ἡρακλῆς» ἐξεμεταλλεύθη ἕνα δημόσιον κτῆμα καὶ ἀπεκόμισε κέρδη τεράστια, μὲ τὰ ὁποῖα κέρδη, ἐὰν δὲν ἐσπαταλῶντο καὶ ἐάν..... ἀλλὰ θοῦ Κύριε φυλακὴν τῷ στόματί μου, θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἰδιόκτητον ὄχι ἕνα χῶρον τοιοῦτον, ἀλλὰ ἀπέραντον στάδιον μὲ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα καὶ δὲν θὰ εἶχεν οὐδενὸς τὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς θὰ ὡμιλοῦσε, ὅπως ὁμιλεῖ σήμερον περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ εἴπομεν ὅτι καὶ ἡμεῖς εἴμεθα Μακεδόνες καὶ Θεσσαλονικεῖς, δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν φιλότιμον καὶ λίαν ἀξιέπαινον προσπάθειαν τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἐνθουσιωδῶν νέων, οἵτινες πραγματικῶς τότε διακαιόμενοι ἀπὸ ἁγνὴν φιλαθλητικὴν φλόγα, εἰργάσθησαν διὰ κάτι τὸ ὁποῖον ἐπίστευσαν καλόν. Ἀλλὰ θὰ παρακαλούσαμε τὸν κ. Ν. Κ. νὰ συναντοῦσε τοὺς εὐγενεῖς ἐκείνους καὶ νὰ τοὺς ἔλεγε: «Βρὲ παιδιά, βάλτε τὸ χέρι στὴν καρδιὰ καὶ πέστε μου: κάνετε χαλάλι τοὺς κόπους σας ἐκείνους ἔπειτα ἀπὸ τὴν... ἐξέλιξιν, ποὺ ἔλαβεν ὁ «Ἡρακλῆς!!;». Πολὺ φοβούμεθα ὅτι μὲ παράπονο θὰ σᾶς ἔλεγαν:

— Κρῖμα τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἐνθουσιασμούς!

4) Τέλος ἐξετάζει καὶ ἀπὸ τῆς ὑλικῆς πλευρᾶς τὸ ζήτημα καὶ λέγει ὅτι ἐδαπάνησε χιλιάδας ὁ «Ἡρακλῆς» δηλ. ἐννοεῖ τοὺς κυρίους ποὺ διοίκησαν τόσα χρόνια. Εἴμεθα ὅμως βέβαιοι ὅτι ἐὰν ὁ κ. Ν. Κ. ἐρωτοῦσε τοὺς διοικήσαντας τὸν «Ἡρακλῆ», ἐὰν θέλουν νὰ γράψῃ τοιοῦτόν τι θὰ ἔλεγαν; Ἀμὰν πρὸς Θεοῦ μὴν ἀνοίγεις πληγές, γράψε ὅ,τι ἄλλο θέλεις. Διότι θέλομεν νὰ νομίζωμεν ὅτι θὰ εἶχαν τὸν κοινὸν νοῦν. Διότι χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ θίξωμεν οὐδένα μόνον ἄνθρωποι χωρὶς πολὺ μυαλό, θὰ ἀπεφάσιζαν νὰ πετάξουν χρῆμα καὶ μάλιστα πολύ, ὡς ἰσχυρίζονται διὰ νὰ κάμουν τί; πράγματα ἄχρηστα καὶ περιττὰ (ἴδε αἶσχος λεγομένων κερκίδων) καὶ ποῦ; Ἀπάνω σὲ ξένο χῶρο.

Καὶ δὲν εὑρέθη τότε ἕνας μεταξὺ τόσων νὰ τοὺς πῇ: Βρὲ χριστιανοί μου τί πᾶτε νὰ κάνετε· μοῦ ἐπάνω θὰ τὶς κάνετε τὶς „κερκῖδες; Εἶναι δικό μας τὸ μέρος; Μὰ θὰ γίνῃ. Ἀμ' ἂν δὲ γίνῃ; Βάλτε καὶ κεῖνο τὸ διαβολεμένο «ἄν». Βαδίζουν ἔτσι ἀσκόπως καὶ στὸν ἀέρα ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν καὶ κόκκον μυαλοῦ; Ἄνθρωποι ποὺ διευθύνουν σπίτι, ποὺ διευθύνουν ὑπηρεσίες; Ἦτο ὅμως δυνατὸ νὰ ρωτήσουν κανένα δικηγόρο, ἂν δὲ τὸ καταλαβαίνουν μόνοι των.

Ἀλλὰ τίποτ' ἀπ' αὐτά. Ἐπέταξαν λεφτὰ ἀσκόπως. Τὰ πέταξαν σὰν νὰ ἦσαν παληόχαρτα ἄχρηστα. Τὰ πέταξαν σὰν νὰ ἦταν καταχαμένα. Ἀλλ' ἀφοῦ εἰσεπράττοντο, ὅπως εἰσεπράττοντο, μήπως δὲν ἦσαν καταραμένα; Μήπως ἔπρεπε νὰ μὴ εἰσεπράττοντο; Ἐμεῖς αὐτὴν τὴν γνώμη ἔχομε.

Φοιτηταὶ τῆς ΕΠΕ

ὁ Ρομὰν Πετρορίτς στὸ ἡμερολο- ουγιό τ—τὰ φιλιά της ἤταν τσαχπίνικα, σὰν καλοκαιρινὸ παιχνιδιάρικο ἀεράκι.

Ἀλλὰ ἀπὸ καμμιά φορὰ μὲ φιλοῦσε ἔτσι ποὺ ξεχνοῦσα ὅτι βρί-

έγινε τον Απρίλιο του 1962 στην αλάνα του πρώην γηπέδου του ΠΑΟΚ στον χώρο όπου σήμερα είναι το κτίριο της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Ειδικά στη Θεσσαλονίκη, η σύγκρουση αριστερών-κεντρώων με δεξιούς-ακροδεξιούς εντάθηκε μετά το 1962, όταν για πρώτη φορά τον κεντρικό φορέα του φοιτητικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη, τη διοίκηση της Φοιτητικής Ένωσης του Α.Π.Θ. (Φ.Ε.Α.Π.Θ.) την πήραν οι δημοκρατικοί φοιτητές και στο οκταμελές συμβούλιο ήταν μόνο δύο ΕΚΟΦίτες, ο Λάκης Ιωαννίδης και ο Αθ. Δεσλής. (...) Την επομένη περίοδο όλα τα μέλη του Δ.Σ. της Φ.Ε.Α.Π.Θ. ανήκαν στην προοδευτική παράταξη.

(...) Αρχή της σύγκρουσης ανάμεσα στους λεγόμενους προοδευτικούς και εθνικόφρονες φοιτητές στάθηκε το Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο που έγινε τον Δεκέμβριο του 1960 στη Θεσσαλονίκη, στο Βασιλικό θέατρο. Ήταν κυρίως ένα συνέδριο της ΕΡΕΝ και της ΕΚΟΦ, καθώς οι διοργανωτές του ήταν η ΕΚΟΦ και το Υπουργείο Βορείου Ελλάδος με στόχο να ανακοπεί η άνοδος του προοδευτικού φοιτητικού κινήματος (...).

Η φοιτητική παρασυναγωγή, όπως χαρακτηρίστηκε από τον Τύπο, έδειξε τον τραμπουκικό χαρακτήρα της όταν οι «σύνεδροι» –στελέχη της ΕΚΟΦ– μπήκαν στα γραφεία της εφημερίδας «Μακεδονία», στην οδό Τσιμισκή και τα έκαναν λίμπα, σπάζοντας γραφεία, έπιπλα και παράθυρα, επειδή η εφημερίδα άσκησε κριτική για τον τρόπο που διοργανώθηκε το συνέδριο (...). Επτά από τους πρωταίτιους, παραπέμφθηκαν σε δίκη, όπου όμως απαλλάχτηκαν από τις κατηγορίες, καθώς ο εκδότης Γιάννης Βελλίδης, κάτω από παρεμβάσεις άνωθεν, συμβιβάστηκε όταν οι κατηγορούμενοι του ζήτησαν συγγνώμη στο δικαστήριο.(...)

Μια από τις διαδηλώσεις που έμειναν στη μνήμη των φοιτητών και παραλίγο, όπως αποκαλύφθηκε εκ των υστέρων, να προκαλούσε αιματοκύλισμα(...) ήταν η πορεία της 17ης Δεκεμβρίου 1962. Εκατοντάδες φοιτητές και ιδίως μαθητές γυμνασίων της πόλης εμποδίστηκαν στην πλατεία Σιντριβανίου από ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις, για να μην προχωρήσουν προς το Υπουργείο Βορείου Ελλάδος. Στην έκρυθμη κατάσταση ο εκ των ηγετών της πορείας και του φοιτητικού κινήματος της εποχής στη Θεσσαλονίκη, Ντίνος Τριαρίδης, άλλαξε το δρομολόγιο της πορείας και έτσι «αφόπλισε» από προφάσεις την παρακρατική αστυνομία που προετοιμαζόταν να ανοίξει πυρ κατά των διαδηλωτών. (...) Είκοσι συνδικαλιστές φοιτητές είχαν παραπεμφθεί στο πειθαρχικό από τον Χρήστου, γιατί είχαν οργανώσει συγκέντρωση στην πλατεία του Χημείου με θέμα τις ακαδημαϊκές ελευθερίες χωρίς την άδεια των πανεπιστημιακών αρχών. Δέκα μέρες πριν από το πραξικόπημα, χωροφύλακες με κράνη, εξάρτηση και καπνογόνα εισέβαλαν στο πανεπιστήμιο, για να εκδιώξουν τους φοιτητές, (...) καταπατώντας το άσυλο και τραυματίζοντας φοιτητές και δημοσιογράφους και προπηλακίζοντας καθηγητές, όπως τον μειλίχιο καθηγητή της Φιλοσοφικής, προστάτη των διωκομένων φοιτητών, Ν. Ανδριώτη. (...)

Πέρα από τις πνευματικές εκδηλώσεις και τους ομίλους (Φοιτητικός Όμιλος Συζητήσεων και Ροτόντα), το 1962 έκανε την εμφάνισή της η Δημοκρατική Αντίσταση Σπουδαστών 114 (Δ.Α.Σ.) με μέλη της (...) στη Θεσσαλονίκη τον Κ. Μοσκώφ, τον Κ. Ζουράρι κ.ά.

Τα γραφεία της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη ήταν αρχικά σ' ένα ημιυπόγειο στη γωνία των οδών Γούναρη και Ισαύρων και αργότερα στην οδό Τσιμισκή με Αγίας Σοφίας. (...)

Κέντρο της ΕΚΟΦ ήταν το «Ιντεάλ», το καφέ «Τραμπούκ», όπως ονόμαζαν οι αντίπαλοι φοιτητές το στέκι τους ένα καφενείο στη γωνία Ιπποδρομίου και Αλ. Σβώλου.

Άκουσα το μάθημα του Μάνεση στο αμφιθέατρο του Χημείου στις 18 Ιανουαρίου του 1968, (...) ήμουν τυχερός, μαζί με άλλους 500 περίπου φοιτητές που χειροκροτούσαν όρθιοι τον συγκινημένο δάσκαλο (...). Το τελευταίο αυτό μάθημα μαζί με το εξίσου υψηλόφρονο μάθημα του Δ. Μαρωνίτη, την ίδια μέρα στο αμφιθέατρο της παλιάς Φιλοσοφικής, ήταν η πρώτη μαζική αντιδικτατορική εκδήλωση στη Θεσσαλονίκη (...).

Ο Κυριαζής (Ζήλος) Χαρατσάρης από το 1958 και για δύο περίπου χρόνια καθοδηγούσε το Φοιτητικό Θέατρο που δημιούργησε ο φιλόμουσος καθηγητής της Ιατρικής Αλ. Συμεωνίδης, σκηνοθετώντας 6 έργα (...). Το 1966 δημιουργείται ένα ακόμη φοιτητικό θέατρο με παράλληλη δραστηριότητα στον κινηματογράφο, ο Φοιτητικός Όμιλος Θεάτρου Κινηματογράφου. (...) Η χούντα διέλυσε μαζί μ' άλλα προοδευτικά σωματεία και τον ΦΟΘΚ.

Από το 1957 οργανώνονταν συνεχώς η Φοιτητική Εβδομάδα με τη συνεργασία καθηγητών-φοιτητών, χωρίς να διακόπτονται τα μαθήματα, διενεργούνταν αρκετές εκδηλώσεις πνευματικού, καλλιτεχνικού, ψυχαγωγικού, φιλανθρωπικού και αθλητικού χαρακτήρα, φοιτητικό γλέντι και η «παρέλαση του πενηνταλέπτου», ένας πρωτότυπος και δημοφιλής έρανος για την παροχή υποτροφιών σε άπορους φοιτητές, σύμφωνα με τον οποίο έπρεπε να καλυφθεί με κέρματα της μισής δραχμής μια μεγάλη άσπρη γραμμή κατά μήκος του πλακόστρωτου της παραλίας (...).

Δύο φοιτητικά σωματεία δραστηριοποιούνταν στη δεκαετία του '60 έξω από το πανεπιστήμιο σε θέματα λογοτεχνίας, τέχνης και κινηματογράφου. Το πρώτο ήταν ο Φοιτητικός Όμιλος Συζητήσεων (με τον Μ. Τρικούκη, Ξ. Κοκκόλη, Β. Καρανικόλα, Π. Πίστα, Χ. Παπαστάθη κ.λπ.).

Η πρώτη εκδήλωση με θέμα τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, που έγινε σε αίθουσα του παλιού κτιρίου τη Φιλοσοφικής Σχολής, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις σε καθηγητές και μερίδα δεξιών φοιτητών (...).

Το 1963 δημιουργήθηκε η Φοιτητική Πνευματική Κίνηση «Ροτόντα» που λειτουργούσε αρχικά σ' ένα ημιυπόγειο της οδού Καλλάρη και αργότερα στην οδό Αλ. Σβώλου με Διαλέττη.

Στον φιλόξενο χώρο της «Ροτόντας» παρουσίασε τα πρώτα τραγούδια του ο Διονύσης Σαββόπουλος, φοιτητής της Νομικής Σχολής. Από την ίδια ομάδα το 1963 κυκλοφόρησε και το πρώτο φοιτητικό περιοδικό «Σπουδαστικός Κόσμος» με διευθυντή τον Ξενοφ. Μαυραγάνη και συντάκτες τον Κ. Μοσκώφ, τον Γ. Βέλτσο, τον Β. Καλλιπολίτη κ.ά. (...)

Οι πιο σφύζουσες φοιτητικές γειτονιές, όπου νοίκιαζαν διαμερίσματα ή δωμάτια μέσα σε οικογένειες ήταν γύρω από τη Ροτόντα, Καμάρα, τις οδούς Μελενίκου και Αρμενοπούλου, το τουρκικό προξενείο, την Ευαγγελίστρια και τις Σαράντα Εκκλησιές. Ελάχιστοι φοιτητές διέθεταν το «πιστοποιητικό απορίας» που χορηγούσε ο παπάς της ενορίας τους και είχαν το δικαίωμα να τρώνε το μεσημέρι στη Φοιτητική Λέσχη που στεγαζόταν τότε σ' ένα νεοκλασικό κτίριο της οδού Εθνικής Αμύνης (...).

Μια γνώριμη εικόνα ως το τέλος της δεκαετίας του '60 ήταν η αποστολή τροφίμων σε φοιτητές από τους γονείς τους με χαρτοκιβώτια, καλάθια, ειδικές συσκευασίες, με πάνινες σακούλες που παραλάμβαναν οι φοιτητές τακτικά από πρακτορεία λεωφορείων, φορτηγών και πλοίων (...).

Ο Φ.Ο.Σ. σύχναζε στο καφενείο «Μέλισσα» (γωνία Βογατσικού και Προξένου Κορομηλά). (...) Διαχρονικές παρέες συγκέντρωνε το ιστορικό κυλικείο του παλιού κτιρίου της Φιλοσοφικής Σχολής, όπου σύχναζαν φοιτητές και φοιτήτριες απ' όλες τις σχολές. Όλοι σχεδόν (...) πέρασαν πολλές ώρες στο υπόγειο της Φιλοσοφικής Σχολής με τα μικρά μαρμάρινα τραπεζάκια, με τους συμπαθείς σερβιτόρους Γιώργο και Φιλώτα να σερβίρουν καφέ αστειευόμενοι με τους φοιτητές και να ακούνε τις διαμαρτυρίες του γέρου Μαντζώρου που νοίκιαζε ως ανάπηρος πολέμου το κυλικείο από το πανεπιστήμιο. Φυσικά ήταν και το κεντρικό στέκι των χαφιέδων.

Οι θαμώνες του κυλικείου είχαν ιδρύσει και τον «Πανκυλικειακό», την ποδοσφαιρική ομάδα που έπαιζε συχνά μ' άλλες ερασιτεχνικές ομάδες (...) Για μας τους φοιτητές της επαρχίας ο Γκιγκιλίνης ήταν ένας καλός συνδυασμός, καθώς έτρωγες κάτι ελαφρά και φθηνά, συνήθως το βράδυ και έβρισκες την ευκαιρία να κάνεις ατέλειωτες συζητήσεις, αλλά και να δανειστείς από τα γειτονικά τραπέζια περιοδικά που αγόραζαν διάφοροι φοιτητές: «Επιθεώρηση Τέχνης», «Εποχές», «Ελληνικός Κινηματογράφος». (...)

Γνωστά φοιτητικά καφενεία ήταν το «Άλφα» στη γωνία Εθνικής Αμύνης και Αλ. Σβώλου, το «Ιντεάλ», στη γωνία Αλ. Σβώλου και Ιπποδρομίου. (...) Η παρέα της Δόμνας της ταβέρνας του Τ. Νικολαΐδη, κάτω από τον Πύργο του Τριγωνίου στην Άνω Πόλη, μια ταβέρνα που ήταν φοιτητικό στέκι, ιδιαίτερα στα χρόνια της δικτατορίας. (...)

Η κινηματογραφική λέσχη του ΦΟΘΚ πρόβαλε παλιές ταινίες στο αμφιθέατρο της Φυσικομαθηματικής Σχολής που έπαιρνε συνήθως από την «Ταινιοθήκη της Ελλάδος» κι έκανε καλές επιλογές από τις μορφωτικές υπηρεσίες διπλωματικών αποστολών ξένων χωρών στη Θεσσαλονίκη, το Λισέ, το Γκαίτε, το Βρετανικό Συμβούλιο, το Ιταλικό Ινστιτούτο, την Αμερικάνικη Υπηρεσία Πληροφοριών. (...)».

Χ. Ζαφείρης «*Εμείς του '60 οι εκδρομείς*», (2000)

«Με το αίμα των φοιτητών που το αγάπησαν μέχρι θανάτου»

«...Χωρίς καμμία αμφιβολία, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στο σύνολό του, στάθηκε αντάξιο του προορισμού του στη σκοτεινή τετραετία 1941-44 (...) Βέβαια δεν έβγαλε πολλούς επιστήμονες ούτε καλά καταρτισμένους. Διένυσε όμως ολόκληρη την λεωφόρο των εθνικών απελευθερωτικών αγώνων: Πολλοί νεκροί φοιτητές και εκατοντάδες στα γερμανικά εξοντωτήρια, αλλεπάλληλοι διωγμοί και φυλακίσεις δείχνουν πως το Πανεπιστήμιο της πόλης –παρά τις ελάχιστες μελανές εξαιρέσεις– έχει όλο το ωραίο δικαίωμα να λέγεται Ανώτατο Πνευματικό Ίδρυμα του Έθνους, αφού βοήθησε το Έθνος στις πιο τραγικές μέρες. (...)

Οι άσπρες κολόνες της πρόσοψης του έχουν πια καθαγιαστεί και στερεωθεί με το αίμα των φοιτητών εκείνων που το αγάπησαν μέχρι θανάτου...».

Π. Θασίτης («*Φοιτητής*», Απρίλιος 1945)

«Το πρώτο φυτώριο του Πανεπιστημίου»

«...Είχα την μεγάλη τύχη να υπηρετήσω πρώτα ως υφηγητής και έπειτα ως τακτικός καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και μάλιστα από το 1930 ως το 1939. Η εποχή εκείνη, θα έλεγα ήταν η πιο μεγάλη εποχή του Πα-

ΤΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΕΝ ΖΗΤΗΜΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΜΟΥΣΑΙΣ ΧΑΡΙΣΙ ΘΥΕ

ΜΙΑ ΑΠΟΣΤΟΜΩΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ κ. ΧΑΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ

ΤΑ ΑΙΣΧΗ ΤΗΣ ΗΜΙΜΑΘΕΙΑΣ...

Ένα ξεκαρδιστικόν τερατούργημα εἰς τά προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου

Οἱ σοφοί καθηγηταί μας ἐκόλλησαν εἰς τήν μετώπην μίαν ἐπιγραφήν ειλημμένην ἀπό τούς ἀρχαίους ἑλληνικούς οἴκους ἀνοχῆς

Η ΕΚΠΛΗΞΙΣ ΕΝΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΕΙΝΕ ΠΡΑΓΜΑΤΙ ΑΣΕΜΝΟΣ Η ΠΕΡΙΒΟΗΤΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΜΑΣ

Τί λέγουν τά ἀρχαῖα κείμενα

Τοῦ κ. Γ. Κ. ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ

«Μούσαις χάρισι θύε»: Είναι ή δεν είναι «άσεμνη»; Η επιγραφή του Πανεπιστημίου προκαλεί ενδιαφέρουσα συζήτηση στις στήλες των εφημερίδων. «Αποστομωτική» χαρακτηρίζεται η απάντηση του καθηγητή Χ. Χαριτωνίδη («Ταχυδρόμος Βορείου Ελλάδος», 18.6.1936).

νεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γιατί έθεσε τις βάσεις όπου πάνω στηρίχθηκε όλη η λάμψη και το μεγαλείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. (...) Μαζί μ' άλλους συναδέλφους μου και συγκεκριμένως τον Ι. Κακριδή, τον Πίνδαρο Χριστοδουλόπουλο, τον Ιω. Γρατσιάτο, τον Νικ. Εμπειρίκο κ.ά. αποτελέσαμε ως υφηγηταί το πρώτο φυτώριο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. (...) Οι νέοι, τους οποίους εδέχετο τότε η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δεν ήταν περισσότεροι από πενήντα κάθε χρόνο. Συνεπώς, ήταν σε μας δυνατόν να τους γνωρίζουμε όλους με τα ονόματά τους, να γνωρίζουμε τις συνθήκες της ζωής τους, να τους συναναστρεφόμεθα στις εκδρομές και να κεντρίζωμε την φιλοτιμία τους με καθημερινά κίνητρα (...)»

Ι. Θεοδωρακόπουλος *«Το Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης»* [Ελληνο-βελγική επιθεώρησις-Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1976]

«Καντάδα στον Φατούρο»

«... Στην αρχιτεκτονική το '67-'70 (...) μπαίναμε μέσα στα αμφιθέατρα από τις 8 το πρωί και τελειώναμε στις 8 ή στις 9 το βράδυ, κάναμε ένα μικρό διαλειμματάκι το μεσημέρι, την ζωή μας την έτρωγε το σχεδιαστήριο, οι φοιτητικές συζητήσεις (...) Την πρώτη χρονιά κυρίως σχεδιάζαμε, αν και είχαμε πάνω από δεκαπέντε μαθήματα να αντιμετωπίσουμε. (...)

Ο Χαρ. Μπούρας στο εξαιρετικά δύσκολο και ενδιαφέρον μάθημα της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής ήταν ο μόνος καθηγητής που είχε σημειώσεις και που μας έβαλε σε μια διαδικασία μάθησης, πραγματικά τρομοκρατική, καθώς είμασταν υποχρεωμένοι να θυμόμαστε ένα πλήθος στοιχείων. (...) Με τον Μπούρα πήρανε πραγματικά έναν επίσημο επιστημονικό προσανατολισμό όλοι οι συμμαθητές μου. (...)

Ήταν πολύ συνηθισμένο να δεις φοιτητές που ήταν ξαπλωμένοι ανάσκελα, όχι καθισμένοι, να συζητούν περί Αρχιτεκτονικής στα μωσαϊκά της Πολυτεχνικής.

Στο δεύτερο έτος, συναντήσαμε ένα καταπληκτικό φιλελεύθερο καθηγητή που φορούσε το ίδιο κοτλέ σακάκι με μας, μας μιλούσε στον ενικό, μάλωνε τα κορίτσια όταν δεν καπνίζανε, μάλωνε τους φοιτητές όταν τους έβλεπε να είναι συμμαζεμένοι και να φέρονται συμβατικά. Ήταν ο Δημ. Φατούρος, ο νεότερος καθηγητής που εμφανίστηκε στην Πολυτεχνική, τριαντάρης. Εμείς τον γνωρίσαμε στα σαράντα του όταν ήδη είχε φέρει μια ζωντάνια, μια τόλμη μέσα στην Αρχιτεκτονική. Ένα 30-40% των συμφοιτητών μου ήταν αυτό που λέγαμε «τα Φατουράκια». Δηλ. ήταν επηρεασμένοι από τον ελευθεριάζοντα τρόπο του Μίμη Φατούρου, ο οποίος μας επέτρεπε να πηγαίνουμε σπίτι του να του κάνουμε καντάδες. (...) Μας άφηνε ελεύθερους και προσπαθούσε να ορίσει δύο-τρεις όλες κι όλες αρχές τις οποίες να σεβόμαστε, ακόμα και αν αυτές οι αρχές ήταν τελικώς αντίθετες με τις δικές του. (...) Το φως του Πολυτεχνείου της δεκαετίας του '60 το κρατούσε στα χέρια του ο Δ. Φατούρος. Στους αντίποδες του ήταν ένας άλλος λαμπρός καθηγητής ο Γιάννης Τριανταφυλλίδης που είχε από πίσω του την ολοκλήρωση ενός τεράστιου έργου, του ρυθμιστικού της Θεσσαλονίκης (...) Αυτός που ήταν πραγματικά δάσκαλος ήταν ο Νικόλαος Μουτσόπουλος. Χάρη σ' αυτόν ανακαλύψαμε τα φοβερά ξενύχτια για να προλαβαίνουμε τις παραδόσεις των θεμάτων (...) Θυμάμαι μια μέρα που μας έφερε τον Πεντζίκη στην αρχιτεκτονική το '72 και μας είπε: «... εσείς παιδιά, πρέπει να κάνετε παράθυρα καρδιόσχημα...».

(...) Οι χοροί της Αρχιτεκτονικής σήμαιναν τότε ένα μεγάλο γεγονός για την κοινωνία της Θεσσαλονίκης, όπου οι διάσημοι γαμπροί που ήταν οι φοιτητές της Αρχιτεκτονικής, παίρναν τα κορίτσια από το «Ανατόλια» και τα φέρναν στον χορό. Το 1969 ή το 70 με την πολιτική συνειδητοποίηση ανακαλύψαμε όλοι ότι είμασταν τόσο αριστεροί, ώστε δεν μπορούσαμε εμείς να ανακατευόμαστε με τέτοια πράγματα ξεφτιλισμένα. Θυμάμαι ότι το 1971 είχαμε αντιδράσει στο θέμα του χορού της Αρχιτεκτονικής αποφασίσαμε να μην πάμε. (...) Πήραμε ταμπουράδες και μπουζούκια και διάφορα νταούλια, πίπιζες και καμμιά εικοσαριά άτομα βγήκαμε στην παραλία και πήγαμε στο σπίτι του Φατούρου που ήταν τότε σ' ένα ρετιρέ κοντά στο Λαογραφικό και του κάναμε καντάδα και βγήκε, θυμάμαι, ο Φατούρος και μας χαιρέτησε και για μας ήταν πολύ σπουδαίο ...».

Π. Θεοδωρίδης *«Το ροκ των Μακεδόνων»*, (1998)

Στο γερμανοκρατούμενο κτίριο του Πανεπιστημίου

«Μια επιτροπή από τον Πρύτανη και τον κοσμήτορα κάποιας σχολής με τον «Σύνδεσμο» επικεφαλής έφθασε από φρουρό σε φρουρό κι απ' αξιωματικό σε αξιωματικό ως τον προθάλαμο του Ozts Kommandant, όπου περίμενε τρία τέταρτα της ώρας κι είχε ακρόαση τρία λεπτά.

—Μπα! Υπάρχει Πανεπιστήμιο εδώ; είπε ο γερμανός γαλονοφόρος. Και ξανά δεν χρειάστηκε «Σύνδεσμος».

Την άλλη μέρα οι Γερμανοί μάς έδιωξαν από το Πανεπιστήμιο και επιτάξαν το κτίριο. (...)

Το Πανεπιστήμιο πρόβαλε με τον βαρύν όγκο του και το κάπως αντιπαθητικό εκείνη την ώρα κρεμ χρώμα του. Ήταν σαν μονοκόμματο, αμίλητο, τα παράθυρα κλειστά, σκεπασμένα με κουρτίνες. Ως και ο γερμανός σκοπός, που τον ξεχώριζες στην μεγάλη πόρτα δίπλα στον απαίσια χρωματισμένο με τις πλατιές ραβδώσεις

κουβούκλιό του, φανέρωνε το βαρεμό του με τους νευρικούς πήδους του, γιατί ένιωθε κοκαλιασμένα από το κρύο τα πόδια του.

Στο θυρωρείο βρήκα μοναχό τον καλότατο Νυφιώτη βυθισμένο στη νάρκη από την υψηλοτάτη θέρμανση.

Το Πανεπιστήμιο κατάφερνε ακόμα με την βοήθεια των Γερμανών να κουβαλάει ξύλα από τα δάση του. (...)

Στη βιβλιοθήκη νέκρα. Δύο τρεις αναγνώστες στις άκρες των τραπεζιών σαν φαντάσματα. (...) Θέρμανση μέτρια.

Η πόρτα που φέρνει από το χολ της βιβλιοθήκης στο κύριο κτίριο του Πανεπιστημίου είναι ανοικτή. Γλυστρώ μέσα, όπως το'κανα κι άλλες φορές, για να ρίξω μια ματιά στο μυστήριο του γερμανοκρατούμενου εσωτερικού. Οι διάδρομοι είναι άδειοι και σιωπηλοί. Ανεβαίνω στο πρώτο πάτωμα, σαν συνέχεια του ονείρου που βλέπω συχνά πως έφυγαν οι Γερμανοί και πως τρέχω γελαστός στο φροντιστήριό μου. Στέκομαι μπρος στον τοίχο αντίκρυ στη σκάλα και κάτω από το ρολόι, εκεί που ξέρω από παλιές περιπλανήσεις μου πως κρεμνούν τα έντυπα της προπαγάνδας.

(...) Προχώρησα πιο θαρρετά, ανέβηκα στον δεύτερο, έφτασα στο σπουδαστήριό μου. Το βρίσκω άδειο. Οι φαντάροι είχαν φύγει. (...) Οι βιβλιοθήκες μου σαν έρημες μέσα στον άδειο χώρο, στο γκρίζο φως των 3 μ.μ., ενώ έξω συνεχίζεται ο χιονιάς. Τα βιβλία ανέγγιχτα, η μεγάλη έκδοση του Καντ, στο επάνω ράφι, γερμένη και πεσμένη όπως την ημέρα που φύγαμε από το Σπουδαστήριο.

Άνοιξα την προσωπική μου βιβλιοθήκη, ξεσκόνισα τα βιβλία, τα' βαλα στην παλιά τους τάξη, κάθισα στο κάθισμα του γραφείου κι' είχα την επίφαση πως είμαι στο σπίτι μου, όπως στα καλά χρόνια. Μα το αίσθημα του άδειου, του «μεγάλου κενού» πίεζε την ψυχή μου.

–Το δωμάτιο αυτό, είπα στον γερμανό στρατιώτη από τα ευρυχωρότερα και φωτεινότερα της οικοδομής, ήταν στην καλή εποχή, το ιδιαίτερο σπουδαστήριό μου, (...) μέσα εκεί εξηγούσα Καντ και Σοπενχάουερ, μιλούσα για Νίτσε και για Φαινομενολογική Σχολή.

(...) Με πληροφόρησε πως το δωμάτιο το ετοιμάζουν για να βάλουν κρεβάτια. Μας στέλνουν –είπε– πενήντα αρρώστους. (...)

Οι άποροι φοιτητές –και τέτοιοι ήταν πάρα πολλοί– μέσα στη μεγάλη συμφορά είχαν κάνει μια έκκληση στον Πρύτανη και τους καθηγητές τους να πάρουν αποτελεσματικότερα μέτρα, για να τους σώσουν από τον μαρασμό. Η έκκληση είχε και την φράση «ακόμα κι αν χρειασθεί, να πωλήσετε τα πανεπιστημιακά κτίρια για να συντηρήσετε την πανεπιστημιακή νεολαία. Γιατί, αν σωθεί η νεολαία, μπορεί να χτίσει νέα και καλλίτερα, ενώ αν εξοντωθεί, τα κτίρια σε τίποτε δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν». (...)

Η Μαίρη μας έφερε τ' ανθισμένα της νιάτα μέσα στην απέραντη ασκήμια της Θεσσαλονίκης, τις μέρες που οι χαφιέδες του Μεταξά πολιορκούσαν το μάθημά μου και οι ξυλένιοι συνάδελφοί μου ένιωθαν πως είχαν δύναμη επάνω μας. Τα παιδιά έρχονταν τον τρίτο και τέταρτο χρόνο σ' εμένα. Εκεί στο τρίτο πάτωμα, στην απλόχωρη με πολλά παράθυρα, ανοιγμένα στο φως και προς τη θάλασσα, αίθουσα στον αριθμό 44, με το όνομα Φιλοσοφικό Σπουδαστήριο που το είχα κρατήσει με τα δόντια στις κατά καιρούς επιβουλές, τις Πέμπτες 4-6, ώρες φροντιστηρίου, με τριγύριζε στεφάνι από κορίτσια που πλάταινε από χρόνο σε χρόνο, γιατί η Φιλοσοφική Σχολή πλημμύριζε από κορίτσια».

Χ. Θεοδωρίδης *«Ο χειμώνας του 1941-42. Χρονικό της Κατοχής»*, (1980)

Συναυλίες και ... χοροεσπερίδες στο «τέμενος των μουσών»

«Δεν είναι μόνο ο δροσερός άνεμος του πνευματικού φιλελευθερισμού που πνέει στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, είναι και η στενότερη σχέση που αναπτύσσει με την γύρω του κοινωνία. Εξ αρχής, στις αίθουσες του δίνονται πολύ συχνά ολόκληρες σειρές διαλέξεων που συγκεντρώνουν πυκνότατο ακροατήριο. Θυμάμαι τον Δ. Ευαγγελίδη που τα ελεύθερα μαθήματά του πάνω στη Νεότερη Τέχνη είχαν εντυπωσιάσει πολύ την κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Αλλά και οι συναυλίες δεν έλειψαν και –πράγμα πρωτάκουστο για το «ιερό τέμενος των μουσών»– δόθηκαν και κοσμικές χοροεσπερίδες».

Ι. Ιμβριώτης «Ο προοδευτικός ρόλος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» (περ. «Αιολικά Γράμματα», Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη, 1985)

«Το Πανεπιστήμιον κινδυνεύει να ανατιναχθή»! («Μακεδονία», 8.7.1936).

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΜΑΣ ΚΙΝΔΥΝΕΥΕΙ ΑΣΦΑΛΩΣ ΝΑ ΑΝΑΤΙΝΑΧΘΗ ΜΙΑΝ ΗΜΕΡΑΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΕΡΑ

Τὰ χημικὰ ἐργαστήρια τοῦ Πανεπιστημίου μας εὑρισκόμενα εἰς τὰ ὑπόγειά του ἀποτελοῦν ἡφαίστειον ἕτοιμον νὰ ἐκραγῇ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν

Πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ μεταφερθοῦν αἱ χημικαὶ οὐσίαι, ἐπεκτεινομένου τοῦ Πανεπιστημίου πρὸς τὸ Ἰσραηλιτικὸν νεκροταφεῖον καὶ τὸ γήπεδον τοῦ «Ἡρακλέους».

ΕΝΑ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΜΠΝΕΥΣΜΕΝΟΝ ΑΡΘΡΟΝ ΤΟΥ κ. Γ. ΛΟΥΛΗ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΩΝ

Η «εκκένωση» του Πολυτεχνείου Θεσσαλονίκης (1973)

«... Στις 4.30 το πρωί της 17ης Νοεμβρίου 1973 το Πολυτεχνείο Θεσσαλονίκης αρχίζει να εκκενώνεται. Ο μαζικός ξυλοδαρμός που επακολουθεί έξω από το κτίριο είναι ανατριχιαστικός. Ο γράφων δεν θα ξεχάσει ποτέ τις σιλουέτες των σωμάτων, ροπάλων και υποκοπάνων να περιγράφονται σε σκοτεινό εναγκαλισμό από το φως των προβολέων των τεθωρακισμένων και των φορτηγών της αστυνομίας. Οι περισσότεροι φοιτητές πάνε να ξεφύγουν παίρνοντας τον δρόμο που οδηγεί στο Σιντριβάνι. Προς τα εκεί η κόλαση είναι τουλάχιστον φωταγωγημένη. Τους περιμένουν τρία αλλεπάλληλα μπλόκα της αστυνομίας. Οι δρόμοι που οδηγούν στην κατεύθυνση της Τούμπας ή του Νοσοκομείου Α.Χ.Ε.Π.Α. είναι κατασκότεινοι. Λίγοι τολμούν να πάρουν αυτούς τους δρόμους. Προς την κατεύθυνση της Τούμπας όμως οι δυνάμεις είναι αραιά παραταγμένες. Προς την κατεύθυνση του Α.Χ.Ε.Π.Α. είναι παραταγμένες δυνάμεις των ΛΟΚ που αφήνουν τον κόσμο να περάσει. Έτσι αρκετοί καταφέρνουν να διαφύγουν. Κανείς δεν ξέρει τον ακριβή αριθμό των συλληφθέντων. Υποθέτω ότι πρέπει να ήταν πάνω από 200. Στα κρατητήρια του κτιρίου της ασφάλειας στην οδό Βαλαωρίτου, στοιβάχτηκαν πάνω από 100 άτομα σε 14 κελιά.

Άλλοι τόσοι πρέπει να κρατήθηκαν σε αστυνομικά τμήματα. Πολλοί από τους κρατουμένους στην ασφάλεια πέρασαν από βασανιστήρια. (...)»

Χρ. Ιορδάνογλου, Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα της Θεσσαλονίκης στην περίοδο 1972-73 (στο βιβλίο του Ολ. Δαφέρμου, *Φοιτητές και Δικτατορία*, 1999)

«Οι συμφοιτητές που εξαφανίζονταν στα χρόνια του Εμφυλίου»

«Η λειτουργία Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη το 1926 δεν ήταν υπόθεση που μπορούσε να ενδιαφέρει ζωηρά, εκείνη τη στιγμή, τους πολυάριθμους πρόσφυγες. Αυτοί ήταν ακόμη στοιβαγμένοι σε σχολεία, δημόσια κτίρια, παραπήγματα ή και εκκλησίες, έκαμναν αγώνα για τη στέγη, κανένα σπίτι του εποικισμού ή ανταλλάξιμο, προσπαθούσαν για καμιά δουλειά, άντρες και γυναίκες ξενοδούλευαν, αγωνίζονταν για το ρούχο, το ψωμί, τη στέγη και δεν είχαν μυαλό, ακόμα κι αν υπήρχαν μες στις οικογένειές τους μέλη που διέθεταν γυμνασιακό απολυτήριο, το απαραίτητο αυτό προσόν, να προσέλθουν σε εισαγωγικές εξετάσεις, που μέσα σε κείνη την κοσμοχαλασιά δεν παρέλειψαν να ορίσουν με διάταγμα.

Ο κ. ΖΑΝ ΖΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΜΑΣ

Ἡ Θεσσαλονίκη ὑπεδέχθη χθὲς τὸν Γάλλον ὑπουργὸν

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΡΟΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΜΕΝΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ. – Ο κ. ΖΑΝ ΖΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΗΡΩΟΝ ΤΟΥ Γ'. ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ. – ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΕΙΣ.– Η ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΣΙΣ. – ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΓΕΥΜΑ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΟΥ

Τί ἐδήλωσαν πρός τήν «Μακεδονίαν» οἱ ἐπίσημοι

Ὁ κ. Ζάν Ζαὶ εἰς τὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου μας μετὰ τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων

Ο γάλλος υπουργός Ζαν Ζαι στο Πανεπιστήμιο («Μακεδονία», 27.4.1937).

Η αρχή λοιπόν του Πανεπιστημίου δεν ήταν για τους πρόσφυγες, άλλο το θέμα αν κυριεύτηκε αργότερα από τα παιδιά τους. (...) Μα και οι επιφυλακτικοί Μακεδόνες της υπαίθρου, μολονότι οικονομικά σε ασύγκριτα καλύτερη μοίρα, δεν έδειξαν αμέσως ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το νέο Πανεπιστήμιο. Υπήρχε, άλλωστε, η παράδοση, οι πιο πλούσιοί τους, οι οποίοι και συνήθιζαν να σπουδάζουν ορισμένα αγόρια τους, να τα στέλνουν στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας ή σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης, ιδίως της Κεντρικής, για ατελεύτητες συνήθως σπουδές, πράγμα φυσικά που ευνοούσαν με κάθε τρόπο και οι ίδιοι οι υποψήφιοι. Μέναν μόνο οι εντόπιοι Θεσσαλονικείς, οι ονομαστοί «μπαγιάτηδες», καθώς και οι Εβραίοι. Οι πρώτοι, που λίγο πολύ ήταν σε θέση, ανταποκρίθηκαν κάπως. Τους δεύτερους τους ενδιέφερε μόνο το εμπόριο και τα σχολεία τα ξένα – ξένες γλώσσες, λογιστικά και εμποριολογία. Είναι εκπληκτικό πόσο αμέτοχοι έμειναν προς το Πανεπιστήμιο ως το τέλος.

Ήταν άλλωστε κι εκείνα τα φοβερά δίδακτρα, τα ενοχλητικά ακόμα και για τους εύπορους, τα σπάνια και πανάκριβα βιβλία, το πήγαινε-έλα στην ανατολική άκρη της μακρόστενης πόλης. Βέβαια, κοντά στην έπαυλη Αλλατίνη, όπου στεγάστηκε το πρώτο Πανεπιστήμιο, η Φιλοσοφική Σχολή δηλαδή, τερμάτιζε το τραμ της κάτω γραμμής. Εκεί βρισκόταν το περίφημο Ντεπώ, η αποθήκη των τραμ. Τα εισιτήρια όμως ήταν ακριβά για φοιτητές και η απόσταση για ποδαρόδρομο μεγάλη. Παρ' όλα αυτά συγκεντρώθηκαν δεκαοχτώ υποψήφιοι –ανάμεσά τους κι ο μετέπειτα ιστορικός Απόστολος Βακαλόπουλος– που αφού έδωσαν εισαγωγικές και έμειναν δεκαέξι, άρχισαν την παρακολούθηση στις αίθουσες της ιστορικής βίλας, όπου οι Νεότουρκοι είχαν φυλακίσει από το 1909, και για δυο χρόνια, τον φοβερό και τρομερό σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ (...).

Στις αίθουσες αυτές λειτούργησε την πρώτη χρονιά το Πανεπιστήμιο. «Λειτούργησε» είναι τρόπος του λέγειν, γιατί μιλώντας για τις δυσχέρειες των πρώτων σπουδαστών, δεν είπαμε τίποτε για τα κωμικοτραγικά παθήματα των πρώτων καθηγητών και θεμελιωτών του, παλαιμάχων επιστημόνων, ευτυχώς, όπως ο Γ. Χατζηδάκις, Γ. Σωτηριάδης, Χρ. Τσούντας, που πότε απολύονταν και πότε προσλαμβάνονταν από τις αλλεπάλληλες, δικτατορικές και μη, κυβερνήσεις της εποχής εκείνης. Πάντως, από τον επόμενο χρόνο, το Πανεπιστήμιο έγινε δυνατό να μεταφερθεί στο επί της οδού Εθνικής Αμύνης ωραιότατο κτίριο, όπου σήμερα φτάσαμε στην πολυτέλεια να στεγάζεται μέρος μόνο της Φιλοσοφικής Σχολής. Και όμως δεν είναι πολλά χρόνια, που ολόκληρο το Πανεπιστήμιο, όλες του οι Σχολές, προσπαθούσαν να χωρέσουν εδώ μέσα. Και το κατάφερναν. Μεγάλος αγώνας γινόταν για μια θέση στην αίθουσα, ιδίως αν το μάθημα ήταν δίωρο ή αν κρατούσαμε σημειώσεις. Πηγαίνοντας στο Σπουδαστήριο, εκτός από την περιπόθητη καρέκλα, ποτέ δεν ήξερες ποιο βιβλίο από αυτά που διάβαζες θα προλάβεις ελεύθερο, για να συνεχίσεις. Και σαν να μην έφταναν αυτά, είχαμε και τα εργαστήρια της Χημείας από κάτω μας, στο υπόγειο, που μας έπνιγαν με το υδρόθειο κάθε τόσο. «Δεν βλάπτει, δεν βλάπτει», μας έλεγαν οι πανταχού παρόντες κλητήρες, με το σήμα του ανάπηρου στο πέτο, που μάλλον εκτελούσαν και μερικά άλλα καθήκοντα.

Εν πάση περιπτώσει, ο αριθμός των φοιτητών, όταν το Πανεπιστήμιο μεταφέρθηκε εδώ το '27, δεν ξεπερνούσε την εκατοντάδα. Ο κόσμος, καθώς το είχε τώρα κοντά του, άρχισε να το συζητάει, να το προσέχει και να το λιγουρεύεται, μα δεν μπορούσε να το ζυγώσει. Οι πιο πολλοί ούτε στο γυμνάσιο δεν ήταν σε θέση να στείλουν τα παιδιά τους, όπου επίσης θέριζαν τα δίδακτρα και τα χαρτόσημα. Και, πράγματι, όποιος έστελνε παιδιά στο Πανεπιστήμιο ήταν δαχτυλοδεικτούμενος για την οικονομική του άνεση ή τον ηρωισμό του. (...)

Το περίεργο είναι ότι ο πολύς λαός εισόρμησε στο Πανεπιστήμιο κατά την Κατοχή. Είχε ξευτελιστεί το χρήμα, τα δίδακτρα ήταν πια μηδαμινά. Για ένα διάστημα (1941-'42 και 1942-'43) είχαν καταργηθεί και οι εισαγωγικές εξετάσεις. Κι ακόμα ιδρύθηκαν, για εθνικούς λόγους, νέες Σχολές: η Ιατρική και η Θεολογική. Τα παιδιά των προσφύγων είχαν μεγαλώσει, διψούσαν να μορφωθούν, εφόσον μάλιστα δεν είχαν και περιουσίες. Ήθελαν να προβάλουν αντίσταση στον κατακτητή και την κοινωνία.

Η γενιά η δικιά μου αυτό το Πανεπιστήμιο γνώρισε, μετά τον πόλεμο, αυτό το κτίριο, και σ' αυτό στρίμωξε τη φοιτητική ζωή της. Μέσα στα τέσσερα-πέντε χρόνια διδάχτηκε όχι μόνο την επιστήμη μα και πολλές άλλες αλήθειες για την ελληνική πραγματικότητα. Μπήκαμε εκεί μέσα σαν θεοί και βγαίνοντας δίναμε εγγράφως και απανωτά όρκους στυγερούς για μια δημόσια θεσούλα. (...)

Οι Γερμανοί στην Κατοχή επίταξαν το κτίριο του Πανεπιστημίου ξαφνικά, πετώντας έξω τα έπιπλα και τα βιβλία, που κατά διαβολική σύμπτωση τα περισσότερά τους ήταν γερμανικά, καθώς οι πιο πολλοί καθηγητές ήταν γερμανοσπουδαγμένοι και μερικοί τους γερμανόπληκτοι.

Οι αρμόδιοι είχαν τρελαθεί, δεν ήξεραν που και πώς να αποθηκέψουν ξαφνικά τόσα πράγματα. Και ήταν η εποχή που η Θεσσαλονίκη με τους πρόσφυγες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης είχε συγκεντρώσει τον μεγαλύτερο πληθυσμό στην ιστορία της. Γέμισαν πανεπιστημιακά βιβλία τα συνοικιακά σινεμά, που άλλωστε δεν λειτουργούσαν, γιατί δεν υπήρχε ηλεκτρικό ρεύμα. Εκεί, και σε άλλους χώρους, γινόντουσαν τα μαθήματα.

Περνώντας ένα καλοκαιριάτικο μεσημέρι μπρος από το επιταγμένο Πανεπιστήμιο, είδα πλήθος γερμανούς ασθενείς στα παράθυρα να χειροκροτούν και να ουρλιάζουν. Ένας χοντρομπαλάς

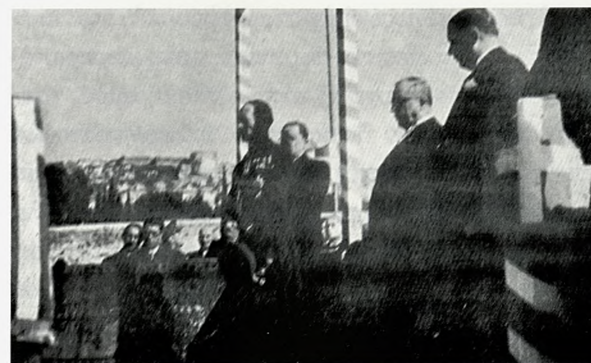
Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' συνοδευόμενος από τον πρύτανη Α. Ελευθερόπουλο εισέρχεται στο Πανεπιστήμιο (Οκτώβριος 1937).

στρατιώτης, με λάγνα γυναικεία φωνή και ανάλογες χειρονομίες, τους τραγούδαγε από το θυρωρείο της κεντρικής πύλης, εκείνο που το περιτύλιγε η σαλκιμιά, το μεγάλο σουξέ της εποχής «Λιλή Μαρλέν». «Μούσαις Χάρισι θύε» χρύσιζε, πάνω από αυτά, ο λαμπρός στίχος του Χαριτωνίδη.

Αργότερα, ο ποιητής Ντίνος Χριστιανόπουλος, μαθητής γυμνασίου ακόμα, μας διάβασε στην «Εύξεινο Λέσχη», σ' ένα λογοτεχνικό βραδινό, οργανωμένο από τον Βασίλη Δεδούση, του περιοδικού «Μορφές», κάποιο διήγημά του, όπου περιέγραφε ζωηρά με πόση λαχτάρα είχε επιστρέψει στους αρμόδιους ένα βιβλίο, που έφερνε τις σφραγίδες της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου και που το είχε αγοράσει από καροτσάκι. Αν δεν κάνω λάθος, μάλιστα, κυριαρχούσε στο κείμενο το γνωστό σχήμα της πικρής διάψευσης: πολλές ελπίδες, πολλή έξαψη, μα μικρή ανταπόκριση και ψυχρή υποδοχή.

Από τα κάγκελα αυτά με την σαλκιμιά και τους κισσούς πιανόμασταν κι εμείς, όταν στον εμφύλιο περνούσαν καθημερινά, το απόγευμα ιδίως, πλήθος κηδείες με στρατιωτικές μουσικές και βηματισμό, τραβώντας για την Ευαγγελίστρια. Οι μυστικοί που έζωναν τις κηδείες, αλλά και οι επίσημοι, μας στραβοκοιτούσαν, όμως εμείς νιώθαμε κάτι σαν λιγοθυμιά, βλέποντας τα φέρετρα με τους συνομηλίκους μας. Με τι κουράγιο να παρακολουθήσεις το μάθημα ή να μελετήσεις στο Σπουδαστήριο;

Όσο προχωρούσε η εποχή, οι φοιτητές που παρακολουθούσαν τα μαθήματα γίνονταν και πιο λίγοι. Άλλοι είχαν πάει φαντάροι, άλλοι είχαν φύγει για τα ψηλά κι άλλοι δεν πατούσαν πια στο χώρο. Καλά που ήταν οι πάντα ταχτικές φοιτήτριες. Ο χώρος, και ο δενδρόκηπός του, εννοώ, είχε ακόμα τη δύναμη ακαδημαϊκού ασύλου. Θυμάμαι έναν συμφοιτητή μου, που μου είπε ένα μεσημέρι πως δεν μπορεί να βγει έξω από το προαύλιο, γιατί καρτερούν να τον πιάσουν. Μου φάνηκε σαν παιχνίδι. Και ομολογώ, δεν ξέρω, αν τον έπιασαν εκείνη ή άλλη μέρα, πάντως ο φοιτητής από τότε δεν ξαναφάνηκε, ώσπου τον είδαμε στις εφημερίδες. Έτσι, ακριβώς, γινόταν. Οι συμφοιτητές μας εξαφανίζονταν, διαδιδόταν πως είναι εδώ ή εκεί, ώσπου κάποιο πρωί-Κυριακή, κατά προτίμηση-βλέπαμε αράδα τις φάτσες τους στις εφημερίδες, μαθαίνοντας συνάμα το τι και τι είχανε διαπράξει. Στρατοδικείο! Κάθε τόσο εμφανιζόταν καμιά φοιτήτρια βουτηγμένη στα πένθη. Ένας καθηγητής μάς δίδασκε με ένα μόνιμο κόμπο στο λαιμό, χωρίς όμως να λέει τίποτε παραπάνω. Πάντως, εμείς ξέραμε πως ο γιος του φερόταν ως αγνοούμενος. Ώσπου μια μέρα, καθώς ανέβηκε στην έδρα και σήκωσε το κεφάλι του από τις σημειώσεις, έβαλε τα κλάματα. Είχε μάθει. Ο Ι. Κακριδής, όταν καμιά φορά του παραπονιόμασταν για την πολλή ύλη, μας έλεγε προφέροντας με κρυφή συγκίνηση: «Διάβασμα, παιδιά μου, διάβασμα. Είναι για την Ελλάδα». Και, πραγματικά, εμείς διαβάζαμε σκοτωτά, περιμένοντας τη σειρά μας για στράτευση.

1939: «Τα νέα πανεπιστημιακά κτίρια» στον αδιαμόρφωτο ακόμη χώρο της μελλοντικής Πανεπιστημιούπολης.

Όταν τα πράγματα καταλάγιασαν, μέσα στον κήπο με τα κάγκελα τα ψηλά, όπου συχνά αντηχούσε της δεκαοχτούρας το κάλεσμα, μα και οι φωνές, οι τσιρίδες θέλω να πω, από τις ετοιμόγεννες του πλαϊνού Λαϊκού Μαιευτηρίου, και όπου δεν ξέρω πια αν ισχύει το ακαδημαϊκό άσυλο, στήθηκε για τους φοιτητές που έπεσαν μια στήλη τιμητική. Χαράχτηκε απάνω της ένα εύστοχο επίγραμμα του Σιμωνίδη:

Ἀκμῆς ἑστηκυῖαν ἐπὶ ξυροῦ Ἑλλάδα πᾶσαν,
ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς κείμεθα ῥυσάμενοι.

Είπαν πως το διάλεξε ο Κακριδής. Τι να το κάνεις; Αυτά είναι πάντα για τους έξω από το χορό ή τους μεταγενέστερους. Εμάς που την είχαμε πληρώσει, καμιά άλλη ευστοχία πια δεν μπορούσε να μας παρηγορήσει.

Με την ειρήνη, ξανάρχισε η προσπάθεια για την ανοικοδόμηση του νέου Πανεπιστημίου, πάνω στο χώρο του εβραϊκού νεκροταφείου. Η θέση του αρχικού κτιρίου ήταν, θαρρείς, διαλεγμένη επίτηδες. Βρισκόταν σε κεντρικό σημείο της πόλης και συγχρόνως συνόρευε με τα εβραϊκά μνήματα, μια τεράστια έκταση, όπου θα μπορούσε άνετα να αναπτυχθεί μια τεράστια επαρχιακή πόλη. Οι Εβραίοι δεν ξεθάβουν τους νεκρούς των. Αιώνες απλωνόταν ολοένα το νεκροταφείο τους έξω από τα τείχη τα ανατολικά, εκεί στην πύλη της Καλαμαριάς και το Σιντριβάνι. Η περιοχή από την αρχαία εποχή χρησίμευε για νεκροταφείο των κατοίκων, όπως άλλωστε όλες οι κατάλληλες περιοχές, οι αμέσως έξω από τα τείχη των πόλεων.

Και το χριστιανικό νεκροταφείο, η Ευαγγελίστρια, στην ίδια περιοχή και έξω από τα τείχη βρισκόταν. Η τεράστια πια έκταση του εβραϊκού νεκροταφείου περιβαλλόταν από έναν όχι υψηλό μαντρότοιχο, κάτι σαν μικρό σινικό τείχος, που ανέβαινε δεξιά όλον τον ανήφορο για τις Σαράντα Εκκλησιές, κατηφόριζε από τους Χορτατζήδες, του Πεντζίχη και τη Δόξα κι έκλεινε από κάτω με τις παράγκες της Αγίας Φωτεινής. Αραιά και που υπήρχαν φανοστάτες με γκαζόλαμπες. Οι τάφοι, ύστερα από τόσα χρόνια, δεν είχαν τίποτε το ανατριχιαστικό, ακόμα και τη νύχτα. Οι ταφόπετρες ήταν όλο βελουδένιες λειχήνες με τους γλυκούς εκείνους χρωματισμούς. Όταν ήταν ωραίος ο καιρός, πολύς κόσμος έκαμνε τη βόλτα του εκεί πέρα. Τη νύχτα, τα ζευγαράκια πηγαίνανε, κυρίως, στα οπίσθια του Πανεπιστημίου, όπου υπήρχαν κάτι ιδιότροπα μνήματα. Οι Εβραίοι έλεγαν την περιοχή αυτή «Χολέρα».

Άλλο είναι όμως να το διαβάζεις κι άλλο να σου το λένε οι ίδιοι με τη μακρόσυρτη ισπανική προφορά τους. Εκεί βρίσκονταν θαμμένοι όλοι οι Εβραίοι που είχαν πάει από χολέρα το 1911 και το 1913. Αλλά αυτό πώς να το ξέρουν και τι να το κάνουν τα αθώα ζευγαράκια; Πάνω στη «Χολέρα» είναι τώρα χτισμένη η Νομική Σχολή. Τι να πει πια κανείς; Εκεί, πάλι, που βρίσκεται η Φυσικομαθηματική, καθώς και το Χημείο, με το πλακόστρωτο προαύλιο, ήταν το γήπεδο του «Ηρακλή». Από την κάτω μεριά, κολλητό κι αυτό με το χώρο του παλιού πανεπιστημίου, βρισκόταν το γήπεδο του ΠΑΟΚ. Εκεί υψώθηκε η Θεολογική Σχολή και πραγματοποιήθηκε έτσι μια σπάνια αντίθεση. Δύο γήπεδα δηλαδή, ένα αποδώ κι άλλο αποκεί, σαν φτερούγες, στη μέση το Πανεπιστήμιο, και πίσω απ' όλα αυτά η απέ-

ραντη νεκρόπολη. Όταν είχε ποδόσφαιρο, πετούσαμε από τις φωνές στα ουράνια. Τελικά όμως το Πανεπιστήμιο ξεδιπλώθηκε και τα κάλυψε όλα.

Προτού όμως αρχίσει να χτίζεται η Πανεπιστημιούπολη, στην άλλη άκρη του νεκροταφείου θεμελιώθηκε το νοσοκομείο Α.Χ.Ε.Π.Α. Ήμουν ανάμεσα στους φοιτητές, όταν έγινε η κάπως νερώνεια εκείνη ανακήρυξη του προέδρου της Ελληνοαμερικανικής αυτής οργανώσεως σε επίτιμο διδάκτορα της Φιλοσοφικής – όλοι οι ανίδεοι φιλόσοφοι θεωρούνται. Μα, όταν πια διαβάστηκε το ψήφισμα, μ' εκείνο το «Έδοξε τῆ τῶν Φιλοσόφων Σχολῆ...», καταληφθήκαμε από φρίκη. Ώστε αυτοί ήταν οι δημοτικιστές δάσκαλοί μας; Πάντως, το νοσοκομείο έγινε, έχουν πεθάνει κιόλας αρκετοί δικοί μας σ' αυτό, και μαζί με το παλιό πανεπιστημιακό κτίριο αποτέλεσε τον άξονα γύρω από τον οποίο διαμορφώθηκε η Πανεπιστημιούπολη. Από τη δικιά μας τη Σχολή, δράση για την ανοικοδόμηση κυρίως ανέπτυξαν ο Στίλπων Κυριακίδης και ο Ι. Θ. Κακριδής.

Από τις άλλες Σχολές θα αναφέρω μόνον έναν, μια και τη δράση των άλλων δεν την ξέρω καλά: τον πρωτεργάτη Β. Δ. Κυριαζόπουλο, της Φυσικομαθηματικής.

Μέχρι τη δεκαετία του '50 οι φοιτητές ήταν κυρίως Μακεδόνες, ενώ οι καθηγητές Αθηναίοι, με την ευρύτερη έννοια. Εξαίρετοι επιστήμονες αρκετοί απ' αυτούς, αλλά ο ένας τους ανέβαζε τον άλλον – αλυσίδα αδιάσπαστη.

Θα ήταν, θαρρώ, πολύ ενδιαφέρουσα κάποτε μια έρευνα για τους τόπους καταγωγής των καθηγητών, τους κύκλους, για να μην πω τα κόμματά τους, καθώς και για τους κατά καιρούς προστατευομένους των. Αυτό δεν θα εξηγούσε, βέβαια, τη διαπιστωμένη προσφορά των εκλεκτών, αλλά στα σίγουρα την προτίμηση και την επικράτηση. Οι φοιτητές μπορεί να ήταν γεννημένοι στη Μακεδονία, είχαν όμως καταγωγή πολυποίκιλη που διακρινόταν ακόμα ξεκάθαρα απάνω τους. Μια κατηγορία φοιτητών ήταν οι εντόπιοι Μακεδόνες, όχι οι πρόσφυγες δηλαδή, που μπορούν να χωριστούν σε δυτικούς, κεντρώους και ανατολικούς. Όλοι τους στηρίζονταν λίγο-πολύ σε μια κτηματική, αγροτική συνήθως, περιουσία. Η περιουσία αυτή, που απέφερε ελάχιστα σε ρευστό, τους επέτρεπε να φυτοζωούν στη μεγάλη πόλη και προπάντων να είναι ψυχικά κάπως πιο ήρεμοι, γιατί μπορούσαν, όταν δυσκόλευαν τα πράγματα, να επιστρέψουν στα πατρογονικά τους, όπου τουλάχιστο η τροφή και η στέγη τους ήταν εξασφαλισμένες. Σε πιο καλή μοίρα απ' όλους ήταν, βέβαια, οι εντόπιοι Θεσσαλονικείς, αυτοί έτσι κι αλλιώς κατοικούσανε στην πόλη. Γι' αυτό και διάλεγαν επιστήμες πιο πολύχρονες, πιο πολύπλοκες, αλλά και με περισσότερη κοινωνική και οικονομική πέραση. Με έκπληξή μου, όχι και τόσο ευχάριστη, είχα διαπιστώσει, όταν πια έγινα φοιτητής, ότι ήμουν ο μόνος Θεσσαλονικιός του έτους μας στη Φιλολογία – από τα αγόρια, εννοώ. Γι' αυτό και ήμουν εντελώς απομονωμένος ανάμεσα στις πολυποίκιλες και αλληλοϋποστηριζόμενες, λόγω καταγωγής, ομάδες. Οι Δυτικομακεδόνες και οι εντόπιοι Θεσσαλονικείς είχαν και κάποια μορφωτική παράδοση στους κύκλους τους. Οι Δυτικομακεδόνες, στη δική μας τουλάχιστο μορφωτική περιοχή, έδειχναν μια ιδιαίτερη κλίση και αντοχή προς την ξερή γραμματική και συντακτική μόρφωση και δεν το επικρίνω αυτό καθόλου. Οι καταγόμενοι από την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη δεν διέφεραν και πολύ στη νοοτροπία και τη μορφωτική παράδοση από τους προσφυγικής καταγωγής φοιτητές. Παρουσίαζαν πολύ περισσότερο ψυχικό και συναισθηματικό βάθος, αλλά πολύ λιγότερο ξεκαθάρισμα στην κρίση και τους σκοπούς. Έμοιαζαν, μάλιστα, πολύ και στην εμφάνιση, τη σωματική εννοώ, γιατί στο ντύσιμο ήταν σχεδόν όλοι τους εξαθλιωμένοι. Ένα σκούρο πράμα θυμάμαι. Σκούρα γεροντίστικα, τσαλακωμένα, κουστούμια και βρώμικα πουκάμισα. Βέβαια, η λάμψη-λάμψη, αλλά από τη νεότητα και μόνο. Πάντως, αυτοί είναι οι πληθυσμοί, που μαζί με το προσφυγικό στοιχείο, έδωσαν τη σφραγίδα τους, όχι μόνο στο Πανεπιστήμιο, αλλά σε όλη τη σημερινή Θεσσαλονίκη, όπως ακριβώς στην Αθήνα οι Πελοποννήσιοι. Όμως, την πιο σημαντική κατηγορία την αποτελούσαν οι φοιτητές οι καταγόμενοι από τα προσφυγικά στρώματα τα εγκατεστημένα στη Θεσσαλονίκη. Πόντιοι, Μικρασιάτες, Θρακιώτες, ακόμα κι από τα βάθη της Ρωσίας. Όλοι αυτοί συνδέονταν μ' ένα κοινό χαρακτηριστικό: ήταν ακτήμονες, οι οικογένειές τους είχαν χάσει όλα τους τα υπάρχοντα. Ζούσαν στα νοίκια, δούλευαν σε ξένες ταπεινές δουλειές, όλα τα αγόραζαν. Οι φοιτητές αυτοί σε περίπτωση δυσκολιών ή αποτυχίας δεν είχαν οδό επιστροφής, ούτε μπορούσαν να καταφύγουν στα πατρογονικά τους, όπου τουλάχιστο η τροφή και η στέγη να τους είναι εξασφαλισμένες.

Αυτά τα μέσα, αυτόν το χώρο και την ατμόσφαιρα κι αυτό περίπου το ανθρώπινο υλικό είχαν οι παλιότεροι καθηγητές να διαπλάσουν. Και μολονότι αρκετοί τους έμειναν ολότελα ξένοι προς τον τόπο και δεν κατάλαβαν ούτε που βρίσκονται ούτε τι κάνουν, εντούτοις οι υπόλοιποι δεν κατόρθωσαν καθόλου λίγα, ιδίως οι καθηγητές της Φιλοσοφικής, της Φιλολογίας, όπως λέμε. Αυτοί κυρίως, παρ' όλο τον υπερβολικό κλασικισμό τους, έδωσαν τη σφραγίδα της προοδευτικότητας και της αξιοπρέπειας, που διακρίνει το Πανεπιστήμιό μας. Και όλα αυτά όχι χωρίς δυσκολίες και κατατρεγμούς. Κι ακόμα, δόξα και τιμή σ' αυτούς που έμειναν κοντά μας και δεν μας αντάλλαξαν με καμιά έδρα στην πρωτεύουσα».

Γ. Ιωάννου, *Το δικό μας αίμα*, (1978)

Ο Φιλολογικός Όμιλος Φοιτητών (Φ.Ο.Φ.) και οι καθηγητές της Φιλοσοφικής

«... Θυμάμαι τον Άμαντο να έρχεται ως προσκαλεσμένος της Σχολής και να κάνει ομιλία για τον Κοραή στην αίθουσα τελετών του παλαιού κτιρίου. Αποτυπώθηκε με μια ιδιαίτερη λαμπράδα εκείνη η μέρα μέσα μου (...).

Ο Καψωμένος συστηματικά κλάδευε από πάνω του καθετί που με το φούντωμα, την έμφασή του, θα μπορούσε να εντυπωσιάσει τους άλλους, με αποτέλεσμα να τον υποτιμούν κάπως οι αρχάριοι και οι ανώριμοι φοιτητές. Αργότερα, βέβαια, όλους τους κέρδιζε και καμιά φορά με το παραπάνω. Στην κατηγορία αυτή ανήκα κι εγώ, αλλά κι εκείνος, θαρρώ, ως προς εμένα.

Πρωτοείδα τον Καψωμένο ενώ ήμουν μαθητής γυμνασίου ακόμα. Η όψη του ήταν για μένα πολύ καθησυχαστική. Κάποιοι φίλοι μου με παίρνανε στις εκδηλώσεις που έκαμνε ο Φ.Ο.Φ., για να παρακολουθώ αλλά και για να συνηθίζω

Οι φοιτητές ψάλλουν τον εθνικό ύμνο μπροστά στην προτομή του ναυάρχου Βότση (25-3-1943).

το πανεπιστημιακό περιβάλλον, εφόσον την άλλη χρονιά ήταν να δώσω στη Φιλολογία. Τα αρχικά Φ.Ο.Φ. σημαίνουν Φιλολογικός Όμιλος Φοιτητών ή κάτι τέτοιο. Δεν ήταν, πάντως, μόνο φοιτητές της Φιλολογίας εκεί μέσα. Ο Καψωμένος, ως νέος καθηγητής, και ανεκτός, αγαπητός μπορώ να πω, στους επαναστατημένους φοιτητές της εποχής, είχε οριστεί από τη Σύγκλητο επόπτης του Φ.Ο.Φ., μια και ο κρυφοαριστερός αυτός Όμιλος χρησιμοποιούσε τις πανεπιστημιακές αίθουσες για τις εκδηλώσεις του. Έτσι το είχανε κολάσει. Πρύτανης ήταν ο Ι. Βογιατζίδης, γερόντιο κοντακιανό, μαθητής του Βιλαμόβιτς. Ο Καψωμένος καθόταν, καπνίζοντας στα πρώτα έδρανα, με κείνο το εντελώς απέριττο ύφος του καλού μάστορα που είχε, και άκουγε σιωπηλός τους φοιτητές. Ο Φ.Ο.Φ. δεν κράτησε πολύ, η Σύγκλητος, μετά από διάφορα επεισόδια, τον διέλυσε. Για μένα, πάντως, ήταν ό,τι πιο λαμπερό και αποκαλυπτικό στο πνεύμα μου εκείνα τα χρόνια. Ανακατεύονταν διάφοροι φοιτητές εκεί. Εγώ, πάντως, θυμάμαι να πρωτοστατούν οι αδελφοί Φράγκοι, ο Βασίλης, της Νομικής, και ο Χρήστος, της Φιλοσοφικής, ο Μάκης Λαχανάς, της Ιατρικής, που εκτός από τον εξαιρετικά καλόγουστο τόνο που έδινε, μας είχε κάνει και μια εντυπωσιακή ομιλία για την ποίηση του Ρίτσου, για τον οποίο πολλοί τότε πρωτάκουσαν, ακόμα, ο Γιάννης Παπαρράλλης, της Φιλοσοφικής, και πολλοί άλλοι που δεν τους ήξερα τα ονόματα. Κάποιος πρέπει να κάτσει να τα γράψει αυτά. Θα χαθούνε. Την άλλη χρονιά ήμουν συμφοιτητής

1943: Ο χώρος όπου θα ανεγερθεί το κτίριο της Φυσικομαθηματικής Σχολής (περιοδικό «Γιατί»).

όλων αυτών των παιδιών, που μερικά τους είχαν πάει κιόλας στη Μακρόνησο, αλλά ο Φ.Ο.Φ. έπνεε τα λοίσθια και σε λίγο δεν θα υπήρχε. Διαλύθηκε από τους αιώνιους και τους προαιώνιους, που βρίσκονταν πίσω από τις ενέργειες της Συγκλήτου.

Ο Καψωμένος είχε μείνει μόνος την πρώτη εκείνη χρονιά -το 1947 ήταν- χωρίς το φίλο και συναθλητή του Ι. Κακριδή, που βρισκόταν με πρόσκληση σε κάποιο πανεπιστήμιο της Σουηδίας. Υπήρχε, βέβαια, και ο Βουρβέρης, μα αυτός είχε εκλέξει κάποια αγαθή μερίδα - Ιστορία της Αρχαίας Γραμματείας ή κάτι τέτοιο. Ήταν γραφικός τύπος ο Βουρβέρης, ευχάριστος, και κατά την εντύπωσή μου, άνθρωπος αγαθός και επιεικής προς τους άλλους. Η διδασκαλία του εμένα μάλλον με γοήτευε, είχε πάντα κάτι το κρυφοαστείο μέσα στο λόγο του, στον πολυτονικό ρυθμό του λόγου του, στις ρυθμικές σαν πολυπαστικές κινήσεις του και στη συνήθειά του να περιφέρεται διδάσκοντας μέσα στην αίθουσα και να κοιτάει κατάματα τους φοιτητές με τα μικρά μαβιά του μάτια.

Ήταν, βέβαια, καθαρευουσιάνος ο Βουρβέρης, όχι βαρέων βαρών, αλλά μέσων βαρών θα μπορούσαμε να πούμε, ήταν όμως και ο μόνος -ο μόνος για μένα- που όταν πέθανε ο Γιάννης Αποστολάκης, αφιέρωσε ένα μέρος από την παράδοσή του ενώπιόν μας σε μνημόσυνο, και πολύ υμνητικό μάλιστα, του ακραίου αυτού δημοτικιστή και ακόμα ο μόνος που αφιέρωσε ένα δίωρο μάθημά του στον Συκουτρή και στη γνωστή εργασία του πάνω στο Συμπόσιο του Πλάτωνος. Θυμάμαι την κατάμεστη αίθουσα, καθώς ο Βουρβέρης γινόταν ολοένα και πιο τολμηρός, σχεδόν αθυρόστομος, πάνω στο φαινόμενο της ανοιχτής ομοφυλοφιλίας των αρχαίων, να ζαρώνει, να χαμηλώνει, να κρατάει την πνοή της, ενώ όλοι αυτοί των θρησκευτικών οργανώσεων, με το σήμα τότε στο πέτο, ήταν ν' ανοίξει η γη να τους καταπιεί. Άλλη εικόνα τους είχαν δώσει για τους αρχαίους, ιδίως τους ιδεαλιστές.

Ο Καψωμένος, αντίθετα με τον περιφερόμενο και ανεξάρτητο από κείμενα και σημειώσεις Βουρβέρη, έκαμνε το μάθημά του καθιστός στην έδρα. Ερχόταν πάντοτε φορτωμένος με βιβλία πολλά, τα άπλωνε, και έμπαινε στο θέμα χωρίς την παραμικρή απόπειρα να εντυπωσιάσει.

Λέξη τη λέξη, φράση τη φράση, τελεία την τελεία, έτσι πήγαινε το χτίσιμο. Ποτέ δεν επιτηρούσε την αίθουσα, το είχε ως αρχή του, μπορούσες να κάνεις σχεδόν ό,τι θέλεις, αλλά φυσικά δεν έκανες. Αυτός ήταν προσηλωμένος στα κείμενά του, σαν να τα διάβαζε εκείνη τη στιγμή από κανέναν πάπυρο. Συχνά παραδεχόταν γνώμες φοιτητών, εγκαταλείποντας πανηγυρικά τη δική του. Το ίδιο έκαμνε ακόμα και στις προφορικές εξετάσεις, οπότε ξεχνιόσουν και δεν ήξερες, αν εξετάζεσαι ή συζητάς μ' έναν σοφότερο φίλο σου.

Στα φοιτητικά μας χρόνια, στη νεότητά μας αυτή, τέλος πάντων, οι καιροί ήταν δύσκολοι και οι φοιτητές στη μπούκα του κανονιού, όπως συνήθως. Ο Καψωμένος, χωρίς να βγαίνει καθόλου από το μάθημα, είχε στο όλο ύφος του και τη συμπεριφορά του την όψη του ανθρώπου, που έχει αδιάκοπη και βασανιστική συνείδηση των δυσκολιών των φοιτητών του. Και είχαμε όλοι μεγάλα βάσανα τότε. Η Ελλάδα, η Μακεδονία, κυρίως, φλεγόταν. Η Θεσσαλονίκη ήταν η μεγαλύτερη στρατιωτική βάση της χώρας. Στρατός, χακί, παντού στρατοδικεία, μπλόκα, έρευνες, ταυτότητες, χειροβομβίδες, ακόμα και νυχτερινοί βομβαρδισμοί από τα αντάρτικα κανόνια. Ακριβώς, αυτό θυμάμαι· πως μετά από αυτόν τον βομβαρδισμό πήγαμε ξαγρυπνησμένοι πρωίπρωί για μάθημα. Το θεωρούσαμε κάτι σαν φυσικό περίπου. Ο Καψωμένος ήταν πολύ πρωϊνός, έβαζε τα μαθήματά του από τις 8 η ώρα. Το χειμώνα, με τη βαριά συννεφιά, ήταν ακόμα μισοσκότεινα. Η ολόφωτη αίθουσα με τα ιδρωμένα τζάμια φάνταζε το πρωί αλλιώτικη, πιο ξεκούραστη, απ' ό,τι το βράδυ. Άκουγες χαμηλά ψιθυρίσματα: «Ο τάδε έφυγε» και εννοούσαν, βέβαια, στο βουνό. «Είδατε τον τάδε στη διαπόμπευση; Τι χάλια! Κουρεμένος και αδύνατος, σκελετός!». Ή «σκότωσαν τον Δήμαρχο» και εννοούσαν τον Δήμαρχο της Νάουσας. «Δεν έχω λεφτά», «δεν έχω παπούτσια», «δεν έχω δωμάτιο», «δεν έχω φαΐ». «Βιβλία δεν έχω» δεν έλεγε κανείς, γιατί σχεδόν κανείς δεν είχε.

Ο χώρος με τα κατεστραμμένα εβραϊκά μνήματα δίπλα στο κτίριο του Πανεπιστημίου (Αρχείο Αλ. Ναρ).

Και ο Καψωμένος δίδασκε επί της έδρας, βυθισμένος, θαρρείς, μες στους καιρούς. Και όχι μόνο δίδασκε αλλά μας τα μάθαινε κιόλας, γιατί παρ' όλα αυτά τον παρακολουθούσαμε. Έκαμνε ανεκτό, πειστικό, το μάθημά του, ενώ αρκετών άλλων ηχούσε παράκαιρα.

Εκείνος που έκαμνε τολμηρούς υπαινιγμούς, ακόμα και πικρούς αστεϊσμούς, μέσα σ' ένα χείμαρρο άσχετων χαριτολογημάτων, για την κατάσταση, ήταν ο Μιχαήλ Λάσκαρης, καθηγητής της Ιστορίας των Μέσων και Νεωτέρων Χρόνων, εξειδικευμένος στα διπλωματικά θέματα. Αυτός είχε μεγάλες πολιτικές γνωριμίες στην Αθήνα, καθώς και προσωπικούς, συγγενικούς ίσως, δεσμούς με πρόσωπα της άκρας δεξιάς του κερκυραϊκού κλάδου, όπου και ανήκε, κι έτσι δεν ήταν και τόσο εύκολο να βρει το μπελά του. Άλλωστε, δεν πετούσε τις σπόντες του εξαιτίας των πεποιθήσεών του, αλλά εξαιτίας του χαρακτήρα του, τον έτρωγε η γλώσσα του, που λέμε, για τα ψεύτικα, τα πομπώδη και τα βλακώδη, με τα οποία έβλεπε ότι ταΐζόταν ο ελληνικός λαός. Το κακό ήταν ότι οι αποκαλύψεις του κατέληγαν πάντοτε σε κάποιο ευφυολόγημα που προκαλούσε τα γέλια του ακροατηρίου. Πολύγλωσσος καθώς ήταν,

μάθαινε τα συμβαίνοντα από τις ξένες εφημερίδες και τις ξένες αποστολές, και ήταν συνέχεια καταταραγμένος. (...)

Ήταν χάρμα όταν έπαιρνε παρουσίες, φωνάζοντας, με την τραγουδιστή προφορά του, κατάλογο. Παραποιούσε τόσο πολύ και τόσο έξυπνα τα ονόματά μας, ώστε η εκφώνηση του καταλόγου καλυπτόταν από ένα αδιάκοπο χαχανητό. Μια φοιτήτρια λεγόταν, ας πούμε, Αχταρίδου. Ο Λάσκαρης έβγαζε ένα παρατεταμένο «Αχ», που σπάραζε την αίθουσα, και μετά ψιθύριζε «-ταρίδου». Έτσι άρχιζε και έτσι συνεχιζόταν ο κατάλογος. Όταν έφτανε σε κείνα τα «Καραγιάννης, Καραμουρτζούνης, Καραπαναγιώτης, Καραπιπέρης...», αφού τόνιζε όσο μπορούσε το αρχικό «καρα», διέκοπτε, στο τέλος, δήθεν καταθυμωμένος, και κραύγαζε: «όλα τα καρά εδώ μαζευτήκατε!». Σκηνές μεγάλης ζωηρότητας συνέβαιναν, όταν ανακάλυπτε ξένους φοιτητές, άλλων Σχολών, ανάμεσά μας. Έπαιρνε ταυτότητες, έπαιρνε βιβλιάρια, φώναζε τους κλητήρες. Συνήθως, οι φοιτητές αυτοί ήταν γεωπόνοι, που έρχονταν σε μας, γιατί σε μας φοιτούσαν οι κοπέλες τους. Οι νέοι αυτοί ξεχώριζαν για την αρρενωπότητά τους και ο Λάσκαρης τους διέκρινε με το ευκίνητο μάτι του. Δεν είμαι βέβαιος ότι ήθελε να τους κάνει κακό, ήθελε μόνο να τους τυραννήσει. Ένιωθε φοβερά την αναπηρία του, αλλά αντί να σωπαίνει μιλούσε συνεχώς γι' αυτήν. Ο ίδιος έλεγε πως είναι κόντες, από αυτούς τους τιτλούχους της Ενετίας, και πως κατάγεται από τη βυζαντινή οικογένεια των Λασκάρεων. (...)

Με τον Ανδριώτη κρατούσαν μαζί το γραφείο 13, ένα στενόμακρο ντουντούκι. Ο Ανδριώτης ήταν συμπαθέστατος άνθρωπος, φίνος τύπος αιγαιοπελαγίτη νησιώτη. Μέχρι δακρύων με συγκίνησε το στερνό βιβλίο του «Κρυπτοχριστιανικά Κείμενα». Ο αλύτρωτος αυτός Ίμβριος, ένιωθε και ήξερε όσο λίγοι τον χαμένο, μέσα στην Τουρκιά, ελληνισμό. Ήταν πολύ δικός μας άνθρωπος ο Ανδριώτης. Τον χαρακτήριζε η ηρεμία, το μέτρο και η διαύγεια. Ανεχόταν τις ζωηρότητες του Λάσκαρη με μεγάλη υπομονή. Όταν ο Λάσκαρης έκαμνε προφορικές εξετάσεις για το Ιστορικό Τμήμα, στο 13, και έξω από αυτό, γινόταν το «σώσε», ο Ανδριώτης εξαφανιζόταν. Ο Λάσκαρης εξέταζε κατά τα κέφια του. Πότε-πότε έβγαινε στο διάδρομο και κραύγαζε προς αυτούς που περίμεναν: «Βοήθεια, δεν βγαίνουν απ' την κάμαρά μου!», και εννοούσε τις φοιτήτριες που τις έδιωχνε από μέσα, ως απορριφθείσες με την πρώτη ερώτηση, αλλά αυτές δεν ήθελαν να φύγουν, λέγοντας πεισματικά, ότι δεν είχαν προλάβει ν' ανοίξουν το στόμα τους. Αν ήταν καμιά πολύ όμορφη και ζωηρούλα, ο αδιάφορος κατά τα άλλα Λάσκαρης έβγαζε το μεγάλο μεταξωτό μαντίλι από την τσέπη του σακακιού του, και καλύπτοντας μ' αυτό το πρόσωπό του, μιλούσε στη φοιτήτρια από κάτω από το μαντίλι, σκεπασμένος. Και όταν η φοιτήτρια ρωτούσε γιατί το κάνει αυτό, ο Λάσκαρης έλεγε: «Με βάζετε σε μεγάλο πειρασμό, δεσποινίς. Δεν μπορώ αλλιώς να σας εξετάσω». Οι ερωτήσεις του, κάτω από το μαντίλι, ήταν ανάλογες των περιστάσεων: «Σε ποια γλώσσα μιλούσαν ο Ιουστινιανός και η Θεοδώρα, όταν ήσαν ερωτευμένοι», «Τι γνωρίζετε για τα συνοικέσια των Αψβούργων», «Ποιές κυρίες δρούσαν στα παρασκήνια του Συνεδρίου της Βιέννης, το 1815», αλλά και άλλα χειρότερα: «Τι ήσαν οι περίφημοι ψυχογιοί των καπεταναίων της Κλεφτουριάς, για τους οποίους τόσο μιλούν τα δημοτικά μας τραγούδια;». Και τα λοιπά. Οι κοπέλες, που δεν καταλάβαιναν τους υπαινιγμούς και το χιούμορ, έλεγαν οργισμένες, ότι αυτά δεν περιέχονταν στο βιβλίο, δεν ανήκουν στην εξεταστέα ύλη και άλλα εχθρικά παρόμοια, οπότε ο Λάσκαρης, μέσα σε μια έξαρση οργής και αηδίας για τη βλακεία τους, τις πετούσε έξω φωνάζοντας: «Βοήθεια! Σώστε με από αυτές τις χήνες!». Η αλήθεια όμως είναι ότι σχεδόν ποτέ δεν έκοβε φοιτητή. Ακόμη κι αυτούς που πετούσε έξω τους έβαζε ένα πέντε και περνούσαν. Μόνο τη λαχτάρα που έπαιρναν.

Παραδόσεις έκαμνε μάλλον λίγες. Μια φορά, όταν το αντάρτικο είχε παραφουντώσει, διέκοψε από τα Χριστούγεννα και ξαναήρθε τον επόμενο χρόνο. Συνήθως όμως μετά το Πάσχα διέκοπτε, άγνωστο με ποιες δικαιολογίες. Καμιά φορά, μπαίνοντας στην αίθουσα, κραύγαζε: «Ανοίξτε τα παράθυρα κατά τριάντα μοίρες!». Οι φοιτητές, επίτηδες, τα άνοιγαν εντελώς, οπότε ξεσπούσε σε νέα ξεφωνητά, «ηλίθιοι φιλόλογοι, ούτε τα κακά

της μοίρας σας δεν ξέρετε!». (...)

Σπουδάσαμε μέσα σε φοβερές στερήσεις. Και τώρα το καταλαβαίνω, ότι ανάμεσα σε κείνα που μας έλειπαν, ο κατάλληλος χώρος ήταν ίσως το πρώτο και σπουδαιότερο πράγμα. Βιβλία καθόλου δεν είχαμε, αλλά αν προσπαθούσαμε μπορούσαμε να βρούμε. Φαΐ μας έδιναν ένα πιάτο οι δικοί μας ή έστελναν κάποια εμβάσματα από το χωριό – για το φαΐ όμως και μόνο. Τα ρούχα και τα παπούτσια δεν μας πολυαπασχολούσαν. Είμασταν νέοι και οι νέοι αρέσουν πιο πολύ όταν είναι εξαθλιωμένοι.

Όταν μας όριζαν οι καθηγητές εργασίες και μελέτες, που ήθελαν διάβασμα πολύ, μέρα και νύχτα, άπλωμα χαρτιών και βιβλίων, εμένα τουλάχιστο, που λαχταρούσα να γίνω άνθρωπος των γραμμάτων και της επιστήμης, με έπιανε delirium tremens και όχι dollarium Truman's, όπως έλεγε ο Λάσκαρης, ότι τον πιάνει. Πού θα τα δούλευα αυτά τα πράγματα; Τα σπουδαστήρια ήταν σε χάλια κακά. Κι αν ακόμα έβρισκες θέση, δεν έβρισκες το βιβλίο, που το απασχολούσε εκείνος που είχε μπει πρώτος. Αφήνω πως τα βιβλία κάθε τόσο χάνονταν, τα έκλεβαν οι φοιτητές, τι να κάνουν; Ο Κακριδής κάποτε μας μάλωσε αυστηρά, για την εξαφάνιση ενός πολύ χρειαζούμενου βιβλίου».

Γ. Ιωάννου, *Το δικό μας αίμα*, (1978)

ΕΠΙ ΤΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙ ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΙΑΣ

Η ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τὰ σχέδια ἀνεγέρσεως τῶν πανεπιστημιακῶν μας κτιρίων

ΚΤΙΡΙΑ ΘΕΩΡΗΤ. ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Η πανεπιστημιούπολη της Θεσσαλονίκης αρχίζει να διαμορφώνεται («Το Φως», 27.6.1950).

«Έπιανε από τα χαράματα ουρά στο αναγνωστήριο»

«Μιλούσαμε στο κυλικείο, στο κεντρικό του Πανεπιστημίου, για 'κείνον τον έρμο τον Φ.Ο.Σ., τον Φοιτητικό Όμιλο Συζητήσεων. Τότε ακριβώς χώθηκε ανάμεσά μας εκείνος ο ξανθός ο μπαμπαλής που δεν ξέραμε αν ήταν φοιτητής. Μια φορά για καλό δεν ήτανε. (...) Έτσι μας διπλάρωσε, χωρίς να το πάρουμε χαμπάρι κι ούτε πάλι καταλάβαμε τίποτε, όταν παράγγειλε στον Ματζώρο: «Καφέδες, κερνάω εγώ». (...) Πού τα ήξερε ο μπαγάσας τα προβλήματά μας; Πώς τα'κανε φύλλο φτερό, έτσι που η κουδούνα η κεφάλα μας «ναι» και «ναι» να κουνιέται; Το δύσκολο όμως ήταν να την κουνήσεις «όχι», όταν από την άλλη μέρα μας καλούσαν για διευκρινίσεις (...)

Ζήσαμε σε μια τέτοια εποχή. Που ανθούσαν χαφιέδες και ρουφιανιές-δέντρα θεόρατα. (...) Έτσι, σκιζότανε κι η Όλια να περάσει «Αρχαία», Κακριδή κι έπιανε από τα χαράματα ουρά στ' αναγνωστήριο, στον Θύμιο μπας και την προλάβει κάνας άλλος και πάρει τα κείμενα. (...) Γι' αυτήν πριν ακόμα σχεδόν γεννηθεί υπήρχε ένα χαρτάκι που έλεγε πως είναι ανιψιά του θείου της και τζάμπα ολόκληρος φάκελλος, και μάλιστα μ' αυτιά, για ένα χαρτάκι. Κι όταν ήρθε η ώρα, λίγο καιρό, μετά που βγήκε αναμνηστική φωτογραφία μετά του κυρίου κοσμήτορος, στις σκάλες της κεντρικής εισόδου του Πανεπιστημίου, κάτω από το «Μούσαις Χάρισι Θύε», κάποιος αρμόδιος για τον διορισμό της: «ασιχτίρ, παλιοβρώμα, που θα

εμπιστευτούμε στα κουλά σου τα παιδιά μας, την ελπίδα του έθνους», της είπε».

Τ. Καζαντζής, «Ενηλικίωση», (1980)

«Φωτισμένη καθοδήγηση και ατμόσφαιρα συμπάθειας»

«Εννέα ολόκληρα χρόνια στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης είχα την μεγάλη τύχη να βρεθώ κάτω από τη φωτισμένη καθοδήγηση των καθηγητών Ν. Παπαδάκη και Κ. Ρωμαίου. Το επιστημονικό τους έργο και ήθος, η διδασκαλία τους, το λειτούργημα του δασκάλου, που με τόσην αφοσίωση ασκούσαν, η αγάπη τους και η πίστη τους στις νέες ψυχές που μορφώνονταν γύρω μας, όλα αυτά στάθηκαν οδηγοί πολύτιμοι στο νεαρό υφηγητή που μόλις άρχιζε το ακαδημαϊκό στάδιό του. Χάρη πολύ μεγάλη τους χρωστώ και γι' αυτό με τίμησαν με την φιλία τους, γιατί τους ένιωσα πάντα να παρακολουθούν γεμάτοι στοργή, το νέο τους συνάδελφο που πάλευε να βρει τον δρόμο του στο έργο που είχε αναλάβει και είναι με τόσες ευθύνες βαρυμένο. Η θλιβερή πείρα που κέρδισα αργότερα με έκανε να τιμήσω ακόμη πιο βαθιά την ατμόσφαιρα εκείνη της συμπάθειας που με τριγύρισε τα πρώτα χρόνια της πανεπιστημιακής μου δράσης και που τόσο με στήριξε...».

Ι. Κακριδής, 1943 (Κ.Η. Παπαδάκης, Νικόλαος Γ. Παπαδάκης. Καθηγητής και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1997)

«Ο Παπαναστασίου στην Αίθουσα Τελετών το 1931»

«... Στις 12 Νοεμβρίου 1931 ο Αλ. Παπαναστασίου μίλησε στην Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου σ' ένα πυκνό και εκλεκτό ακροατήριο. Άρχισε την ομιλία του τονίζοντας ότι: «το Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης δεν ιδρύθη μόνον δια να προαγάγη εις την Ελλάδα την επιστημονικήν έρευναν και να εξαπλώση τα επιστημονικά φώτα ειδικώτερον εις την Β. Ελλάδα, αλλά και δια να μας φέρη εις στενοτέραν πνευματικήν προσέγγισιν με τους Βαλκανικούς λαούς, να μεταδώση εις αυτούς τον ιδικόν μας πνευματικόν πολιτισμόν και να μεταγγίση εις ημάς τον ιδικόν τους».

Σύμφωνα με το ρεπορτάζ της «Εφημερίδος των Βαλκανίων», ο Αλ. Παπαναστασίου τελείωσε την ομιλία του απευθυνόμενος στους φοιτητές. Τους κάλεσε «να εγκύψουν εις την μελέτην των βαλκανικών ζητημάτων, να φροντίσουν να γίνουν τέλειοι επιστήμονες και να εργασθούν διά να καλλιεργηθεί η αμοιβαία αγάπη και συνεργασία, αφού επί αιώνες εκαλλιεργήθη μεταξύ των λαών της Βαλκανικής το μίσος και η αμοιβαία καταστροφή».

Μ. Κανδυλάκης (: Διεθνής Αρκαδική Ακαδημία: Αλέξανδρος Παπαναστασίου, 1996.)

«Οι προκηρύξεις έπεφταν σαν σύννεφο...»

«Τον χειμώνα του 1936-37 (...) κάθε Σαββατόβραδο που ο καθηγητής της Χημείας Καραντάσης έκανε διαλέξεις παθητικής αεράμυνας στο αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου, όχι μόνο όλοι οι φοιτητές, ανεξάρτητα από Σχολή, τα παρακολουθούσαν αλλά και πολλοί πολίτες που ήθελαν να μάθουν τι γίνεται αυτές τις ώρες. Αυτά τα Σαββατόβραδα ήταν πονοκέφαλος για την Ασφάλεια αλλά και μέρες αγωνίας και πυρετού για μας τους νεολαίους. Γιατί κάθε Σάββατο οργανώναμε πάντα και κάποια εκδήλωση εναντίον της δικτατορίας.

Η Ασφάλεια και οι Επετζήδες (μέλη της οργάνωσης των φασιστών φοιτητών: «Εθνική Παμφοιτητική Ένωσις») φρόντιζαν να ελέγχουν όλο τον χώρο του αμφιθεάτρου, αλλά πάντα οι εκδηλώσεις γίνονταν. Οι προκηρύξεις έπεφταν άλλοτε σαν σύννεφο από ψηλά, άλλοτε μέσα από τα παράθυρα, άλλοτε μέσα από την ίδια την αίθουσα ξαφνικά ξεπετιόνταν τούφες-τούφες από διάφορες μεριές. Και συγχρόνως μια φωνή ακούγονταν εναντίον της δικτατορίας. Ακολουθούσε πανδαιμόνιο. Οι χαφιέδες, οι Επετζήδες ρίχνονταν σαν τα κυνηγόσκυλα που ψάχνουν το θήραμα αλλά ποτέ δεν έβρισκαν τον δράστη. Γιατί στήνονταν από την αρχή κοντά στους γνωστούς αριστερούς, χωρίς να τους αφήνουν στιγμή από τα μάτια τους. Αυτοί κάθονταν σαν καλά παιδιά αλλά οι προκηρύξεις και η φωνή έρχονταν από 'κει που δεν το περίμεναν. (...) Κάθε Σαββατόβραδο πάνω από χίλιοι άνθρωποι απ' όλη τη Θεσσαλονίκη έπαιρναν μέρος έμμεσα ή άμεσα σ' αυτό το πανηγύρι. (...) Στο τέλος η Ασφάλεια προτίμησε να βάλει τέρμα στις διαλέξεις αυτές.(...)

Στο Πανεπιστήμιο τα κορίτσια που ενδιαφέρονταν για την πολιτική ήταν λίγα. Τον Νοέμβριο του 1937 μετά τη σύλληψη του πρύτανη Αβρ. Ελευθερόπουλου, ο αναβρασμός ανάμεσα στους φοιτητές ήταν μεγάλος. Η οργάνωσή μας αποφάσισε να πραγματοποιήσουμε παράνομη συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο προαύλιο του Πανεπιστημίου.

Από στόμα σε στόμα και από αυτί σε αυτί στην καθορισμένη ώρα ένας μεγάλος αριθμός φοιτητών βρισκόταν μπροστά στον χώρο του αναγνωστηρίου και της πρώην Φοιτητικής Λέσχης. Και σε μια στιγμή ένας φοιτητής ξεπετάχτηκε και μίλησε και οι άλλοι, σαν ένας άνθρωπος, άρχισαν να φωνάζουν:

– Θέλουμε τον Πρύτανή μας, θέλουμε τον Πρύτανή μας.

– Κάτω η τρομοκρατία.

– Κάτω η δικτατορία..

(...) Ώσπου να ειδοποιηθεί η ίδια η Ασφάλεια και να φτάσει, οι φοιτητές είχαν σκορπίσει. Επακολούθησαν συλλήψεις, παλιών κυρίως γνωστών αριστερών (...) όμως μια τέτοια ανοιχτή αντιδικτατορική εκδήλωση είχε γενικότερη απήχηση στη Θεσσαλονίκη. Παρ' όλες τις συλλήψεις, η δράση και οι ανοιχτές αντιδικτατορικές εκδηλώσεις δεν σταματούσαν. Σχεδόν κάθε μέρα, σε διάφορα μέρη του Πανεπιστημίου, διαδρόμους, σκάλες, προαύλιο έπεφταν προκηρύξεις.

Μια τέτοια μέρα που στους διαδρόμους σ' ένα διάλειμμα ήταν συγκεντρωμένοι πολλοί φοιτητές ήταν η δική μου σειρά να ρίξω προκηρύξεις. Πραγματικά κατάφερα και τις έριξα, σαν σύννεφο απλώθηκαν πάνω από τους φοιτητές ύστερα όμως δεν μπορούσα να ξεφύγω. (...) Είχα εξασφαλίσει από πριν οδό διαφυγής όμως και κείνη την τελευταία στιγμή έκλεισε. Στην ταραχή μου άνοιξα την πρώτη πόρτα που βρήκα μπροστά μου ξεκλείδωτη. Ήταν ένα από τα εργαστήρια των καθηγητών. Σ' ένα γραφείο σκυμμένος εργαζόταν ο καθηγητής Θεοδωρίδης. Λαχανιασμένη έσκυψα πάνω του, δήθεν πως κάτι ήθελα να τον ρωτήσω. Σήκωσε έκπληκτος εκείνος το κεφάλι του να δει τι συμβαίνει. Την ίδια στιγμή εισέβαλαν οι «Επετζήδες» μέσα, κοιτάζοντας γύρω ερευνητικά.

– «Τι συμβαίνει κύριοι;», ρώτησε ο Θεοδωρίδης

– «Κύριε καθηγητά, αυτοί οι παλιοκομμουνιστές έριξαν πάλι προκηρύξεις. Αλλά που θα μας πάνε, τους ξέρουμε ποιοι είναι θα τους πιάσουμε».

– «Μπράβο σας, κύριοι, συγχαρητήρια» (ήταν πολύ ειρωνική η φωνή του, πως δεν το κατάλαβαν;). «Αλλά εδώ όπως βλέπετε, δεν υπάρχει κανείς. Και τώρα σας παρακαλώ να πηγαίνετε, γιατί όπως βλέπετε, εργάζομαι με τη δεσποινίδα». (...)

Μια μέρα που ο κόσμος περνούσε την οδό μπροστά από το Πανεπιστήμιο είδε ψηλά στον κοντό της σημαίας του Πανεπιστημίου να ανεμίζει περήφανα ένα κόκκινο λάβαρο! Το κοίταζαν οι άνθρωποι και το ένιωθαν σαν τιμωρία για κείνους που τους κάθισαν στο σβέρκο και τους τυραννούσαν. (...) Την όλη οργάνωση για το κρέμασμα της σημαίας την είχαν αναλάβει μερικά παιδιά του πρώτου έτους της Νομικής, όπως ο Μαρίνος Μαρινέλλης, ο Γ. Βενέτης, και ο Θ. Χατζηφόρος. (...)».

Μ. Καραγιώργη, *«Μέχρι την Απόδραση»* (1989)

«Πρυτάνεις με παπιγιόν και σμόκιν»

«...Ο πατέρας μου γίνηκε –το 1934– Γενικός Γραμματέας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εκείνο τον καιρό ήταν πολύ σπουδαία θέση. (...) Ο Γενικός έκανε τα προγράμματα των καθηγητών, ασχολείτο με τις εγγραφές των φοιτητών, με τη θέρμανση του Πανεπιστημίου, μ' όλο το προσωπικό, κλητήρες, γραμματείς των διαφόρων σχολών, δακτυλογράφους κ.λπ. Ήταν διευθυντής πρωτοκόλλου όταν έρχονταν οι επίσημοι στο πανεπιστήμιο (...) Είχε δηλ. όλη τη διοίκηση του Πανεπιστημίου. Οι καθηγητές ήταν πρυτάνεις για ένα χρόνο μόνον και όπως είπε κάποτε ο μπαμπάς: «Ώσπου να τους μάθω πώς να δένουν το παπιγιόν τους και ποιο σμόκιν ή φράκο να φορέσουν στις διάφορες γιορτές και παρελάσεις, αλλάζουν και αρχίζω πάλι με τον καινούργιο πρύτανη».

Θυμάμαι πάντοτε στις μεγάλες γιορτές τον μπαμπά, ντυμένο με τα επίσημα, να πηγαίνει στο σπίτι του πρύτανη, για να σιγουρευτεί ότι είναι καλοντυμένος και να τον πάρει να πάνε για την

παρέλαση.

Ο μπαμπάς τα κατάφερνε καλά στη διοργάνωση και είχε μανία με την πειθαρχία. (...) Ακριβώς στις οκτώ και πέντε ο κλητήρας της εισόδου έπρεπε να φέρει επάνω στο δεύτερο όροφο, στο γραφείο του μπαμπά, το βιβλίο που υπέγραφαν όλοι οι υπάλληλοι μπαίνοντας. (...)

Όταν η Γερμανία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα (1941) ο Πρύτανης και ο μπαμπάς είχαν ένα παλιό λεωφορείο του Πανεπιστημίου, αλλά ήταν ήδη γεμάτο καθηγητές, τις οικογένειες και τις αποσκευές τους. (...) Οι φουκαράδες πανεπιστημιακοί που έφυγαν με το λεωφορείο βρέθηκαν σε λίγες μέρες μεταξύ του υποχωρούντος στρατού μας και των Γερμανών. Έχασαν όλα τους τα υπάρχοντα όταν το λεωφορείο κάηκε και γύρισαν πίσω στη Θεσσαλονίκη με τα πόδια. (...)

Όταν γύρισε ο μπαμπάς από το Πανεπιστήμιο μάς είπε ότι ήρθε εκεί ένας γερμανός αξιωματικός με διερμηνέα και φέρθηκε καλά αλλά του ζήτησε, αν είχε λίστα με τα ονόματα των κομμουνιστών φοιτητών. Ο μπαμπάς ήξερε βέβαια τα κομμουνιστικά στοιχεία του Πανεπιστημίου, αλλά μπροστά στους Γερμανούς δεν επρόκειτο να τους προδώσει. Ό,τι φρονήματα είχε ο καθένας χαλάλι του, αλλά εναντίον των Γερμανών είμαστε όλοι Έλληνες. Είπε, λοιπόν, ότι βέβαια υπήρχαν ταραχοποιά στοιχεία και όταν έκαναν διαδηλώσεις φώναζε την αστυνομία, αλλά λίστα δεν είχε το Πανεπιστήμιο.

Το ραδιόφωνο ο μπαμπάς το'κρυψε στο Πανεπιστήμιο. Και έτσι σ' όλη την κατοχή, κρυφάκρυφά ο μπαμπάς κι' ένας-δύο έμπιστοι καθηγητές άκουγαν το BBC και ξέραμε πάντοτε τι γινόταν.

Το 1943 μπήκα στο Πανεπιστήμιο στη Φιλοσοφική Σχολή με εξετάσεις και σ' ένα χρόνο έκανα αλλαγή Σχολής. Ποτέ δεν παρακολούθησα παραδόσεις Φιλολογίας. Πήγαινα σ' όλα τα μαθήματα της Φυσικομαθηματικής επί ένα χρόνο για να μάθω τους όρους, ως ακροάτρια».

Η. Κάρκα-Παριέντε, «Θεσσαλονίκη-Σμύρνη. Μια ζωή σε δύο χώρες», (2001)

«Υφηγητής της Νομικής το 1932...»

«... Υπήρξα από τα πρώτα στελέχη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θυμάμαι με συγκλονιστική συγκίνηση το δοκιμαστικό μου μάθημα σαν υφηγητής του Αστικού Δικαίου το Γενάρη του 1932. Μόλις είχα γυρίσει από το εξωτερικό. Και το Πανεπιστήμιο είχε κιόλας στρατολογήσει πολλούς από τους νέους επιστήμονες της δεκαετίας '30-'40 που ήταν η πιο αποδοτική μεσοπολεμική συγκομιδή. Η ίδρυση τότε ενός δευτέρου Πανεπιστημίου ήταν γεγονός που δεν μπορεί να αξιολογηθεί με τα σημερινά κριτήρια. (...) Έγιναν συζητήσεις πολλές και μάχες και υπήρξαν αντιρρήσεις για την ανάγκη ενός δεύτερου Πανεπιστημίου στη χώρα μας. Και έπρεπε να πάρει την σημαία της ιδρύσεώς του ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, για να μπορέσουν να καμφθούν οι αντιρρήσεις της κοινής γνώμης που υποστήριζε ότι η Ελλάδα δεν χρειάζεται επιστήμονες, γιατί δεν έχει τη δυνατότητα να τους απορροφήσει και να ανοίξουν οι πόρτες σε ανθρώπους που το συντηρητικό Πανεπιστήμιον Αθηνών δεν ήθελε να κάνει καθηγητές, γιατί ήταν μαλλιαροί ή σοσιαλιστές. (...)

Και αυτό ίσχυε κυρίως για τη Φιλοσοφική Σχολή, όπου κατά περιόδους στον τόπο μας οι μισοί είχανε ονομασθή «προδότες» και οι άλλοι μισοί «σκοταδιστές» και όπου παρά ταύτα απεδείχθη ότι οι δύο κατηγορίες των εχθρών του Γένους συνεργάσθηκαν αρμονικά μόλις ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ο καυγάς μετετωπίσθη από τις ιδέες, στις έδρες, δηλαδή στην διελκυστίνδα μεταξύ των δύο Πανεπιστημίων.

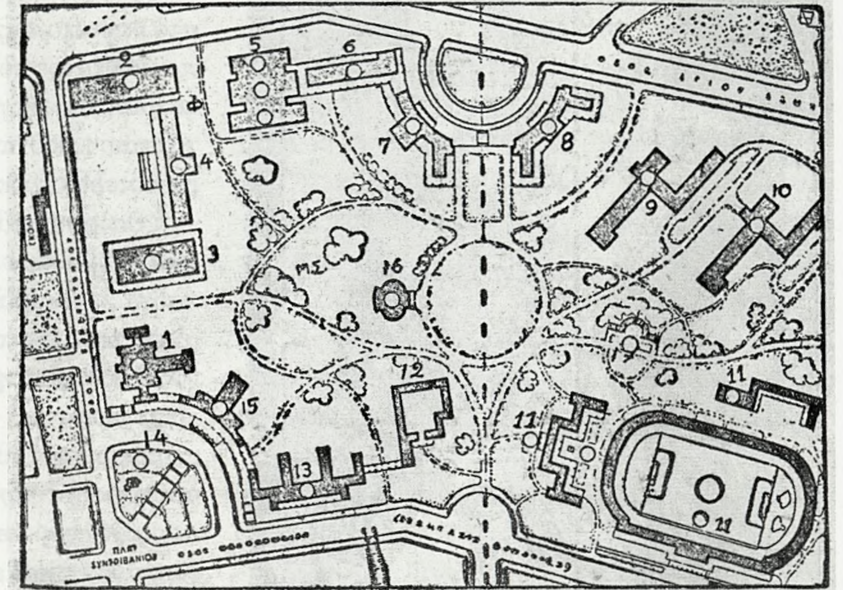
Η διελκυστίνδα αυτή υπήρξε σωστική, γιατί έδωσε την ευκαιρία της άμιλλας εις την οποίαν μετείχαν όχι πια μόνο οι δύο φιλοσοφικές Σχολές μα και οι υπόλοιπες και ιδιαίτερα η Νομική και η Φυσικομαθηματική και η Δασολογική...»

Γρ. Κασιμάτης *«Τα πενηντάχρονα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης»* [Ελληνο-βελγική Επιθεώρησις»-Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1976]

Το Πανεπιστήμιο στην κατοχή: «Ένας Μακεδονικός Βεζούβιος»

«Ίσως δεν υπήρξε άλλο Πανεπιστήμιο τον καιρό της κατοχής στην Ευρώπη, που να έχει να επιδείξει κάτι συγκλονιστικότερο σε εθνικό πυρετό και πάθος, κάτι παρόμοιο σε συλλαλητήρια, διαδηλώσεις, λαϊκές κινητοποιήσεις, μ' ένα σωρό θύματα, ογδόντα νεκρούς και εκατοντάδες τραυματισμένους, φυλακισμένους, καταδιωγμένους και αγνοημένους. Για την αξιοθαύμαστη αυτή δραστηριότητα δίκαια επονομάστηκε «Μακεδονικός Βεζούβιος».

Η εικοσιπενταετηρίδα του Πανεπιστημίου («Μακεδονία», 12.5.1951).

Μὲ πᾶσαν ἐπισημότητα ἀρχίζουν σήμερον αἱ ἑορταὶ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ

Σχεδιάγραμμα τῆς ἀνεγειρομένης Πανεπιστημιουπόλεως τῆς Θεσσαλονίκης: 1) Σχολαί: Φιλοσοφική, Νομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. 2) Ἐργαστήρια Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς. 3) Θέσις οἰκοδομῆς πολυτεχνικῶν ἐργαστηρίων. 4) Χημεῖα Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς. 5) Ἐργαστήρια Γεωπονικοῦ Τμήματος. 6) Ἐργαστήρια Δασολογικοῦ Τμήματος. 7) Κτηνιατρικὴ Σχολή. 8) Ἐργαστήρια Ἰατρικῆς Σχολῆς. 9) καὶ 10) Νοσοκομεῖα. 11) Φοιτητικὴ Λέσχη, γυμναστήριον, ἀθλοπαιδιαί, κολυμβητικαὶ δεξαμεναί. 12) Θεολογικὴ Σχολὴ καὶ πανεπιστημιακὸς ναός. 13) Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη. 14) Ναΰδριον Ἁγ. Στυλιανοῦ — Μνημεῖον Πεσόντων. 15) Μέγαρον Πρυτανείας — Διοικήσεως. 16) Μετεωροαστεροσκοπεῖον. 17) Κυλικεῖον Πάρκου. Φ Φωταέριον. Μ. Σ. Μετεωρολογικὸς Σταθμός. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τὰ κτίρια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν νοσοκομείων εἶνε ἤδη ἕτοιμα

Ενώπιον του πρύτανη Αν. Οικονομόπουλου στις 3 Ιουλίου 1941 το προσωπικόν του ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος έδωσε τον νέον όρκον. (...)

Οι πρώτοι φοιτητές που εκτελέστηκαν στις 13.11.41, ο Καπέσης και ο Διορινός κράτησαν γενναία στάση στο γερμανικό Στρατοδικείο.

Το Πανεπιστήμιο στη σπουδαστική χρονιά 1940-'41 είχε 4 σχολές με 59 καθηγητές και 1.852 φοιτητές. Με την επόμενη χρονιά που με το ΝΔ 938/42 γράφτηκαν χωρίς εξετάσεις οι πρόσφυγες από την Αν. Μακεδονία, Θράκη κ.ά., ο αριθμός των φοιτητών ξεπέρασε τις 4.000.

Όλη την περίοδο αυτή από την άνοιξη ως το φθινόπωρο του 1942 την χαρακτηρίζει η ανάπτυξη μιας ασυνήθιστης εκδρομικής κίνησης των φοιτητών. Εκατοντάδες φοιτητές και φοιτήτριες έπαιρναν τακτικά και ομαδικά, συνήθως τα χαράματα τον δρόμο για τις όμορφες εξοχές της Θεσσαλονίκης, κουβαλώντας και το αγαπημένο καζάνι από τη Λέσχη χρήσιμο για το νερόβραστο συσσίτιο, μα και για τυμπανοκρουσία όταν άρχιζε μετά το φαγοπότι ο χορός.

Ιστορικά έμειναν τα υπαίθρια γλέντια στο αγρόκτημα του Πανεπιστημίου, στην Αρετσού, στο Πανόραμα.

Μετά την ένταξη της οργάνωσης του Πανεπιστημίου στην ΕΠΟΝ την καθοδήγησή της ανέλαβε με το ψευδώνυμο Γιάννης Μακεδόνας ο θεσσαλονικιός φοιτητής της Νομικής Άνθιμος Χατζηανθίμου.

Στην επονίτικη οργάνωση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης που ήταν χωρισμένη σε τμήματα κατά σχολές και αυτά σε ομάδες κατά τάξεις

Η ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΧΕΙΡΑΨΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

Ἕνα ὡραῖον στιγμιότυπον ἀπὸ τὴν χθεσινὴν τελετὴν εἰσδοχῆς τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἄνω ἡ φοιτήτρια Δὶς Κυριακίδου ἀπαγγέλλει τὸν ὅρκον. Κάτω ὁ Πρύτανις κ. Μ. Σιγάλας ἀνταλλάσσει τὴν καθιερωμένην χειραψίαν μὲ τοὺς νέους φοιτητάς. (Σχετικὸν ρεπορτάζ εἰς τὴν 3ην Σελίδα)

Η φοιτήτρια Άλκη Κυριακίδου απαγγέλλει τον όρκο στην τελετή εισδοχής των φοιτητών («Το Φως», 10.12.1953).

κ.λπ. ήταν ενταγμένοι φοιτητές διαφόρων ιδεολογικών πεποιθήσεων και πολιτικών τοποθετήσεων. Πλεονάζαν οι κομμουνιστές και οι σοσιαλιστές της ΕΛΔ. (...) Το Πανεπιστήμιο οργάνωσε και δύο υποδειγματικές ανταρτοομάδες. (...) Η πρώτη αποστολή φοιτητών για τον ΕΛΑΣ έφυγε στις 15.12.42 από το Ντεπώ. (...) Πάνω από 400 φοιτητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πήραν το όπλο στο διάστημα της κατοχής και πολέμησαν στις τάξεις του αντάρτικου στρατού. (...)

Δύο ήταν τα βασικά κέντρα γύρω από τα οποία αναπτύχθηκε όλη η δραστηριότητα των φοιτητών στην κατοχή. Η «Φοιτητική Λέσχη» και ο «Οίκος Φοιτητού».

Η Φοιτητική Λέσχη ήταν ένα ιδιόρρυθμο νομικό πρόσωπο που κατέληξε αυτοδιοικούμενο όργανο των σπουδαστών με αιρετό 12μελές συμβούλιο από φοιτητές. Η έναρξη λειτουργίας της Φοιτητικής Λέσχης και του συσσιτίου της έγινε στις 5.7.1941. Στη Φοιτητική Λέσχη που στεγαζόταν πρώτα στην οδό Εθν. Αμύνης (είχε εγκαινιαστεί στις 12.1.30. Οι Γερμανοί την έκαναν εντευκτήριο στρατιωτικό) μεταφέρθηκε κατόπιν στο υπόγειο της «Λέσχης Κυνηγών», ύστερα στο παλιό θέατρο του Λευκού Πύργου και τέλος (καλοκαίρι '44) στην οδό Στρατηγού Καλλάρη 3, σιτιζόταν 1.300 περίπου άποροι φοιτητές, οι περισσότεροι πρόσφυγες. (...)

Θα μου μείνει αξέχαστη η μακριά και σιωπηλή ουρά των φοιτητών με τα δελτία σιτίσεως και τα κονσερβοκούτια στο χέρι. (...) Οι φοιτητές μ' επικεφαλής την Φοιτητική Επιτροπή Λέσχης (Φ.Ε.Λ.) και την Επιτροπή Προνοίας Φοιτητών κατάφεραν να εξασφαλίσουν ένα στοιχειώδες μεσημεριανό συσσίτιο, (...) αφού χρειάστηκαν ασταμάτητα τρεξίματα, διαβήματα, απεργίες, παρακλήσεις και διαμαρτυρίες στις διάφορες γερμανικές και ελληνικές σχολές, στη Μητρόπολη, στην Πρυτανεία, στον Ερυθρό Σταυρό κ.ά.

Συσσίτιο βραδινό για γυναίκες, όπου συμμετείχαν αρκετές φοιτήτριες, λειτουργούσε με ενίσχυση του Βιοτεχνικού και Επαγγελματικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης στην οδό Φράγκων. (...)

Στον «Οίκο Φοιτητού», ένα δίπατο κτίριο της οδού Αρριανού 5, διέμεναν 80 φοιτητές, κυρίως πρόσφυγες. Και ίσως γιατί ζούσαν έτσι μαζεμένοι και δεμένοι εκεί, μακριά από την οικογένειά τους και φυσικά θεόφτωχοι, ήταν απ' όλους οι μαχητικότεροι. (...)

Στον «Οίκο Φοιτητού», μα και σ' άλλα φιλικά σπίτια (όπως π.χ. στο σπίτι του γιατρού Θεοφυλάκτου, Αγ. Δημητρίου 145), οργάνωναν οι φοιτητές συχνά χοροεσπερίδες (αργότερα απαγορεύτηκαν απ' τους Γερμανούς) στις οποίες απαγγέλονταν διάφορα σατυρικά ποιήματα φοιτητών (...) Το γέλιο αποδείχθηκε τελικά ένα ζωντανό και αποτελεσματικό όπλο στην πάλη για την επιβίωση.

Τριάντα διαλέξεις έγιναν στον «Οίκο Φοιτητού» μέχρι τα τέλη του '43. (...)

Το μέγα επίτευγμα του κατοχικού Πανεπιστημίου ήταν η δημιουργία του Εκπολιτιστικού Ομίλου Πανεπιστημίου (Ε.Ο.Π.). Ιδρύθηκε τον Αύγουστο του '43 και είχε τα γραφεία του αρχικά στον «Οίκο Φοιτητού» και αργότερα στην «Εύξεινο Λέσχη», Βασ. Κωνσταντίνου 20. Λειτούργησε ως όργανο πανεπιστημιακό γι' αυτό δεν είχε καταστατικό εγκεκριμένο απ' το Πρωτοδικείο. (...) Αποτελούνταν από έξι τμήματα: Φιλολογικό, Θεατρικό, Εικαστικών Τεχνών, Μουσικό, Αθλητικό, Εκδόσεων. Διευθύνονταν από μια επιτροπή καθηγητών και φοιτητών που τα μέλη της διορίστηκαν απ' τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας ύστερα από πρόταση της Πρυτανείας του Πανεπιστημίου. Στην πραγματικότητα ήταν ένα εκπολιτιστικό δημιούργημα της ΕΠΟΝ. (...)

Το γεγονός πως υπήρξε παλιότερα ένας παρόμοιος όμιλος με τίτλο: «Φοιτητικός Καλλιτεχνικός Όμιλος Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» (Φ.Κ.Ο.Π.Θ.) που ιδρύθηκε το 1927 για την ενίσχυση των απόρων φοιτητών χρησίμευσε για να δικαιολογήσουμε στους φιλύποπτους εχθρούς την ... ασίγαστη εκπολιτιστική δίψα που μας έπιασε ξαφνικά (...).

Επισκεφθήκαμε ένα βράδυ στο σπίτι του στην οδό Πολωνίας κοντά στο σπίτι του Χ. Θεοδωρίδη, τον καθηγητή Καβάδα που ήταν οργανωμένος στο ΕΑΜ και τον πείσαμε να αναλάβει τον ΕΟΠ. Έγραψε μάλιστα και το κύριο άρθρο του «Ξεκινήματος» που ήταν ένα αισιόδοξο κήρυγμα, γεμάτο καλυμμένες παραινέσεις και αγωνιστικότητα.

Στην διοίκηση του ΕΟΠ χρημάτισαν: Γ. Ιμβριώτης, Γ. Τενεκίδης, Δ. Καρανικόλας, Γ. Ξανθάκης, Α. Σιγάλας. (...) Το Φιλολογικό Τμήμα του ΕΟΠ εξέδωσε το περιοδικό «Ξεκίνημα» που έβγαλε από τις 15 Φεβρουαρίου 1944 μέχρι την απελευθέρωση 12 τεύχη. Αρχισυντάκτης ορίστηκε ο Μ. Αναγνωστάκης.

Ο Δ. Λιανόπουλος της λογοκρισίας, όταν πήγα να λογοκρίνει την ύλη του πρώτου «Ξεκινήματος», αφού έκοψε ό,τι του φάνηκε προκλητικό (σχόλια, φράσεις κι' ένα σκίτσο του Φυντανό που παρίστανε δέντρο που αντιστεκόταν στην θύελλα με τη λεζάντα «Άμυνα», μου είπε εμπιστευτικά: «Αυτός ο ΕΟΠ είναι πιο ζωντανός απ' ό,τι επιτρέπουν τα 30 δράμια της μπομπότας του δελτίου. Πρόσεξε, γιατί σε υποπτεύονται και θα σε συλλάβουν (...)».

Το αθλητικό τμήμα του ΕΟΠ αφού με χρηματική ενίσχυση του Δήμου και της Γενικής Διοίκησης εξασφάλισε τα απαραίτητα (μπάλλες, ακόντια, δίσκους κ.ά.) δημιούργησε ομάδες ποδοσφαίρου, βόλεϊ και στίβου. Η ποδοσφαιρική ομάδα στις 11 Ιουλίου 1944 συναντήθηκε με τον Άρη. Οι εισπράξεις διατέθηκαν για τους φυματικούς φοιτητές. Στις αρχές Οκτωβρίου 1943 ο ΕΟΠ οργάνωσε έκθεση γελοιογραφίας στον «Οίκο Φοιτητού» και τον άλλο μήνα στο «Άσυλο του παιδιού» την πρώτη έκθεση ζωγραφικής και γλυπτικής των φοιτητών. Τον Νοέμβριο 1943 ο ΕΟΠ έκανε γιορτή στην αίθουσα τελετών της Σχολής Βαλαγιάννη προς τιμήν των νεοεισαχθέντων φοιτητών. Πήραν μέρος το θεατρικό και το μουσικό τμήμα.

Ο ΕΟΠ δημιούργησε Μαντολινάτα και μεικτή χορωδία από 70 μέλη με μαέστρο τον Μιχάλη Χατζημιχάλη και συγκρότησε ορχήστρα.

Στις 28.11.43 ο ΕΟΠ οργάνωσε ρεσιτάλ απαγγελίας στο χειμερινό κινηματογράφο Ηλύσια. Ένα μέρος των εισπράξεων, που προοριζόταν για το φοιτητικό συσσίτιο, διατέθηκε τελικά για την έκδοση του περιοδικού «Ξεκίνημα».

Την πρωτοχρονιά του '44 διοργάνωσε με εξαιρετική επιτυχία μεγάλη φοιτητική γιορτή στα «Διονύσια» που την παρακολούθησαν 2.000 φοιτητές κι άλλος κόσμος. Το βράδυ της 1.4.44 βοήθησε τους πρωτοετείς φοιτητές της Νομικής να οργανώσουν μια χοροεσπερίδα στη Φοιτητική Λέσχη.

Κατά την διάρκεια του χορού όρμησε μέσα πυροβολώντας η Γκεστάπο, η οποία, αφού τους έστησε όλους στον τοίχο και έκανε σωματική έρευνα και έλεγχο στις ταυτότητες, συνέλαβε είκοσι φοιτητές. Τους οδήγησαν για ανάκριση στην SD και ύστερα τους στοίβαξαν σε δύο υπόγεια δωμάτια. (...) Την άλλη μέρα για την σωτηρία τους κινητοποιήθηκε ολόκληρο το Πανεπιστήμιο. (...) Μετά από ανακρίσεις που κράτησαν ένα δεκαήμερο οι Γερμανοί τούς άφησαν όλους την Μεγάλη Παρασκευή, 10.4.44, αφού τους έβαλαν να υποσχεθούν εγγράφως ότι «δεν πρόκειται να προβούν σε καμία ενέργεια δυνάμενη

να βλάψει το Γ' Ράιχ». (...)

Στις 14.5.44 με φροντίδα του ΕΟΠ έγινε έκθεση των ζωγράφων Γ. Βακαλό, Χ. Λεφάκη, Γ. Παραλή, Π. Ρέγκου.

Το «Ελεύθερον Βήμα» της 23.2.44 έγραφε μεταξύ άλλων ότι «Ο Εκπολιτιστικός Όμιλος δείχνει την ζωτικότητα, την ψυχική και πνευματική ευγένεια, την καλλιτεχνική δύναμη που έχει η σπουδάζουσα μακεδονική νεολαία (...)».

Στις 21 Αυγούστου 1944 στα θερινά «Ηλύσια» το θεατρικό τμήμα ανέβασε «τα αρραβωνιάσματα» του Δ. Μπόγρη με σκηνοθέτη τον Μ. Κατράκη. Κατά τις δοκιμές του έργου που γίνονταν στο θερινό σινεμά Αίγλη έκαναν μπλόκο οι Γερμανοί και πολλοί φοιτητές πήδηξαν από το περιτοίχισμα κι έφυγαν.

Η πρώτη εκδήλωση του ΕΟΠ μετά την απελευθέρωση, τον Νοέμβρη '44, ήταν μια διάλεξη του Απ. Βακαλόπουλου με θέμα «Η συμβολή της Θεσσαλονίκης στην επανάσταση του 1821». Στις 11.11.44 η ΕΠΟΝ Πανεπιστημίου πραγματοποίησε στο «Κρατικό Θέατρο» παμφοιτητική συγκέντρωση.

Πριν διαλυθεί ο θίασος του ΕΟΠ έπαιζε στις 3.12.44 την επιθεώρηση του Γ. Κατσαμπή «Ελεύθερος Ουρανός» που άφησε εποχή στη Θεσσαλονίκη. Στις αρχές του '45 η ΕΠΟΝ Πανεπιστημίου εξέδωσε τη δεκαπενθήμερη εφημερίδα «Φοιτητής» με αρχισυντάκτη τον Θ. Παπαδόπουλο και συντάκτες τον Μ. Αναγνωστάκη, Π. Θασίτη, Γ. Καφταντζή, Κλ. Κύρου, Θ. Φωτιάδη κ.ά.

Ο Ε.Ο.Π. έζησε μέχρι τότε που η αστυνομία έκλεισε τη Φοιτητική Λέσχη τον Απρίλιο του '45.

Στις 9.4.43, θλιβερή επέτειο κατάληψης της Θεσσαλονίκης απ' τους Γερμανούς κηρύχτηκε παμφοιτητική απεργία. Μια επιτροπή φοιτητών που πήγε στα γραφεία της Πρυτανείας (Ν. Φωκά-Ρωμανού) δεν έγινε δεκτή από τον Πρύτανη Στ. Κυριακίδη που ανακοίνωσε ότι στο εξής θα δέχεται έναν-έναν τους φοιτητές και όχι ομαδικά για αιτήματα πολιτικά ή συνδικαλιστικά.

Η 25.3.42 ήταν μια παγωμένη μέρα με δυνατό βαρδάρη. Αποβραδίς πολλά συνεργεία του ΕΑΜΝ έγραψαν συνθήματα στους τοίχους. Και την άλλη μέρα το πρωί οι φοιτητές συγκεντρώθηκαν στην Αγία Σοφία που οι πληγές της απ' τον βομβαρδισμό των Ιταλών ήταν ακόμα ανοιχτές.

Στην δοξολογία ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος δεν είπε λέξη για τη μεγαλύτερη εθνική γιορτή του σύγχρονου ελληνισμού. Μόλις όμως ειπώθηκε το «δι' ευχών» ένας φοιτητής φώναξε μέσα από το πλήθος «Ζήτω η Ελλάδα». Αμέσως μια δεύτερη φοιτητική φωνή ακούστηκε: «Ζήτω η ελεύθερη Ελλάδα». Και όλο το εκκλησίασμα επανέλαβε ένα μυριόστομο «Ζήτω» που έκανε να ταραχτεί παράξενα η εκκλησία.

Στην επέτειο της 28.10.42 οι φοιτητές οργάνωσαν μια βραδινή διαδήλωση που ξεκίνησε απ' την Αγία Σοφία και τράβηξε για τις απάνω συνοικίες με συνθήματα «Ζήτω το μεγάλο όχι του ελληνικού λαού», «Ζήτω οι ήρωες της Αλβανίας» κ.ά. Στην Αγίου Δημητρίου πυροβόλησαν τους φοιτητές γερμανοί χωροφύλακες.

Στις 25.3.43 χιλιάδες φοιτητές, βαδίζοντας συνταγμένοι σε τετράδες, με τη σημαία μπροστά ξεδιπλωμένη (σημαιοφόρος και στεφανοφόρος ήταν διάκοι, φοιτητές της Θεολογίας) διασχίσαμε την οδό Αγίας Σοφίας, κατεβήκαμε στη λεωφόρο Νίκης και καταλήξαμε στην προτομή του Βότση, κάτω από τον θόρυβο ενός τανκ που περιπολούσε και το άγριο βλέμμα της Φελντ Τζενταρμερί. Σ' όλη τη διαδρομή τραγουδούσαμε δύο πατριωτικά τραγούδια («Τα ρόδα τα τριαντάφυλλα», και το «Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά»).

Κατάπληκτοι οι Θεσσαλονικείς στο δρόμο, στα μπαλκόνια, στις ταράτσες, στα παράθυρα, έβλεπαν το εξαίσιο εκείνο ποτάμι και δεν πίστευαν στα μάτια τους. (...) Όταν φτάσαμε στο άγαλμα του Βότση κάναμε κύκλο και ο Άνθιμος Χατζηανθίμου κατέθεσε στεφάνι με μια μικρή προσφώνηση. Ύστερα όλοι ψάλαμε τον εθνικό ύμνο ενώ οι χωροφύλακες που στάλθηκαν να μας διαλύσουν, χαιρετούσαν σε στάση προσοχής. Ανηφορίσαμε μετά για το Πανεπιστήμιο. Περνώντας την οδό Πολωνίας, βγάλαμε με τις φωνές και τα τραγούδια μας τον καθηγητή Θεοδωρίδη στο μπαλκόνι του. Συγκινημένος, φέρνει την κρυμμένη ελληνική σημαία του σπιτιού του και μας την πετάει. Την πήραμε, γονατίσαμε όλοι και ψάλαμε τον εθνικό ύμνο. Ύστερα κινήσαμε να τυλίξουμε με τη σημαία αυτή το άγαλμα του

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΡΙΖΟΣ

ΤΟ ΦΩΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΠΡΩΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 17 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1954

ΕΠΙ ΤΕΤΡΑΩΡΟΝ ΧΘΕΣ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΦΟΙΤΗΤΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ ΔΙΑΔΗΛΟΥΝΤΕΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΗΛΘΟΝ ΕΙΣ ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΑΙΜΑΤΗΡΑΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΜΕ ΤΑΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Ἐτραυματίσθησαν 5 φοιτηταί, 2 ἰδιῶται 9 ἀστυνομικοὶ καὶ 3 πυροσβέσται

Αιματηρή φοιτητική διαδήλωση για το Κυπριακό («Το Φως», 17.12.1954).

Καρατάσου απέναντι απ' το Πανεπιστήμιο. Τότε αντιληφθήκαμε ότι μας ακολουθούν βλοσυροί γερμανοί μοτοσυκλετιστές.

(...) Συνεχίσαμε την πορεία μέχρι το Διοικητήριο. (...) Στην επόμενη επέτειο 25.3.44 το φοιτητικό στεφάνι το κατέθεσε πάλι στην προτομή του Βότση η Κούλα Ελευθεριάδου. (...) 128 φοιτητές και 26 φοιτήτριες συνέλαβαν οι Γερμανοί στις 16.4.43, εισβάλοντας στην αίθουσα του φοιτητικού συσσιτίου. Τους φόρτωσαν σε καμιόνια και τους έκλεισαν στο στρατόπεδο του «Παύλου Μελά». Οι υπόλοιποι, χίλιοι φοιτητές βγήκαμε στα παρασκήνια του παλιού θεάτρου και φτάσαμε στη θάλασσα και κατορθώσαμε να διαφύγουμε. Οι Γερμανοί αφού επί μια εβδομάδα ανέκριναν σκληρά έναν-έναν τους κρατούμενους φοιτητές, αναγκάστηκαν στις 23 Απριλίου να τους απολύσουν όλους, εκτός από έναν. Τον φοιτητή της φιλολογίας Ν. Μπαλή που τον άφησαν στις 6.9.43 μα τον ξανάπιασαν στις 21.1.44 και τον τουφέκισαν. (...)

Το απόγευμα τις 11.7.43 οι φοιτητές πραγματοποίησαν συγκεντρώσεις, ομιλίες, διαδηλώσεις σε διάφορες συνοικίες της Θεσσαλονίκης. (...)

Όταν άρχισε ο περιορισμός των Εβραίων στα γκέτο η οργάνωση Πανεπιστημίου συγκρότησε ένα ειδικό συνεργείο από φοιτητές με αποστολή τη φυγάδευση εβραίων σπουδαστών. Φυγαδεύτηκαν τότε μερικοί, όπως ο Ματθαίος Ματαθίας, φοιτητής Νομικής, η Φλώρα και Ρόζα Περαχιά κ.ά.

Οι καθηγητές που τίμησαν τον τίτλο του έλληνα δασκάλου και λάμπρυναν με τη δράση τους την Εθνική Αντίσταση ήταν ο καθηγητής της φιλοσοφίας Γιάννης Ιμβριώτης που παρέδιδε κρυφά μαθήματα μαρξισμού σε ομάδες σπουδαστών. Πιάστηκε στις 23.6.44 απ' τους Γερμανούς και κλείστηκε στο στρατόπεδο «Παύλου Μελά». Απολύθηκε λίγο πριν την απελευθέρωση. Ο καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου Γ. Τενεκίδης που συνελήφθη στις 23.6.44 και κακοποιήθηκε στις φυλακές της S.D. (κλινική Βαγιάνου, οδός Αναλήψεως-Χαλκιδικής 52). Απολύθηκε λίγες μέρες πριν από την απελευθέρωση.

Ο καθηγητής της γεωργικής χημείας Ν. Ρουσόπουλος (στο σπίτι του στην οδό Τσιμισκή 40 κάμναμε συχνά παράνομες συγκεντρώσεις). Η κόρη του Δέσποινα (Χημείας) και οι δύο γιοι του Χρήστος (Νομικής) και Παύλος (Γεωπονίας) πήραν μέρος στην αντίσταση, πιάστηκαν και κλείστηκαν στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά. Ο καθηγητής της ιστορίας της φιλοσοφίας Χ. Θεοδωρίδης, ο ηρωικός «Μπάμπης» των φοιτητών.

Ο χώρος του Πανεπιστημίου το 1954: Αριστερά, η ανατολική πλευρά του νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ. Δεξιά, το «νταμάρι» (σημερινό θέατρο) Στο βάθος, ο συνοικισμός των 40 Εκκλησιών και πίσω από την Έκθεση ο συνοικισμός Αγίας Φωτεινής, περίπου όπου σήμερα το Πολυτεχνείο (αρχείο Ε. Χεκίμογλου).

Ο καθηγητής της Παλαιογραφίας και Παπυρολογίας Αντ. Σιγάλας (είναι ο βασικός δημιουργός του πρώτου Λαϊκού Πανεπιστημίου που λειτούργησε παράλληλα με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 1927). Τον κακοποίησαν οι Δαγκουλαίοι μέσα στο Πανεπιστήμιο τον Μάιο του '44.

Μετά την απελευθέρωση όλοι αυτοί οι αγωνιστές βάσει του ψηφίσματος της 24.8.46 με την ... «εξυγίανση» απολύθηκαν ομαδικά στις 11.10.46 απ' τις θέσεις τους ...».

Γ. Καφταντζής, Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στον καιρό της κατοχής, (1998).

Ο Γ. Σεφέρης, επίτιμος διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής

«...Ο Λ. Πολίτης εγκαινίασε την επαφή της πανεπιστημιακής διδασκαλίας με τους ζωντανούς δημιουργούς, διδάσκοντας ή προβάλλοντας το έργο νεότερων συγγραφέων τόσο μέσω του Πανεπιστημίου όσο και μέσω της «Τέχνης».

Μπορούμε να θυμηθούμε εδώ την αναγόρευση, με δική του πρωτοβουλία, του Σεφέρη σε επίτιμο διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, γεγονός που σφράγισε και τον προσανατολισμό της πανεπιστημιακής έρευνας, διδασκαλίας και κριτικής προς το έργο των σύγχρονων λογοτεχνών.

(...) Συνέβαλε με τις δραστηριότητες, το κύρος και τις γνωριμίες του αλλά και με την μακρά παρουσία του στην καλλιτεχνική εταιρεία «Τέχνη», στην άνοδο του πολιτιστικού επιπέδου της Β. Ελλάδας στην καταπολέμηση του στείρου απομονωτισμού και επαρχιωτισμού, στη γόνιμη σύνδεση του μακεδονικού χώρου και των δημιουργών του με τις καλλιτεχνικές και πνευματικές αναζητήσεις της υπόλοιπης Ελλάδας και του εξωτερικού.

(...) Έδωσε με την παραμονή του στη Θεσσαλονίκη σε καιρούς δύσκολους, παράδειγμα σταθερότητας, ηθικής, δύναμης και θάρρους. Η καθημερινή του παρουσία στους χώρους δουλειάς του Πανεπιστημίου και ύστερα από την παραίτησή του, η πρωτοβουλία του στην οργάνωση σεμιναρίων και ερευνητικών προγραμμάτων όπου συμμετείχαν μαθητές και συνάδελφοί του, η δραστηριότητά του στα «Ελληνικά» και στην «Τέχνη» σχημάτιζαν μια όαση στο αιχμηρό και αποθαρρυντικό τοπίο των χρόνων 1969-1974».

Γ. Κεχαγιόγλου («Ελληνικά», 34, 1982-83)

«Συναρπαστικοί και ξεπερασμένοι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι»

«...Για τους φοιτητές που πρωτογνωρίζουν την Φιλοσοφική Σχολή στα 1964, 1965, 1966 υπάρχουν αρκετοί συναρπαστικοί, κάμποσοι μέτριοι και ελάχιστοι ξεπερασμένοι ή ανεπαρκείς πανεπιστημιακοί δάσκαλοι. (...)

Οι απολύσεις από το δικτατορικό καθεστώς, στις αρχές του 1968, δημοκρατικών διδασκόντων της Σχολής, ανάμεσα στους οποίους ο Στ. Καρατζάς, Μ. Κριαράς, Δ. Μαρωνίτης, Μ. Σακελλαρίου, αντιμετωπίστηκαν με χλιαρή αντίδραση του σώματος των διδασκόντων. Δεν υπήρξε, φυσικά, καμιά φοιτητική κινητοποίηση, καθώς η διοίκηση των φοιτητικών συλλόγων βρίσκεται στα χέρια διορισμένων από το καθεστώς και ανύπαρκτων συμβουλίων.

Οι παραιτήσεις στα τέλη του 1968 και τον Ιούνιο του 1969, των καθηγητών Ι. Κακριδή και Λ. Πολίτη για λόγους ακαδημαϊκής τάξεως, στους οποίους περιλαμβανόταν η διαμαρτυρία για τις επεμβάσεις της δικτατορίας και την καθιέρωση του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου στα Πανεπιστήμια, ήταν παραιτήσεις που δημιούργησαν οδυνηρό κενό ιδιαίτερα για την ισορροπία δυνάμεων στο σώμα των διδασκόντων. (...)

Στα χρόνια 1971-1973 η αλλοίωση της φυσιογνωμίας της Σχολής προχωρεί σε επικίνδυνο βαθμό.

Κάποτε, μάλιστα, ο συνδυασμός της αποχώρησης ορισμένων διδασκόντων, της διαβλητής ή χαριστικής εκλογής και μετάκλησης καθηγητών που προέρχονται από αλλού και του πολλαπλασιασμού των Τμημάτων της Σχολής (που πέρα από τα τέσσερα Ινστιτούτα Ξένων Γλωσσών και Φιλολογιών –που λειτουργούν με τεράστιες ελλείψεις διδακτικού-ερευνητικού προσωπικού– μετατρέπονται τώρα σε επτά από τέσσερα) δημιουργεί περιπτώσεις έντονων κραδασμών όπως π.χ. στην περίπτωση των νεοελληνικών σπουδών με τη «μετάκληση» του καταλυτικού Καριοφύλη Μητσάκη, την επακόλουθη παραίτηση του Γ. Σαββίδη για λόγους ηθικής τάξεως, και, λίγο αργότερα, τον διορισμό καθηγητών με μειωμένες ικανότητες. Στα φαινόμενα αυτά πρέπει να προστεθούν και άλλα με εξίσου σημαντικά αρνητικά αποτελέσματα, όπως ο διορισμός αρκετών πανεπιστημιακών βοηθών με μέτρια ή μηδενικά προσόντα –που προορίζονται για καθαρά υπηρετικές εργασίες– και η απομάκρυνση από τους χώρους της Σχολής ή η καταφυγή στο εξωτερικό αρκετών πτυχιούχων που βλέπουν να αναβάλλεται ή να ματαιώνεται η ενσωμάτωσή τους σ' ένα διδακτικό-ερευνητικό πλαίσιο που τους είχε θρέψει και με το οποίο ήταν οργανικά δεμένοι. (...)

Στα χρόνια της δικτατορίας φοιτητές και νεότεροι διδάσκοντες της Σχολής βρίσκουν πότε-πότε, σε φιλόξενα σπίτια καθηγητών τους, χώρο όχι μόνο για να αναπτύξουν φιλικούς δεσμούς αλλά και για να διαβάσουν κείμενα που επέτρεπαν επίκαιρες για την εποχή προεκτάσεις, να συζητήσουν και να εκτονωθούν. Πολλοί από τους καθηγητές που έχουν αποχωρήσει, δεν έχουν απομακρυνθεί από τη Θεσσαλονίκη και το κτίριο της Σχολής: κινούνται και εργάζονται εκεί, ως καθημερινά, οικεία σύμβολα, καθοδηγώντας παλιούς συνεργάτες τους, νέους πτυχιούχους και προχωρημένους φοιτητές και εξασφαλίζοντάς τους υποτροφίες ή ερευνητικά κονδύλια-στηρίγματα απαραίτητα, για να μην κοπεί ο ζωτικός λώρος της επιστημονικής επικοινωνίας. (...)

Το προαύλιο του παλιού κτιρίου της Φιλοσοφικής Σχολής –στα χρόνια του '60– γίνεται συχνά πεδίο σκληρών συγκρούσεων και ορισμένοι δημοκρατικοί καθηγητές αφήνουν το γραφείο ή την αίθουσα, για να αποσπάσουν κάποιο φοιτητή τους από την κλούβα ή τον προπηλακισμό ...».

Γ. Κεχαγιόγλου, («Το Πανεπιστήμιο», τχ. 2, Φεβρ.1985)

«Ένας περιμανδρωμένος χώρος τον οποίο ονομάζουμε Πανεπιστημιακόν Γυμναστήριον»

«... Τον Νοέμβριο του 1930 διορίσθηκα πανεπιστημιακός διδάσκαλος στο Γυμναστήριο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Βρήκα εκεί τον Σάββα Ρουμπάνη. (...) Η έναρξη του μαθήματος της γυμναστικής έγινε με το δικό μας διορισμό. Συναντήσαμε την αδιαφορία των φοιτητών,

αφού άλλωστε ήταν και προαιρετική η γύμναση. Μετά δύο χρόνια προαιρετικής παρουσίας των φοιτητών στο γυμναστήριο εισακούσθηκαν από την Πρυτανεία οι προτροπές μου και η γυμναστική έγινε υποχρεωτική με την λακωνική ανακοίνωση: «Ουδείς φοιτητής γίνεται δεκτός εις τμηματικάς ή πτυχιακάς εξετάσεις άνευ ενδεικτικού φοιτήσεως εις το Πανεπιστημιακόν Γυμναστήριον, υπογεγραμμένον υπό του Διευθυντού του».

Οι συνθήκες, τόσο από πλευράς κτιριακών εγκαταστάσεων όσο και νοοτροπίας, δεν ήταν βέβαια ιδανικές. Η εντύπωση ότι η γυμναστική ήταν περιττή ενασχόληση έπρεπε να περάσουν πολλά χρόνια για ν' αλλάξει. Τα κορίτσια γυμνάζονταν χωριστά από τα αγόρια. Μετά από 6-7 χρόνια διορίσθηκε και η πρώτη γυμνάστρια η Λίζα Κίτσου, η οποία ανέλαβε την γυμναστική των κοριτσιών.

Το πρόβλημα των εγκαταστάσεων επιχειρήθηκε να λυθεί με τη χρησιμοποίηση του αποκαλούμενου «γηπέδου» του Γυμναστικού Συλλόγου «Ηρακλής» που βρισκόταν δίπλα στο κτίριο της Φιλοσοφικής (σήμερα προαύλιο Χημείου). Τα πρωινά και τρία απογεύματα το χρησιμοποιούσαμε εμείς και τα άλλα τρία απογεύματα ο Ηρακλής. Το Πανεπιστήμιο φρόντισε για την βελτίωση της καταστάσεως. Τοποθέτησα στα υπόστεγα όργανα γυμναστικής, έκανα μόνιμες εγκαταστάσεις βόλεϊ και μπάσκετ και όταν αργότερα ανακάλυψα ένα τωλ στην παραλία κοντά στη Σαλαμίνα, εγκαταλειμμένο από τους Άγγλους από την εποχή του Α' παγκοσμίου πολέμου, φρόντισα να το μεταφέρω στο Πανεπιστήμιο.

Εκεί και στα υποτυπώδη αποδυτήρια συγκέντρωνα τους φοιτητές κατά την διάρκεια του χειμώνα, διδάσκοντάς τους τη θεωρητική πλευρά της σωματικής αγωγής. Στον ίδιο χώρο τοποθέτησα και δύο μπασκέτες, για να προπονούνται οι μπασκετμπωλίστες.

Στο έγγραφο: «Έκθεσις των πεπραγμένων εν τω Πανεπιστημιακώ Γυμναστηρίω κατά το έτος 1937-'38» έγραφα:

«... εάν ληφθή υπ' όψιν ότι δεν διαθέτωμεν ει μή ένα περιμανδρωμένον χώρον τον οποίον ονομάζομεν Πανεπιστημιακόν Γυμναστήριον και ελλιπέστατον προσωπικόν είναι εύκολον να συμπεράνη τις τας υπερανθρώπους προσπάθειάς μας ως και τι θα επιτελείτο εάν διαθέταμεν πραγματικόν Γυμναστήριον μετά του απαραιτήτου προσωπικού. Ο αριθμός των παρουσιών ανήλθε στις 47.000. Κατά το έτος τούτο ενεγράφησαν εν όλω 1.548 φοιτηταί και φοιτήτριαι. Εξ αυτών 213 απηλλάγησαν υπό του ιατρού του Πανεπιστημίου ως ανίκανοι, τυχόντες απαλλαγής εκ της Γυμναστικής. (...) Ετελέσαμεν τα καθιερωμένα εσωτερικά πρωταθλήματα πετόσφαιρας και καλαθόσφαιρας, κατά τα οποία πρωταθλήτριαι ομάδες ανεδείχθησαν εις μεν το πρώτον η Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών εις δε το δεύτερον η Γεωπονική. (...) Η ομάς του Πανεπιστημίου ανεκηρύχθη πρωταθλήτρια καλαθόσφαιρας Θεσσαλονίκης κατόπιν θεαματικοτάτων αγώνων εν τω κλειστώ γυμναστηρίω της Χ.Α.Ν.Θ. (...)

Το Πανεπιστήμιον έλαβε μέρος εις τέσσερας παρελάσεις. 1^{ον}) εις την παρέλασιν της 26 Οκτωβρίου 1937 δια 150 φοιτητών, 2^{ον}) της 30 Ιανουαρίου δια 700 φοιτητών, 3^{ον}) της 23^{ης} Φεβρουαρίου ήτις εγένετο επ' ευκαιρία της τελετής των εγκαινίων της Φοιτητικής Λέσχης παρουσία του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως και 4^{ον}) εις την παρέλασιν της 25^{ης} Μαρτίου.

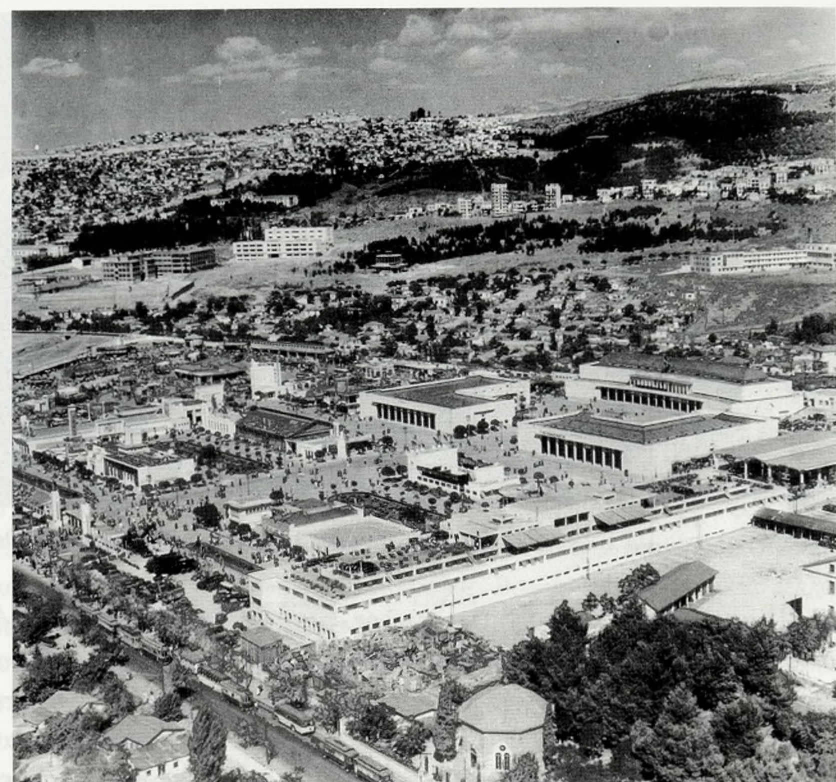
(...) Το Πανεπιστημιακόν γυμναστήριον στερείται των απαραιτήτων αποδυτηρίων. Τα υπάρχοντα (του συλλόγου Ηρακλής) δεν είναι δυνατόν να ονομασθούν αποδυτήρια αλλά και δεν επαρκούν ουδέ δια το τέταρτον των γυμναζομένων. Εφέτος οι φοιτηταί θα υποχρεωθούν να αποθέτουν κατά γης και εν υπαίθρω τα ενδύματά των.

Στην κατοχή, στο πανεπιστημιακό γυμναστήριο γυμνάζονταν τα πρωινά γερμανοί στρατιώτες. Για να σαρκάσω την κατάσταση, τοιχοκόλλησα ανακοίνωση με την οποία πληροφορούσα τους φοιτητές ότι «Η γυμναστική θα γίνεται άπαξ της εβδομάδος και κατά τας ηλιολούστους ημέρας»! Όταν έφυγαν οι Γερμανοί επιχείρησα να ξαναοργανώσω το γυμναστήριο, το οποίο είχε λεηλατηθεί. (...) Βρήκα τα ακόντια στην περιοχή του Επταπυργίου να υποβαστάζουν ... τα φασολάκια στους λαχανόκηπους της περιοχής. (...)

Το 1939 φθάσαμε στον τελικό του πρωταθλήματος ποδοσφαίρου που έγινε στην Αθήνα με αντίπαλο την ομάδα της Ανωτάτης Εμπορικής (Α.Σ.Ο.Ε.Ε.). Οι αντίπαλοί μας είχαν ισχυρότατη ομάδα. Ήσαν τόσο βέβαιοι για την τελική των επικράτηση, ώστε αγόρασαν ένα πολυτελέστατο κύπελλο το οποίο πρόσφεραν στην οργανωτική επιτροπή σίγουροι πως θα το ξαναπάρουν πίσω! Μάλιστα το έδειξαν και στον πρύτανή τους υποσχόμενοι πως σε λίγες μέρες θα κοσμούσε το γραφείο του. Το κύπελλο αυτό βρίσκεται τώρα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Νικήσαμε στον τελικό με 5-3 και βυθίσαμε στη σιωπή τους «πολυλογάδες» αντιπάλους μας, την ώρα που πανηγυρίζαμε για την πρώτη αθλητική διάκριση του Πανεπιστημίου μας.

Στο μπάσκετ από τους καλύτερους αθλητές που είχα ήταν ο φοιτητής της Γεωπονοδασολογικής Φ. Ματθαίου, ο οποίος διέπρεψε στο άθλημα και ως παίκτης και ως προπονητής της Εθνικής ομάδος. (...)»

Γ. Κονταξόπουλος, *Η ζωή μου. Η Ιστορία ενός Αιώνα*, (1992).

Διακρίνονται πίσω από το χώρο της Εκθέσεως τα κτίρια της Γεωπονοδασολογικής και Φυσικομαθηματικής. Δεξιά το νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ (αρχείο Ε. Χεκίμογλου).

Ο «κύκλος Ευστάθιος»

«Μια φιλολογική και γλωσσολογική ατμόσφαιρα διαπνεόμενη σε σημαντικό βαθμό από δημοτικιστική νοοτροπία, βρήκα όταν το 1950 ήρθα στη Φιλοσοφική Σχολή ως τακτικός καθηγητής της Μεσαιωνικής Ελληνικής Φιλολογίας. (...) Είχα τη χαρά να διαπιστώνω ότι οι απόψεις μου, ενισχυόμενες και από όμοιες απόψεις αρκετών συναδέλφων μου στη Σχολή, έβρισκαν ουσιαστική απήχηση στην ψυχή πολλών μαθητών μου. Δεν είναι ίσως άσκοπο να σημειώσω ότι πολλοί σημερινοί ακαδημαϊκοί διδάσκαλοι στις φιλοσοφικές σχολές των πανεπιστημίων της χώρας έχουν διατελέσει φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στα μεταπολεμικά χρόνια έως τη δικτατορία των συνταγματαρχών και όλοι τους διαπνέονται από το πνεύμα ενός λίγο-πολύ ορθόδοξου δημοτικισμού. (...)

Ένα άλλο γεγονός, που ενίσχυε ψυχικά και προωθούσε το έργο μου ως δασκάλου και συνάμα κήρυκα της ιδεολογίας του δημοτικισμού, στάθηκε η απόφασή μου από τα πρώτα κιόλας χρόνια της καθηγεσίας μου να ιδρύσω πνευματική συντροφιά μαθητών μου με την επωνυμία «κύκλος Ευστάθιος» (προς τιμήν βέβαια του περίφημου βυζαντινού λογίου και μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ευσταθίου) και με μέλη μαθητές μου, που εναλλάσσονταν από νεότερους μετά το

Ο βασιλιάς Παύλος επίτιμος διδάκτορας της Θεολογίας («Μακεδονία», 29.5.1955).

τέλος των σπουδών τους. Ο «κύκλος» αυτός (από δεκαπέντε συνήθως μέλη) συγκεντρωνόταν κάθε δύο εβδομάδες στην κατοικία μου, όπου ελεύθερα συζητούσαμε θέματα σχετικά με το μάθημα της Μεσαιωνικής Ελληνικής Φιλολογίας που δίδασκα στο πανεπιστήμιο αλλά και θέματα της τρέχουσας πνευματικής και παιδευτικής επικαιρότητας. (...)

Στις 27 Νοεμβρίου 1950 έκαμα την εναρκτήρια ομιλία μου στην παλαιά Aula της Φιλοσοφικής Σχολής...»

Ε. Κριαράς, «Πραγματώσεις και όνειρα. Σταθμοί μιας πορείας» (2001)

«Όλα τα μαθήματα τα έκανα όρθιος»

«Το πρώτο μου μάθημα το έκανα καθιστός. Διαπίστωσα όμως ότι δεν μου ταίριαζε καθόλου το «καθιστός» και έτσι όλα μου τα μαθήματα στη συνέχεια τα έκανα όρθιος από την έδρα μου, δεν κάθισα ποτέ...».

Εμ. Κριαράς («Μακεδονία» 16.1.2000)

«Το ακροατήριο της χειμωνιάτικης κατοχικής αυγής ...»

«... Κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής είχα μάθημα 7 με 8 το πρωί και έπρεπε να διατρέξω με 1-2 χάρτες του μαθήματος, υπό μάλης, νύχτα ακόμη τον χειμώνα 1,5 χλμ. λασπωμένων δρόμων, για να φτάσω στην "Εύξεινο Λέσχη". (...) Και όμως σ' όλη την ακαδημαϊκή διαδρομή σαράντα δύο χρόνων ποτέ δεν είχα τόσο πυκνό, τόσο προσεκτικό ακροατήριο όσο εκείνο της χειμωνιάτικης κατοχικής αυγής που συνωθείτο όρθιο στο μεγαλύτερό του μέρος, μέσα και έξω από την παγωμένη αίθουσα.

Και ποτέ δεν άκουσα τόσο θερμά χειροκροτήματα, όσο εκείνα που συνόδευαν τις παραδόσεις μου και που δεν αποτελούσαν βέβαια απλές εκδηλώσεις επιδοκιμασίας ενός κάποιου μαθήματος αλλά ανανεούμενο ξέσπασμα εθνικού φρονήματος. (...)

Το 1954 το Πανεπιστήμιο επονομάστηκε Αριστοτέλειον και αργότερα αναζητήθηκε μιαν αγιογραφία του Αγίου Δημητρίου που να αρμόζει για τη σφραγίδα του.

Τότε ήταν που ο Ανδρ. Ξυγγόπουλος θυμήθηκε πως κατάλληλη εικονογράφηση υπήρχε στη βυζαντινή μονή Αγίου Νικολάου Ορφανού. Πραγματικά πίσω από ένα στασίδι της, υπήρχε μια πολύ ταλαιπωρημένη τοιχογραφία με ολόσωμο τον Άγιο που μάλιστα του είχαν καρφώσει και έναν διακόπτη του ηλεκτρικού στον ώμο. (...) Ανέθεσα στον Σπύρο Βασιλείου να αντιγράψει την εικόνα για την τότε Αίθουσα Τελετών. Αργότερα σε μια επίσκεψη μου στη Μονή Αγίου Νικολάου συνάντησα ένα συνεργείο καθαρισμού των τοιχογραφιών, ο επικεφαλής του οποίου με πληροφόρησε ότι με τον καθαρισμό της τοιχογραφίας αποκαλύφθηκε ο τίτλος σύμφωνα με τον οποίον ο εικονιζόμενος πολεμικός Άγιος δεν είναι ο Δημήτριος αλλά ο Νέστωρ...».

Β. Κυριαζόπουλος (Νέα Εστία 118, Χριστούγεννα 1985. Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη)

«Γιδοπρόβατα στην Πανεπιστημιούπολη»

«Ο Ελ. Βενιζέλος εμπνεύστηκε την ανάγκη του, ο Αλ. Παπαναστασίου ίδρυσε το Πανεπιστήμιο, ο Κ. Τσαλδάρης παραχώρησε την γη του, ο Κ. Καραμανλής δημιούργησε την Πανεπιστημιούπολη και ο Γ. Παπανδρέου βοήθησε και εξύμνησε το Ίδρυμα και τη δράση του. (...) Ακόμη το 1950 το Πανεπιστήμιο είχε εγκατεστημένα 28 «παραρτήματα» σε διάφορα σημεία της Θεσσαλονίκης από την οδό Λαγκαδά ως την οδό Αθηνών και από την συνοικία Αναλήψεως και την παραλιακή λεωφόρο ως το Δημοτικό Νοσοκομείο σε κτίρια τα οποία, εκτός από το Πειραματικό Σχολείο, ήταν ακατάλληλα, ανεπαρκή και τα περισσότερα παλιά. Το 1950 ο τεταρτοετής φοιτητής της Ιατρικής ήταν υποχρεωμένος σύμφωνα με το πρόγραμμα, κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή στις 10 να διατρέχει σ' ένα τέταρτο της ώρας τα δύο χιλιόμετρα που χώριζαν το Δημόσιο Μαιευτήριο από το Κεντρικό Νοσοκομείο. (...)

Το 1955 ακόμα, ο χώρος της γεμάτης ρέματα και αγριόχορτα τότε Πανεπιστημιούπολης αποτελούσε μια ακραία περιοχή της Θεσσαλονίκης, στις ελεύθερες εκτάσεις τις οποίες μπορούσε κανείς να παρακολουθεί γραφικές ποιμενικές σκηνές από την χειμερινή βοσκή γιδοπροβάτων ...».

Β. Κυριαζόπουλος, Τα πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1926-1976 (1976)

«Ο αναμνηστικός και ο ... εξπρεσιονιστικός Αποστολάκης»

«... Όταν εισηγήθηκα την ανάθεση της προσωπογραφίας του Γιάννη Αποστολάκη στον Γιώργο Μπουζιάνη, ήταν η μοναδική περίπτωση που το Πρυτανικό Συμβούλιο απέρριψε την πρότασή μου. Και αυτό, γιατί είχε προηγηθεί μια έκθεση του Μπουζιάνη στη Θεσσαλονίκη, τα δε μέλη του Πρυτανικού Συμβουλίου ανησύχησαν, μήπως το Πανεπιστήμιο αποκτήσει, αντί έναν αναμνηστικό Αποστολάκη, έναν εξπρεσιονιστικό Αποστολάκη. Στην επόμενη συνεδρίαση του Πρυτανικού Συμβουλίου υποστήριξα την πρότασή μου με δήλωση πως, εάν το έργο δεν άρεζε, θα το κρατούσα εγώ. Όμως η προσωπογραφία, όπως ήταν επόμενο, άρεσε. Και έτσι έχασα εγώ ένα έργο του Μπουζιάνη...».

Β. Κυριαζόπουλος [Μ. Παπανικολάου: Η συλλογή προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1988]

Ο Κ. Καραμανλής και ο ανδριάντας του Αλ. Παπαναστασίου

«... Στις 26 Οκτωβρίου 1959, ο τότε πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής ήταν εδώ και είχαμε την καθιερωμένη σύσκεψη. Κάθε χρόνο ο Κ. Καραμανλής ερχόταν 26-28 Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη για τις γιορτές και στη διάρκεια του τριημέρου γινόταν σύσκεψη στο κυβερνείο στην οποία πλην του πρωθυπουργού, μετείχε ο εκάστοτε υπουργός Οικονομικών, ο υπουργός Βορείου Ελλάδος και άλλοι υπηρεσιακοί παράγοντες, ο εκάστοτε πρύτανης που αγγάρευε και μένα, επειδή ήμουν κατατοπισμένος. Η συζήτηση δεν γινόταν σε ήπιο τόνο, γιατί εμείς –ως Πανεπιστήμιο– ζητούσαμε περισσότερα αλλά τελικά έδιναν πάντα ικανοποιητικό κονδύλι, για να προχωρήσουμε. Ο Κ. Καραμανλής είχε πεισθεί να προχωρήσει την πανεπιστημιούπολη Θεσσαλονίκης και μάλιστα αφαίρεσε τις σχετικές αρμοδιότητες από το υπουργείο Παιδείας, για να τις έχει ο ίδιος. ... Μας ενέκριναν 130.000.000, το μεγαλύτερο ποσό που είχαμε πάρει. Σηκώθηκε μια στιγμή ο Καραμανλής να φύγει αλλά ξαφνικά κοντοστέκεται, γυρίζει και λέει. «Κοιτάξτε, οι καλλιτέχνες μπορεί να έχουν ή να μην έχουν δίκιο, δεν έχει σημασία. Μου προσάπτουν ότι χτίζω συνεχώς ντουβάρια και φτιάχνω δρόμους και γεφύρια. Σας δίνω λοιπόν άλλα 2.000.000 για καλλιτεχνικά έργα μέσα στην Πανεπιστημιούπολη».

Αποφασίσθηκε να διατεθεί αυτό το ποσό για ανδριάντα του Παπαναστασίου, αλλά όταν ολοκληρώθηκε το έργο και επρόκειτο να τοποθετηθεί, έγινε η δικτατορία. Έτσι έμεινε σ' ένα κιβώτιο σε αποθήκη δίπλα στο κυλικείο της Φιλοσοφικής και τοποθετήθηκε μετά την πτώση της χούντας στον χώρο δίπλα στην Κεντρική Βιβλιοθήκη...».

Β. Κυριαζόπουλος («Μακεδονία», 26.10.1991)

«Χαριτωμένοι δάσκαλοι και έξυπνα φροντιστήρια»

«... Ο Κακριδής ήταν ο πιο χαριτωμένος δάσκαλος που είχα ποτέ. Ο άνθρωπος χαιρόταν να δι-

δάσκει. Είχα τον Ξυγγόπουλο, ο οποίος ήταν ένας θαυμάσιος επιστήμονας και πάρα πολύ καλός δάσκαλος. Ήταν λιτός και ουσιαστικός. Σπάνια χαρίσματα. Έμπαινε μέσα, ανέβαινε στην έδρα και μας κοίταζε σαν να ήμασταν οι χειρότεροι εχθροί του. Μας σιχαινότανε, το ίδιο και στις εξετάσεις. Αλλά ήταν σπουδαίος άνθρωπος, δηλαδή σου' λεγε πέντε πράγματα και αυτά ήτανε, δεν ήθελε φιλοσοφίες.

Τον Καψωμένο θυμάμαι, ο οποίος ήτανε χαριτωμένος άνθρωπος, πολύ γερός φιλόλογος και θυμάμαι ότι αφού έκανε το μάθημα του και μας έλεγε τα διάφορα ότι αυτό έτσι εξηγείται, έλεγε ότι μπορεί να είναι κι έτσι μπορεί να είναι και αλλιώς. Αυτό ήταν το πιο ωραίο απ' όλα. (...) Θυμάμαι μια μεγάλη κόντρα που είχα με τον Τσομπανάκη. Γιατί μας είπε – και θυμάμαι, κάθε φορά το θυμάμαι αυτό όταν το λέω και εγώ στους φοιτητές, χωρίς να επιμένω, λέω: «παιδιά, θα μου δώσετε μόνο ένα τετρασέλιδο, δύο φύλλα». Και μας το είπε αυτό ο Τσομπανάκης στις εξετάσεις και σηκώθηκα εγώ και είπα «αυτό δεν μπορείτε να μας το ζητήσετε, κύριε καθηγητά, είναι αντιδημοκρατικό». Και έγινε μεγάλος καυγάς. (...) Οι σχέσεις φοιτητών-καθηγητών ήτανε σχέσεις γερμανικού τύπου. (...) Αυθεντίας προς μωρά τα οποία πρέπει να διαπαιδαγωγηθούν από πάσης πλευράς. Ο πατέρας μου ως δάσκαλος είχε πολύ μεγάλη πλάκα. Ήθελε πάντα να βρει κάτι να γελάσει, ήταν πάρα πολύ ουσιαστικός και χαριτωμένος. (...) Την εποχή που τέλειωνα εγώ, δηλαδή το '58, ο πατέρας μου έκανε όλα τα μαθήματα στο Ιστορικό και Αρχαιολογικό, δηλ. Αρχαία Ιστορία, Λαογραφία και ιδιωτικό βίο και θρησκεία των Αρχαίων Ελλήνων δηλ. μας έκανε Όμηρο και μας έκανε και Βυζαντινή Ιστορία. (...) Μας έκανε λοιπόν κάτι πολύ ωραία, «έξυπνα» φροντιστήρια που ήταν επί των πραγμάτων. Ήταν για το πώς ζούσαν οι αρχαίοι και σε συνδυασμό με τα νεοελληνικά πράγματα, σύμφωνα με την πάγια αντίληψη της παραδοσιακής λαογραφίας ότι μας ενδιαφέρει το νεοελληνικό εφ' όσον έχει ρίζες στην αρχαιότητα. (...) Ο Μαρωνίτης, θυμάμαι, πάντοτε λέει για τον πατέρα μου πόσο του άρεσε, πόσο έξυπνο ήταν το μάθημα. (...) Ο πατέρας μου καθότανε και είχε κάτι δελτία μπροστά του από εκεί έκανε το μάθημα. Δεν ήταν δηλαδή ο Κακριδής ο οποίος ανέβαινε, κατέβαινε, έβγαζε τα γυαλιά του, έβαζε τα γυαλιά του, δεν ήταν καθόλου αυτό το στυλ αλλά αυτά που έλεγε, ο τρόπος που τα έλεγε... πολύ συχνά, ήτανε πάρα πολύ χαριτωμένα και έξυπνα. (...) Είχε ένα θεόρατο ρεπερτόριο από αστεία παραδοσιακά και σύγχρονα. (...) Μόλις μπήκα στο Πανεπιστήμιο (το '53) έρχεται ο Φάνης Κακριδής: «Δεν μου λες, Άλκη –καθότι γνωριζόμασταν οικογενειακώς– θέλεις να μπεις στο συμβούλιο του Συλλόγου Διεθνών Σχέσεων;» (...) Καταλήγω να γίνω γενική γραμματέας του Συλλόγου Διεθνών Σχέσεων και πρόεδρος ο κύριος Στέλιος Νέστωρ.

Ύστερα από καιρό πάει ο Τσομπανάκης και λέει στον πατέρα μου: «Κύριε Στίλπων –έτσι τον αποκαλούσε– νομίζω ότι θα 'πρεπε να σας πληροφορήσω ότι ο Σύλλογος Διεθνών Σχέσεων έχει γίνει και ιδιωτικών». Και απήντησε ο πατέρας μου: «Και εσένα τι σε νοιάζει». (...)

Το '54 που γινόντουσαν τα μεγάλα συλλαλητήρια για την Κύπρο, ο Νέστωρ έτρωγε το ξύλο, ερχόταν ύστερα δαρμένος, μετά τον συνελάμβαναν, μετά πήγαινα εγώ έκλαιγα στον πατέρα μου, έπαιρνε ο πατέρας μου το καπέλο και πήγαινε στον υπουργό να τους βγάλει (...)».

Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, Απόσπασμα από συνέντευξη στο Γιώργο Κορδομενίδη: («Εντευκτήριο», τχ 8, Οκτώβριος 1989)

«Ο Εθνικός Ύμνος στο Αμφιθέατρο»

«... Αξέχαστη θα μείνει στο μνημονικό μου η 28η Οκτωβρίου 1941 στο κατάμεστο από φοιτητές αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου μας. Είχαμε το μάθημα του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου και ο νεοδιορισθείς καθηγητής Γιώργος Τενεκίδης, παρουσιάστηκε στην έδρα του. Ήταν ένας νέος άντρας τριάντα δύο ετών που σου ενέπνεε εμπιστοσύνη. Αναφέρθηκε με σύντομα αλλά χαρισματικά λόγια στο ιστορικό της ημέρας εκείνης και, στη συνέχεια μας πρόσταξε να σηκωθούμε και να τραγουδήσουμε τον εθνικό μας ύμνο. Το τι επακολούθησε, πολύ δύσκολα μπορεί να περιγραφεί. Ένας ενθουσιασμός πρωτόγνωρος που πνιγόταν μέσα στη συγκίνηση και στις ζητωκραυγές (...)».

Κλ. Κύρου, Οπισθοδρομήσεις. Αναδρομή ζωής (2001)

Καθηγητές και φοιτητές μπροστά στην είσοδο του κεντρικού κτιρίου του Πανεπιστημίου («Εικόνες», 1956).

Μάνεσης και Μαρωνίτης σε «κατ' οίκον περιορισμό»

«...Την επόμενη της 21ης Απριλίου (1967) συναντηθήκαμε σ' ένα σπίτι μερικοί καθηγητές της Νομικής Σχολής: ο Ευρυγένης, ο Παπαντωνίου, ο Δεληγιάννης και εγώ και ανταλλάξαμε απόψεις για το τι πρέπει να γίνει.

Στην αρχή σκεφθήκαμε μήπως έπρεπε να γίνει μια κίνηση για υποβολή ομαδικών παραιτήσεων σαν ένα μέσο άσκησης πίεσης κατά του καθεστώτος. Πήραμε την επετηρίδα και προσπαθήσαμε να δούμε ποιους θα μπορούσαμε να πλησιάσουμε (...) Διαπιστώσαμε ότι με τα δεδομένα που υπήρχαν γιατί άλλοι ήταν έκτακτοι, άλλοι είχαν οικογενειακές υποχρεώσεις και για διάφορους άλλους λόγους δεν μαζευόμασταν πάνω από τριάντα που θα ήταν διατεθειμένοι να υποβάλουν παραίτηση. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι δεν θα 'ταν συμφέρουσα αυτή η προοπτική, γιατί έτσι θα δίναμε επιχειρήματα στη χούντα. (...) Καταλήξαμε να μείνουμε στη θέση μας, μη κάνοντας συμβιβασμούς και μη ενδίδοντας στο καθεστώς, προκαλώντας το εν ανάγκη να μας απολύσει αυτό αντί να φύγουμε μόνοι μας και να του δώσουμε έτσι την ευκαιρία να φέρει δικούς του ανθρώπους.

Στην πρώτη φάση δεν τόλμησε να εμφανισθεί κανείς υπουργός ούτε ο Παπαδόπουλος, για να μιλήσει στο Πανεπιστήμιο.

Μετά την δικτατορία εγώ δεν ανέβηκα στην έδρα. Αμέσως μετά το Πάσχα και μέχρις ότου λήξουν τα μαθήματα τέλος Μαΐου '67 δεν έκανα μάθημα. Απλά ανακοινώθηκε ότι οι παραδόσεις σταματάνε και οι υπόλοιπες ώρες θα καλυφθούν με φροντιστήρια.

Με την καινούργια πανεπιστημιακή χρονιά 1967-68 και πάλι δεν έκανα μάθημα, γιατί είχα σπάσει το πόδι μου. Ήδη όμως είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν φήμες για απολύσεις καθηγητών. Την επόμενη είχα μάθημα και σκέφθηκα ότι θα 'πρεπε να λεχθούν μερικά πράγματα κατά πρόσωπο της χούντας. Το ίδιο και χωρίς καμιά συνεννόηση έκανε και ο συνάδελφος Μαρωνίτης στην Φιλοσοφική Σχολή, αφήνοντας σαφείς υπαινιγμούς κατά της χούντας στο μάθημά του. (...)

Ύστερα από δύο μέρες τεθήκαμε και οι δύο υπό κατ' οίκον περιορισμό, μέχρις ότου ήρθε η αναγγελία της απόλυσης».

Αρ. Μάνεσης (Συνέντευξη στον Π. Παπασαραντόπουλο, «Θεσσαλονίκη» 3.12.1976)

«Θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία»

«Θυμάμαι τη συνεδρίαση της Σχολής στην οποία ο Μίμης Ευρυγένης και εγώ, νεαροί υφηγητές

κληθήκαμε για πρώτη φορά να συμμετάσχουμε ή μάλλον απλώς να παραστούμε, χωρίς δικαίωμα λόγου, καθισμένοι στην άκρη του μεγάλου τραπεζιού των συνεδριάσεων της Σχολής, σιωπηλοί, αιδήμονες και σεμνοπρεπείς. Και θεωρήθηκε τότε σαν μεγάλη ριζοσπαστική καινοτομία ή πρωτοβουλία του κοσμήτορα Π. Βάλληνδα να κληθούν και να παρακολουθήσουν δίπλα στους μεγαλόσχημους δασκάλους τους οι πρώην μαθητές τους και ήδη υπό εκκόλαψιν συνάδελφοί τους. (...)

Στο εναρκτήριο μάθημα που έκανα το 1962 στην μεγάλη αίθουσα τελετών με θέμα «Το Συνταγματικόν Δίκαιον ως τεχνική της Πολιτικής Ελευθερίας» άναψα φωτιές και όχι μόνο στις καρδιές των φοιτητών. (...) Τόνισα για πρώτη φορά κάτι που έκτοτε δεν κουράστηκα να επαναλαμβάνω: ότι η ελευθερία που αξίζει δεν είναι τόσο η ελευθερία των συμφωνούντων όσο η ελευθερία των διαφωνούντων. Φαίνεται όμως ότι είπα τότε σε ανύποπτο χρόνο «ύποπτα» πράγματα, κάτι που έκανε τον εισαγγελέα Παύλο Δελαπόρτα που παρακολουθούσε την ομιλία μου να στραφεί προς τον πατέρα μου που καθόταν δίπλα του και να του ψιθυρίσει: «Αν δεν του έχουν φάκελο στην Ασφάλεια, σίγουρα θα του φτιάξουν σήμερα». Φάκελος υπήρχε πράγματι και εμπλουτίσθηκε με νέα στοιχεία.

(...) Δεν θα 'ταν υπερβολή αν έλεγα ότι κορυφαία και πάντως συγκλονιστικότερη στιγμή της πανεπιστημιακής σταδιοδρομίας μου θεωρώ το τελευταίο μου μάθημα επί δικτατορίας, το οποίο τελείωσε με τον στίχο του Κάλβου «θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία».

Συνέβη μετά την απόλυσή μου από το Πανεπιστήμιο να συμπορευτώ με τον Μίμη Ευρυγένη αυτή τη φορά στον δρόμο της εξορίας: ένα πρωί του Αυγούστου του 1968 μέσα σ' ένα αυτοκίνητο της αστυνομίας με δύο φρουρούς εγώ σ' ένα άλλο αυτός επίσης με τους φρουρούς του, convoy έως τη Λαμία και ύστερα αυτός για το Καρπενήσι, εγώ για το Λιδωρίκι. (...)

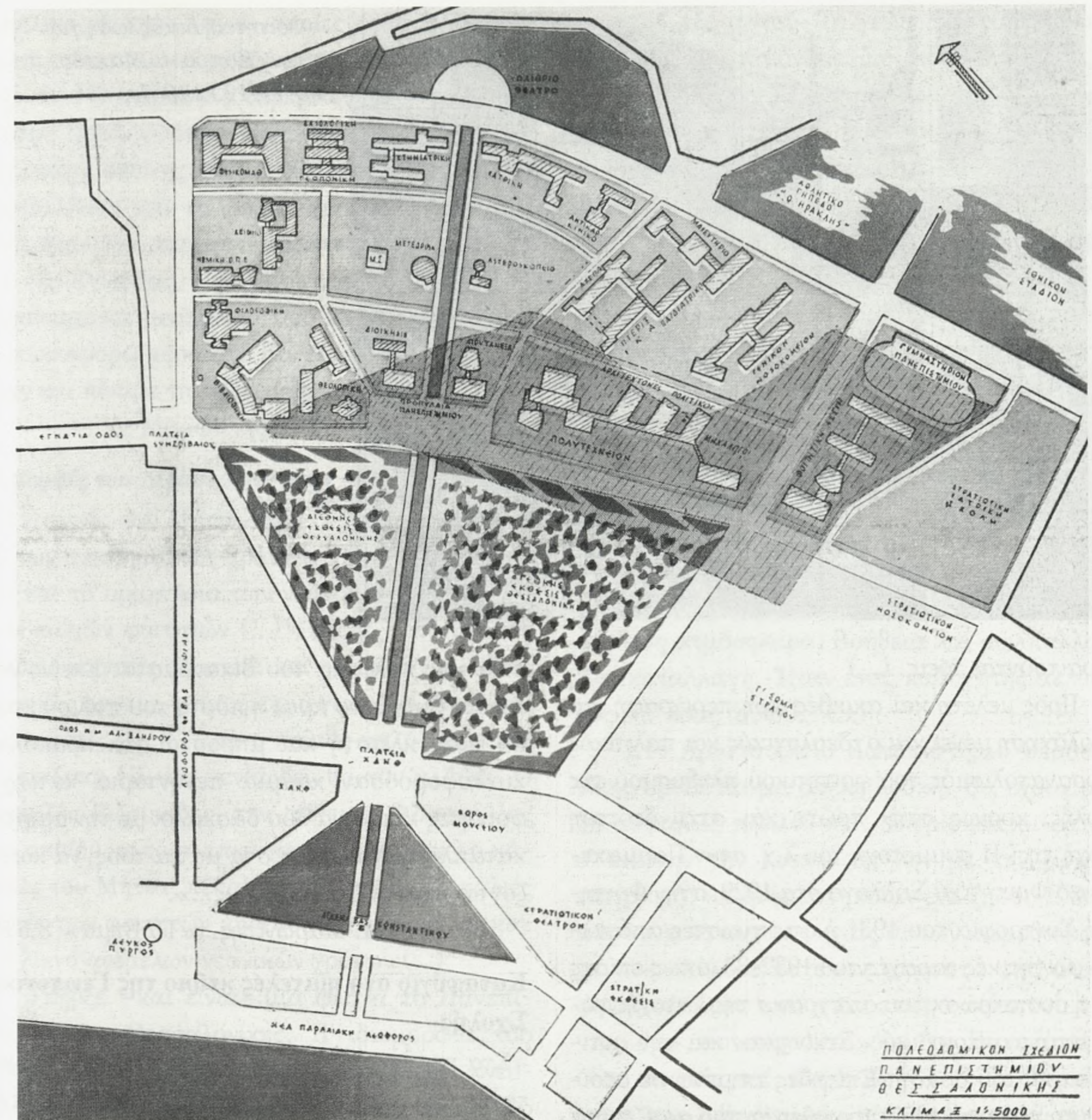
Όσον αφορά το σκεπτικό βάσει του οποίου η Χούντα αποφάσισε την εκτόπισή μου, αξίζει τον κόπο να αναφέρω μερικά αποσπάσματα από σχετικό απόρρητο έγγραφο του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως (Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας) της 15.10.1970 του οποίου έλαβα γνώση το 1988: «...Εις συνταχθέν παρ' αυτού εγχειρίδιον Συνταγματικού Δικαίου διατυπούνται αιχμαί κατά του βασιλικού θεσμού... Περιεβάλλετο από βοηθούς προσκείμενους εις την αριστεράν και εκ της εν γένει διαγωγής του εδημιούργει την πεποίθησιν ότι, καίτοι δεν διέκειτο συμπαθώς προς τον κομμουνισμόν, ενεφορείτο υπό αριστερών φρονημάτων. Κατά μήνα Ιανουάριον 1968 ομιλών από έδρας προς τους φοιτητάς [πρόκειται για το τελευταίο μάθημα] είπε: «Απευθύνομαι προς ελεύθερους Έλληνας πολίτας. (...) Σας καλώ να μη γίνετε ανδρείκελα αυτών που μας κυβερνούν σήμερα». (...) Είναι πολέμιος των Βασιλέων, της Εκκλησίας και της Πολιτείας... Ανεμίχθη εις την πολιτικήν μετά την παραίτησιν της κυβερνήσεως Γ. Παπανδρέου (1965), αρθρογραφώντας εις την εφημερίδα των Αθηνών «Βήμα» μετά καταφανούς οξύτητος... Υπήρξεν ο αρχηγός της ομάδος των αριστερών καθηγητών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Υπεστήριζε φοιτητάς αριστερούς... Μεταχειρίζετο προστατευτικώς, συνέχαιρε και ενεθάρρυνε τους φοιτητάς, οι οποίοι συμμετείχον εις τας οχλοκρατικάς συγκεντρώσεις. Η αριστεροποίησις του Συλλόγου των φοιτητών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης «Η Θέμις» οφείλεται εις την επίδρασίν του επί των φοιτητών. Τον Ιούνιον 1967 έδωσεν ως θέμα εξετάσεων φοιτητών: «Ατομικαί ελευθερίαι κατά το Σύνταγμα» προφανώς δια να προκληθώσι σχόλια εκ μέρους των φοιτητών εις βάρος της κυβερνήσεως...».

Αρ. Μάνεσης «Ευχαριστήρια αντιφώνηση» σε «Χαρμόσυνο Αρ. Μάνεση. Κράτος, Σύνταγμα και Δημοκρατία στο έργο του», (1994)

«...Το 1957 κάτι σαν φρέσκος άνεμος φύσηξε στη Νομική Σχολή»

«Όταν το 1957 ο Νικ. Πανταζόπουλος εκλέχτηκε καθηγητής της Ιστορίας του Ελληνικού Ρωμαϊκού Δικαίου, κάτι σαν φρέσκος άνεμος φύσηξε στη Νομική Σχολή. Ήταν νέος και ήταν προσηνής και φιλικός προς τους τότε επιστημονικούς βοηθούς της σχολής καθώς και προς τους φοιτητές.

Με την ανθρώπινη παρουσία του συνέβαλε στην άμβλυνση των ιεραρχικών σχέσεων τις

«Πολεοδομικόν σχέδιον» της υπό διαμόρφωση πανεπιστημιούπολης («Μακεδονία», 23.2.1958).

οποίες συντηρούσε το καθηγητικό «κατεστημένο» της εποχής. Αυστηρός και συστηματικός στο ερευνητικό και διδακτικό του έργο ο Ν. Πανταζόπουλος ήταν ταυτοχρόνως έντονα συναισθηματικός και υποστήριζε με πάθος τις επιστημονικές του θέσεις...».

Αρ. Μάνεσης (πρόλογος στο τιμητικό αφιέρωμα στον Ν. Πανταζόπουλο: «Δίκαιο, Ιστορία και Θεσμοί», 2000)

«Ο κεντρώος πολιτικός προσανατολισμός των καθηγητών»

«...Στην πρώτη και δεύτερή της φάση η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είχε στο διδακτικό προσωπικό όχι μόνο φιλελεύθερους βενιζελικούς αλλά και ομολογημένους μαρξιστές, οι οποίοι καθ' οδόν απολύθηκαν ή απομακρύνθηκαν. Μετά το 1947, ωστόσο, κυριαρχεί ο κεντρώος πολιτικός προσανατολισμός, με δείχτη του την εφημερίδα «Ελευθερία». Οι καιροί πάντως είναι εξαιρετικά δύσκολοι και μια ανάλογη πολιτική ομολογία των πανεπιστημιακών επισύρει την μήνιν της επίσημης πολιτείας. Απόδειξη ότι στα χρόνια της δικτατορίας απολύονται οκτώ καθηγητές και υφηγητές της Σχολής και

Φοιτητική διαδήλωση για την Κύπρο («Μακεδονία», 12.12.1957).

παραιτούνται τρεις. (...)

Προς μελέτη και ακριβέστερη περιγραφή και αξιολόγηση μένει και ο ιδεολογικός και πολιτικός προσανατολισμός του φοιτητικού πληθυσμού της Σχολής, κυρίως στην πρώτη και στην δεύτερη εποχή της. Η συμμετοχή του λ.χ. στον Παμμακεδονικό Φοιτητικό Σύλλογο στα 1929, στην Φοιτητική Συντροφιά του 1931 ή στις γνωστές από αλλού φοιτητικές ταραχές του 1932-33, όπως επίσης και η συσπείρωση του στα χρόνια της κατοχής γύρω από το περιοδικό «Ξεκίνημα» και την αντιστασιακή του δράση. Επίτηδες επιμένω σε στοιχεία πριν από το 1955, χρονολογία που αρχίζει πια να ανδρώνεται το φοιτητικό κίνημα και να δημιουργεί την πρόσφατη (δικτατορική και μεταδικτατορική) αγωνιστική του παράδοση».

Δ. Μαρωνίτης («Το Πανεπιστήμιο», 2, Φεβρ. 1985)

Εκείνο το «δυσοίωνο πρωί» στην κλειστή πόρτα του παλιού κτιρίου

«...Μου έρχεται στο νου η εικόνα του Πανεπιστημίου το πρωί της 21.4.67. Τους τελευταίους μήνες πριν από το στρατιωτικό πραξικόπημα όλοι είχαμε συνηθίσει σ' ένα πανεπιστημιακό περιβάλλον που βούιζε από τις κινήσεις και τις φωνές του πληθυσμού του, ο οποίος σε ατμόσφαιρα δημοκρατικής έξαρσης, διαφέντευε τα εκπαιδευτικά και πολιτικά του δικαιώματα. Εκείνο λοιπόν το δυσοίωνο πρωί η πόρτα του παλιού κτιρίου ήταν κλειστή και μπροστά στα προπύλαια κυκλοφορούσαν καμμιά πενηνταριά κάτωχροι φοιτητές και κάνα δύο δάσκαλοι με την αμήχανη κατάπληξη τυπωμένη στα μάτια τους, να κοιτάζονται άφωνοι μεταξύ τους...».

Δ. Μαρωνίτης, («Το Βήμα», 8.5.82)

Καταφύγιο στο ημιτελές κτίριο της Γεωπονικής Σχολής

«Στα χρόνια του Ιταλικού πολέμου και της κατοχής μολονότι άρχισαν να χτίζονται τα πανεπιστήμια, σ' αυτό τον χώρο είχαμε σκάψει εμείς παραπήγματα και χωνόμασταν κάτω για να φυλαχτούμε από τους βομβαρδισμούς. Υπήρχε μάλιστα το εξής αστείο: Είχε κρατηθεί ημιτελές το κτίριο της Γεωπονικής Σχολής –μονάχα ο σκελετός από μπετόν και μια τρύπα του ασανσέρ– και είχε από κάτω ένα δωμάτιο, αλλά λόγω του μπετόν νομίζαμε ότι υπήρχε μεγαλύτερη ασφάλεια απ' ότι στα παραπήγματα αυτά. Χωνόμασταν λοιπόν εκεί στους βομβαρδισμούς, σκεπτόμενοι ότι η κακοτυχία να πέσει η βόμβα στην τρύπα του ασανσέρ θα ήταν εξαιρετική. (...)

Ως φοιτητές τρέχαμε από εδώ και από εκεί σε κάποιες ταβερνούλες που ανακαλύπταμε κυρίως στη συνέχεια της παλιάς παραλίας, μετά το Βασιλικό Θέατρο και οι οποίες ήταν πολύ συμπαθητικές και εκεί το ρίχναμε στην κρασοκατάνυξη. (...) Θυμάμαι μια ταβέρνα ψηλά στην Αποστόλου Παύλου, όπου πηγαίναμε με φοιτηταριό της εποχής εκείνης και με τους ασφαλίτες να μας περιβάλλουν και να μας παρακολουθούν. Και μετά ήταν ένα περίεργο καφενείο και ουζάδικο επί της Εγνατίας, λίγο μετά την Καμάρα όπου πηγαίναμε τα μεσημέρια όσο ακόμα μπορούσα να κυκλοφορώ μέσα στο Πανεπιστήμιο, καθόμασταν και πίναμε τα ούζα μας...».

Δ. Μαρωνίτης, («Τα Νέα», 5.1.2001)

Οι μορφές των Διδασκάλων στην Αίθουσα Τελετών

«Ο καφενές του Μήττα ήταν (...) σαν την νεράιδα των ακαδημαϊκών χρόνων. Ήταν το καταφύγιο και το ορμητήριο των νεανικών καημών τόσων παλιών φοιτητών (...) Υπήρξε ο παλλαϊκός εκείνος καφενές το στέκι και η φωλιά για τόσες νεανικές παρέες, η παρηγοριά για τόσο γερασμένες καρδιές. (...) Τώρα ο παλιός καλός καφενές γκρεμίζεται. Η νέα γενιά δεν θα τον κλάψει. Ο Περικλής Βιζουκίδης, την αίθουσα διδασκαλίας του οποίου με τόση επιτυχία αντιμάχονταν ο καφενές του Μήττα, πέθανε από χρόνια. Οι παλιές γενιές των φοιτητών κηδεύουν ευλαβικά το παλιό λίκνο ανέμελων νεανικών χρόνων (...)

Υπήρξε –και είναι– μια φλόγα το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Η ιδιομορφία του έγκειται στο ομοούσιο των περισσοτέρων πνευματικών διδασκάλων με τους μαθητές τους. Εδώ οι πιο πολλοί καθηγητές δεν ήσαν «καθηγηταί» με την κουμπωμένη έννοια του όρου. Ήσαν οδηγοί και συμμαχηταί. Και δεν εδίσταζαν να τραβούν προς τους νέους ορίζοντες, κρατώντας την πνευματική πρωτοπορία της χώρας στη φιλοσοφία και στα μαθηματικά, στη γλώσσα και στην οικονομία, στη νομική και στην ιστορία.

Μπαρούτι (στα χρόνια '54-'59) οι φοιτητικές ενώσεις. Σε μια υπόγα με τρεις σκεπασμένες καρέκλες τα «γραφεία» να στάζουν υγρασία. Και οι διεκδικήσεις καυτές να τις αρπάζουμε με το τσιγκέλι στα πεζοδρόμια. Τριακόσια, για παράδειγμα, τα «πάσα» ελευθέρας κυκλοφορίας στα λεωφορεία του Ο.Α.Σ.Θ. (...) Τριανταπεντάρια πληρώναμε για κάθε εμφάνιση ενώπιον του καθηγητού-εξεταστού. Το γάλα σε σκόνη από την «Ούνρα» το παίρναμε, το κουβαλούσαμε, το βράζαμε και το μοιράζαμε οι ίδιοι. Πανάκριβα τα συγγράμματα και όποιος τα' χε καλά με τον Θύμιο, τον βιβλιοθηκάριο μιας μοναδικής «μίνι-βιβλιοθήκης» μπορούσε να ελπίζει σε μια καρέκλα για μελέτη – και σ' ένα δανεικό βιβλίο πιθανόν. Αλλά η αντάρα να βράζη πάντοτε, βοερή μέσα στα κυλικεία. Θα νόμιζε κανείς πως πρώτο-πρώτο θέμα ήσαν οι «κατακτήσεις». Αμ δε. Πρώτα η Κύπρος. Διαδηλώσεις, κτυπήματα, πάθος και οι σημαίες ψηλά. Τότε ήρθε ο καθηγητής Αλέξανδρος Συμεωνίδης. Ήρεμος άνθρωπος χαμογελαστός. Κάλεσε ένα βράδυ την τριανδρία των αδιάλλακτων στο σπίτι του στην οδό Αριστοτέλους. (...) Πολύ αργότερα νοιώσαμε πως ο Συμεωνίδης είχε φέρει κάτι άλλο σ' εκείνη την ατίθαση ατμόσφαιρα. Βοήθεια και συνδιαλλαγή. Και καταλλαγή. Ήταν ένας καθηγητής αλλιώτικος απ' τους άλλους. (...)

Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ορθούται μα στήλη λευκή. Θα έχουν σταθή ασφαλώς πολλοί νέοι απερίσκεπτοι-εμπρός σ' εκείνην την λευκήν στήλην με την αρχαϊκή επιγραφή: «Ακμής εστηκυΐαν επί ξηρού Ελλάδα πάσαν, ταις αυτών ψυχαίς αυτών κείμεθα ρυσάμενοι». Άλλοτε έστεκαν μπροστά της όλοι οι φοιτηταί. Διότι εκεί στον σκιερό κήπο του «Κεντρικού», συνεποσούτο όλο το Πανεπιστήμιο, όλοι οι φοιτηταί, όλη η ζωή. (...) Σε θλιμμένες ώρες του φθινοπώρου και σε λαμπρά εωθινά του Απριλίου το φως έσταζε απ' τα θεόρατα πεύκα στους ώμους των νέων. Ερωτευμένοι εκεί στον κήπο όλοι οι νέοι, στους κοίλους πάγκους. Ερωτευμένοι με μια νέα, ή με μιαν ιδέα, ερωτευμένοι με το Πανεπιστήμιο, με την ζωή. (...) Είναι ο Κυριάκος Μάτσης, ο Κύπριος Σαλονικιός που είναι πλέον ένα μνημείο, μια προτομή στο κατώφλι των «νέων κτιρίων» στη Γεωπονική Σχολή. (...)

Αχνοί και ωραίοι ψηλά από τα κάδρα τους εφαίνοντο κάπως να χαμογελούν οι απελθόντες Δάσκαλοι στην Αίθουσα των Τελετών. Εορτή των Ελληνικών Γραμμάτων χθες και η μνήμη φτερούγιζε, μαζί με τις σκιές, εκεί στο σεβάσμιο Τέμενος των Μουσών καθώς απ' τα ορθά παράθυρα

το χειμωνιάτικο φως εγλιστρούσε προς τα πρόσωπα και έσβηνε τις καθημερινότητες. Μπροστά στα μαύρα μάρμαρα οι νέοι Συγκλητικοί περιβεβλημένοι με την τήβεννο και τα χρυσά διάσημα, με τα χρώματα των Σχολών και ανάλογην ηρεμίαν. Νέα σοδειά καθηγητών οι πιο πολλοί. Και οι πιο παλαιοί, ομότιμοι και σιωπηλοί, ζερβά. Στους τοίχους συγκρατημένοι με λάδι και με τέμπερα, οι απελθόντες. Τρεις κύκλοι Διδασκάλων (...) ο Γεώργιος Βαλληνδας γελαστός να επαναλαμβάνη τις αλήθειες της επιστήμης: «Το Δίκαιον είναι ρυθμός. Το Δίκαιον είναι τάξις. Το Δίκαιον είναι αρμονία». (...) Ένας πελαγωμένος Δερτιλής και ο Ελευθερόπουλος απόκοσμος με ανεμίζουσα χαίτη. Ο Μισυρλόγλου ευλαβής και άλλοι περνούσαν ανάμεσά μας. Αθόρυβοι με την ρωμαϊκήν προπομπήν του Στίλπωνος Κυριακίδη και ενός ατάραχου Βιζουκίδη. Μορφές που έρχονται καμμιά φορά και στοιχειώνουν το Πανεπιστήμιο εκεί στο κλίμα το δικό τους – στην μεγάλη Αίθουσα των Τελετών. (...)».

Ν. Μέρτζος, «Εγκώμια Θεσσαλονίκης» (1998)

«΄Ερανος για το κτίριο του Χημείου...»

«...Ως ένδειξη του ιερού ζήλου με τον οποίον αναλήφθηκε το έργο της Πανεπιστημιουπόλεως θα αναφέρω ότι το πρώτο κεφάλαιο για την ανέγερση του κτιρίου του Χημείου σχηματίσθηκε με την πρωτοβουλία του τότε πρυτάνεως Ν. Εμπειρίκου από έναν έρανο στον οποίο συνεισέφεραν με προθυμία οι καθηγητές του Πανεπιστημίου και πολλοί ιδιώτες από τη Θεσσαλονίκη και απ' όλη την Ελλάδα και ιδιαίτερα από την Άνδρο (γενέτειρα του Εμπειρίκου). (...) Τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής είχαν επιτάξει το κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου και η Διοίκησή του και οι Σχολές είχαν αναγκασθεί να αναζητήσουν στέγη στις αίθουσες της Ευξείνου Λέσχης, στα δωμάτια του Ασύλου του Παιδιού ή σε διάφορες άλλες ιδιωτικές οικίες. (...) Καθηγητές και φοιτητές οργάνωναν συσσίτια και δεν δίστασαν να υποβληθούν σε μεγάλους κινδύνους, σε προσωπικές διώξεις, σε αφάνταστες ταλαιπωρίες για να συντηρήσουν το ελεύθερο φρόνημα και να κρατήσουν αναμμένη τη φλόγα της παιδείας και του Έθνους. (...) Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα μετά την ίδρυση της Ιατρικής Σχολής μπόρεσαν να εφοδιασθούν με τα απαραίτητα έπιπλα, όργανα και λοιπά ερευνητικά μέσα, χάρις στις ενέργειες και πρωτοβουλίες των αρμοδίων καθηγητών, αλλά και χάρη στη συνδρομή που προσέφεραν πρόθυμα τόσο ο ιατρικός κόσμος όσο και ο απλός λαός της Θεσσαλονίκης (...)».

Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, «Η προσφορά του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στην παιδεία και τον νεοελληνικό πολιτισμό» [Ελληνο-βελγική Επιθεώρησις-Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1976].

Ο φοιτητικός σύλλογος «Ροτόντα»

«Το '60 ήμουν ήδη φοιτητής πρωτοετής στη Νομική. Στη Σχολή πήγα αρνητικά. Η παρέα μου όλη απ' το Ανατόλια, πέρα απ' τον Ζουράρι, πήγαινε Ο.Π.Ε. και εγώ το θεωρούσα ότι ήταν φτηνιάρικο αυτό. Ήθελα να κάνω κάτι πιο σοβαρό. (...) Το πιο πλατύ που σου δίνει τις πιο πλατιές γνώσεις, είναι η Νομική. Έτσι πήγα στη Νομική. Αλλά ενώ ήμουν πολύ καλός μαθητής, ήμουν κακός φοιτητής. Δεν μ' άρεζε η Νομική. Πήγα το '59 στο Πανεπιστήμιο, τελείωσα το '65, πήρα πτυχίο στα Ιουλιανά. Αλλά εν τω μεταξύ είχαν προηγηθεί βέβαια εκείνα τα 4-5 φοιτητικά μου χρόνια που ήταν τα χρόνια της ένταξής στη Νεολαία Λαμπράκη. Μπήκα στο Πανεπιστήμιο πρώτος. (...) Μετά όμως δεν πατούσα. (...) Ο μόνος που άξιζε τότε ήταν ο Μάνεσης (...) Οι άλλοι ήταν όλοι άνθρωποι άκρως συντηρητικοί. (...) Είχαμε φτιάξει έναν φοιτητικό σύλλογο πολιτιστικό με τα λίγα μας μέσα. Τον Φοιτητικό Πολιτιστικό Σύλλογο «Ροτόντα». Ο Τ. Κουλάνδρου, ο Μ. Τριχούκης, ο Μπ. Καλλιπολίτης και διάφοροι άλλοι. (...) Φτιάξαμε τον σύλλογο σ' ένα υπογειάκι της οδού Πολωνίας (Α. Σβώλου), όπου δίναμε διαλέξεις μια φορά την εβδομάδα. Εγώ μίλησα με θέμα: «Προβλήματα της επανάστασης του '21». (...)».

Κ. Μοσκώφ «Στα όρια του έρωτα και της Ιστορίας», (1997)

Το περιοδικό «Φοιτητικά Γράμματα»

«...Θυμάμαι ότι τον Οκτώβριο του '50 όταν ήταν να ξαναπάω στο πανεπιστήμιο έγινε μια μεγάλη απεργία με αφορμή μια μεγάλη αύξηση των διδάκτρων. Την θυμάμαι αυτήν την απεργία στο θέατρο του Λευκού Πύργου. (...) Πήγαμε στο Πανεπιστήμιο και ο συχωρεμένος ο καθηγητής Κυριακίδης ενώ περιμέναμε στη σειρά να πληρώσουμε τα δίδακτρα, μας τράβηξε ένα φιλιππικό εκεί, «δεν ντρέπεστε που κάνετε απεργία» και άλλα παρόμοια. (...) Όταν πήγα στο Πανεπιστήμιο είδα ότι μαζί μου φοιτούσαν παιδιά τα οποία είχα δει ότι είχαν συλληφθεί με την ΕΠΟΝ τότε το '48, είχαν περάσει από δίκες, μερικοί είχαν φάει δις εις θάνατον. Και ήταν όλοι μες στο πανεπιστήμιο. Δηλαδή αυτοί είχαν πάρει χαρτί κοινωνικών φρονημάτων. Εγώ δεν μπορούσα να το πάρω. Ήταν προϋπόθεση για να εγγραφείς στο πανεπιστήμιο. Εάν δεν πήγαινε το χαρτί κοινωνικών φρονημάτων, δεν ήσουν φοιτητής.

(...) Με κάποιους φίλους, τον Κίμωνα τον Οικονόμου, μαζί ήταν και ο Ντίνος Χριστιανόπουλος βγάζαμε και το φοιτητικό περιοδικό «Τα Φοιτητικά Γράμματα».

Θυμάμαι, έγραψε στο περιοδικό η Μαρία η Καραγιάννη ποιήτρια σήμερα, η Φανή Μέλφου και μετά Βαλτή και άλλες κοπέλες. Ήταν μια κοπέλα που έκανε μια ραδιοφωνική εκπομπή, Σούζυ την λέγανε η οποία έγραφε τακτικά. Και άλλες. Υπήρχε μόνιμη συντακτική επιτροπή η οποία με τον καιρό άλλαζε, διότι κάποιος έφευγε, κάποιος έρχονταν, κάποιος έπαιρνε το πτυχίο, καινούργιοι φοιτητές μπαίναν μέσα στην επιτροπή. Εγώ ήμουνα σχεδόν όλα τα χρόνια στην συντακτική επιτροπή, μια χρονιά και αρχισυντάκτης. (...) Το περιοδικό τυπωνόταν πάρα πολύ καλαίσθητα στου Νικολαΐδη το τυπογραφείο. Ήταν πολύ ωραίο περιοδικό με ευρύτητα ενδιαφερόντων, με κάποιους προσανατολισμούς προς την Ευρώπη. Γιατί τότε άρχιζε η συζήτηση της Ενωμένης Ευρώπης. Δηλαδή το '55 περίπου. Το περιοδικό πρέπει να βγήκε το '55. Και βέβαια ήταν ένα περιοδικό το οποίο όλοι το πρόσεχαν. Τελικά πήρε ένα χαρακτήρα δεξιό, θα έλεγα. Θυμάμαι ότι κάποιοι φοιτητές, μερικοί είναι και καθηγητές πανεπιστημίου σήμερα, ήρθαν και έγραψαν στα «Φοιτητικά Γράμματα» και όπως μάθαμε υπήρχε μια γραμμή πως, αν γράψεις στα «Φοιτητικά Γράμματα», αποχαρακτηρίζεσαι. Δηλαδή παίρνεις ευκολότερα το χαρτί κοινωνικών φρονημάτων. (...) Στο Πανεπιστήμιο υπήρχαν πολλοί αριστεροί φοιτητές και φοιτήτριες, οι οποίοι όμως μιλούσανε ψιθυριστά, πρέπει να πω. Λέγανε τότε ότι αρκετοί από τους κλητήρες του Πανεπιστημίου ήταν άνθρωποι που τα λόγια σου, αν δεν τα πρόσεχες, μπορεί να περπατούσανε αλλού. Λέγαν πολλά τότε. Φυσικά υπήρχαν και δημοκρατικοί καθηγητές, γνωστών δημοκρατικών φρονημάτων, οι οποίοι ζούσανε μέσα σ' αυτό το κλίμα, ελπίζοντας κάποια ώρα ν' αλλάξει».

Ν. Μπακόλας, «Ατέλειωτη Ιστορία», (1997)

1959: Τα κτίρια «φυτρώνουν». Από αριστερά, τα κτίρια της Φυσικομαθηματικής, του Χημείου, της Γεωπονοδασολογικής, του Μετερεωσκοπείου και του Αστεροσκοπείου (αρχείο Ε. Χεκίμογλου).

Στο Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο (πρώην γήπεδο «Ηρακλή»).

Το ραδιοφωνικό «φοιτητικό τέταρτο»

«Μίλησε ο Αλέξανδρος στο ραδιόφωνο, στα πλαίσια του φοιτητικού τετάρτου, από τον κρατικό ραδιοφωνικό σταθμό Θεσσαλονίκης μαζί μ' άλλους πρωτοετείς φοιτητές και είπαν όλοι περίπου τα ίδια. Ότι χαιρόντουσαν πολύ που πέτυχαν στο πανεπιστήμιο και ότι θα φροντίσουν να γίνουν καλοί φοιτητές. (...) Ποιος ξέρει αν η πόλη θα μπορούσε να εξελιχθεί για το γεγονός ότι πάνω στο εβραϊκό νεκροταφείο που κατέστρεψαν οι Γερμανοί στην κατοχή ανέπτυξε την πανεπιστημιούπολη. (...) Τις περισσότερες κοπέλες, σχεδόν μόνον κοπέλες, συγκέντρωνε το Ινστιτούτο Γαλλικής γλώσσας και φιλολογίας, που θεωρούνταν η πιο όμορφη σχολή, «ένα μπουκέτο λουλούδια». (...) Γι' αυτό οι αίθουσες διδασκαλίας της σχολής φιλοξενούσαν πολλούς επισκέπτες φοιτητές (...) Αντίπραξη στο γαλλικό ινστιτούτο ήταν τ' αγγλικό που κι' αυτό είχε πολλά και ωραία κορίτσια, αλλά ποτέ δεν μπόρεσε να πάρει τα πρωτεία. (...) Πάντως τα κορίτσια των δύο ινστιτούτων έδιναν χρώμα στους πανεπιστημιακούς χώρους και κυρίως στο παλιό κεντρικό κτίριο που φιλοξενούσε σχεδόν όλες τις σχολές. (...) Το τέμενος των μουσών, όπως έλεγαν το πανεπιστήμιο ήταν ουσιαστικά το παλιό κτίριο που και σήμερα χρησιμοποιείται. (...)

Η συμμετοχή στις εκδρομές του πανεπιστημιακού γυμναστηρίου, στις εξορμήσεις στ' ακριτικά φυλάκια και στις παρελάσεις, πριμοδοτούσαν με πολλές παρουσίες και συνήθως εξασφάλιζαν όχι βέβαια την φαρδιά πλατιά υπογραφή του κ. διευθυντή του γυμναστηρίου αλλά την μικρή πλην θαυματουργή μονογραφή που μαζί με τις τριάντα δραχμές που κατέβαλε για εξέταστρα σε κάθε μάθημα του επέτρεπαν να πάρει μέρος στις εξετάσεις.

Αυτό που βαρύγδουπα είχε βαπτιστεί πανεπιστημιακό γυμναστήριο δεν ήταν τίποτε άλλο από μια αλάνα που σήκωνε σύννεφο την σκόνη, μόλις έκαναν οι γυμναζόμενοι λίγους βηματισμούς. Οι διαδικασίες ήταν απλές. Κρεμούσαν οι φοιτητές στο συρματόπλεγμα το παλιό το σακάκι και έτσι ντυμένοι με το μακρύ παντελόνι, το πουλόβερ και τη γραβάτα έμπαιναν στην γραμμή κι' έκαναν τις ασκήσεις που υποδείκνυε ο γυμναστής. Οι γυμναζόμενοι ήταν αμέτρητοι και στο τέλος της ώρας και μέσα στο χάος που βασίλευε κατέφθαναν κι' άλλοι πολλοί και όλοι μαζί έτρεχαν να παραδώσουν στον γυμναστή το χαρτάκι με το ονοματεπώνυμό τους, τη σχολή και το έτος φοίτησης που αποτελούσε την παρουσία...(...). Σιγά σιγά άρχισαν να καθιερώνονται οι ετήσιοι χοροί των φοιτητικών συλλόγων των σχολών καθώς και φοιτητικών ομάδων που τα μέλη τους κατάγονταν από το ίδιο γεωγραφικό διαμέρισμα.

(...) Εκδηλώθηκε έτσι η αγάπη της πόλης για το πανεπιστήμιο και τους φοιτητές με την προσφορά δώρων για τους χορούς και τις λαχειοφόρες αγορές. Επιχειρήσεις μικρές και μεγάλες (...) πρόσφεραν πολλά και χρήσιμα δώρα μ' αγάπη και κέφι και όχι από υποχρέωση. Και έτσι ο φοιτητόκοσμος ήρθε σε μεγαλύτερη επαφή με την κοινωνία της πόλης. (...) Η σπουδαιότερη φοιτητική δραστηριότητα εκείνης της εποχής ήταν η υποστήριξη του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του Κυπριακού λαού (...) Σε μια από τις πολλές διαδηλώσεις για το κυπριακό (...) η αστυνομία κυνηγούσε τους φοιτητές στο κέντρο της πόλης όπου είχαν σκορπιστεί. Και δυναμικό κομμάτι της διαδήλωσης καταδιώχθηκε ως την πλατεία της Χ.Α.Ν.Θ. όπου έπεσε πολύ ξύλο. (...) Μερικοί φανατικοί του διαβάσματος απομονώνονταν στους άδειους διαδρόμους της Γεωπονοδασολογικής σχολής και τα σώματα του καλοριφέρ χρησίμευαν για αναλόγια. Η δανειστική βιβλιοθήκη που δάνειζε στους φοιτητές για επί τόπου μελέτη όλα τα διδασκόμενα συγγράμματα ήταν κι' ένα μεγάλο αναγνωστήριο, αλλά αχανές και θορυβώδες. (...) Τα σπουδαστήρια των σχολών ήταν τα ιερά τεμένη της μελέτης εκείνων που μπορούσαν να αντέξουν τη νεκρική σιγή και την απομόνωση. (...) Όταν ο Αλέξανδρος ήθελε να κάνει σωστή δουλειά πήγαινε στο οικονομικό σπουδαστήριο και ξεκινώντας το διάβασμα απ' το πρωί τελείωνε αργά το βράδυ, όταν ο βοηθός κλειδοκράτορας κλείδωνε την πόρτα. (...) Τότε ήταν που ο Αλέξανδρος ανέλαβε την επιμέλεια του «φοιτητικού τετάρτου» και με την βοήθεια μελών της παρέας κι άλλων φίλων οργάνωσε μια καλή ενημερωτική εκπομπή μ' ιδιαίτερη έμφαση στα καλλιτεχνικά θέματα και με πληροφόρηση που ενδιέφερε τον φοιτητικό κόσμο»

Π. Μποκοβός, «Η Θεσσαλονίκη του Αλέξανδρου» (2000)

Θρανία και μαυροπίνακες για την Θεολογική Σχολή

«...Η Θεολογική Σχολή μη έχουσα τότε αιθούσας διδασκαλίας εφιλοξενείτο υπό των άλλων Σχολών εις το παλαιόν κτίριον του Πανεπιστημίου. Αποφάσει της Συγκλήτου και του τότε Πρυτάνεως Ι. Βογιατζίδου επετύχομεν να δοθώσι δύο μικραί αίθουσαι εις το Σάντειον Οίκημα και εν δωμάτιον εις την Θεολογικήν Σχολήν, εις δε τον γράφοντα επετράπη και να εγκαταστήση την κλίνην του, λόγω ανυπερβλήτου δυσχερείας ανευρέσεως δωματίου και δια λόγους οικονομικούς!

Πόσην χαράν ησθάνθην όταν τη βοηθεία του φίλου συναδέλφου Βασ. Κυριαζοπούλου επέτυχον να συμφωνήσω μετά ξυλουργού δια την κατασκευήν θρανίων και δύο μαυροπινάκων ως και τινων καθισμάτων και δυο εδρών!

Ήμην δε υπερήφανος όταν μετέβην να παραλάβω ταύτα από το τέρμα της θέσεως Ντεπό και να μεταφέρω σύρων ο ίδιος το πρόχειρον καροτσάκι με την βοήθειαν φοιτητών! Και ταύτα ελλείψει εργατικών χειρών, λόγω της φοβεράς εχθρικής κατοχής! Αγωνιζόμενοι και ασθμαίνοντες ηδυνήθημεν να στερεώσωμεν την Σχολήν και να ελκύσωμεν τους πρώτους 72 φοιτητάς. Αλλά χωρίς θεολογικά επιστημονικά συγγράμματα, χωρίς ειδικά επιστημονικά θεολογικά περιοδικά, χωρίς Σπουδαστήρια, χωρίς Γραφεία, χωρίς καθίσματα κατά τας συνεδρίας των μελών της Σχολής, χωρίς γραμματείς, βοηθούς ή επιμελητάς περιοριζόμεθα να συνερχώμεθα εις τον στενόν χώρον-διάδρομον δια να σκεπτώμεθα και να αποφασίζωμεν περί των πρακτέων και της οργανώσεως της Σχολής. Οφείλω να εξάρω την μεγάλην βοήθειαν και συμπαράστασιν πάντων των επί της εποχής μου πρυτάνεων Καββάδα, Κυριακίδου, Βογιατζίδου, Φραγκίστα, Πυλαρινού, Δεληγιάννη, Παξινού κ.ά. προς παροχήν των αναγκαίων διευκολύνσεων και των χρηματικών πιστώσεων διά την εκ των ενόντων λειτουργίαν της Σχολής.

Η Γεωπονοδασολογική Σχολή προσέφερεν εκ του κτήματος του Περτουλίου τα ξύλα δια την θέρμανσιν και το καθημερινόν γάλα!

Η Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη, η σχετικώς καλά οργανωμένη υπό του τότε διευθυντού Φορμόζη και με αντιπρόσωπον του Πανεπιστημίου τον υποφαινόμενον όπως και αι αίθουσαι Σπουδαστηρίων φίλων συναδέλφων, απετέλουν τα εντευκτήρια ένθα συναντώμεθα και αντηλλάσομεν γνώμας, ανέκδοτα και ποικίλα ευφυολογήματα».

Σ Ε.Κ.

ΖΕΛΟΣ
Ν ΤΩΝ
ΡΕΟΥ

Ἡ Κυβέρνησις ὀφείλε
νά προσέξῃ ἰδιαιτέρως
τήν Βόρειον Ἑλλάδα

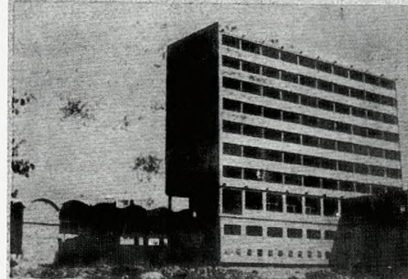
Τώρα εἶναι πλέον καιρός νά γίνῃ
ἡ Θεσσαλονίκη σωστή πόλις

Ἡ χθεσινὴ ἐπιθεώρησις
τῶν ἐκτελουμένων ἔργων
ὑπὸ τοῦ κ. Α. Θεοδοσιάδη

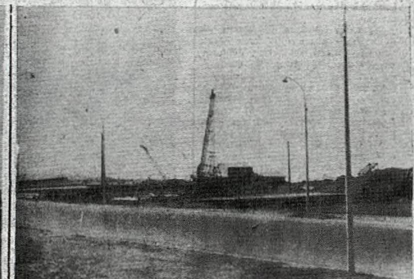
ΕΝΘΟΥΣΙΩΔΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ κ. ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΥ

ΠΟΙΑΙ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΕΙΣ ΕΧΟΥΝ ΣΗΜΕΙΩΘΗ

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΣΤΑΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΙΝ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙ ΝΤΕ ΣΠΟΡ-ΚΑΘΙΖΗΣΙΣ ΕΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ ΚΤΙΡΙΟΝ

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς, ἐσταμάτησαν ἀπό μηνῶν. Διατί; Κυκλοφοροῦν διάφοροι φῆμαι. Ἀνεξαρτήτως ὅλων αὐτῶν, προέχει ἡ ἀποπεράτωσίς της.

Εἰς τό σημεῖον τοῦτο εὑρίσκεται ἡ ἀνέγερσις τοῦ μεγάλου τουριστικοῦ ξενοδοχείου τῆς παραλιακῆς λεωφόρου. Ἡ ταχεία ἀνέγερσίς του θά συμβάλῃ κατά μέγα μέρος εἰς τήν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ.

Επιθεώρηση εκτελουμένων έργων («Δράσις», 13.11.1961).

Κ. Μπόνης, (Καθηγητής Θεολογικής) [Ελληνοβελγική Επιθεώρησις-Αφιέρωμα στη 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1976)]

Καφέ «Ντορέ» και καφέ «Τραμπούκ»

«Το 1956 το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης είχε 7.000 φοιτητές, έχοντας δημιουργήσει μια δική του ζωή και δικό του χρώμα στην περιοχή: Οι φοιτητές της επαρχίας, που ήταν οι περισσότεροι, νοίκιαζαν δωμάτια στις κοντινές συνοικίες. Οι πιο «εύποροι» σε σπίτια ανάμεσα στην Εγνατία και την Αγ. Δημητρίου και πιο πάνω στη Κασσάνδρου, στις 40 Εκκλησιές, Ευαγγελίστρια και στο «κέντρο» σε παλιές πολυκατοικίες. Πληρώναμε δίδακτρα, εξέταστρα, ολόκληρο εισιτήριο στις αστικές συγκοινωνίες και αγοράζαμε τα συγγράμματα των καθηγητών.

Στην οδό Εθνικής Αμύνης και στις καθέτους της υπήρχαν φοιτητικά εστιατόρια, καφενεία, βιβλιοπωλεία. Η Φοιτητική Λέσχη στεγαζόταν σ' ένα άθλιο κτίριο της οδού Εθνικής Αμύνης στο ημιυπόγειο της οποίας είχε παραχωρηθεί ένα δωμάτιο για να στεγαστεί η Φοιτητική Ένωση, η συνδικαλιστική μας οργάνωση.

Οι έντονα πολιτικοποιημένοι και κυριολεκτικά παθιασμένοι συζητητές από τους φοιτητές έφτιαξαν την δική του βουλή στο «καφέ Ντορέ» της πλατείας Λευκού Πύργου που διανυκτέρευε. (...) Εδώ ζυμώθηκε κατά το σημαντικότερο μέρος του το φοιτητικό κίνημα της Θεσσαλονίκης με ολονύκτιες συζητήσεις, αναλύσεις και όνειρα αλλά και με φακελώματα από τους παρακολουθούντες τις ανοιχτές συνεδριάσεις μας ανθρώπους της Ασφάλειας. (...) Στο «καφέ Ντορέ» είχαν δημιουργηθεί τόσο στενοί και ακατάλυτοι δεσμοί που όταν οι ακροδεξιοί με την ίδρυση της ΕΚΟΦ έκαναν δικό τους καφενείο που αμέσως το είπαμε «καφέ Τραμπούκ», οι δεξιοί της δικής μας παρέας δεν τους ακολούθησαν...»

Β. Νέτας «Ανένδοτος, καφέ Ντορέ και 1-1-4» («Ελευθεροτυπία», 9.3.1982)

Ο καθηγητής που «έσωσε» την «τιμή» του Πανεπιστημίου

«... Ακούγαμε για τον Αβροτέλη Ελευθερόπουλο πως ήταν καθηγητής της κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης στις αρχές του αιώνα και από εκεί τον έφεραν στη Θεσσαλονίκη. Έλεγαν ότι στη Ζυρίχη είχε ακροατή στα μαθήματά του τον Λένιν και άλλους έπειτα κορυφαίους της Οκτωβριανής Επανάστασης, όπως και τον πρίγκιπα Γεώργιο, αργότερα βασιλιά της Ελλάδας. Παλιοί δικηγόροι της Θεσσαλονίκης είχαν συγκρατήσει επιγράμματα από την διδασκαλία του Ελευθερόπουλου όπως «ο άνθρωπος πρέπει να αποκτήσει αξίαν ανθρώπου». Περιέγραφαν ακόμη μια αποφασιστική παρέμβασή του υπέρ των φοιτητών σε μια διαδήλωση εναντίον της οποίας επετέθη έφιππος χωροφυλακή για να τη διαλύσει, τραυματίζοντας και τον ίδιο. Οργισμένος ο Ελευθερόπουλος και καθώς οι φοιτητές τον προέτρεπαν να διαμαρτυρηθεί, φώναξε δείχνοντας τον επικεφαλής αξιωματικό: «Άλογα επί αλόγων! Πού να διαμαρτυρηθώ;». Ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος, κατά κόσμον Φιλόλαος Σέλμπες είχε αλλάξει το όνομά του, όταν πάμπτωχος έφυγε από την Κωνσταντινούπολη. (...) Η πλειοψηφία των καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εξέλεξε τον Αβρ. Ελευθερόπουλο, πρύτανη για το ακαδημαϊκό έτος 1937-38, προφανώς λόγω απροθυμίας άλλων που δεν ήθελαν να έχουν μπλεξίματα με την δικτατορία Μεταξά. (...) Πρύτανης το 1937 ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος έπρεπε να εκφωνήσει κατά τα καθιερωμένα τον πανηγυρικό της ημέρας στις 26 Οκτωβρίου που γιόρταζε η Θεσσαλονίκη την απελευθέρωσή της, παρουσία του βασιλιά Γεωργίου του Β'. (...) Την παραμονή το βράδυ ο υπουργός-γενικός διοικητής Μακεδονίας, ο διαβόητος Γεώργιος Κυρίμης, έστειλε άνθρωπό του στον πρύτανη και του ζήτησε τον λόγο για να τον διαβάσει. Ο Ελευθερόπουλος έδωσε ένα αντίγραφο. Την άλλη μέρα το πρωί του το επέστρεψαν «διορθωμένο»! Ο Κυρίμης τον λογόκρινε! Έσβησε ό,τι δεν του άρεσε και πρόσθεσε τα δικά του. (...)

Σε μια κατάμεστη αίθουσα τελετών –στην πρώτη σειρά ο Γεώργιος πίσω η ακολουθία του, υπουργοί-και ο Κυρίμης– πρεσβευτές, πρόξενοι, οι αρχές της πόλεως, καθηγητές και άλλοι,- ο Ελευθερόπουλος ανέβηκε στο βήμα και είπε:

-Μεγαλειότατε, έχω εις χείρας μου δύο λόγους. Έναν του κυρίου Κυρίμη και έναν ιδικό μου. Ποιόν θέλετε να σας αναγνώσω;

Αμήχανος για λίγο ο Γεώργιος απάντησε:

-Μα φυσικά τον ιδικόν σας.

Άφησε παράμερα το λογοκριμένο αντίγραφο ο Ελευθερόπουλος και άρχισε να διαβάζει τον πανηγυρικό του. Όταν ανέφερε το όνομα του Βενιζέλου, εκφράζοντας την εθνική ευγνωμοσύνη για τη βαλκανική πολιτική του, ένας στρατηγός από το ακροατήριο φώναξε: «το κτήνος»!

Ο Γεώργιος ιδιαιτέρως του είπε πως καλά έκανε που μνημόνευσε και τον Βενιζέλο. (...) Οι καθηγητές του είπαν –ιδιαιτέρως βέβαια– πως έσωσε την τιμή και το γόητρο του πανεπιστημίου.

Ο Κυρίμης, οι κωνσταντινικοί και οι μεταξικοί του το φύλαξαν και περίμεναν την ευκαιρία. Στις 2.12.1937 στις 10 το βράδυ χτυπούν την πόρτα στο σπίτι του Ελευθερόπουλου. Ανοίγει και βλέπει μπροστά δύο χωροφύλακες με εφ' όπλου λόγχη, έναν ενωματάρχη και έναν ακόμη συνοδό του. Του δίνουν ένα έγγραφο στο οποίο η επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας «αποφαίνεται» ότι ο Πρύτανις (...) «κατέχεται υπό ιδεών και αντιλήψεων άντικρυς αντιθέτων προς πάσαν έννοιαν περί θεού και θρησκείας, πρεσβεύων ασυδότως παραδοξολόγους θεωρίας και φρονών ότι ως φιλόσοφος δεν υπόκειται εις έλεγχον (...) δεν παραλείπει να καυτηριάζη το ήδη υφιστάμενον πολίτευμα και να καταφέρεται κατά τον πλέον δριμύν και ασύστολον τρόπον κατά του θεσμού της βασιλείας».

Και ο θλιβερός επίλογος, όπως καταχωρήθηκε στην έκθεση πεπραγμένων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: «Κατά την συνεδρίασιν της Συγκλήτου της 8.12.1937 την γενομένην παρουσία του υπουργού Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας κ. Γεωργακόπουλου, ο κ. Υπουργός ανέφερεν ότι η απότομος μετάβασις από της προ της 4ης Αυγούστου καταστάσεως, καθ' ην ίσχυε ή κακώς νοούμενη ακόμη ελευθερία εις την νέαν κατάστασιν, δεν επέτρεψε εις τινας, ως ο κ. Ελευθερόπουλος, να ξεχωρίσουν τον διανοούμενον από τον υπάλληλον ο οποίος δεν έχει το δικαίωμα ως τοιούτος να φέρη ελευθέραν γνώμην αντιτιθεμένην εις τους σκοπούς της κυβερνήσεως, ήτις φιλοδοξή να εξασφαλίση την ύπαρξιν του κράτους κατά τας παραδόσεις της ιστορίας με τους πολίτας του

ενωμένους, σκεπτομένους εθνικώς (...)». «Έτσι τελειώσανε τον Αβροτέλη Ελευθερόπουλο. Δεν επανήλθε στο Πανεπιστήμιο. (...)».

Β. Νέτας, «Πώς ο Αβρ. Ελευθερόπουλος «έσωσε» το «γόητρον» και την «τιμήν» του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», («Ελευθεροτυπία, 1.8.1993)

«Δεν υπήρχε ούτε μια συμφοιτήτρια!»

«Όταν αναλογίζομαι τα χρόνια τα φοιτητικά, στη Θεσσαλονίκη του 1955-1960, καταλήγω στο ότι εμείς, οι πρώτοι φοιτητές στη Πολυτεχνική Σχολή, ζήσαμε σ' ένα καθεστώς διπλής ομηρίας (...) Η ομηρία γινόταν διπλή από το σκληρό πρόγραμμα σπουδών των πολιτικών μηχανικών. Είκοσι εννέα αγόρια παρακολουθούσαν μαθήματα έξι μέρες την εβδομάδα επί οκτώ ώρες την ημέρα (η σαββατιάτικη αργία ανακαλύφθηκε πολύ αργότερα) και στη συνέχεια ήταν υποχρεωμένοι να μελετήσουν άλλες τόσες. Και το χειρότερο: δεν υπήρχε ούτε μια συμφοιτήτρια. Τα «δάνεια» από τη Φιλοσοφική άρχισαν αργότερα. Έχω την εντύπωση ότι σ' άλλες σχολές οι συνάδελφοί μας έζησαν πιο αυθεντικά την φοιτητική ζωή. (...) Το να σπουδάζεις τότε σήμαινε σημαντικό κόστος εγγραφής στην αρχή κάθε χρονιάς, εξέταστρα για κάθε μάθημα, σήμαινε αγορά του συγγράμματος του καθηγητή. Δαπάνες δυσβάσταχτες για μια οικογένεια υπαλλήλου, εργάτη ή αγρότη που ήθελε να σπουδάσει τα παιδιά της.

Στη νεοσύστατη Πολυτεχνική Σχολή τα προβλήματα ήταν πολλά. Τα δύο πρώτα χρόνια κάναμε μαθήματα στο υπόγειο του παλιού κτιρίου της Φιλοσοφικής και στο κτίριο της Γεωπονοδασολογίας. Μετά βελτιώθηκε η κατάσταση και μετακομίσαμε στο υπόγειο του κτιρίου του Χημείου που τότε κτίστηκε. Κτίρια άλλα δεν υπήρχαν στην Πανεπιστημιούπολη.

Φοιτητική εστία δεν υπήρχε. (...) Την πρώτη χρονιά φιλοξενήθηκα στον ξενώνα της ΧΑΝΘ στον τελευταίο όροφο. Τις πρώτες ημέρες του μήνα τρώγαμε στο «Ελβετικό» στην Αγίας Σοφίας. Όταν τα χρήματα λιγόστευαν στην «Ήβη» της οδού Τσιμισκή και προς το τέλος καταφεύγαμε στην «Πέρδικα» στο Σιντριβάνι. Στο φοιτητικό δωμάτιο ακόμα και το ραδιόφωνο ήταν τότε μια απροσπέλαστη πολυτέλεια. Τα νέα κυκλοφορούσαν από στόμα σε στόμα. Υπήρχε μεγάλη διάθεση για συζήτηση. Πολλές απ' αυτές αφορούσαν πρόδρομες, μέσα σε κλίμα τρομοκρατίας, φοιτητικές κινητοποιήσεις για το Κυπριακό. Παράλληλα οι πιο ανήσυχοι της γενιάς προχώρησαν στη δημιουργία ενός πρωτοποριακού για τα δεδομένα της εποχής θεσμού, τη «φοιτητική εβδομάδα» που ξεκίνησε το 1957...»

Μ. Παπαδόπουλος, «Μετά το αμφιθέατρο», (2000)

Η εκλογή και η παραίτηση του Α. Δελμούζου

«...Η εκλογή του Α. Δελμούζου έγινε ομόφωνα από τους καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής της Θεσσαλονίκης στο τέλος Νοεμβρίου του 1928 με εισήγηση του Γιάννη Αποστολάκη που ήταν ύμνος για το έργο και το πρόσωπό του (...) Το εναρκτήριο μάθημά του το έκανε την Τρίτη 12.2.1929. Του έγινε θερμή υποδοχή και ο Τύπος το σχολίασε με ενθουσιασμό. (...)

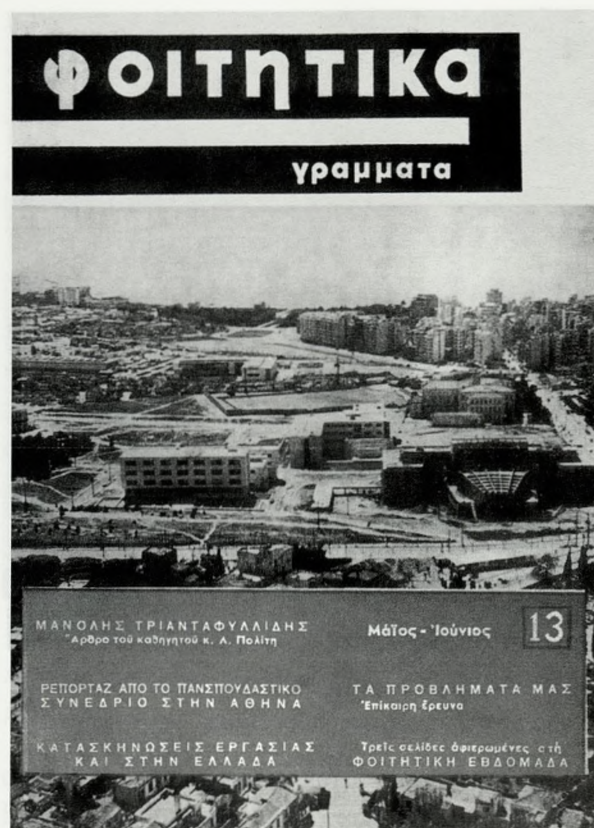
Δεν δίδαξε πολλά χρόνια στο Πανεπιστήμιο, ούτε καν μια δεκαετία. Όσοι όμως έκαναν τότε τις σπουδές τους κοντά του (όχι μόνο της Φιλοσοφικής φοιτητές αλλά και της Θεολογίας και της Φυσικομαθηματικής) έχουν να θυμούνται με πόση γνώση και αγάπη τους οδηγούσε και τους φρονημάτιζε, για να ασκήσουν με ενθουσιασμό το εκπαιδευτικό έργο. Περισσότερο από τη θεωρητική μύηση και την προφορική διδασκαλία συνήθιζε να συζητεί με τους φοιτητές τα διάφορα παιδαγωγικά προβλήματα και να επισκέπτεται μαζί τους σχολεία της Θεσσαλονίκης, (...) για να βλέπουν στην πράξη και να ερευνούν ορθά τη σχολική εργασία. (...)

Τα πολιτικά γεγονότα της εποχής (από το 1932 ως το 1936) έκαναν προβληματική την παραμονή του στο Πανεπιστήμιο και τελικά τον ανάγκασαν να παραιτηθεί. Αιτία η σύγκρουσή του πρώτα με τον υπουργό Παιδείας στην κυβέρνηση Τσαλδάρη, Θ. Τουρκοβασίλη το 1933 και αργότερα με τον κ. Κ. Γεωργακόπουλο, υπουργό Παιδείας στην κυβέρνηση Μεταξά το 1936 και 1937.

Όταν ήταν να συζητηθούν στη Γερουσία τρία σημαντικά νομοσχέδια («Περί Ιδρύσεως Παιδαγωγικών Ακαδημιών», «Περί Αστικών Σχολείων» και «Περί διδακτικών βιβλίων») ο Δελμούζος δημοσίευσε στην εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα» (21 και 22 Σεπτεμβρίου) δύο άρθρα με τον τίτλο «Η νέα εκπαιδευτική απόπειρα», όπου επέκρινε τα νομοσχέδια και έδειχνε τις δυσμενείς συνέπειες που θα είχαν στο σχολικό μας καθεστώς, αν γινόταν νόμοι του Κράτους. Ο υπουργός Τουρκοβασίλης χολώθηκε τότε και τον κάλεσε σε απολογία (30.9.33) «επί παραβάσει καθήκοντος, ... επειδή γενικώς πρόκειται περί επικρίσεως μη αρμοζούσης εις δημόσιον υπάλληλον και δη καθηγητήν Πανεπιστημίου και παιδαγωγού, αλλά συνειδητής προσπάθειας προς διασυρμόν και αντίδρασιν κατά της υπό την ψήφον των νομοθετικών σωμάτων νομοθετικής εργασίας της Κυβερνήσεως».

Ο Δελμούζος απολογήθηκε με ασυνήθιστο θάρρος: «... Εάν το αναφαίρετον δικαίωμα παντός πολίτου να εκφράζη δημοσία τας γνώμας του τέθη εν αμφιβολία διά τους καθηγητάς του Πανεπιστημίου ή αν νοηθή ως υφιστάμενον τούτο δι' αυτούς, μόνον εφόσον εκφράζονται γνώμαι σύμφωνοι προς τας απόψεις της υπηρεσίας, είναι αναντίρρητον ότι εν τοιαύτη περιπτώσει θα ήτο του λοιπού αδύνατος εις τους πανεπιστημιακούς διδασκάλους η τελεία εκπλήρωσις της αποστολής αυτών». Και ο υπουργός τον τιμώρησε με πρόστιμο ίσο με τον μηνιαίο μισθό του. Αλλά το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε την ποινή. (...) Μετά την απόλυση του Δελμούζου στις 10.4.35 (κατά τις «εκκαθαρίσεις» ύστερα από το κίνημα του '35) ο Δελμούζος αναδιορίστηκε στις 25.1.36 κατά την περίοδο της κυβέρνησης Δεμερτζή. Στις 17.10.36 ο υπουργός Κ. Γεωργακόπουλος, με την έναρξη του σχολικού έτους 1936-1937, έστειλε στα σχολεία εγκύκλιο, για να την διαβάσουν όλοι οι εκπαιδευτικοί και στην εγκύκλιο αυτή συκοφαντούσε με εμπάθεια τον δημοτικισμό και την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1929. (...)

Ο Δελμούζος υπέβαλε στον υπουργό μια έντονη αναφορά διαμαρτυρίας, η οποία κατέληγε ως εξής: «... αισθάνομαι τον εαυτόν μου υποχρεωμένον να εκφράσω την γνώμην ότι επιβάλλεται η δι' απολύσεως άμεσος απομάκρυνσίς μου από την δημοσίαν θέσιν εις την οποίαν με εξέλεξεν η ομόφωνος ψήφος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Διότι εις εμέ δεν είναι δυνατόν βεβαίως παρά να εξακολουθήσω και ως καθηγητής του Πανεπιστημίου και ως Επόπτης του Πειραματικού Σχολείου αυτού να εργάζομαι με το πνεύμα και τας αρχάς με τας οποίας ειργάσθην ως σήμερον...».

Άποψη της πανεπιστημιούπολης στο εξώφυλλο του περιοδικού «Φοιτητικά Γράμματα».

Ο Δελμούζος υπέβαλε στις 25.9.37 την παραίτησή του. Άλλωστε, το είχε νιώσει από καιρό ότι μέσα στην ασφυκτική ατμόσφαιρα της Δικτατορίας Μεταξά δεν θα μπορούσε να εργαστεί ανενόχλητος και έπρεπε να αποχωρήσει το γρηγορότερο. (...) Αλλά δεν τον άφηναν –φαίνεται– οι φίλοι του στο Πανεπιστήμιο να προχωρήσει στην απόφασή του, φιλοτιμώντας τον ότι στρατηγός αυτός δεν είχε το δικαίωμα να εγκαταλείψει το πεδίο της μάχης...».

Ε. Παπανούτσος, «Α. Δελμούζος», 1984

«Χρυσούν ωρολόγιον» για το χιλιοστό φοιτητή...

«...Επί πρυτανείας Π. Βιζουκίδου (1931-32) οι φοιτηταί που γράφτηκαν στο Πανεπιστήμιο έφθα-

1959: Αριστερά από το δρόμο, η παλιά Φιλοσοφική. Δίπλα χτίσθηκε αργότερα η Νομική. Στη δεξιά πλευρά του δρόμου, πρόσκτισμα, που λίγα χρόνια αργότερα κατεδαφίσθηκε.

σαν τον αριθμό 1000. Ο Βιζουκίδης όταν το έμαθε, εδώρησε «τω χιλιοστώ φοιτητή» του Πανεπιστημίου που ήταν ο Κωνσταντίνος Φαρμακίδης (αργότερα δικηγόρος) σε επίσημη τελετή «χρυσούν ωρολόγιον, αγορασθέν ιδίαις αυτού δαπάναις». Το ρολόι το 1977 επεστράφη –τιμής ένεκεν– στον Πρύτανη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Ι. Δεληβάνη, ύστερα από απόφαση του Πρυτανικού Συμβουλίου (συνεδρ. 2395/11.3.77)...».

Θ. Περπερής, «Η περιφανέστατη Θεσσαλονίκη» (1979)

«...Όλο διαδηλώσεις...»

«Έδωσα εξετάσεις στη Νομική (τον Οκτώβριο του 1949) χωρίς να έχω απολυτήριο Γυμνασίου. Έγραψε ο Γραμματέας στην αίτησή μου: «Δεκτή με επιφύλαξη», γιατί του είπα ότι είμαι από την Αθήνα και θα του το πάω το απολυτήριο αργότερα. Πέρασα ανάμεσα στους πρώτους. (...) Πήρα απολυτήριο από το νυκτερινό γυμνάσιο της Χ.Α.Ν.Θ. με 11 κι αυτό επειδή είχα πετύχει στις εξετάσεις του Πανεπιστημίου και η επιτροπή, από την οποία εξετάστηκα, έκρινε ότι στη Νομική τα μαθηματικά μου ήταν άχρηστα.

Έπειτα τι σπουδές! Όλο διαδηλώσεις! Ο Στέλιος Νέστωρ ήταν συμφοιτητής μου και εκείνη την εποχή βοηθός του Ηλ. Κυριακόπουλου. (...) Ποτέ δεν πήρα πτυχίο! Ήμουν ταραχοποιός και δεν διάβαζα ποτέ μου. (...) Ωστόσο, όπως εκ των υστέρων φαίνεται έκανα καλές σπουδές διότι ξέρω αρκετά καλά τα νομικά. Τυπικά δεν συνέχισα, δεν μ' ενδιέφερε, όμως απεκόμισα γνώσεις ουσιαστικές».

Η. Πετρόπουλος (περ. «Μανδραγόρας» τχ. 18-19, Οκτ. '97-Απρ.'98)

Οι «ιπτάμενοι» καθηγητές

«... Πλην δύο καθηγητών της νοεσύστατης Ιατρικής Σχολής (Αλεξανδρίδης, Μισιρλόγλου) οι άλλοι προήρχοντο κυρίως από την Αθήνα. Λόγω των δυσχερών συνθηκών διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη και για επαγγελματικούς λόγους, αρκετοί καθηγητές έρχονταν για ορισμένες ημέρες εδώ επάνω, παρέδιδαν μερικά μαθήματα, έκαναν τις εξετάσεις και επέστρεφαν στη βάση των, στην Αθήνα. Οι αεικίνητοι αυτοί καθηγητές ονομάστηκαν λίαν επιτυχώς «ιπτάμενοι»

Συχνά στους κύκλους τόσο των καθηγητών όσο και των φοιτητών, αναφέρονταν έντονα το όνομα Καθηγητού που προέβαινε σε εξετάσεις –για να εξυπηρετήσει τους φοιτητές του– σε αίθουσα του αεροδρομίου! (...)

Μια μέρα οι πεμπτοετείς φοιτητές της Ιατρικής οδήγησαν ένα γαϊδουράκι στο μεγάλο αμφιθέατρο του Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ (...) στο υπερπλήρες αμφιθέατρο με πολλούς όρθιους το ζώο καλύφθηκε έτσι ώστε να είναι αόρατο από τον πανεπιστημιακό δάσκαλο, μέχρι την ώρα που άρχισε να δυσανασχετεί και στη συνέχεια να γκαρίζει δυνατά, συναγωνιζόμενο τη φωνή και τον θόρυβο των φοιτητών. Μπορεί κανείς να φανταστεί το κλίμα ιλαρότητας που επικράτησε...»

Στ. Πολυζωίδης, Στιγμιότυπα από προσωπικές αναμνήσεις (1994)

«Οι φοιτητές τουρτουρίζανε δίπλα στα παγωμένα κουφάρια»

«Η Ιατρική στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης άνοιξε στην Κατοχή και γι' αυτό στεγάσθηκε πρόχειρα σε σκόρπια, μακράν αλλήλων και ακατάλληλα, κτίσματα. Οι συγκοινωνίες και οι τηλεπικοινωνίες εμβρυώδεις ή ανύπαρκτες, ώστε οι μετακινήσεις των φοιτητών και η μεταξύ τους συνεννόηση απαιτούσαν πολύ ποδαρόδρομο ή και τρεχάλα, όταν λόγου χάρη δύο συνεχόμενες παραδόσεις ήταν προγραμματισμένες η μια στον «Ορφέα» και η άλλη στο «Πατέ»!

Η παρακολούθηση των μαθημάτων ήταν υποχρεωτική, παίρνανε τακτικά παρουσίες και, αν στο βιβλιάριο σπουδών είχες πάνω από τρεις απουσίες, ακόμα και στη Γυμναστική (με Ορφανίδη και Κονταξόπουλο στο γήπεδο του «Ηρακλή»), έχανες το δικαίωμα συμμετοχής στις εξετάσεις. Τα εποπτικά μέσα πενιχρά και απαρχαιωμένα. Αφθονούσαν μόνο τα πτώματα, ήτανε φτηνά ή δωρεάν, αδήλωτα ή αδέσποτα που τα μάζευαν από τους δρόμους τα κάρα του Δήμου...(...)

Οι σαράντα ανατομικές τράπεζες του μακρόστενου κτίσματος της οδού Κατσιμίδου κατασκευάστηκαν από πλάκες του εβραϊκού νεκροταφείου, που μεταποιήθηκαν κατάλληλα με μια τρύπα η καθεμιά στο κατωφερέστερο σημείο να τρέχουν τα υγρά. Το κτίσμα είχε ψηλά και γύρω-γύρω μια σειρά συνεχόμενα παράθυρα, που ανοιγόκλειναν από κάτω με σκοινιά, δεν είχαν όμως τζάμια. Έτσι, το χειμώνα οι φοιτητές τουρτουρίζανε, ώρες όρθιοι στο υγρό τσιμεντένιο δάπεδο, δίπλα στις κρύες ταφόπλακες με τα παγωμένα κουφάρια. Το μεσημέρι απλώνανε απάνω σ' αυτά εφημερίδες, και κολατσίζαν επί τόπου, για να προλάβουν αλλού το επόμενο μάθημα (...) για τη σόμπα του αμφιθεάτρου φέρνανε όλοι κάθε πρωί εκ περιτροπής από το σπίτι τους καυσόξυλα. (...)

Οι καθηγητές από την Αθήνα, μόλις στεριώνανε στο «Αριστοτέλειον», άρχιζαν τις ερωτοτροπίες με το «Καποδιστριακόν», ώστε να πετύχουν θριαμβευτική επιστροφή στην πρωτεύουσα με κορυφαίο ακαδημαϊκό τίτλο κτηθέντα εις τον «Ακριτικόν Βορράν». Κάποιοι απ' αυτούς ήταν λιτοί, σεμνοί και δίκαιοι. Λίγοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Οι πιο πολλοί πηγαινοέρχονταν από και προς Αθήνα, απουσίαζαν από την έδρα συχνά και τους λέγαν «ιπτάμενους». Ελάχιστοι πάντως ήταν βόρειοι, όπως ο Μυσιρλόγλου και ο Αλεξανδρίδης.

(...) Στη Βασιλίσσης Σοφίας λειτουργούσε υποτυπωδώς φοιτητικό συσσίτιο, μονάχα το μεσημέρι και για μικρό ποσοστό σπουδαστών. (...) Η έλλειψη συγγραμμάτων ήταν σχεδόν παντελής. Έπρεπε οι φοιτητές να παρακολουθούν τακτικά όσα λεγόντουσαν στα αμφιθέατρα και γινόντουσαν στα εργαστήρια και να κρατούνε σημειώσεις στο γόνατο –κυριολεκτικά–, εφόσον το αμφιθέατρο της Κατσιμίδου είχε μόνο καθίσματα χωρίς έδρανα. (...)»

Κ.-Χρ. Ροδοκανάκης, «Επίπλευση ... όπως όπως», (1993)

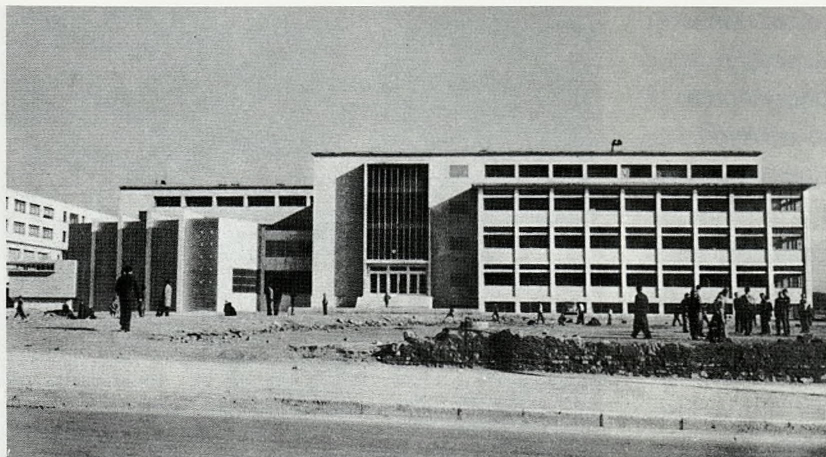

1959: Δεξιά ο συνοικισμός της Αγίας Φωτεινής, στο κέντρο το γήπεδο του ΠΑΟΚ και η τότε «πανεπιστημιούπολη».

«Ήμουν σχεδόν ερωτευμένος με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πολυτεχνικής»

«...Στα χρόνια του '60 θαύμαζα τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πολυτεχνικής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ήμουν σχεδόν ερωτευμένος μαζί τους. Εμείς οι φοιτητές της Νομικής και της Φιλοσοφικής ήμασταν λιγάκι μίζεροι και μαραζωμένοι, ενώ αυτοί της αρχιτεκτονικής φαινότανε πολύ άνετοι, καθώς περνάγανε στους δρόμους, με τα μακριά μαλλιά, τα μοβ ρούχα οι κοπέλες, με τα χακιά τα αγόρια και με το ταφ. Στα σπίτια τους έβρισκες διάφορα ακροκέραμα και καντηλέρια, εντυπωσιακά δηλαδή πράγματα. Περίμενα λοιπόν ότι αυτοί οι άνθρωποι θα έκαναν πράγματα και θάματα ...».

Δ. Σαββόπουλος, «Η Ρεζέρβα» (1981)

Το Χημείο, όπως ήταν το 1959.

«Ο Βαν Φλητ στη Φοιτητική Λέσχη»

«...Οι φοιτητές στην αίθουσα ήταν μαζεμένοι σε μικρές ομάδες· άλλοι διάβαζαν την «Μακεδονία» και το «Βορρά» για να μάθουν λεπτομέρειες για το πρωτοφανές νυκτερινό επεισόδιο (πυκνοί πυροβολισμοί στην Τούμπα). Μερικοί Βενίτες ήταν πολύ χλωμοί και ταραγμένοι και κοιτούσαν τους γνωστούς Επονίτες με άγριο βλέμμα. (...) Ήρθε στη φοιτητική λέσχη ο στρατηγός Βαν Φλητ και μας επισκέφθηκε την ώρα που τρώγαμε. Οι Βενίτες φοιτητές κάθησαν και τραγούδησαν τα «σαράντα παληκάρια». (...) Σε λίγο σαν να συνεννοηθήκαμε με τις ματιές αρχίσαμε να χτυπάμε τα κουτάλια στα πιάτα. Οι Βενίτες σταμάτησαν να τραγουδάνε, ο Βαν Φλητ εξευτελίστηκε, θύμωσε και έφυγε. (...) Στις 20 Μαΐου 1948 οι φοιτητές της Νομικής με τους καθηγητές τους μπήκαν σ' ένα καΐκι και ξεκίνησαν για μια εκδρομή στη Μηχανιώνα...».

Χρ. Σαμουηλίδης, «Επταπύργιο», (1983)

«Το Πανεπιστήμιο που αγαπήθηκε από τον πληθυσμό της Μακεδονίας»

«...Οι δυσχείμεροι καιροί δεν εβοήθησαν το δεύτερον πανεπιστήμιον της χώρας να αποδώση όλα όσα επροσδοκούντο κατά την ίδρυσίν του. Αλλά η δευτέρα 25ετία, η οποία εύχομαι και ελπίζω να διαρρεύση εν ειρήνη, ασφαλώς θα επιτρέψη εις το ανώτατον αυτό πνευματικόν ίδρυμα να εκπληρώση ολόκληρον τον προορισμόν του, ο οποίος δεν είναι μόνον στενά επιστημονικός και εκπαιδευτικός αλλά και ευρύτατα εκπολιτιστικός και εθνικός. Και μόνον το γεγονός ότι κατά το διαρρεύσαν 25ετές διάστημα το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κατόρθωσε να επιβάλη εις όλην την χώραν την συνείδησιν δια την ανάγκην της υπάρξεώς του και ότι κατόρθωσε να αγαπηθή από τον πληθυσμόν της Μακεδονίας και να παραγάγη ήδη νέους επιστήμονας άξιους λόγου είναι αρκετό δια να μας γεμίση με χαρά και ικανοποίηση και να τροφοδοτή στερεάς ελπίδας δια το μέλλον ...».

Α. Σβώλος («Μακεδονία», 12.5.51)

«Το σπουδαστήριο και το μουσείο της λαογραφίας»

«... Η έδρα, το σπουδαστήριο και το Μουσείο της Λαογραφίας που στεγαζόταν στην αίθουσα 14 (τον ωραιότερο χώρο για όσους τον θυμούνται του παλαιού κτιρίου του Πανεπιστημίου) ερημώθηκαν διπλά. Και βρέθηκα τότε (1972-'73) εγώ, ο νεότερος από τους κλασικούς φιλόλογους της Θεσσαλονίκης να κάθομαι σ' ένα μεγαλόπρεπο σκαλιστό γραφείο κάτω από τα φωτογραφικά πορτρέτα του Νικ. Πολίτη και του Στ. Κυριακίδου, που έμοιαζαν να εποπτεύουν και τον χώρο και εμένα, τον προσωρινό «κηδεμόνα» του σπουδαστηρίου και της επιστήμης τους, αυστηρά και με κάποιαν αδιόρατη ειρωνεία που κατά σύμπτωση –ή πάντως έτσι μου φαινόταν– είχαν και οι δύο στο βλέμμα τους ... Η ίδια η Άλκη (Κυριακίδου) δεν έπαψε να επισκέπτεται το σπουδαστήριο...».

Γ. Σηφάκης, «Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος: η συγχρονική διάσταση της λαογραφικής έρευνας και η λαογραφία ως ιστορική έρευνα». Μνήμη Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Ετ. Σπ. Νεοελ. Πολιτισμού και Παιδείας (1982)

Η Γεωπονοδασολογική Σχολή.

Περίπατος με τους φοιτητές τα Σαββατοκύριακα

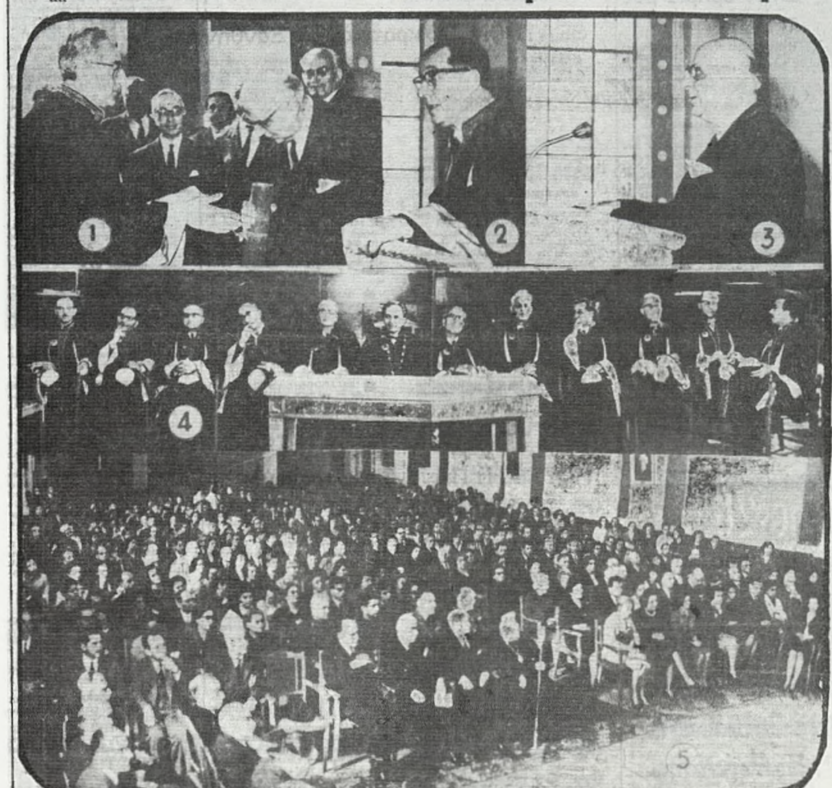
«Στα εγκαίνια της έναρξης των μαθημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής που ήταν απλός αγιασμός της «βίλλας Αλατίνη» δεν ήσαν όλοι οι πρωτοδιορισθέντες καθηγητές παρόντες, μερικοί ήλθαν λίγες μέρες αργότερα στη Θεσσαλονίκη. Παρόντες ήταν οι Χ. Χαριτωνίδης, Ι. Παπαδόπουλος, Γ. Γρατσιάτος, Ι. Κοντογιάννης, Γ. Σωτηριάδης, Σ. Κυριακίδης, Μ. Τριανταφυλλίδης, Α. Σιγάλας, Γ. Βογιατζίδης, και Γ. Αποστολάκης. Έλειπαν οι καθηγητές Χ. Θεοδωρίδης, Ν. Παπαδάκης, Μ. Λάσκαρης. (...) Στην σεμνή τελετή του Αγιασμού είχαν προσέλθει ο γενικός διοικητής της Μακεδονίας Αχ. Καλεύρας, ο δήμαρχος Μελανίδης, ο στρατηγός διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού Οθωναίος, ο συνταγματάρχης Δρομάζος, ο διευθυντής του Γραφείου Τύπου Μινάρδος και άλλοι ανώτεροι υπάλληλοι, όπως και αρκετοί πολίτες. Η σεμνή αυτή εορτή ήταν πολύ συγκινητική, χωρίς να πλαισιώνεται με πομπώδεις λόγους. (...) Είχαμε συμπαραστάτη τον λαό της Θεσσαλονίκης. Ο καθηγητής Γυμνασίου και λογοτέχνης Στ. Ξεφλούδας την επομένη στην «Εφημερίδα των Βαλκανίων» μεταξύ άλλων χαρακτήρισε την ίδρυση του Πανεπιστημίου: «Πνευματικήν Αναγέννησιν της Θεσσαλονίκης», προσθέτοντας ότι «το πνεύμα πάλι θα σκορπίση σαν άλλοτε τα θεία αγαθά του κι ένα κέντρο φωτεινό της τέχνης και της επιστήμης θα γίνη με τη λειτουργία του Πανεπιστημίου μας αύριο».

Στριμωγμένοι τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του Πανεπιστημίου στην μικρή «Βίλλα Αλλατίνη» ακόμη και το υπόγειό της είμαστε αναγκασμένοι να χρησιμοποιούμε για τα φροντιστήρια μας, εν μέρει και σαν χώρους της Διοίκησης του Ιδρύματος.

Τον δεύτερο χρόνο το 1927, μεταφερθήκαμε, όπως είναι γνωστό, στο άλλοτε Τουρκικό Λύκειο και έπειτα Στρατιωτικό Νοσοκομείο στην οδό Β. Σοφίας. (...) Ήταν εύκολο τότε με τον μικρό αριθμό των 40-60 φοιτητών να ερχόμαστε σε άμεση επαφή με τους φοιτητές της Σχολής. Συχνά πηγαίναμε με τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη τα Σαββατοκύριακα περίπατο με φοιτητές και, έτσι, μεταξύ άλλων είχαμε την ευκαιρία να διαγνώσουμε τις πνευματικές ανάγκες και τις τάσεις των φοιτητών μας, πράγμα απαραίτητο τότε για μας τους πρωτόπειρους. (...)

Με τα σχετικά λίγα βιβλία που είχαν παραχωρήσει μακεδόνες λόγιοι και με αγορές είχα βάλει, κατά παράκληση του τότε πρύτανη, καθηγητή Γεωργιάδη, τις βάσεις της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης, η οποία στην αρχή, όπως ήταν φυσικό, εξυπηρετούσε τις ανάγκες της Φιλοσοφικής Σχολής. (...)».

Α. Σιγάλας «Τα πρώτα βήματα της λειτουργίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» [Ελληνοβελγική Επιθεώρησις, Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1976]

ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

Ἐν πανηγυρικῇ τελετῇ ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ ἀπένειμεν εἰς τὸν ποιητὴν Σεφέρην τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος

1. Ὁ κοσμήτωρ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς κ. Μπακαλάκης ἐπιδίδει εἰς τὸν κ. Γεώργιον Σεφέρην τὸ ψήφισμα. 2. Ὁ καθηγητὴς κ. Πολίτης ὁμιλῶν περὶ Σεφέρη. 3. Ὁ τιμηθεὶς ποιητὴς εἰς τὸ βῆμα. 4. Οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς μὲ τὰς τηβέννους των. 5. Τὸ κοινὸν παρακολουθεῖ τὴν τελετήν.

Ο Γ. Σεφέρης επίτιμος διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής («Θεσσαλονίκη», 17.4.1964).

«1972: Μια επιστολή του Δ. Φατούρου»

«... Τα ζοφερά χρόνια για την ιστορία του τόπου, μαύρα και για την πανεπιστημιακή ζωή είχαν αρχίσει. Η χούντα έδιωξε τον Πάτροκλο Καραντινό και την κηδεμονία της έδρας ανέλαβε ο Δημήτρης Φατούρος. Με το προσωπικό του, το «φατουρικό» στυλ ήταν ο καθηγητής και ο φίλος που μπορούσε να ενδιαφέρεται και να βοηθά ειλικρινά όλους όσους εργάζονταν γύρω του ανεξάρτητα σε ποιο εργαστήριο διοικητικά ανήκαν, έτοιμος και διαθέσιμος να προωθήσει κάθε ποιότητα και ενδιαφέρον που σε κάποιον μπορούσε να εντοπίσει.

Παρά την ασφυκτική άπνοια του, φαινομενικά, ανθεκτικού καθεστώτος των συνταγματαρχών, στην Πολυτεχνική Σχολή φυσούσε κάποιο αεράκι, όχι μόνο για τους μέσα αισθητό. Και ο Δημήτρης Φατούρος έκανε ό,τι μπορούσε γι' αυτό. (...) Δεν μπορώ να ξεχάσω την επιστολή που το 1972 ο Δ. Φατούρος συνέταξε και έστειλε απευθείας στον υπουργό Παιδείας της χουντικής κυβέρνησης Ν. Γκαντώνα, παρακάμπτοντας την επιβεβλημένη ιεραρχία της πρυτανικής αρχής και του αυταρχικού επιτρόπου. Με την επιστολή αυτή διαμαρτύρονταν έντονα για την αρνητική στάση του υπουργείου στην ανανέωση της θητείας βοηθού που θεωρούνταν πρόσωπο μάλλον επικίνδυνο και ακατάλληλο να παράσχει εθνικόφρονα εκπαίδευση σε έλληνες φοιτητές και φοιτήτριες.

Δεν θα είχε τόση σημασία να αναφερθεί η επιστολή, αν δεν περιείχε ένα μήνυμα γενικότερο και πιο βαθύ από τη διαφωνία του συντάξαντος για την απομάκρυνση ενός μέλους της πανεπιστημιακής κοινότητας, μήνυμα που αθροίζονταν με τα μηνύματα από άλλες ανάλογες ενέργειες του ίδιου με την ιδιότητα είτε του δασκάλου είτε του εκπροσώπου του κλάδου των αρχιτεκτόνων. Εξέφραζαν τα εναγώνια ερωτήματα για την τύχη του Πανεπιστημίου σε χρόνους πνευματικής οπισθοδρόμησης και σκοταδισμού. (...)

Οι επιπτώσεις –γνωρίζω ότι συζητιόταν στο υπουργείο μέχρι και η ποινή της απόλυσης ή διαθεσιμότητας– δεν ήρθαν τελικά, ίσως και γιατί δεν ήθελαν να ηρωοποιήσουν έναν ακόμη γνωστό δημόσιο λειτουργό. Γι' εμάς μεγάλη ανακούφιση και στήριγμα. Για την εκπαίδευση κέρδος κατά τα δύσκολα εκείνα χρόνια ... Χωρίς αυτόν η φυσιογνωμία του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. θα ήταν οπωσδήποτε διαφορετική».

Ξ. Σκαρπιά-Χόιπελ, Μια επιστολή του 1972: «Όριον: Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Δ. Φατούρο, τχ. Β, (1999)

«Η Πανεπιστημιούπολις από αεροπλάνου» («Ηώς», 1965).

«... Φιλοσοφική Σχολή αθηναϊκού τύπου»

«... Το Πανεπιστήμιο της πόλης θα είναι μεγάλο πράγμα, όταν οι σχολές ολοκληρώσουν τα εποπτικά μέσα της επιστημονικής διδασκαλίας και ιδιαίτερη σημασία θα είχε η λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής, αν αυτή δεν ήταν στην πραγματικότητα μια σχολή τυπικής μάθησης που λειτουργεί ακριβώς πάνω στο καθυστερημένο αθηναϊκό υπόδειγμα. Κανείς καθηγητής της σχολής αυτής δεν έχει υποψιαστεί ότι ο υπεροπτικός τίτλος «φιλοσοφική» δεν ανταποκρίνεται σήμερα σε κανένα πραγματικό περιεχόμενο ανάλογο και ότι το πνεύμα της, πολύ λιγότερο ελεύθερα «φιλοσοφικό», παραμένει υπόδουλο στον ακαδημαϊκό φορμαλισμό.

(...) Πιστεύω ότι μιλώ πολύ σοβαρά, όταν αρνούμαι την απόλυτη χρησιμότητα της «Φιλοσοφικής», γρ. Φιλολογικής Σχολής αθηναϊκού τύπου, την οποία μάς ίδρυσε εδώ η Πολιτεία. Νομίζω ότι είναι πολλά δύο κέντρα φιλολογικής ξεραΐλας και ότι, αν η Αθήνα πρέπει να μείνει η εστία των πνευματικών μας παραδόσεων έστω και ακινητοποιη-

Φοιτητική διαδήλωση το 1966 («Ελληνικός Βορράς», 17.3.1966).

μένων από τον ακαδημαϊσμό, μας χρειάζεται ένα άλλο κέντρο –και αυτό ας είναι η πραγματική τότε συμπρωτεύουσα Σαλονίκη– όπου το νόημα της ανώτερης μορφώσεως θα πάρει την μορφή της σπουδής του πολιτικού σ' όλο το χρονικό και τυπικό πλάτος και βάθος του ...».

Π. Σπανδωνίδης, «Η συμπρωτεύουσα» («Νέα Εστία» τχ. 552, Ιουλ.-Δεκ. 1950)

Η Νομική Σχολή στη δεκαετία του '40

«... Τον Φεβρουάριον του 1940 εξελέγημεν και διορίσθημεν καθηγηταί εις το Πανεπιστήμιον της Θεσσαλονίκης. Ενθυμούμαι τον ενθουσιασμόν ο οποίος κατείχε όλους μας δια το έργον το οποίον εκλήθημεν να αναλάβωμεν. (...) Ηθέλαμεν οι περισσότεροι από μας να μεταφέρωμεν εις την Σχολήν μας τα όσα είχαμε ζήσει και θαυμάσει, οι πλείστοι εξ ημών εις τα γερμανικά πανεπιστήμια, όσον αφορά τον τρόπο της διδασκαλίας και τις σχέσεις διδασκόντων και διδασκομένων. Το κλίμα ήτο ευνοϊκόν. Η Θεσσαλονίκη, επαρχιακή πόλις, επέτρεπε εις τον Καθηγητήν να συγκεντρώνεται εις το κύριον έργον του, το διδακτικόν και συγγραφικόν. Ο μικρός αριθμός των φοιτητών επέτρεπε την ανάπτυξιν του πνευματικού δεσμού μεταξύ διδασκάλου και μαθητού, έστω και εάν τούτο ήτο δυσκολώτερον εν συγκρίσει προς τα ξένα Πανεπιστήμια, λόγω της διαφοράς νοοτροπίας των φοιτητών μας.

Δι' εμέ ήτο εύκολος η σύγκρισις μεταξύ Πανεπιστημίου Αθηνών, εις το οποίον επί αρκετά έτη είχον διδάξει προηγουμένως ως Υφηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πιθανόν η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης να μη είχε τότε έναν Μπαλή ή ένα Τριανταφυλλόπουλον ή άλλον τινα του ιδίου αναστήματος, αλλά ως Σχολή, ως σύνολον, ως παράγων μορφώσεως ήτο ανωτέρα, ήτο νέα, ήτο δυναμική. (...) Εις κάθε Σχολήν υπήρχον φυσιογνωμίαι ολκής. Εις την Νομικήν Σχολήν κυριαρχούσα μορφή, με γενικωτέραν προβολήν εις όλο το Πανεπιστήμιον, ήτο ο φαναριώτης Ρωμαϊστής, Περικλής Βυζουκίδης. Ατέλειωτα τα με το πρόσωπόν του συνδεδεμένα ανέκδοτα, τα οποία ήσαν πάντοτε χαρακτηριστικά της μεγάλης του μορφώσεως. Η μετ' αυτού συναναστροφή απετέλει αληθή απόλαυσιν ...».

Κυρ. Σπηλιόπουλος, «Τα πρώτα χρόνια της Νομικής Σχολής της Θεσσαλονίκης» [Ελληνο-βελγική επιθεώρησις. Αφιέρωμα στην 50ετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1976]

«Οι πρωτομάρτυρες φοιτητές»

«... Ως που να έλθη η ώρα να εορτασθή η ίδρυσις του Πανεπιστημίου ο αγώνας τον οποίον κατέβαλεν ο λαός της Θεσσαλονίκης ήταν τραχύς και διαρκείας. Αι διάφοροι οργανώσεις, Εμπορικαί, Βιομηχανικαί και Επαγγελματικαί, τα σωματεία κοινωνικής πρόνοιας και η Μητρόπολις Θεσσαλονίκης είχαν αναπετάσσει την σημαίαν της απαιτήσεως πλέον δια την ίδρυσιν του Πανεπιστημίου και ο λαός προσεφέρθη να πληρώση τα έξοδα δι' ειδικού φόρου. (...) Στις αρχές του 1926 έγιναν αι επιβαλλόμεναι επισκευαί και διαρρυθμίσεις εις την περίφημη βίλλα Αλλατίνη και βιβλία εκομίσθησαν εξ Αθηνών δια την ίδρυσιν της βιβλιοθήκης του. (...) Είναι προς τιμήν των εκλεξάντων τότε

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΕΤΑΡΤΗ 12 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1967
Έτος 6ον. Αριθμός φύλλου 2000
ΤΗΛΕΦΩΝΑ: 71.881. 28.124. 28.125
Τιμή φύλλου δρχ. 1.50

ΕΚΔΟΤΗΣ Ι. Κ. ΒΕΛΛΙΔΗΣ — Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ — ΓΡΑΦΕΙΑ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ 77

Ὀργὴ λαοῦ γιὰ τὴν εἰσβολὴ στὸ πανεπιστήμιό μας

«ΟΧΙ» ΣΤΗΝ ΝΕΑ ΚΑΤΟΧΗ

Ἀστυνομικὰ ὄργανα «ἐν πλήρει ἐξαρτύσει» εἰσβάλλουν βιαίως στὸ πανεπιστήμιο (στὸ ἀμφιθέατρο τοῦ κεντρικοῦ κτιρίου) ἀπὸ ὅπου ἐξεδίωξαν — κατόπιν ἐντολῆς τῆς κυβερνήσεως — τοὺς συγκεντρωμένους φοιτητάς, ποὺ διεμαρτύροντο κατὰ τοῦ πρυτάνεως κ. Χρήστου. Ἡ φωτογραφία εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς «εὐγενικῆς... σκληρότητος» ποὺ συνέστησε ὁ κ. Ράλλης στὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα. Ἀλλὰ ὁ κ. Ράλλης εἶπε ἀκόμη σὲ χθεσινή του ὁμιλία πρὸς τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα: «Νὰ εἶσθε ἄτεγκτοι, ἀλλὰ μὲ χαμόγελο». Καὶ οἱ χωροφύλακες ἔσπευσαν νὰ ἐφαρμόσουν τὶς νέες... ὁδηγίες. Μετὰ ἀπὸ τὶς ἐξελίξεις αὐτές, δὲν ἀποκλείεται ὁ Φράνκο νὰ στείλη, γιὰ μετεκπαίδευση στὴν Ἑλλάδα, στελέχη τῆς ἀστυνομίας, γιὰ νὰ μελετήσουν τὰ νέα συστήματα ποὺ ἔθεσε σὲ ἐφαρμογὴ ἡ κυβέρνηση τῆς «δημοκρατικῆς» Ε.Ρ.Ε.

ΠΛΗΡΕΣ ΡΕΠΟΡΤΑΖ ΣΤΗΝ 8Η ΣΕΛΙΔΑ

Ὑπὸ παραίτηση ἡ κυβέρνηση τοῦ διχασμοῦ

ΚΑΤΑΡΡΕΟΥΝ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ

Μὲ ἀφετηρία τὴν δραματικὴ περίοδο 1933 - 35

ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1 Ἡ δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου

Ἐκφράζονται φόβοι γενικῆς σφαγῆς μετὰ τὴν ἀπόπειρα.— Δοξολογίες σὲ ὅλες τὶς ἐκκλησίες τῆς χώρας.—Ὁ στρατηγὸς Πλαστήρας, ἐκδικητής.— Ἐπιφυλάξεις διατυπώνει ὁ ἀρχηγὸς τῶν Λαϊκῶν Παν. Τσαλδάρης

ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΤΟΥ κ. ΡΑΛΛΗ

Ἄτεγκτοι μὲ... εὐγένεια καὶ σκληροὶ μὲ... ἀγάπη

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ

ΑΘΗΝΑΙ, 12.—

Εισβολή αστυνομικών οργάνων στο Πανεπιστήμιο («Θεσσαλονίκη», 12.4.1967).

τους καθηγητάς, η επιλογή την οποίαν έκαναν. Προσωπικότητες πραγματικαί εθεμελίωσαν το φυτώριον εκείνο το οποίον τόσον καλά αποτελέσματα απέδωσεν. (...) Ένα φθινοπωρινό πρωί εκλήθησαν αι αρχαί και οι 27 φοιτηταί να παραστούν στα επίσημα εγκαίνια της λειτουργίας του. Και χωρίς τυμπανοκρουσίες μ' ένα απέρριτον αγιασμόν εις την κεντρικήν αίθουσαν της βίλλας Αλλατίνη, ηυλογήθη το ίδρυμα. Είμασταν τόσοι λίγοι οι παραστάντες, ώστε τους θυμάμαι έναν-έναν: Ήταν ο τότε Γενικός Διοικητής Αχ. Καλεύρας, ο οποίος εξεφώνησε τον λόγον των εγκαινίων, ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού Οθωναίος, ο τότε δήμαρχος Μελανίδης, ο διευθυντής του Γραφείου Τύπου Μινάρδος, ο διευθυντής των εκπαιδευτικών Νάτσινας. Αλλά η μορφή η οποία εκυριάρχησε κατά την ιστορικήν και σεμνήν εκείνην ημέραν των εγκαινίων του Πανεπιστημίου ήταν ο αιωνόβιος Μοναχός ο Στέφανος Νούκας. (...) η προσωποποίησις του πνευματικού 19ου αιώνος της Θεσσαλονίκης που ενεπιστεύετο τον λαόν της του 20ου αιώνος στα χέρια των καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (...).

Αλλά όσοι εφοιτήσαμε κατά τα πρώτα χρόνια, οι πρωτομάρτυρες, «ετσιγαρισθήκαμε» από τους καθηγητές. Παράπονο βέβαια δεν έχουμε, διότι μας κατήρτισαν με την αυστηρότητα των καλυτέρα αλλά με τον φόβο που είχαν μη τυχόν και βγάλουν αδύνατους επιστήμονας, μας ετάραξαν. Δύο συμφοιτηταί μας κατέληξαν στο Φρενοκομείον, τρεις πέθαναν και πέντε απεσύρθησαν του αγώνος. Εάν δεν ήρχοντο τα επόμενα χρόνια φοιτηταί να πληθύνουμε λίγο, θα παίρναμε δίπλωμα καμμιά δεκαριά μόνον, λιγότεροι δηλαδή απ' τους καθηγητάς μας. Τα πρώτα βήματα είχαν γίνει. (...) Για την επίτευξη της ολοκληρώσεως του Πανεπιστημίου κάτι εκάναμε κι' εμείς. Κάτι διαδηλώσεις από δω, κάτι ψηφίσματα από κει, κάτι κυνηγήματα με τ' άλογα απ' την αστυνομία για να μας διαλύσουν, τα καταφέρα-

1954: Ο φοιτητικός κύκλος βυζαντινών μελετών «Ευστάθιος», στο σπίτι του καθηγητή Ε. Κριαρά. (Δημοσιεύθηκε από τον Χ. Μηλιώνη).

με να ιδρυθεί πρώτα η Νομική Σχολή και ύστερα οι άλλες Σχολές, ώστε σήμερα να παρουσιάζεται το Πανεπιστήμιον άρτιον. (...)».

Ν. Σφενδόνης, («Μακεδονικόν Ημερολόγιον», 1952)

Το Πανεπιστήμιον «επεβάλλετο υπό λόγων σπουδαίων να είναι εις το κέντρον της πόλεως...»

«...Δια την μεταφοράν του νοσοκομείου από το κτίριο της οδού Εθνικής Αμύνης εις την έπαυλιν Αλλατίνη υποχρεώνετο το Πανεπιστήμιον να δαπανήση εξ ιδίων ένα και ήμισυ εκατομμύριον δραχμών. Αλλ' ο υπουργός των οικονομικών Καφαντάρης, παρά πάσας τας υπάρχουσας τότε φοβεράς δυσχερείας, απεδέχθη μετά πολλής προθυμίας παράκλησίν μου να προσέλθη το δημόσιον αρωγόν εις το Πανεπιστήμιον προς καταβολήν του ποσού τούτου εις το υπουργείον των Στρατιωτικών δια πληρωμής ενός εκατομμυρίου, του υπολοίπου ημίσεως εκατομμυρίου καταβαλλομένου εκ της περιουσίας του Πανεπιστημίου. Ούτω το αρκετά ανησυχήσαν πάντας τότε ζήτημα της πανεπιστημιακής μας εστίας ελύθη κατ' ευχήν. Το Πανεπιστήμιον ήτο επείγουσα ανάγκη να μεταφερθή εις το κτίριον της άλλοτε τουρκικής σχολής, όχι μόνον διότι δεν ηδύνατο να χωρέση εις την βίλλαν ουδέ η μία και μόνη Φιλοσοφική Σχολή, ενώ ήτο βέβαιον ότι ήδη φέτος θα προστίθεντο και άλλαι σχολαί και αυτή δε η Φιλοσοφική περιεμένετο ν' αποκτήση τάχιστα πολύ περισσότερους μαθητάς αλλά προ παντός η θέση του επεβάλλετο υπό λόγων σπουδαίων να είναι εις το κέντρον της πόλεως ή εγγύτατα αυτού. (...) Το σχέδιον δια τας απαραιτήτους γενικάς επισκευάς, στερεώσεις και σπουδαίας προσθήκας εξεπόνησεν ο αρχιτέκτων Αλεξ. Στ. Δραγούμης. Διαδόχον του, εκτελεστήν του σχεδίου αφήκε τον Ιω. Δημητριάδην. (...) Μέχρι τούδε δια την κατασκευήν εδαπανήθησαν δύο και ήμισυ περίπου εκατομμύρια δραχμές. Η ολική δαπάνη θα φθάση μέχρι του προσεχούς θέρους εις το διπλάσιον όταν και οι τρεις όροφοι μεταρρυθμισθούν και η μεγάλη αίθουσα των τελετών χωρούσα επτακοσίους ακροατάς κατασκευασθή. (...) Λουτρά δια τους φοιτητάς προεβλέφθησαν, αίθουσα ευρεία δια το συσσίτιόν των και υπόστεγος χώρος δια το γυμναστήριον. Και εκκλησίδιον εσωτερικόν θα υπάρχη και η πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη μετ' αναγνωστηρίου ευρυχώρου θα περιληφθή επίσης εις το οικοδόμημα. (...) Φωτογραφίαι των μνημείων της κλασικής και της βυζαντινής αρχαιότητος, των ωραίων τοπίων της Ελλάδος και πινάκων καλλιτεχνών θα κοσμήσουν αίθουσας και διαδρόμους. Εις τούτους θα στηθούν και εκμαγεία αγαλμάτων αρχαίων. Δια την αίθουσαν των τελετών προβλέπεται αρμόζουσα συμβολική παράστασις ως τοιχογραφία, εκτελεσθησομένη υπό έλληνος καλλιτέχνου. Άγαλμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και προτομή του Αριστοτέλους θα αρμόζη πολύ να στηθούν εκατέρωθεν εις τον πρόδρομον εντός της κυρίας εισόδου, μετασκευαζομένης και ταύτης. Εντός τριών ετών δύναται ελπίζομεν να συντελεσθή ό,τι κατά τα ανωτέρω εμελετήθη και προεβλέφθη. (...)».

Γ. Σωτηριάδης, «Το πρώτον έτος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» («Ημερολόγιον Θεσσαλονίκης», 1928)

Μουσείο εκμαγείων στο παλιό κτίριο

«Ο Κ. Ρωμαίος άρχισε να εμπλουτίζει το Μουσείο εκμαγείων του Πανεπιστημίου με γύψινα εκμαγεία και με αντίγραφα έργων της αρχαίας τέχνης (...) Για να του παραχωρηθούν οι αναγκαίοι χώροι, ο Ρωμαίος έδινε συχνά ... μάχες, αφού το Πανεπιστήμιο είχε έντονο στεγαστικό πρόβλημα. Επανειλημμένα απασχόλησε τη Σχολή το θέμα των χώρων του Μουσείου Εκμαγείων. Σε συνεδρίαση μάλιστα του 1930 πάρθηκε απόφαση να κατασκευαστεί «ημιμόνιμον» κτίσμα προς την πλευρά του τότε γηπέδου του Ηρακλή, προκειμένου να θεραπευθούν οι ανάγκες του μουσείου αυτού. Η απόφαση αυτή δεν υλοποιήθηκε, ωστόσο το 1936, στον εορτασμό για τα δέκα χρόνια του Πανεπιστημίου, το Μουσείο εκμαγείων στεγαζόταν σε τρεις ευπρόσωπες αίθουσες του κεντρικού κτιρίου. (...) Όπως συνάγεται από τα πρακτικά των πρώτων συνεδριάσεων της Σχολής, όλοι οι τότε καθηγητές της, και όχι μόνον οι αρχαιολόγοι, πίστευαν στην αναγκαιότητα της πραγματοποίησης εκπαιδευτικών επισκέψεων σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία. Αρκετές φορές μάλιστα τα σχετικά έξοδα τα αναλάμβανε το ίδιο το Πανεπιστήμιο, γι' αυτό η συμμετοχή των φοιτητών σ' αυτές θεωρείτο υποχρεωτική. (...) Η μετακίνηση των φοιτητών αλλά και των συνοδών καθηγητών γινόταν ακόμη και με στρατιωτικά πλοία ή αυτοκίνητα, ενώ στην Αθήνα ορισμένες φορές οι φοιτητές φιλοξενούνταν στις φοιτητικές εστίες και λέσχες του Πανεπιστημίου Αθηνών. (...)».

Μ. Τιβέριος, Αρχαιολογικές Σπουδές: «Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια», (2000)

«Στην απεργία...Γεωπόνοι, δασολόγοι, νομικοί και φιλόλογοι...»

«...Στις κινητοποιήσεις των φοιτητών εκτός από τα εκπαιδευτικά και οικονομικά συνθήματα, ακούγονταν και συνθήματα αλληλεγγύης για τους λαούς που αγωνίζονταν εναντίον ντόπιων και ξένων καταπιεστών: «Κάτω ο δολοφόνος Τσαγκώφ» (της Βουλγαρίας) και «Κάτω τα χέρια απ' την Κίνα». Τα συνθήματα αυτά ήταν κατά κανόνα η πρόφαση που έβρισκαν οι εθνικόφρονες της ΕΠΕ για να λύνουν τις απεργίες. («Η απεργία γίνεται για πολιτικούς λόγους», έλεγαν). Στη φοιτητική απεργία του 1931 ο πρύτανης Περικλής Βιζουκίδης απαγόρευσε στους φοιτητές να περνούν από την κεντρική πύλη του Πανεπιστημίου και να κάνουν περιπάτους στον κήπο μετά τις έξι το απόγευμα. Οι φοιτητές σατίρισαν τον κ. πρύτανη με το ακόλουθο τραγουδάκι:

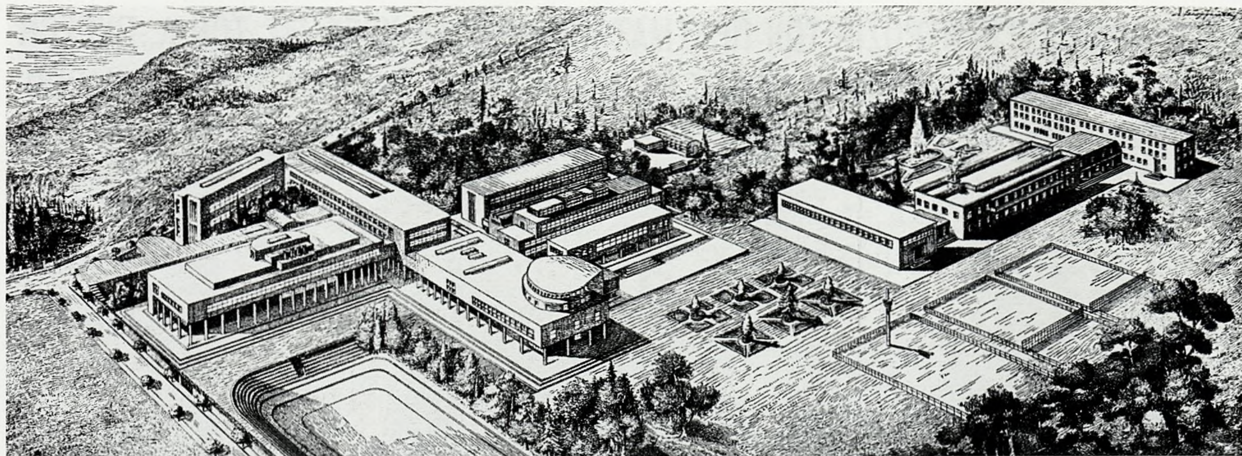
Όταν βγήκαμε στους δρόμους, όλοι εμείς οι απεργοί,
για να πάρουμε ατέλεια και καλό φτηνό φαΐ,
μας είπε ο πρύτανης, «είστε αυθάδεις,
είστε ανάγωγοι και μασκαράδες» (...)
Μην περνάτε από την πόρτα που περνώ μόνο εγώ
και μη πάτε στα παγκάκια με κανένα θηλυκό
Σας είπα άλλωστε και τις προάλλες
πως απεργίες δεν θέλω άλλες
κι όποιος τολμήσει ν' απεργήσει
θε ν' αντικρίσει εμέ, τον Νομικό»

Οι φοιτητές τραγουδούσαν κι άλλο ένα τραγουδάκι:

ΕΙΣ ΟΓΚΩΔΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑΝ ΧΘΕΣ ΕΙΣ ΤΟΝ Λ. ΠΥΡΓΟΝ
ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΑΙ ΜΑΣ ΗΞΙΩΣΑΝ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΝ ΤΟΥ ΔΙΠΛΑΣΙΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΡΩΝ

Φοιτητική συγκέντρωση διαμαρτυρίας για τα δίδακτρα («Μακεδονία», 10.11.1950).

1941: Η πανεπιστημιούπολη που δεν έγινε. Σκίτσο της εποχής.

«Αντί στης Λέσχης το κυλικείο
στου Μήττα πάμε στο καφενείο
κι εκεί σκεφτόμαστε
κι εκεί τα λέμε
τα αιτήματά μας
πώς θα πάνε εμπρός...».

Όταν έκλεινε η Λέσχη, οι φοιτητές έβρισκαν άσυλο στο καφενείο του «Μήττα» στο Σιντριβάνι. Αργότερα το κέντρο των φοιτητικών εκδηλώσεων μεταφέρθηκε στο καφενείο «Νέος Παρθενών», παραδίπλα από τη Φοιτητική Λέσχη.

Στις 30 Νοεμβρίου 1932 οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής Σχολής κατέβηκαν σε απεργία με κύριο αίτημα την παραχώρηση της Γεωργικής Σχολής για την πρακτική εξάσκηση των φοιτητών της Γεωπονίας. Ακολούθησαν και οι άλλες σχολές με αίτημα την διανομή σημειώσεων από τους διδάσκοντες, αφού οι καθηγητές δεν είχαν συγγράμματα των μαθημάτων που δίδασκαν. Η Πρυτανεία άλλους φοιτητές απέβαλε για ένα χρόνο και άλλους επέπληξε αυστηρά.

Κατά την απεργία του 1933 επιβλήθηκε η ποινή της μονοετούς αποβολής σε είκοσι φοιτητές. Η Σύγκλητος, για να μη γίνονται πολιτικές συζητήσεις στις αίθουσες ψυχαγωγίας της Φοιτητικής Λέσχης, τις μετατρέπει σε αναγνωστήρια και εστιατόρια. Οι φοιτητές αναγκάζονται να περνούν τις ελεύθερες ώρες τους στους διαδρόμους του Πανεπιστημίου και στο καφενείο «Νέος Παρθενών».

Στις 30 Οκτωβρίου 1934 κατεβαίνουν σε απεργία όλοι ανεξαιρέτως οι φοιτητές της Νομικής, διαμαρτυρόμενοι για την απόφαση της κυβέρνησης να περιορίσει τον αριθμό των δικηγόρων στα διάφορα Εφετεία.

Ο τότε πρύτανης Στίλπων Κυριακίδης με παραινέσεις στην αρχή και απειλές στη συνέχεια προσπάθησε να σπάσει την απεργία. Ο υφηγητής της Πολιτειολογίας Ηλίας Κυριακόπουλος περιφερόταν στους διαδρόμους και καλούσε όσους φοιτητές έβρισκε μπροστά του (ασχέτως Σχολής, έτους σπουδών κ.λπ.) να μπουν στο αμφιθέατρο και ν' ακούσουν το μάθημά του, πράγμα που θα σήμαινε το ντε φάκτο σπάσιμο της απεργίας. (...)

Στις πορείες τους προς το Διοικητήριο και τα Δικαστήρια οι φοιτητές τραγουδούσαν στον σκοπό της «Κουκαράτσας», ένα τραγούδι που τους στίχους του είχε γράψει ο φοιτητής της Νομικής Γιάννης Τσιριμώκος, ο μετέπειτα αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Απογευματινή» και συγγραφέας αστυνομικών μυθιστορημάτων Γιάννης Μαρής.

Όλοι αποφασισμένοι, στον αγώνα ενωμένοι
γεωπόνοι, δασολόγοι, νομικοί και φιλολόγοι
στην απεργία, στην απεργία
μπρος με θάρρος φοιτητές
στον αγώνα ενωμένοι
και θα βγούμε νικητές (...).

(...) Σε μια συγκέντρωση στις 24.3.1936 μπροστά στο Πανεπιστήμιο οι χωροφύλακες πυροβολούν στο ψαχνό και τραυματίζουν πάνω από είκοσι φοιτητές. (...) Η Σύγκλητος, με μειοψηφούντα τον πρύτανη Καραντάση, απέβαλε είκοσι φοιτητές μεταξύ των οποίων τους Σιαπέρα, Αντ. Μιχαλάκη και Ν. Ακριτίδη. (...)

Η κοινωνική ζωή των φοιτητών εκείνα τα χρόνια εκτυλισσόταν στο κυλικείο (στο υπόγειο) στους διαδρόμους του Πανεπιστημίου, τις αίθουσες ψυχαγωγίας της Φοιτητικής Λέσχης και τα παγκάκια του κήπου (καιρού επιτρέποντος). Εκεί γίνονταν οι πολιτικές, κοινωνικές και λογοτεχνικές συζητήσεις και εκεί πλέκονταν τα ειδύλλια. (...)

Η Κική Σιάντου φοιτούσε στη Φιλοσοφική Σχολή και έμοιαζε καταπληκτικά με την Γκρέτα Γκάρμπο. Ήταν καλλιεργημένη κοπέλα, με υποκριτικό ταλέντο και συμμετείχε τακτικά στις θεατρικές παραστάσεις της «Φοιτητικής Συντροφιάς» αλλά και των καθηγητών της Δραματικής Γιάννη Κοπανά, Κ. Κροντηρά, Τ. Μουζενίδη. Πέθανε νεότατη από φυματίωση, πριν τελειώσει τις σπουδές της.

Ο Ν. Σφενδόνης ήταν δημοσιογράφος στην εφημερίδα «Φως» και εκδότης του «Μακεδονικού Ημερολογίου». Άργησε να πάρει πτυχίο, επειδή τον έκοβε συνεχώς ο καθηγητής της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γιάννης Αποστολάκης. Γιατί ο Σφενδόνης ήταν ενθουσιώδης παλαμικός και ο Αποστολάκης, που έμοιαζε με λονδρέζο πόλισμαν δεν χώνευε καθόλου τον Παλαμά ...

(...) Στις 26 Απριλίου 1937 επισκέφθηκε το Πανεπιστήμιό μας ο Γάλλος υπουργός Παιδείας Ζαν Ζαι και οι φοιτητές οργάνωσαν μια πρόχειρη υποδοχή του στην είσοδο του Πανεπιστημίου. Ο φοιτητής της Νομικής Απ. Κρυωνάς ανέβηκε σ' ένα παγκάκι του θυρωρείου και ετοιμάστηκε να προσφωνήσει τον γάλλο υπουργό του Λαϊκού Μετώπου. Αλλά τα όργανα της Ασφάλειας τον συνέλαβαν μαζί με μια δεκάδα φοιτητές. (...)

Ο Περικλής Βιζουκίδης ήταν κορυφαίος επιστήμονας αλλά δεν είχε το χάρισμα ν' αγαπηθεί από τους φοιτητές του. (...) Ήταν παθιασμένος αντιμαρξιστής και απεχθανόταν κάθε τι το προοδευτικό. Δεν χαιρετούσε τον Ελευθερόπουλο, τον Θεοδωρίδη και τους άλλους προοδευτικούς καθηγητές, ενώ σε μια συνεδρίαση της Συγκλήτου, μετά την κατοχή, χαστούκισε τον προπρύτανη Δ. Καβάδα. Ας αφήσουμε τον ίδιο να περιγράψει το λυπηρό αυτό επεισόδιο:

«Ουδέποτε εχειροδίκησα εξήκοντα δύο ετών γεγονώς, ο συνάδελφος όμως «σύντροφος» Καβάδας μοι έφερεν εις τοιαύτην ψυχικήν διέγερσιν, ώστε αναλογιζόμενος και τας ευθύνας μου προς την πατρίδα ηγέρθην και ράπισα αυτόν δις επί του προσώπου και τον εξέβαλον εκ της αιθούσης». Ο Π. Βιζουκίδης πέθανε μόνος κι έρημος στο ξενοδοχείο «Μητρόπολις» των Σερρών το 1956 καταπλακωμένος από μια ντουλάπα. (...)

9.12.1943: Πρώτος δεξιά ο Αρ. Μάνεσης και αριστερά ο Ι. Δεληγιάννης, μαζί με συναδέλφους τους, όταν έλαβαν το πτυχίο της Νομικής.

Ο Θεόδωρος Βαρόπουλος ήταν καθηγητής της πρώτης έδρας του Μαθηματικού και ο πιο κακοντυμένος καθηγητής του Πανεπιστημίου. (...) Στις 30 Ιουλίου 1920 καθώς συνόδευε στον σιδηροδρομικό σταθμό της Λυόν του Παρισιού τον Ελ. Βενιζέλο είδε με τα μάτια του, όπως μας έλεγε, τους επίδοξους δολοφόνους του πρωθυπουργού. (...) Είχε μετατρέψει το γραφείο του στον τρίτο όροφο του Πανεπιστημίου σε κατοικία. Εκεί κοιμόταν πάνω σε φλοκάτες, εκεί μαγείρευε, εκεί δεχόταν τους φοιτητές για τις προφορικές εξετάσεις (...)

Ο Νικόλαος Εμπειρίκος, πρύτανης κατά την διάρκεια του εμφυλίου, ήταν συντηρητικών πολιτικών πεποιθήσεων (...) αυτό όμως δεν τον εμπό-

Ο Μακάριος στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

δισε να επισκεφτεί τον στρατιωτικό διοικητή της Θεσσαλονίκης και να γλιτώσει από την θανατική καταδίκη μια μεγάλη ομάδα φοιτητών που δικάζονταν από το στρατοδικείο. (...)

Η «Φοιτητική Συντροφιά» διοργάνωνε συχνά διαλέξεις και θεατρικές παραστάσεις στη Λέσχη Τραπεζικών (στο μεσοπάτωμα του κτιρίου του κινηματογράφου «Διονύσια»).

Το «Μούβιτον» («εφημερίς που βγαίνει κάθε χρόνον στον χορόν των Γεωπόνων») κυκλοφόρησε τα έτη 1936, '37, '38 και 1954. Ιδρυτές του σατυρικού αυτού φύλλου ήταν οι φοιτητές της Γεωπονικής Τ. Μακρυγιάννης και Ν. Κοντός και οι της Νομικής Αχ. Γκούτας και Γ. Τσιριμώκος (Μαρής)».

Κ. Τομανάς, Χρονικό της Θεσσαλονίκης, 1921-1944, (1996)

Ο φοιτητικός σύλλογος «Ροτόντα»

«...Στα 1962 ιδρύσαμε την «Δημοκρατική Αντίσταση Σπουδαστών» («ΔΑΣ-114») στην οποία δραστηριοποιήθηκαν πολλοί φοιτητές κι ανάμεσά τους και ο Διονύσης Σαββόπουλος. (...) Είχαμε την πρωτότυπη ιδέα να τυπώσουμε προκηρύξεις, όπου αντί για πολιτικά συνθήματα βάλαμε στίχους του Παλαμά και του Σικελιανού μέσα από τους οποίους εκφράζαμε επίκαιρα πολιτικά μηνύματα. (...)

Το βράδυ μετά τις συνεδριάσεις μαζευόμαστε στο «Ντορέ» (...) Οι φοιτητές της Αριστεράς σύχναζαν επίσης στην χορτοφαγία «Γκιγκιλίνη», γωνία Τσιμισκή και Χρ. Σμύρνης. Τα καλοκαίρια όμως η παρέα μας είχε κι' ένα άλλο δικό της στέκι, το γαλακτοζαχαροπλαστείο «Κεφίρ» πάνω ακριβώς στη Διαγώνιο.

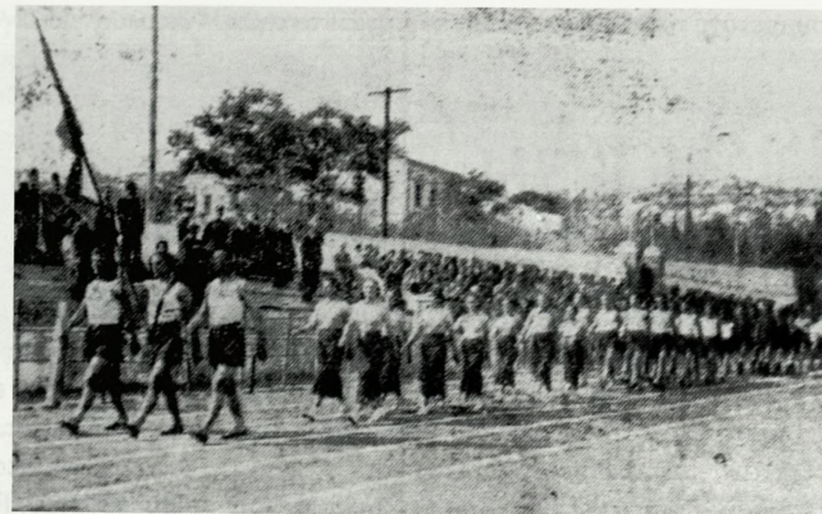
Λίγο αργότερα είχαμε ιδρύσει ένα νέο φοιτητικό πολιτιστικό σύλλογο τη «Ροτόντα» στην οποία ο Διονύσης Σαββόπουλος έπαιζε σημαντικό ρόλο. Ανοίξαμε μάλιστα και γραφεία, αρχικά σ' ένα υπόγειο της οδού Στρατηγού Καλλάρη και μετέπειτα στην οδό Πρ. Νικολάου εκεί που την συναντά η οδός Διαλέτη.

Το 1961 μια παρέα φοιτητών διαφόρων σχολών (Ν. Καρανικόλας, Ξ. Κοκκόλης, Χ. Παπαστάθης, Π. Πίστας, Μ. Τρικούκης) είχαμε ιδρύσει τον «Φοιτητικό Όμιλο Συζητήσεων» στο Πανεπιστήμιο. Συχνάζαμε δε στο καφενείο «Μέλισσα» πίσω από την Μητρόπολη, γωνία Βογατσικού και Προξ. Κορομηλά».

Μ. Τρικούκης (αφήγηση) στο βιβλίο του Κ. Μπλιάτκα «Διονύσης Σαββόπουλος. Υπόγεια Διαδρομή», (1999)

«Χαιρετισμός στους νέους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης»

«Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης διορίζεται στις 4.11.1926 καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, όπου θα παραμείνει ως τις 18.1.1935. Τα μαθήματά του αρχίζουν στις 16.11.1926. Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης σημειώνει: «... για την έδρα της Θεσσαλονίκης είχα προταθεί από επιτροπή που την αποτελούσαν οι Τσούντας, Μενάρδος, Σωτηριάδης και Λορεντζάτος, για την έδρα της Μεσαιωνικής και Νέας Ελληνικής Γλωσσολογίας. (...) Στις

Φοιτητικός αθλητισμός. Παρέλαση φοιτητών και φοιτητριών της ομάδας βόλεϊ (1934-1935).

7.11.1928 ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης απευθύνει τον δεύτερο «Χαιρετισμό στους νέους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης». Στο περιοδικό "Libre" σχολιάζεται θετικά το γεγονός ότι ένας καθηγητής Πανεπιστημίου χρησιμοποιεί επίσημα στο Πανεπιστήμιο τη δημοτική, ενώ στην «Εφημερίδα των Βαλκανίων» της 8.11.1928 δημοσιεύεται επαινετικό σχόλιο, για την ομιλία. (...)

Στην επιστολή του από 21.11.1929 ο Ι. Μεταξάς γράφει στον Μανόλη Τριανταφυλλίδη: «Έλαβα σήμερα το βιβλιαράκι σας, το «Χαιρετισμό στους νέους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» και το εδιάβασα απόψε όλο με μια μεγάλη ευχαρίστηση. (...) Ο πρώτος «Χαιρετισμός στους νέους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» εκφωνήθηκε στη δημοτική με τίτλο «Τι περιμένουμε από σας» στις 19.10.1927 και κυκλοφόρησε σε φυλλάδιο το 1928. (...) Στην επιστολή της από 10.4.1928 η Πηνελόπη Δέλτα γράφει στον Μανόλη Τριανταφυλλίδη:

«...σας γράφω αμέσως να σας πω τι όμορφος που είναι ο εναρκτήριος λόγος σας, πόση καρδιά εμπεριέχει και πόση ευγένεια σκορπά. Φαντάζομαι πως θα συγκινήσατε τους φοιτητές, μπορεί και να τους ενθουσιάσατε. (...)».

Μ. Τριανταφυλλίδης, *Αλληλογραφία*, Φιλολ. Επιμ. Π. Μουλλάς, Μ. Βερτσώνη-Κοκόλη, Έφη Πέτκου, (2001)

«Η φιλελεύθερη παράδοση της Φιλοσοφικής»

«...Η παράδοση της Φιλοσοφικής Σχολής από την αρχή ως σήμερα δίνει στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μια σφραγίδα πιο φιλελεύθερη, πιο δημοκρατική (...) Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι ο δημοτικισμός του Πανεπιστημίου και στις πιο επίσημες εκδηλώσεις του και η γλωσσική ανοχή σ' όλες τις περιπτώσεις, ακόμα και στις εισαγωγικές εξετάσεις (για τι πράγματα φτάσαμε να καυχιόμαστε, Θεέ μου!) καθώς και ο δεξιότερος χειρισμός των φοιτητικών ζητημάτων χάρη στην απ' ευθείας επαφή των ενδιαφερομένων με τις πανεπιστημιακές αρχές, επαφή που διαφωτίζει τα προβλήματα με λιγότερες παρανοήσεις. Σ' όλες τις Σχολές υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό παλιών και νέων καθηγητών που ενδιαφέρονται ζωηρά χωρίς δημαγωγική διάθεση και για την επιστήμη τους και για τους φοιτητές τους.»

Αγ. Τσομπανάκης (Νέα Εστία, 1962, Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη)

«Η εμπορική αξία του Πανεπιστημίου»

«... Ποιος κάθισε να λογαριάσει *μόνο εμπορικά* τι αντιπροσωπεύει από άποψη κίνησης κεφαλαίων η παρουσία του Πανεπιστημίου εδώ; Τόσα εκατομμύρια ο προϋπολογισμός του Πανεπιστημίου, τόσα οι επενδύσεις, τόσες χιλιάδες φοιτητές που ξοδεύουν τόσα κάθε χρόνο σε τροφή, ρούχα, ενοίκια, βιβλία, κινηματογράφους κ.λπ, όλα αυτά, χωρίς τυμπανοκρουσίες, νομίζω πως ισοφαρίζουν την κίνηση της Έκθεσης. Και περιορίζομαι μόνο στην *εμπορική* αξία του Πανεπιστημίου, γιατί ίσως είναι περιττό να μιλήσουμε για την συμβολή του στην ανύψωση του πνευματικού επιπέδου της Βόρειας Ελλάδας και στην

συμμετοχή του στις κρατικές υποθέσεις (πράγμα που έχει με τη σειρά του ευνοϊκούς οικονομικούς αντίκτυπους)».

Αγ. Τσομπανάκης, 2.8.1956 (περ. Η Τέχνη στη Θεσσαλονίκη, 6, Σεπτ. 56)

«Όταν άκουγα τον Πλάτωνα, τον Σαββίδη και τον Κακριδή»

«Σαν φοιτητής ξεκίναγα να παρακολουθήσω μαθήματα της Νομικής και στη μέση το έσκαγα. Δεν με τράβηξε ποτέ η Νομική. (...) Έβρισκα όμως ευχαριστημένο τον εαυτό μου όταν άκουγα τον Πλάτωνα, έναν καθηγητή αρχαιολόγο να μιλάει και να μας δείχνει slides με σπηλαιογραφίες π.χ. Ή τον Σαββίδη. Ή τον Κακριδή παλιότερα ...».

Ι. Υφαντής («Το Δέντρο», 17-18, 1985-86)

Το «Ξεκίνημα», «μια θαυμαστή πνοή μέσα στην κατοχή»

«...Στην κατοχή ήταν ακόμη πρόσφατες οι θυελλώδεις συζητήσεις φοιτητών αλλά και άλλων ακροατών στα μαθήματα-διαλέξεις των Ελευθερόπουλου και Θεοδωρίδη πάνω στα καίρια τότε θέματα του Διαλεκτικού Υλισμού, του Φασισμού, της Ισπανικής αντιστάσεως, των Λαϊκών Μετώπων κ.ά. (...) Πρόσφατες ήταν επίσης οι μεγάλες φοιτητικές απεργίες το 1935-'36 (...) Η 25η Μαρτίου '42 έδειξε πόσο καλά είχε δουλέψει η φοιτητική αντιστασιακή οργάνωση. Ως το βράδυ η Θεσσαλονίκη μιλούσε ολόκληρη για τους φοιτητές που το 'δειξαν. (...) Ο αέρας της αντίστασης παρασύρει ένα-ένα τα οχυρά, τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου, τη Δημοτική Βιβλιοθήκη. (...)

Στο Πανεπιστήμιο οι καθηγητές Χ. Θεοδωρίδης και Γ. Ιμβριώτης ομιλούν τακτικά μ' αφορμή τα μαθήματα αλλά ουσιαστικά, για να γεμίσουν την ψυχή της νεολαίας. (...) Στο τέλος αυτών των μαθημάτων γίνεται πάντα μια μικροδιαδήλωση που φέρνει σ' όλη την πόλη και σ' όλα τα σπίτια τον παλμό του Έθνους. (...) Στις 28.10.42 στο αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου ο καθηγητής Γ. Τενεκίδης που διδάσκει Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, φρονηματίζει τη νεολαία.

Το περιοδικό «Ξεκίνημα» είναι μια θαυμαστή πνοή μέσα στη ξερή κατοχή (...) Μεταξύ των καθηγητών που ενεργά βοηθούν την εκπολιτιστική αυτή εξόρμηση των νέων είναι ο Ν. Ρουσσόπουλος. Α. Σιγάλας, Στ. Πελεκίδης, Κ. Αλεξανδρίδης, Ξανθάκης κ.ά. (...)».

Θ. Φωτιάδης, «Η πνευματική αντίσταση στη Θεσσαλονίκη (Επιθεώρηση Τέχνης, 87-88, Μαρτ.-Απρ. 1962)

«Η απέριττος επίπλωσις του πρώτου πρυτανικού γραφείου»

«...Οι πρώτοι καθηγηταί ώμοσαν τον όρκον της υπηρεσίας στις 9 Αυγούστου (1925) και στις 12 αναχωρούν τα εκλεγέντα από τον τότε Υπουργόν της Παιδείας κ. Πωπ, μέλη του Πρυτανικού Συμβουλίου εις Θεσσαλονίκην προς διοργάνωσιν του νεοσύστατου Πανεπιστημίου. Συνέκειτο δε το Πρυτανικόν Συμβούλιον εκ του κ. Γεωργίου Χατζιδάκη, ως προέδρου, του κ. Χρίστου Τσούντα, του κ. Γεωργίου Γρατσιάτου, του κ. Χαρίτωνος Χαριτωνίδου και του κ. Ιωάννου Παπαδοπούλου.

Πάντες πλην του κ. Χρ. Τσούντα ελθόντες εις την Θεσσαλονίκην επελάβοντο συντονώτατα της οργανώσεως.

Προέβησαν εις την επισκευήν της ωραίας επαύλεως Αλλατίνη, ήτις προωρίσθη ως Πανεπιστήμιον, παρήγγειλαν εις το Παπάφειον Ορφανοτροφείον τα πρώτα θρανία των φοιτητών και την απλήν και απέριττον του πρώτου πρυτανικού γραφείου επίπλωσιν. (...) Επί των υπό των ορφανών του Παπαφείου κατασκευασθέντων πρώτων βάθρων εκάθισαν οι πρώτοι δέκα και οκτώ υποψήφιοι φοιτηταί της Φιλοσοφικής Σχολής και υπέστησαν την εισιτήριον εξέτασιν εξ ων δύο απερρίφθησαν. Ούτοι και απετέλεσαν τον πρώτον του Πανεπιστημίου πυρήνα. (...) Παραδίδων το αρτισύστατον αρχείον, το ταμείον και την σφραγίδα του Πανεπιστημίου τω Γενικώ Επιθεωρητή κ. Λαγιω συνέστησα, ίνα μη επέλθη διαρροή των φοιτητών εις το Αθηναϊκόν Πανεπιστήμιον να δημοσιευθή εις τον τύπον ότι αι εγγραφαί θα εξακολουθήσουν εν τη επαύλει Αλλατίνη και η δευτέρα σειρά θα υποστή προσεχώς την εισιτήριον εξέτασιν.»

Χ. Χαριτωνίδης, «Έκθεσις πεπραγμένων κατά το πανεπιστημιακό έτος 1928-29» (1932)

Τα «περίεργα χρόνια»

«Εμείς που σπουδάζαμε με δανεικά παπούτσια, εμείς που πίναμε την απογευματινή μας γκαζόζα με ρεφενέ; Και όλη αυτή η λατρεία που μας έκαμε να κρεμόμαστε από τα γοητευτικά, με τον τρόπο τους το καθένα, στόματα του Κακριδή, του Καψωμένου, του Ανδριώτη, του Κριαρά, του Πολίτη, του Βακαλόπουλου; (...) Βέβαια τα χρόνια ήταν περίεργα (...) Ήρθαν μέρες που σημαντικοί δάσκαλοί διώχθηκαν για τα προοδευτικά τους φρονήματα. Άλλες μέρες που λαμπροί απόφοιτοί εκτελέστηκαν στον συνήθη τόπο του Επταπυργίου (...)».

Η εορτή των γραμμάτων στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης («Το Φως», 1.2.1955).

Γ. Χουρμουζιάδης, «Η Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον» (2001)

«... Πώς ξεφύτρωσε ο φοιτητικός συνδικαλισμός»

«... Ήμουν φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής από το '49 ως το '54. Στα πρώτα μου χρόνια στο πανεπιστήμιο θυμάμαι πάρα πολλές κατηχητικίνες με μακριά μανίκια. Φρικτό θέαμα. Ήταν βέβαια καλές φοιτήτριες και μορφωμένες, αλλά υπήρξαν συμπαθείς μόνο στους ομόφρονες. Για όλους τους άλλους, που τους έλεγαν άθεους και άπιστους, ήταν φοβερές. Και αυτή είναι η πρώτη εντύπωση από τα φοιτητικά έδρανα. (...) Όταν οι φοιτήτριες αυτές διαπίστωσαν ότι έγραφα και δημοσίευα ποιήματα «όχι και πολύ χριστιανικά» (...) μου κόψανε αυτομάτως την καλημέρα και έγινα πια ο αποδιοπομπαίος τράγος. (...) Υπήρχε ένα κλίμα λατρείας του Παλαμά τότε, 1949-'50 (...) Αρχηγός της λατρείας του Παλαμά στο Πανεπιστήμιο ήταν ο πολύς και σπουδαίος καθηγητής μας ο Γιάννης Κακριδής. (...) Ως καθηγητής ήταν άριστος. Σ' αυτόν οφείλω την αγάπη μου για τον Όμηρο κυρίως. Όπως και για τους άλλους δύο φιλόλογους καθηγητές μου, τον Καψωμένο και τον Τσομπανάκη, μπορώ να πω ότι τους χρωστάω την αγάπη μου για την αρχαία τραγωδία. (...) Πολλοί καθηγητές μου (όπως ο Καψωμένος, ο Τσομπανάκης, ο Ανδριώτης και ο Ξυγγόπουλος) όχι απλώς με προστάτεψαν αλλά μου έδειξαν και μια υπερβάλλουσα αγάπη και εκτίμηση και θαυμασμό. (...) θυμούμαι μάλιστα ότι ο Ξυγγόπουλος παρ' όλο που ήταν ο καθηγητής της Χριστιανικής Αρχαιολογίας είχε κάποια γνώση από ποίηση. Και όταν το 1953 έγινε το 9ο Παγκόσμιο Βυζαντινολογικό Συνέδριο εδώ στη Θεσσαλονίκη και ήταν πρύτανης εκείνη την χρονιά με κάλεσε και μου είπε: «(...) Θα σου κάνω μια τιμή. Θα σε πάρω να σε ξεναγήσω στα βυζαντινά μωσαϊκά της Ροτόντας». (...) Αφού λοιπόν με γύρισε σ' όλη την σκαλωσιά στον μεγάλο τρούλο και τα είδαμε όλα σ' όλα τα διαζώματα μου λέει: «αυτό θα το θυμάσαι σ' όλη σου την ζωή».

Θυμούμαι τον γηραιότερο καθηγητή μας, της λαογραφίας, ο οποίος στα προπύλαια της παλιάς Φιλοσοφικής βρήκε κάποιον φοιτητή και του δίνει μια κλωτσιά. (...) Δεν μπορούσε ο φοιτητής να αντιδράσει, να βρει το δίκιο του. Και μη νομίσετε ότι ήταν απλώς μια αντικομμουνιστική υστερία. Το πράγμα ήταν πολύ πιο βαθύ. Δεκαετίες κατεστημένου, νοοτροπίες που διαμορφώθηκαν από τις σπουδές στην πρωσική Γερμανία, όλα αυτά είχαν δημιουργήσει μια ατμόσφαιρα και ένα θλιβερό καθεστώς.

Δεν υπήρχε φοιτητικός συνδικαλισμός. Εμείς είμασταν –μετά την κάθαρση του εμφυλίου– τα καλά παιδιά του κατηχητικού. Ωστόσο, απ' αυτά

τα παιδιά άρχισε να ξεφυτρώνει το αίτημα του συνδικαλισμού. (...)

Τον Κίμωνα Οικονόμου (αρχισυντάκτη στην εφημερίδα «Δράσις») που έβγαζε το πολυγραφημένο φοιτητικό περιοδικό «Τα Φοιτητικά Νέα», στο οποίο συνεργάστηκα και εγώ γράφοντας για τους Τέλο Άγρα, Λαπαθιώτη κ.λπ., τον καλούσανε, αν και ήταν υπεράνω υποψίας ως Βορειοηπειρώτης, τακτικά στην Πρυτανεία για υποδείξεις.

Στις αρχές του '53 εκδηλώθηκε μια κίνηση από φοιτητές της Νομικής για συγκεκαλυμένο συνδικαλισμό μέσα από φοιτητικές πνευματικές εκδηλώσεις. Στην αίθουσα 39 έγιναν μαραθώνιες συζητήσεις για τις λεπτομέρειες.

Θυμάμαι ότι ο Στ. Νέστωρ και ο Γ. Μέλφος πρωτοστάτησαν και κατάφεραν να δημιουργήσουν άτυπη φοιτητική εβδομάδα: Εκδηλώσεις, διαγωνισμοί, εκθέσεις, συναυλίες κ.λπ. Το '54 ήρθαν σε επαφή με το Π.Ι.Ε.Π. και πέτυχαν μ' αυτό πάρα πολλά, τύπωσαν σε μια φοιτητική επετηρίδα 80 σελίδων το σύνολο των δραστηριοτήτων των φοιτητών κατά το έτος 1953. (...)

Και το 56-57 έγινε η έκρηξη – αλλά ήδη υπήρχε άλλος αέρας. Είχαμε απομακρυνθεί χρονολογικά και ψυχολογικά από τον Εμφύλιο...».

Ντ. Χριστιανόπουλος (Αποσπάσματα από την ομιλία του στο Αμφιθέατρο «Δ. Ευρυγένης» στις 30.4.99 και από το σχετικό κείμενο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Θεσσαλονίκη» 4.5.99)

«Το Πανεπιστήμιο ωφέλησε την πόλη»

«...Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης ωφέλησε την πόλη. Δεν περίμενε κανείς θαυματουργική επίδραση από την πρώτη στιγμή. Αλλά δημιουργήθηκε ένα πνευματικό κέντρο και τα αποτελέσματα άρχισαν κιόλας να φαίνονται. Υπάρχουν εκλεκτές φυσιογνωμίες στο Πανεπιστήμιο (...) Αλλά τι κρίμα που όλοι αυτοί οι καθηγητές μένουν εδώ και έχουν στραμμένη την προσοχή τους στην πρωτεύουσα σαν να βρίσκονται σε τόπο εξορίας (...) Όσο για τον φοιτητικό κόσμο παρατηρήθηκε μια ανύψωση του πνευματικού επιπέδου στο σύνολο. Δεν φάνηκαν όμως και ταλέντα που να δώσουν την υπόσχεση ότι θα διακριθούν αύριον. Ο φοιτητικός κόσμος επιδόθηκε σε στείρους αγώνες που μπορεί να συνετέλεσαν σ' ένα ιδεολογικό ξεκαθάρισμα, αλλά δεν απέδωσαν τα αποτελέσματα που θέλαμε (...), ίσως είναι ακόμη νωρίς. Μπορεί κιόλας να υποκρύπτεται κάτι που ζητεί το φανέρωμά του...»

Π. Ωρολογάς (Μακεδονικόν Ημερολόγιον, 1934)

«1944: Οι πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις... απλώς ένας φράχτης»

«Σάββατο 13 Μαΐου 1944

(...) Κάναμε έναν ευχάριστο περίπατο ως τις νέες πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις που είναι μέχρι στιγμής απλώς ένας φράχτης...».

Mats Lieberg [«Θεσσαλονίκη 1944. Τα φωτογραφικά ντοκουμέντα του Jean Lieberg. Επιμ. Ε.Α. Χεχίμογλου, 1999]*Φοιτητική διαδήλωση το 1966 («Ελληνικός Βορράς», 17.3.1966).*

***Υστερόγραφο:** Τα ήδη διευρυμένα όρια του περιοδικού δεν επέτρεψαν να δημοσιευθούν και τα παραθέματα που είχαν ανθολογηθεί από κείμενα των: Τ. Αλαβέρα, Γ. Αναστασιάδη, Ν. Βαρμάζη, Ι. Βογιατζίδη, Κ. Γκανάτσια, Τ. Γραμμένου, Ι. Δεληγιάννη, Γ. Δημητράκου, Π. Ζέπου, Λ. Ζησιάδη, Θ. Θεοφύλακτου, Γ. Ιωάννου, Σ. Κερασίδη, Λ. Κηλαηδόνη, Γ. Κονταξάκη, Ι. Κουκιάδη, Κ. Λαχά, Θ. Λιβεριάδη, Γ. Μανουσάκη, Λ. Μεγάλου-Σεφεριάδη, Ν. Μέρτζου, Δ. Μηλιώνη, Σ. Ξεφλούδα, Γ. Οικονομίδη, Γ. Πανάγου, Αλ. Παπαναστασίου, Λ. Πολίτη, Γ. Σαρίκα, Ν. Σφενδόνη, Π. Σφυρίδη, Γ. Τριανταφυλλίδη, Α. Χαμουδοπούλου, Ι. Χολέβα, Λ. Χουσιάδα. Ίσως συμπεριληφθούν μαζί με νεώτερα ευρήματα σε προσεχή αυτοτελή έκδοση.*

ΕΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ

ΑΠΟ ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΣΤΡΟ. ΔΥΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΙΕΡΙΑ.

ΤΟ ΤΕΤΡΑΠΥΡΓΙΟ ΣΤΙΣ ΛΟΥΛΟΥΔΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΠΥΔΝΑΣ (ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΙΤΡΟΣ)

Στη θέση Λουλουδιές της Πιερίας (σχ. 1), ανάμεσα στις Αλυκές Κίτρους και τον Κορινό, ανασκάφηκε από την 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης επισκοπικό συγκρότημα, που παρουσιάζει τη μορφή τετραπυργίου[1] της Τετραρχίας. Το τετραπύργιο αυτό ιδρύθηκε στη θέση ενός οικισμού που σώζει ενδείξεις συνεχούς εγκατάστασης από τους μυκηναϊκούς χρόνους μέχρι τον 7ο αιώνα μ.Χ. Στην περιοχή του οικισμού αυτού πραγματοποιήθηκε το 168 π.Χ. η μάχη της Πύδνας, συνέπεια της οποίας ήταν η υποδούλωση της Μακεδονίας στους Ρωμαίους. Στους αυτοκρατορικούς χρόνους ο οικισμός αποτέλεσε ενδιάμεσο σταθμό της οδού Θεσσαλονίκης – Πύδνας – Λάρισας και ταυτίζεται πιθανότατα με τη mansio[2] Άναμον[3] που αναφέρουν τα ρωμαϊκά οδοιπορικά. Με την αναβάθμιση του οικισμού σε mansio συνδέονται τα ερείπια μιας οικίας με περιστύλιο και ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 1, σχ. 1, θ), που ανασκάφηκε στο βορειο-ανατολικό τμήμα του τετραπυργίου και χρονολογείται την εποχή της Τετραρχίας. Τα ερείπια αυτά σχετίζονται είτε με το πανδοχείο του σταθμού είτε με την κατοικία του φορολογικού υπαλλήλου που ήταν αρμόδιος για τη συγκέντρωση της annona[4], του εις είδος φόρου που επέβαλε ο Διοκλητιανός. Ένα δεύτερο κτίριο της ίδιας περιόδου, που λόγω των αγωγών που το διασχίζουν πρέπει να ήταν λουτρό, επίσης με ψηφιδωτά δάπεδα, εντοπίσθηκε κάτω από το επισκοπικό μέγαρο (σχ. 2), ενώ δυτικά του αποκαλύφθηκαν μεγάλης έκτασης αποθήκες με θέσεις πιθαριών και πιεστήρια παρα-

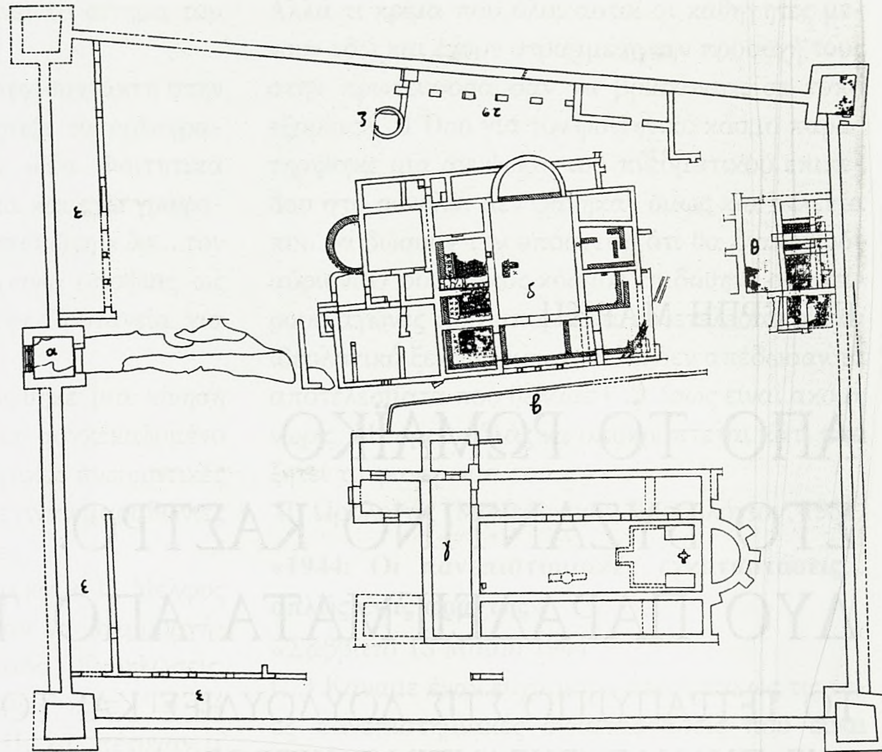
1. Μικρό ορθογώνιο φρούριο με διπλή πύλη και τέσσερις πύργους στις γωνίες.

2. Τόπος στάθμευσης μιας μεγάλης διαδρομής προορισμένος για αλλαγή των αλόγων και διαμονή των ταξιδιωτών, που περιλάμβανε πανδοχείο και λουτρό.

3. Το τοπωνύμιο αυτό προκύπτει από τους χάρτες της Tabula Peutingeriana που αναφέρουν το σταθμό Άναμον ανάμεσα στην Πύδνα και το Σαβάζιον. Βλ. K. Miller, *Itineraria Romana, Römische Reisewege an der hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart 1916, 573.

4. Βλ. S. Vryonis, *Le rôle de Byzance*, Paris 1968, 21.

Σχ. 1. Λουλουδιές Πιερίας. Η κάτοψη του τετραπυργίου επισκοπικού συγκροτήματος στην αρχική του φάση. Αρχείο 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

σκευής κρασιού. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν τη σχετική με τη συγκέντρωση της annona υπόθεση, που ενισχύεται από το ότι ο οικισμός απέχει 4 χιλιόμετρα από τις Αλυκές κι ελέγχει μιαν εύφορη πεδιάδα με σιτηρά και αμπελώνες.

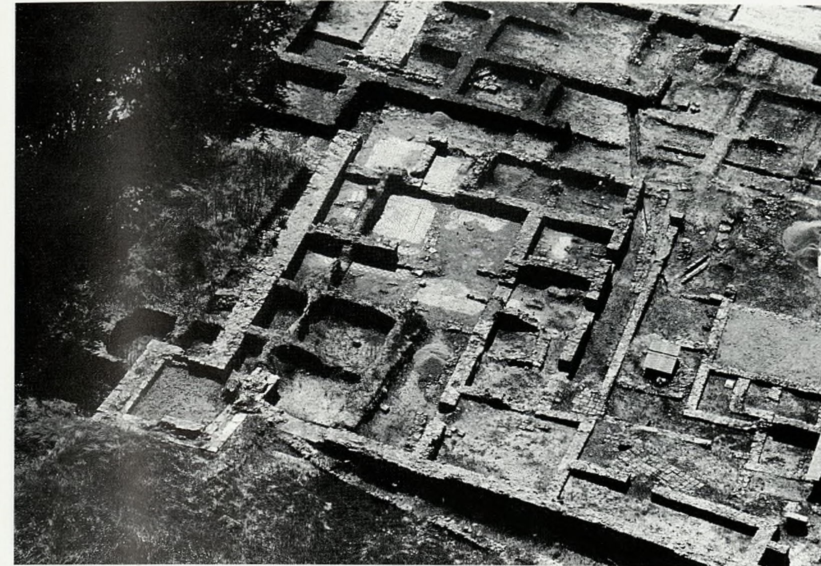
Τα παραπάνω κτίσματα φαίνεται ότι είχαν μεταβληθεί, λόγω σεισμού, σε ερείπια τον 5ο αιώνα, ώστε το οικοδομικό υλικό τους να χρησιμεύσει ως πρώτη ύλη για την ίδρυση του τετραπυργίου, η οποία τοποθετείται στα 479, έτος εγκατάστασης των Γότθων του Θευδερίχου[5] στην Πύδνα. Η εγκατάσταση των Γότθων στην πόλη αυτή καθώς και σε άλλες πέντε μακεδονικές πόλεις (Κυρροπέλλα, Βέροια, Ευρωπό, Mediana, Δίον), πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να είχε ως συνέπεια τη μετακίνηση των κατοίκων και της επισκοπής Πύδνης στη θέση της mansio και την προστασία της με ένα φρούριο (τετραπυργία).

Το τετραπύργιο (εικ. 2) έχει έκταση 10 στρεμμάτων, πλευρές 75×84×68×87μ. και περίβολο πλάτους 1,10μ., κτισμένο από αργολιθοδομή, σποραδικούς πλίνθους και κονίαμα. Ο ανατολικός του περίβολος ενισχύθηκε σε δεύτερη φάση καθ' όλο το μήκος του (68μ.) με δεύτερο περίβολο ίσου πλάτους. Το ίδιο και ο δυτικός σε μήκος 50μ. από το νοτιοδυτικό πύργο μέχρι την κεντρική πύλη. Η αρχιτεκτονική του σύλληψη κατάγεται από φρούρια της ρωμαϊκής περιόδου και παρουσιάζει ομοιότητες με την αυτοκρατορική διαμονή του Γαλερίου στο Gamzigrad[6] της Δακίας (elix Romuliana).

Η κύρια είσοδος στο φρούριο (σχ. 1, α) ανοίγεται στο μέσον του δυτικού περιβόλου και σχημάτιζε τετράγωνο πύργο διαστάσε-

5. Την πληροφορία αντλούμε από τον ιστορικό των Γότθων Ιορδάνη, απόσπασμα του κειμένου του οποίου διέσωσε ο Tafel. Βλ. T. Tafel, *De Thessalonica ejusque agro*, 1839 (1972), 186.

6. D. Srejović, "Felix Romuliana", *Starinar* XXXVI, (1985), 51-67, B. Bavant, "La ville dans le nord de l' Illyricum", *Villes et peuplement*, Actes du colloque organisée par l' Ecole Française de Rome, (Rome, 12-14 Mai 1982) Palais Farnèse 1984, 272-287.

Εικ. 1. Λουλουδιές Πιερίας. Αεροφωτογραφία της έπαυλης του 4ου αι. στο βορειοανατολικό τμήμα του τετραπυργίου επισκοπικού συγκροτήματος.

ων 5×4,80μ. Η πύλη έκλεινε με ξύλινη θύρα στον τύπο του καταρράκτη[7] και στο μήκους 3μ. κατώφλι της διατηρούνται ίχνη από τους τροχούς των αμαξιών που τη διέσχιζαν, τα οποία απέχουν μεταξύ τους 1,40μ. Από τους τέσσερις τετράγωνους πύργους του φρουρίου σώζονται οι τρεις, με εξαίρεση τον βορειοδυτικό πύργο, το οικοδομικό υλικό του οποίου υπέστη συστηματική λιθαρπαγή. Οι πύργοι είναι κατασκευασμένοι από μεγάλους γωνιόλιθους, έχουν διαστάσεις 5×4,30μ., δάπεδα στρωμένα με πλίνθους και είσοδο πλάτους 0,70μ. παραπλεύρως του περιβόλου. Στον βορειοανατολικό πύργο σώζεται και το καλντερίμι που οδηγούσε στην είσοδό του. Στην οροφή τους δεν υπήρχε στέγη, αλλά διαμορφωνόταν είδος ταράτσας με επάλξεις ολόγυρα[8]. Οι πύργοι του είδους αυτού, που εξέχουν του περιβόλου, απαντούν κυρίως στα φρούρια της Τετραρχίας και προέκυψαν από τη δυνατότητα πλαγιοσκόπευσης που εξασφαλίζουν, λόγω της οποίας μπορούν να προστατευθούν τα μεταπύργια[9] διαστήματα.

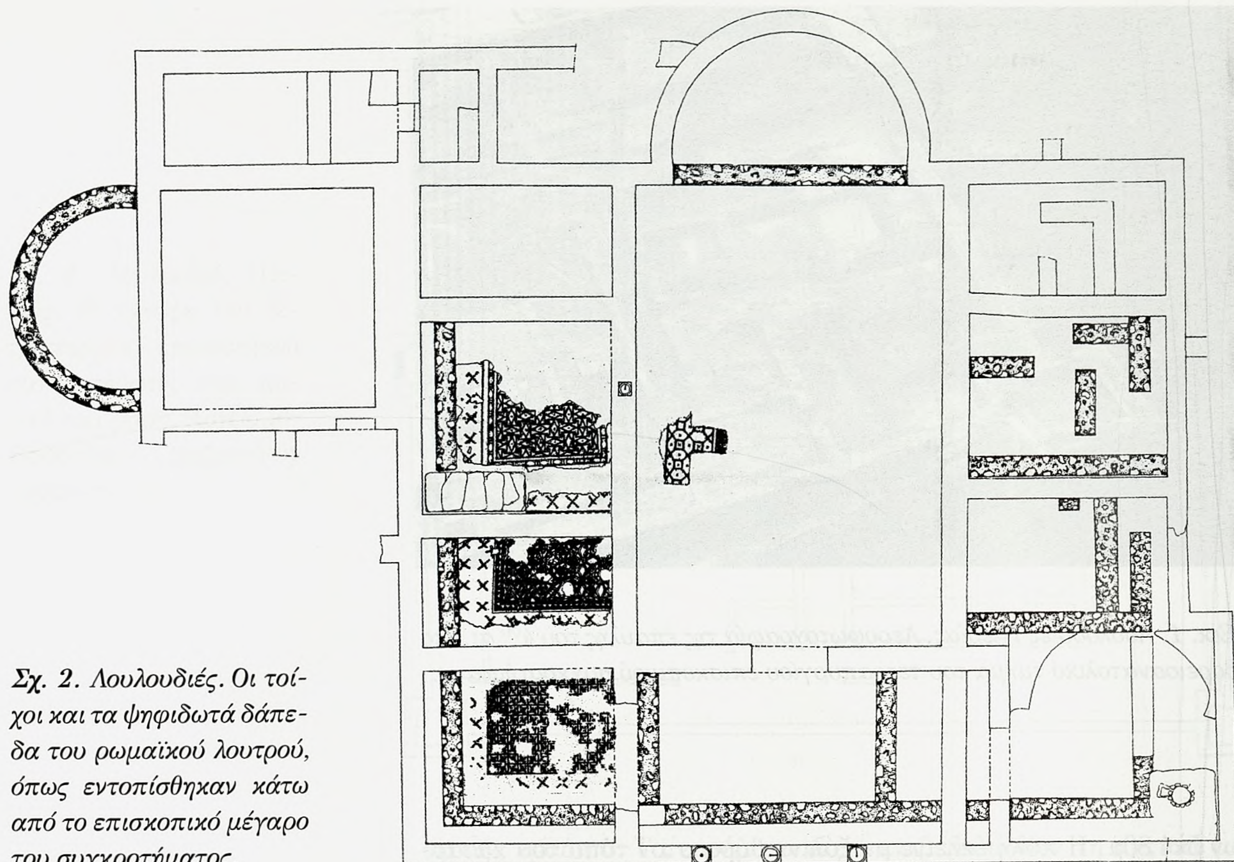
Το φρούριο διασχίζεται από έναν κύριο δρόμο με αποχετευτικό αγωγό στο μέσον, στρωμένο με χαλίκι και πέτρες, που έχει κατεύθυνση από δυτικά προς τα ανατολικά (σχ. 1, β). Εκατέρωθεν του δρόμου ιδρύθηκαν, κατά την παράδοση των ρωμαϊκών principia[10], τα σημαντικότερα κτίρια του συγκροτήματος, η βασιλική (σχ.1 γ) και το επισκοπικό μέγαρο (σχ. 1, δ). Ο δρόμος παρουσιάζει μεταγενέστερη μετατόπιση προς νότον, λόγω επέκτασης του επισκοπικού μεγάρου προς τα δυτικά σε άλλη φάση. Στην αρχική φάση του

7. Θύρα που στηρίζεται σε εγκοπές και ανεβοκατεβαίνει με τη βοήθεια μηχανισμού.

8. M. Cichon, *En Boqeq, Ausgrabungen in einer Oase am toten Meer*, Mainz 1,1993.

9. Το τμήμα του περιβόλου που βρίσκεται ανάμεσα σε δύο πύργους.

10. Πρόκειται για τα ιερά και τα κτίρια διοίκησης των φρουρίων της ύστερης αρχαιότητας, που βρίσκονται εκατέρωθεν του κεντρικού δρόμου. Βλ. M. Redde, "Dioclétien et les fortifications militaires de l'antiquité tardive; Quelques considérations de méthode", *Antiquité Tardive*, 3 (1995), 107.

Σχ. 2. Λουλουδιές. Οι τοίχοι και τα ψηφιδωτά δάπεδα του ρωμαϊκού λουτρού, όπως εντοπίσθηκαν κάτω από το επισκοπικό μέγαρο του συγκροτήματος.

φρουρίου διαμορφώθηκαν εκατέρωθεν της πύλης, κατά μήκος του δυτικού και νοτίου περιβόλου, στοές με πεσσούς (σχ. 1, ε) που εδράζονται σε στενό στυλοβάτη πλάτους 0,40μ., ενώ μια άλλη ισχυρότερη πεσσοστοιχία από έξι πεσσούς μήκους 1-1,40μ και πλάτους 0,80μ. (σχ.1, στ) αποκαλύφθηκε στο μέσον και σε απόσταση 2,20μ. από το βόρειο περίβολο. Η πεσσοστοιχία αυτή χρησίμευε πιθανότατα για την έδραση ξύλινου εξώστη, όπου τοποθετούσαν πολεμικές μηχανές, επειδή ο βόρειος περίβολος, λόγω της κλίσης του εδάφους, είναι ευπρόσβλητος. Με την αρχική φάση του τετραπυργίου συνδέονται ακόμη σηρός[11] (σχ. 1, ζ) για την αποθήκευση σιτηρών και πηγάδι που ανασκάφηκε ανάμεσα στην οικία και το λουτρό.

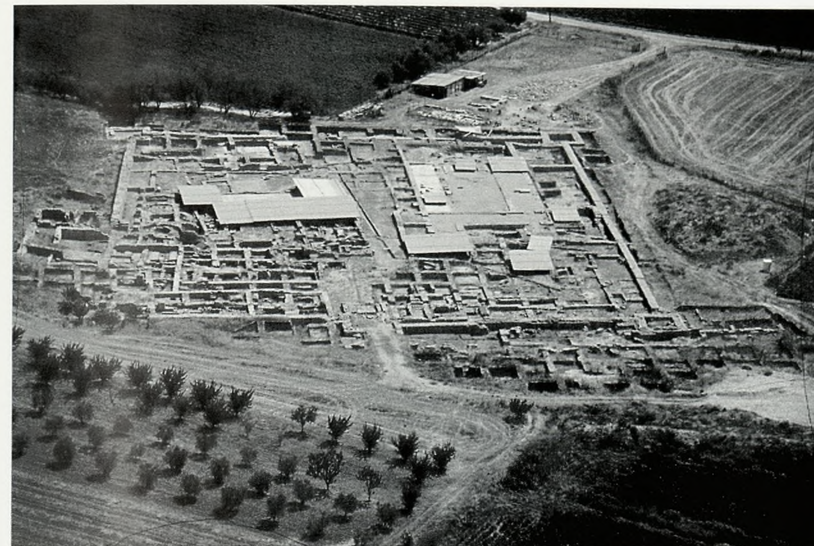
Το τετραπύργιο περιέβαλε τάφρος (σχ.1, η), τμήμα της οποίας (εικ. 3) βάθους 1μ., ανασκάφηκε σε απόσταση 17μ. από τον δυτικό περίβολο, ενώ η τάφρος του βόρειου περιβόλου εντοπίσθηκε σύρριζα με αυτό. Το φρούριο παρουσιάζει ενιαία κατασκευή και ομοιότητες με τα συνοριακά φρούρια της Τετραρχίας, όπως εκείνα του Qasr el Hallabat[12] και του En Boqeq[13]. Όταν ο κίνδυνος των Γότθων εξέλιπε, το τετραπύργιο χάνει τον οχυρό του χαρακτήρα και διευρύνεται με την κατασκευή αποθηκών εξωτερικά του δυτικού περιβόλου και την επέκταση και διάνοιξη της πύλης, που ανοίγεται προς τρεις κατευθύνσεις. Η ανασκαφή μεγάλου συγκροτήματος ληνών[14]

11. Στρογγυλός πύργος για την αποθήκευση σιτηρών.

12. M. Redde, ό.π. 3 (1995), 92, fig. 1.

13. Βλ. παραπάνω σημ. 4.

14. Με τον όρο αυτό δηλώνονται τα πατητήρια παραγωγής κρασιού.

Εικ. 2. Λουλουδιές. Αεροφωτογραφία του επισκοπικού συγκροτήματος.

και ελαιοπιεστηρίου στο συγκρότημα αποδεικνύει τη μετεξέλιξη των επισκοπείων σε κέντρα συγκέντρωσης και διαχείρισης της τοπικής παραγωγής και την αναβάθμιση του ρόλου του επισκόπου από την εποχή του Ιουστινιανού[15]. Λίγο μετά τα μέσα του 6^{ου} αιώνα ισχυρός σεισμός καταστρέφει το επισκοπικό μέγαρο και τη βασιλική, η οποία επισκευάζεται, περιορισμένη στο κεντρικό κλίτος και μετατρέπεται σε κοιμητηριακή, όπως φαίνεται από τους τάφους που την περιέβαλαν. Το τρίτο τέταρτο του 6^{ου} αιώνα ο επίσκοπος φαίνεται ότι εγκαταλείπει το συγκρότημα και μετακινείται κατά πάσα πιθανότητα στην αρχική του έδρα την Πύδνα, όπου είχε κατασκευασθεί κάστρο, στο πλαίσιο του οχυρωματικού προγράμματος του Ιουστινιανού.

Το κάστρο της Πύδνας, το οποίο, όπως μας πληροφορεί η επιτομή του Στράβωνα, την εποχή αυτή (7^{ος} αι.), παίρνει το όνομα Κίτρος, κτίσθηκε κοντά στο Μακρύγιαλο, στην δυτική ακτή του Θερμαϊκού, σε απόσταση 4 χιλιομέτρων περίπου βόρεια του τετραπυργίου (εικ. 4). Είναι ορθογώνιο (σχ. 3) και οι διαστάσεις του –σύμφωνα με τον άγγλο περιηγητή Leake– ήταν 320 × 130μ., καταλάμβανε δηλαδή έκταση 50 στρεμμάτων. Τον περίβολό του ενίσχυαν τετράγωνοι ή ορθογώνιοι πύργοι σε καθορισμένες αποστάσεις. Εξαίρεση αποτελεί ο βορειοανατολικός πύργος, που αν και κατεστραμμένος, διασώζει κυκλικό θεμέλιο, στοιχείο που δείχνει ότι αντικαταστάθηκε ο προϋπάρχων ορθογώνιος πύργος τον 10^{ο} αιώνα από κυκλικό. Ο ιουστινιάνειος περίβολος κατασκευάσθηκε με εγχώρυγη[16] τοιχοποιία που συνίσταται εσωτερικά από λιθορριπή[17] και ασβεστοκονίαμα κι εξωτερικά από κατεργασμένους γωνιόλιθους και πέτρες, οι αρμοί των οποίων καλύπτονται με αρμολόγημα[18] διακοσμημένο με μυστρίσματα[19]. Στο πλάτος του τείχους της φά-

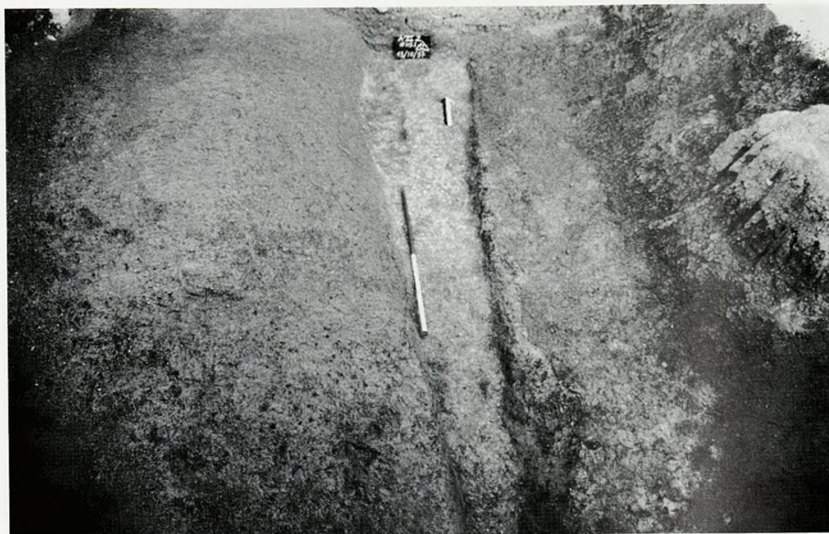
15. Α. Αβραμέα, "Ο επίσκοπος και η πόλη: Τα κοσμικά κτίσματα", *Βυζαντιακά* 7, (1987), 81.

16. Πρόκειται για τη λασπόκτιστη τοιχοδομία των βυζαντινών χρόνων, το γνωστό χωρήγι, που συνίσταται από πέτρες, πλίνθους και λάσπη.

17. Μικρές ακανόνιστες πέτρες και κονίαμα που χρησιμεύουν για το γέμισμα του εσωτερικού του τείχους.

18. Κονίαμα που καλύπτει τα σημεία συναρμογής των λίθων ενός κτίσματος.

19. Διακοσμητικά χαράγματα στο κονίαμα που γίνονται με το μυστρί.

Εικ. 3. Λουλουδιές. Η τάφρος που ανασκάφηκε δυτικά του δυτικού περιβόλου.

Εικ. 4. Μακρύγιαλος. Θέση Αρχαία Πύδνα. Αεροφωτογραφία του κάστρου, της πύλης και του επισκοπικού ναού του βυζαντινού Κίτρους.

σης αυτής, που είναι μόλις 1,80μ., ανοίγονται εσωτερικά στενά τόξα μήκους 2,80μ. και πλάτους 0,80μ., εκατέρωθεν παραστάδων (εικ. 5). Επάνω στα τόξα εδραζόταν ο περίδρομος, στον οποίο οδηγούσε κτιστή σκάλα.

Ο περίβολος του κάστρου διασώζει δύο κύριες φάσεις και πολλές επισκευές. Η πρώτη τοποθετείται στους χρόνους του Ιουστινιανού, λόγω της κατασκευαστικής ομοιότητας που παρουσιάζει με τις ιουστινιάνειες οχυρώσεις της Νικόπολης[20], Σεργιόπολης[21], Τσαριτσίν Γκραντ[22], Ηράκλειας Λάτμου[23] και Haidra[24]. Από το κάστρο ανασκάφηκε τμήμα του βόρειου περιβόλου σε μήκος 64μ. μαζί με

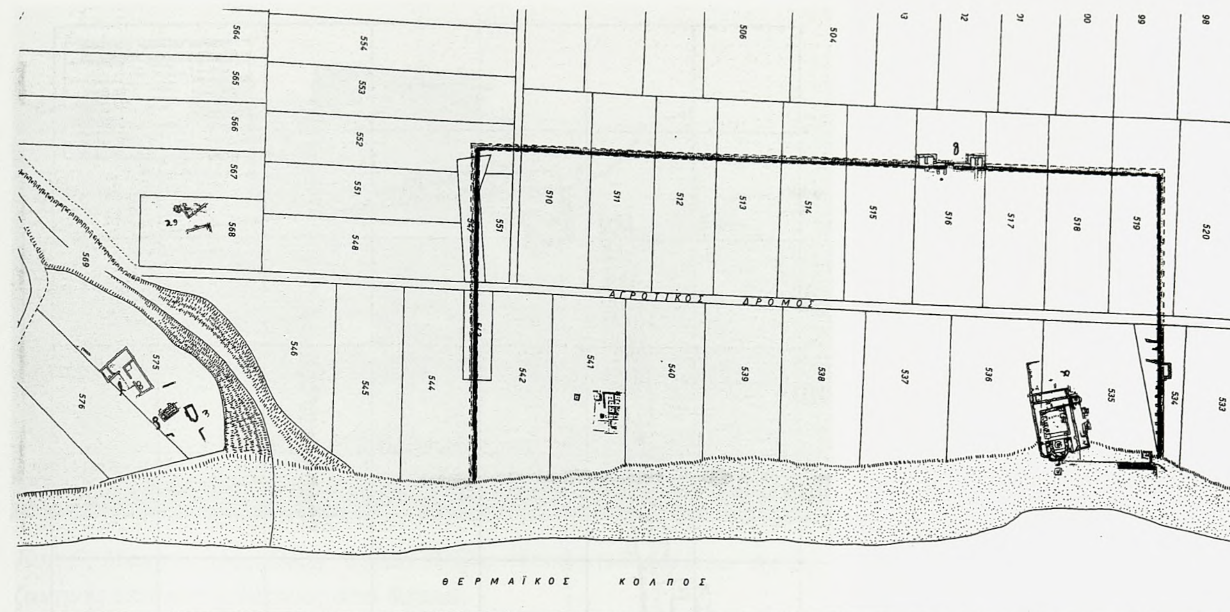
20. T. Gregory, "Νικόπολις", Πρακτικά Α Διεθνούς Συμποσίου, (1984), 253-261.

21. W. Karnapp, *Die Stadmauer von Resafa in Syrien*, 1976.

22. V. Condić-V. Popović, *Caricin Grad*, Belgrad 1977, 319-335 και B. Bavant, ό.π., 273.

23. W. Muller-Wiener, "Mittelalterliche Befestigungen in Südliche Ionien", *Istanbuller Mitteilungen* (1961), 15.

24. C. Foss, *Byzantine Fortifications*, 1986, 9.

Σχ. 3. Μακρύγιαλος. Θέση Αρχαία Πύδνα. Σχέδιο του ορθογώνιου κάστρου του βυζαντινού Κίτρους.

έναν ορθογώνιο πύργο διαστάσεων 3,30×5,30μ., που σώζει δάπεδο από πλίνθους (σχ. 4) και τμήμα του ανατολικού περιβόλου σε μήκος 42μ. κατά μήκος της ακτής του Θερμαϊκού, που διασώζει πολλές φάσεις επισκευών. Κάθετα προς την εσωτερική πλευρά του βόρειου τείχους ανασκάφηκαν οκτώ τοίχοι που απέχουν μεταξύ τους διάφορες αποστάσεις και ανήκουν σε διαφορετικές οικοδομικές φάσεις. Οι τοίχοι αυτοί πρέπει να ανήκουν στα καταλύματα της φρουράς, τα οποία σύμφωνα με τις αρχές της ιουστινιάνειας καστροκτισίας, μπορούν να στεγάσουν –ανάλογα με τις διαστάσεις τους– τρεις ή έξι στρατιώτες στο ισόγειο και, αν ήταν διώροφα, τρία άλογα στο ισόγειο και έξι στρατιώτες στον όροφο[25].

Η δεύτερη φάση του περιβόλου χρονολογείται μετά την άλωση του κάστρου του Κίτρους από τους Βουλγάρους[26], που σύμφωνα με ένα ανώνυμο στρατηγικό κείμενο[27] τοποθετείται ανάμεσα στα 913-924 επί βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ΄. Αποτέλεσμα της άλωσης ήταν η ενίσχυση του ιουστινιάνειου περιβόλου με κτίσιμο των κενών τόξων και η κατασκευή, στην εξωτερική του πλευρά και σε επαφή με αυτόν, ενός δεύτερου τείχους πλάτους 1,50μ. Ο νέος περίβολος κτίσθηκε με πέτρες, κονίαμα και θραύσματα πλίνθων, τοποθετημένα οριζόντια σε μία σειρά, και φέρει κατά μήκος ξυλοδεσιές. Όπως προκύπτει από τα ανασκαφικά στοιχεία, η κεντρική πύλη (σχ. 3, β) του κάστρου χρονολογείται στους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Είχε μαρμάρινο κατώφλι μήκους 2,40μ., έφερε επιτύμβιο ανάγλυφο ιππέα του 4ου αιώνα π.Χ. ως υπέρθυρο, προφανώς λόγω της ομοιότητας με εφίππους αγίους, και την υπεράσπιζαν δύο τετράγωνοι πύργοι διαστάσεων 3,50×4,15μ. που διχάζονται από διαχωριστικό

25. N. Duval, L'etat actuel des recherches sur les fortifications de Justinien en Afrique, XXX Corso di Cultura sull' arte Ravennate e bizantina (1983), 156.

26. V. Kravari, *Villes et villages de la Macedoine Occidentale*, Paris 1989, 76.

27. Anonymus, *De obsidione toleranda*, Leyden 1947, 52. Νεότερες έρευνες τοποθετούν την άλωση αυτή στο τέλος του 10ου αι.

Σχ. 4. Μακρύγιαλος. Θέση Αρχαία Πύδνα. Κάστρο Κίτρους. Ο βόρειος περίβολος. Αρχείο 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Εικ. 5. Μακρύγιαλος. Θέση Αρχαία Πύδνα. Η τοιχοδομία και οι παραστάδες της ιουστινιάνειας φάσης του κάστρου του Κίτρους.

Εικ. 6. Μακρύγιαλος. Θέση Αρχαία Πύδνα. Άποψη των ερειπίων της βυζαντινής επισκοπής Κίτρους από δυτικά.

τοίχο μήκους 3,40μ. και πλάτους 1μ.. Από την πύλη περνούσε ο κεντρικός δρόμος του κάστρου, στρωμένος με κοκκινόχωμα και χαλίκι, που οδηγούσε στον επισκοπικό ναό και το παρακείμενο προς νότο επισκοπικό μέγαρο.

Από το εσωτερικό του κάστρου ανασκάφηκε ο επισκοπικός ναός[28] (εικ. 6, σχ. 3. α), στον τύπο της βασιλικής με τρούλο και περίστωο, κτίσμα του τέλους του 10ου - αρχών 11ου αιώνα, ένα μονόχωρο οίκημα, δεξαμενή, τμήμα ενός κτιρίου με δάπεδο από χονδρό ψηφιδωτό. Από τον οικισμό νότια του κάστρου πανδοχείο[29] (σχ. 3, γ), λουτρό (σχ. 3, δ), μονόχωρος ναός[30] (σχ. 3, ε), κεραμικός φούρνος[31] κι εργαστήριο κεραμικής (σχ. 3 στ). Το 12ο αιώνα το Κίτρος είναι μια σημαντική εμπορική πόλη και έδρα κατεπανικίου, η οικονομία της οποίας κλονίζεται, λόγω των προνομίων που παραχωρεί στο λιμάνι της προς όφελος των Βενετών ο Ισαάκιος Άγγελος το 1199. Για το λόγο αυτό οι κάτοικοί του αντιστάθηκαν το 1204 στην άφιξη των Φράγκων, οι οποίοι πρέπει να πολιόρκησαν το κάστρο. Αυτό συμπεραίνεται από το ότι η πύλη, ο επισκοπικός ναός και όλα τα εντός του κάστρου κτίσματα, όπως και ο ευρισκόμενος στα νότια του κάστρου οικισμός, πυρπολήθηκαν, όπως δείχνουν και δύο νομισματικοί θησαυροί με χρόνο απόκρυψης το 1204, που βρέθηκαν ο ένας μέσα στο κάστρο και ο δεύτερος στην περιοχή του πανδοχείου. Οι Φράγκοι μετέτρεψαν σε στρατόπεδο τον επισκοπικό ναό, στο ιερό βήμα του οποίου ύψωσαν τον πύργο του ηγεμόνα τους Virrich von Daum[32] και άνοιξαν πηγάδι (εικ. 7) στη θέση της αγίας τράπεζας. Μετά την αναχώρηση των Φράγκων, ο βόρειος εσωτερικός περίβολος ανακτίζεται, χρησιμοποιώντας τον ιουστινιάνειο ως θεμέλιο. Η νέα φάση είναι λασπόκτιστη και εμφανίζει ατελές πλινθοπερίκλειστο[33] σύστημα δόμησης. Το κάστρο, τα κατά Πύδναν

28. Ευτέρπη Μαρκή, "Ο μεσοβυζαντινός ναός της Πύδνας", *Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία* (1985), 59-64.

29. Ευτέρπη Μαρκή, "Ανασκαφή αγροτ. 575 στην Πύδνα", *ΑΕΜΘ* 4, 1990, 247-251.

30. Ευτέρπη Μαρκή, "Ανασκαφή βυζαντινού πανδοχείου στην Πύδνα", *ΑΕΜΘ* 5, 1991, 179-185.

31. Ε. Μαρκή, "Ανασκαφή εργαστηρίου κεραμικής και χύτευσης σιδήρου στην αρχαία Πύδνα", *Αντίφωνον*, Αφιέρωμα στον καθηγητή Ν. Β. Δρανδάκη, Αθήνα 1994, 121-131.

32. H. De Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, Lognon, Documents relatifs à l'histoire des Croisades, Paris 1948, 96.

33. Τρόπος δομής σύμφωνα με τον οποίο κάθε πέτρα πλαισιώνεται από σειρές πλίνθων τοποθετημένων οριζόντια.

Εικ. 7. Μακρύγιαλος. Θέση Αρχαία Πύδνα. Βυζαντινή Επισκοπή Κίτρους. Το μαρμάρινο πηγάδι στο ισόγειο του φράγκικου πύργου, που ιδρύθηκε στο ιερό βήμα της επισκοπής.

ύδνα, όπως αναφέρεται από τον Καντακουζηνό[34], παίζει σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων του 14ου αιώνα, πολιορκείται και καταλαμβάνεται το 1343 από τον Απόκαυκο, εγκαταλείπεται προσωρινά λίγο αργότερα, λόγω των επιδρομών του τούρκου ναυάρχου Αμούρ, πέφτει στα χέρια του ηγεμόνα των Σέρβων Στέφανου Δουσάν[35] το 1345, ο οποίος το παραχωρεί στον Πρελιούμποβιτς, και το 1386 καταλαμβάνεται από τους Τούρκους. Το 16ο αιώνα, λόγω των πειρατικών επιδρομών, οι κάτοικοι το εγκαταλείπουν οριστικά και μετακινούνται στο εσωτερικό, στη θέση του σημερινού οικισμού του Κίτρους.

Από τη μελέτη των δύο παραπάνω φρουρίων της Πιερίας προκύπτει ότι τα κάστρα κτίζονταν με εντόπια υλικά, συνήθως με χορηγία του κράτους και τη συμβολή των κατοίκων, και προστατεύονταν με τάφρο και πύργους. Αρχαιότερη μορφή έχει το τετραπύργιο στις Λουλουδιές, που κατάγεται από τα ρωμαϊκά στρατόπεδα και προστάτευε το επισκοπείο και τον εξαρτημένο από αυτό πληθυσμό. Από το τέλος του 6ου αιώνα εμφανίζονται οι πόλεις-κάστρα, η έκταση των οποίων υπολογιζόταν με βάση όχι μόνον τον αριθμό των μόνιμων κατοίκων αλλά και των έξω από τα κάστρα πληθυσμών, που ζούσαν διασκορπισμένοι σε ατείχιστα χωριά ή στα κτήματά τους, ώστε να παρέχουν ασφάλεια σε όλους. Την εποχή αυτή ιδρύεται και το κάστρο της Πύδνας, που –όπως μας πληροφορεί η επιτομή του Στράβωνα– τον 7ο αιώνα άλλαξε το αρχαίο της όνομα, ονομάσθηκε Κίτρος κι αποτέλεσε τη σημαντικότερη πόλη-κάστρο της βυζαντινής Πιερίας.

34. Ιω. Καντακουζηνός, Ιστορία, έκδ. Schopen, Bonn 1828-1832, III 382 c.

35. V. Kravari, ό.π., 76.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ Α. ΒΑΡΕΛΛΑ

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥ

ΕΝΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΛΛΕΥΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Μαρτυρούμενη από γραπτά τεκμήρια και ανασκαφικά ευρήματα, η μεταλλευτική δραστηριότητα του μακεδονικού χώρου βασίζεται κυρίως στα κοιτάσματα σιδήρου, αργύρου και χρυσού. Μολονότι υποδεέστερα σε απόδοση και κύρος αυτών του Παγγαίου ή της Θάσου, τα χρυσωρυχεία της ορεινής Χαλκιδικής αποτελούν καθ' όλη την διάρκεια των αρχαίων και μέσων χρόνων αξιοπρόσεκτη πηγή πλούτου για την κεντρική εξουσία και τους περιοίκους. Η λειτουργία, ωστόσο, ουδέποτε είναι συνεχής, καθώς πολιτικές συνθήκες επηρεάζουν την ύπαρξη και πορεία τους, ενώ η εξάντληση των πλουσίων ή προσιτών φλεβών απαιτεί επανειλημμένες τομές στην συναφή τεχνογνωσία.

Κατά την πρώιμη τουρκοκρατία η ανάγκη κοπής χρυσού και αργυρού νομίσματος οδηγεί τον αυτοκράτορα Σουλεϊμάν στο διττό εγχείρημα ουσιαστικής βελτιώσεως της μεθοδολογίας και απονομής αυτονομίας στις όμορες προς τα ορυχεία κοινότητες. Ούτω γεννώνται τα Μαδεμοχώρια, μια φόρου υποτελής ομοσπονδία εξαπλωμένη από την Γαλάτιστα και τον Βάβδο μέχρι την Βαρβάρα και την Ιερισσό, μια εύπορη περιοχή αφιερωμένη στην εξόρυξη και τον εμπλουτισμό των ευγενών μετάλλων. Στις στοές και τους υπέργειους εργασιακούς χώρους γηγενείς Έλληνες συνυπάρχουν χωρίς εντάσεις με Αλβανούς, Σέρβους, Βουλγάρους, Τούρκους και Εβραίους. Συχνά μισθωτές των εγκαταστάσεων ως θεσσαλονικείς επιχειρηματίες, οι τελευταίοι θα αποτελέσουν συνάμα ως κεντροευρωπαίοι μεταλλωρύχοι τον κύριο μοχλό αναζωογονήσεως της παραγωγής. Ο λόγος για τους Ισραηλίτες της Ουγγαρίας που υποχρεώνονται

από τα νικηφόρα οθωμανικά στρατεύματα να μετοικήσουν στην Χαλκιδική, αποκομίζοντας την προηγμένη επιστημονική γνώση του Γεωργίου Αγρίκολα και των εφευρετικών βοημών μηχανικών.

Η νεωτεριστική αυτή κίνηση δεν θα έχει συνέχεια, όταν δε η απελευθέρωση καταλύσει το ιδιόμορφο καθεστώς των Μαδεμοχωρίων, το ενδιαφέρον θα έχει εκ των πραγμάτων ήδη από αιώνων περιορισθεί στους σιδηροπυρίτες της Στρατονίκης. Η ανάμνηση των γερμανοφώνων μεταλλουργών θα διασώζεται σε μόνη την τοπική τεχνική ορολογία.

Η προσπάθεια αξιοποιήσεως του μεταλλευτικού τούτου παρελθόντος της ορεινής Χαλκιδικής οδήγησε στο εγχείρημα δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού θεματικού δικτύου με τίτλο: *«Οι Δρόμοι του Χρυσού και του Αργύρου»*. Το δίκτυο ευρίσκεται ήδη στο στάδιο της υλοποιήσεως υπό ελληνικό συντονισμό και με την συμμετοχή εταίρων από το Βέλγιο, την Γερμανία, την Ισπανία και την Πορτογαλία.

Στην συνολική του μορφή το έργο αποσκοπεί σε δημιουργία ενός ευρωπαϊκού θεματικού δικτύου μουσειακού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, αφιερωμένου στην μεταλλευτική. Αφορά ορυχεία που λειτούργησαν σε διαχρονική βάση και προτίθεται να καλύψει την εξελικτική πορεία της σχετικής τεχνολογίας μέσα από κατάλληλα διαμορφωμένες παλαιές στοές και παράλληλα κέντρα τεκμηριώσεως. Η διακρατική διάσταση θα επιτρέψει να διαφανούν οι αλληλεξαρτήσεις και να διερευνηθούν οι τρόποι μεταφοράς τεχνογνωσίας σε κάθε ιστορική φάση.

Στον ελλαδικό χώρο η προσπάθεια εστιάζεται σε στήριξη της οργανώσεως επισκέψιμων στοών σε ορυχεία ιστορικής σημασίας, σε συσπείρωση των ενδιαφερομένων φορέων –μεταλλευτικών επιχειρήσεων ή επιστημονικής φύσεως ιδρυμάτων– και τέλος σε συντονισμό του όλου μέσω ενός κόμβου πληροφορήσεως. Ακολούθως, ενιαία προγράμματα επισκέψεων και εκπαιδευτικών υπηρεσιών τουρισμού θα διαμορφώσουν τους *«Δρόμους του Χρυσού και του Αργύρου»* σε ευρωπαϊκή κλίμακα, προβάλλοντας τα κοινά στοιχεία και ερμηνεύοντας τις ιδιομορφίες.

Άξονες υλοποιήσεως του προγράμματος είναι η οργάνωση μουσειακής στοάς στην περιοχή Στρατωνίου, η δημιουργία κεντρικού κόμβου στην Θεσσαλονίκη και η σύσταση των ελληνικών *«Δρόμων»*. Στόχος του συνολικού εγχειρήματος είναι αφ' ενός η ευρύτερη κατανόηση των μεταλλευτικών διεργασιών στην μακραίωνη πορεία τους προς την εκμηχάνιση και αφ' ετέρου η εξοικείωση του κοινού με τον κόσμο των ορυχείων –από τις εικονικές στοές του εκπαιδευτικού υλικού στις αυθεντικές εγκαταστάσεις των ορυχείων.

Πρωταρχικό πόλο έλξεως θα αποτελούν επισκέψιμες στοές του μεσοπολέμου –κατά προτίμηση στις Μαύρες Πέτρες της Στρατονίκης– με πολλαπλές δυνατότητες επιλογής του βαθμού δυσκολίας των διαδρομών. Επιτόπια ένταξη λειτουργικού εξοπλισμού παρωχημένης τεχνολογίας θα ζωντανεύει τις θεμελιώδεις δραστηριότητες. Ταυτοχρόνως, σε παράπλευρο επιφανειακό χώρο τεκμηριώσεως μακέτες, αντικείμενα, έντυπο και ηλεκτρονικό πληροφοριακό υλικό θα σκιαγραφούν την παλαιότερη ιστορία των ορυχείων της ορεινής Χαλκιδικής. Στα ίδια πλαίσια θα παρουσιασθεί διεξοδικά η μεταλλευτική τεχνογνωσία του μεσοπολέμου και των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών. Η έκθεση θα αναπτύσσει την όλη πορεία παραγωγής στηριζόμενη στην λειτουργική ανακαίνιση σειράς μηχανών των στοών και του εργοστασίου εμπλουτισμού του Στρατωνίου.

Ο κόμβος τεκμηριώσεως της Θεσσαλονίκης θα είναι παραπληρωματικός της στοάς, αλλά και θα στηρίζει ουσιαστικά τους *«Δρόμους του Χρυσού και του Αργύρου»*. Εκθέματα, διαγράμματα, μακέτες, έντυπο και ηλεκτρονικό εποπτικό υλικό θα πληροφορούν για την διάρθρωση των μεταλλευτικών μονάδων και των σχεδιασμό των καθ' έκαστα μηχανών στις διάφορες χρονικές περιόδους. Γεωλογικοί χάρτες και συλλογή ορυκτών θα διασαφηνίζουν το πλαίσιο και συνάμα θα προβάλλουν τα λοιπά μέλη του δικτύου και τα μουσειακά ή εκπαιδευτικά τους κέντρα. Σε ανάλογη συνάρτηση θα αναπτύσσεται η ιστορία της ελληνικής μεταλλευτικής.

Το μονόπρακτο των δώρων

Αυτός:	Τι ευχάριστα ετούτος ο χορός γυρίζει!
Αυτή:	Δεν μου λες καλύτερα τι σε βασανίζει;
Αυτός:	Την Ανάσταση το βράδυ πού θα πάγωμεν εφέτος;
Αυτή:	Στης μητέρας μου δεν τρώμε τέτοια μέρα, κάθε έτος;
Αυτός:	Αναστάσιο δεν λένε τον μικρό τον ανιψιό σου;
Αυτή:	Μα νομίζω έτσι λέν' και τον μεγάλο το δικό σου.
Αυτός:	Άρα πρέπει δύο δώρα να σκεφτούμε δι' αμφοτέρους.
Αυτή:	Και εν ακόμη δια το Πάσχα, για το θείο τον Πασχάλη.
Αυτός:	Καλά που μου το είπες, θα τον λησμονούσα πάλι.
Αυτή:	Άλλα δύο να σκεφτούμε για τους δυο σου συνεταίρους. Διότι ως Γιώργηδες γιορτάζουν του Αγίου Γεωργίου, Που ειδικώς εφέτος πέφτει εις τας έξι του Μαΐου.
Αυτός:	Πόσα άλλα δώρα πρέπει επιτέλους να σκεφτούμε; Τι μπελάς κι αυτός, εις τον οποίον θες να μπούμε;
Αυτή:	Δια τον καθένα πρέπει να διαλέξεις κατιτίς. Εις τας 10 Απριλίου είναι ο θείος Περικλής. Και την ίδια μέρα πάλι ο γείτονας ο Ηρακλής.
Αυτός:	Στις 16 Απριλίου εορτάζει η Γαλήνη Και την 24η Ελισάβετ, Βαλεντίνη.
Αυτή:	Ξες καμία Βαλεντίνη;
Αυτός:	Ξέρω όμως τη θεία Ειρήνη Που εφέτος εορτάζει μαζί με τον Πασχάλη. Όπερ σημαίνει άλλο ένα δώρο πάλι.
Αυτή:	13 Μαΐου η εξαδέλφη Γλυκερία και έπεται σε λίγες μέρες η κουνιάδα Θεοδοσία.
Αυτός:	Μην το παίρνεις, αγάπη μου, βαριά, Αλλά τα δώρα βγαίνουνε καμία σαρανταριά.
Αυτή:	Υπάρχει ένα ωραίο δώρο, που θα το θέλουν όλοι.
Αυτός:	Μη μου πεις πως εννοείς τη "Θεσσαλονικέων Πόλη".
Αυτή:	Είναι δώρο ασφαλές.
Αυτός:	Άμα και ψυχωφελές.
Αυτή:	Είναι δώρο ευπρεπές.
Αυτός:	Πες μου και άλλα τέτοια, πες.
Αυτή:	Τώρα βάζουνε τα τεύχη και σε ωραία κασετίνα.
Αυτός:	Με το "Θεσσαλονικέων Πόλις" τα δώρα γίνονται ρουτίνα.
Αυτή:	Τι ευχάριστα ετούτος ο χορός γυρίζει!
Αυτός:	Και τώρα πλέον τίποτε δεν με βασανίζει.

Παραγγελίες συνδρομών: 0310 551754 ή peebe2@otenet.gr

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΡΙΩΝ ΤΕΥΧΩΝ 17€- ΣΕ ΚΑΣΕΤΙΝΑ 30€

ΟΛΓΑ ΣΑΚΚΑΛΗ

ΤΑ ΜΑΝΤΕΜΟΧΩΡΙΑ ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΥΠΑΙΘΡΙΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Υπό το φως της σύγχρονης, διευρυμένης έννοιας του μουσείου, η οποία περιλαμβάνει εκτός από τους μουσειακούς χώρους το δομημένο/ανθρωπογενές αλλά και το φυσικό περιβάλλον[1], επιχειρείται στην παρούσα μελέτη να καταγραφεί μια πρώτη παρουσίαση της δυνατότητας για την ανάδειξη μιας ομάδας χωριών στη ΒΑ Χαλκιδική, γνωστών ως Μαντεμοχωρίων (ή Μαδεμοχωρίων). Τα παραπάνω χωριά εμφανίζονται δυναμικά στο προσκήνιο ιδιαίτερα κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, ως οικονομικός-παραγωγικός συνεταιρισμός, στον οποίο παραχωρήθηκαν σημαντικά προνόμια από την οθωμανική εξουσία, εξαιτίας της εκμετάλλευσης του μεταλλείου αργύρου που υπάρχει από την αρχαιότητα στην περιοχή[2].

Η δημιουργία και η εξέλιξη αυτού του οικονομικού, συνεταιριστικού σχηματισμού είναι αλληλένδετη με την προνομιακή μεταχείριση ορισμένων περιοχών του ελληνικού χώρου από την Υψηλή Πύλη, κάθε φορά που η τελευταία έκρινε ότι το απαιτούσαν τα οικονομικά και πολιτικά της συμφέροντα[3]. Η σχετική αυτονομία και τα προνόμια που χορηγήθηκαν στους Μαντεμοχωρίτες διατηρήθηκαν μέχρι την επανάσταση του 1821, οπότε, εξαιτίας της συμμετοχής τους στον ξεσηκωμό, έχασαν το προνομιακό καθεστώς που είχε εδραιωθεί κατά την τουρκοκρατία.

Μέχρι πριν από λίγα χρόνια η μεταλλευτική δραστηριότητα της περιοχής αποτελούσε τη βασική αναπτυξιακή της δυνατότητα και την κυριότερη απασχόληση των κατοίκων. Σήμερα γίνεται προσπάθεια επανακαθορισμού των αναπτυξιακών στόχων του τόπου, με έμφαση στην πολιτιστική, τουριστική και αγροτική πολιτική σε συνδυασμό με την προστασία του μοναδικού σε κάλλος φυσικού περιβάλλοντος που τον χαρακτηρίζει[4].

Η πρόταση για την δημιουργία υπαίθριας μουσειακής μονάδας στα Μαντεμοχώρια, έχει ως θεωρητικές αφετηρίες της την πάγια

1. Το φυσικό περιβάλλον, ως εξελισσόμενο σύνολο δυναμικών σχέσεων με τη δική του ιστορικότητα, και η αλληλεπίδρασή του με τον άνθρωπο αποτελεί στις μέρες μας μια σημαντική συνιστώσα στη συζήτηση για τις σύγχρονες μουσειολογικές εφαρμογές και την περιβαλλοντική τους διάσταση. Βλ. P. Hughes, "Περιβαλλοντική εκπαίδευση στον αρχαίο και σύγχρονο κόσμο", *Αρχαιολογία* 35 (1990), 19-20.

2. Μαντεμοχώρια ή Μαδεμοχώρια, δηλ. χωριά των μεταλλείων ή μεταλλευτικά χωριά (από την τουρκική λέξη maden =ορυχείο ή κατ' άλλους από τη λέξη μαδέμι=σίδηρος). Βλ. Όλγα Σακκαλή, *Το ανοιχτό-υπαίθριο μουσείο. Το παράδειγμα των Μαντεμοχωρίων στη Χαλκιδική. Ένα πιλοτικό σχέδιο*, (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία), Α.Π.Θ. Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη 1998.

3. Ανάλογο καθεστώς αυτοδιοίκησης συναντάμε στα Σφακιά της Κρήτης, στην Μάνη, στα Μαστιχοχώρια της Χίου, σε νησιά του Αιγαίου κ.ά. Βλ. Β.Κρεμμυδά, *Νεότερη ιστορία ελληνική και ευρωπαϊκή*, Αθήνα 1990, 145-146.

και διαχρονική κοινωνική ανάγκη για ιστορική συνείδηση (αυτοσυνείδηση) των τοπικών κοινωνικών συνόλων, και τον ερμηνευτικό/παιδευτικό ρόλο της ιστορίας για την κατανόηση του παρελθόντος, ενώ απευθύνεται σε ένα κοινό διαφορετικό από αυτό των επισκεπτών των παραδοσιακών μουσειακών ιδρυμάτων. Το κοινό του τοπικού μουσείου είναι καταρχήν οι κάτοικοι της περιοχής, οι δημιουργοί και φορείς του τοπικού πολιτιστικού κεφαλαίου, που συμμετέχει ενεργά στη δημιουργία και τη λειτουργία του. Κεντρικός στόχος της πρότασης λοιπόν, αποτελεί η οικείωση, μέσα από την ιστορική πληροφορία και την επιστημονική γνώση, της τοπικής κοινωνίας με τα κατάλοιπα του παρελθόντος της, η "μουσειογραφική της δικαίωση"[5], και η διάσωση-ανάδειξη των μαρτυριών που συνθέτουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία και "ταυτότητα" της τοπικής συλλογικής μνήμης.

Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗ

Στο πλαίσιο των θεωρητικών επαναπροσεγγίσεων που δημιούργησαν οι εξελίξεις στο χώρο της σύγχρονης ιστοριογραφίας (κυρίως μετά το 1980) και η ανάδειξη της μικροϊστορίας και των πολλαπλών αφηγήσεων σε αντικείμενο της ιστορικής έρευνας, η τοπική ιστορία εμφανίζεται ως ουσιαστικός παράγοντας διαμόρφωσης της ιστορικής συνείδησης των τοπικών συνόλων. Το ιστοριογραφικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται σε ένα συγκεκριμένο χωριό ή μικρή περιοχή ακόμα και σε ορισμένα άτομα, κατά τα διδάγματα των ιταλών και γερμανών ιστορικών ανθρωπολογικής και μικροϊστορικής κατεύθυνσης. Παράλληλα, ευνοούνται και αναδεικνύονται τα νέα ιστοριογραφικά αντικείμενα (η καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων, η οικογένεια, τα επαγγέλματα, οι νοοτροπίες κ.λπ.), καθώς και η προσπάθεια να καταδειχθεί η διαφορά της εκάστοτε τοπικής πραγματικότητας από τον ευρύτερο κανόνα[6]. Από την άλλη, η συζήτηση, που άνοιξε τα τελευταία χρόνια για τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου και της λειτουργίας του μουσείου από χώρο παρουσίασης του ένδοξου παρελθόντος σε χώρο ερμηνευτικής προσέγγισής του, μετατόπισε το κέντρο βάρους από το θαυμαστό αντικείμενο στην κοινότητα που το περιβάλλει. Τα τοπικά και συνοικιακά μουσεία απηχούν σήμερα (στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ) μια νέα κοινωνική συνείδηση, ευαίσθητη κυρίως στην ποιότητα ζωής και με προσανατολισμό μορφωτικό και εκπαιδευτικό[7]. Στο παραπάνω πλαίσιο ενθαρρύνονται οι τοπικές κοινωνίες να ακολουθήσουν πολιτική προστασίας των πολιτισμικών τους μνημείων, με την καταγραφή, την αξιολόγηση και την προβολή τους για λόγους ψυχαγωγικούς, εκπαιδευτικούς κ.λπ.[8]

Στις μέρες μας, η αναζήτηση ενός μοντέλου αξιοποίησης της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς προβάλλεται ως πρωταρχικό αίτημα των τοπικών κοινωνιών, ίσως ως αντίδοτο στις συνέπειες της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης[9]. Ταυτόχρονα, οι έως σήμερα πρα-

4. Η περιοχή (Στρατονικόν όρος) είναι ενταγμένη στο Δίκτυο NATURA 2000, όπως προβλέπεται από την Οδηγία 92/43 της Ε.Ε. για την διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας. Επίσης, για την παράκτια ζώνη (Στρυμονικός κόλπος) έχει εκπονηθεί σχέδιο διαχείρισης από το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων (ΕΚΒΥ). Βλ. Συντονισμένες δράσεις για τη διαχείριση της παράκτιας ζώνης του Στρυμονικού κόλπου, ΕΘΙΑΓΕ – ΕΚΒΥ (Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας), 1997.

5. Ευρ. Αντζουλάτου – Ρετσίλα – Ν. Λυγκιάρη, Το Λαογραφικό Μουσείο Άρτας: μέθοδος και στόχοι του μουσειολογικού προγράμματός του, Άρτα 1984, 407-416.

6. Γκέοργκ Ίγκερς, *Η ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα*, Αθήνα 1999. Στα ελληνικά κυκλοφορεί το βιβλίο του πρωτοπόρου του ρεύματος της μικροϊστορίας: C. Ginzburg, *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μυλωνά του 16ου αιώνα*, Αθήνα 1994. Για τον αντίλογο βλ. E. Hobsbawm, *Για την Ιστορία*, Αθήνα 1998. Για την τοπική ιστορία και τη διδακτική της υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία στο Μ. Ρεπούση, "Εκπαιδευτικές διαδρομές στα ιστορικά μονοπάτια της πόλης της Θεσσαλονίκης", *Θεσσαλονικέων Πόλις* 3 (2000), 59-80.

7. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα των λεγόμενων "μουσείων της γειτονιάς" στις ΗΠΑ, στα οποία ο σχεδιασμός και η διοίκηση ανατίθενται στην τοπική κοινωνία και απευθύνονται κυρίως στη νεολαία. Τα μουσεία αυτά, εκτός από θέματα τοπικής ιστορίας, ασχολούνται με σύγχρονα προβλήματα του κοινωνικού τους χώρου (ρατσισμός, ανεργία), προσπαθώντας να αναζωπυρώσουν τον κοινωνικό ιστό των υποβαθμισμένων κυρίως περιοχών. Βλ. T.L. Low, *Το μουσείο ως κοινωνικό εργαλείο*, London 1942.

κτικές αξιοποίησης και διαχείρισης της τοπικής κληρονομιάς έχει αποδειχθεί ότι δημιουργούν τις προϋποθέσεις για αξιόλογη οικονομική, τουριστική και πολιτιστική ανάπτυξη στις περιοχές όπου εφαρμόστηκαν. Τα τοπικά και τα υπαίθρια μουσεία (βιομηχανικά, τεχνικά, οικολογικά), που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια και στη χώρα μας, φαίνεται να εκπληρώνουν με επιτυχία τον ρόλο τους, όχι μόνο στη διάσωση και προβολή της τοπικής συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, αλλά και στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσονται.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ: ΤΟ ΤΕΧΝΙΚΟ – ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΜΝΗΜΕΙΟ

Η διεύρυνση της έννοιας του μνημείου τα τελευταία χρόνια έχει φέρει νέες προσεγγίσεις στο χώρο της σύγχρονης μουσειολογικής πρακτικής. Μόλις κατά τη δεκαετία του 1970 έγινε σαφές πως στον πολιτισμό ενός λαού, εκτός από τα μνημεία τέχνης με ιστορική και αισθητική σημασία, ανήκουν και τα μνημεία της "τεχνικής ανάπτυξης". Σήμερα έχει επικρατήσει ο ορισμός του πολιτισμικού μνημείου, σύμφωνα με τον οποίο, στην έννοια του μνημείου μπορούν να υπαχθούν και τα τεχνικά έργα του βιομηχανικού παρελθόντος από την προϊστορία ως και το παρόν[10]. Αυτή η αλλαγή της έννοιας του πολιτισμού τείνει σήμερα στην αναγνώριση ως πολιτισμικών όλων των επιτευγμάτων, που πραγματοποιήθηκαν με την κοινωνική αλληλεξάρτηση, ανεξάρτητα από την ειδική αξία ή τα αισθητικά στοιχεία τους. Τέτοια επιτεύγματα είναι οι μορφές εργασίας, κατοικίας και ζωής, οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, η τεχνολογία στις διάφορες μορφές της, η ανάπτυξη της πόλης, η κουλτούρα του ελεύθερου χρόνου, η διαφήμιση, η μόδα κ.ά. Σύμφωνα με έναν άλλον ορισμό, "με τον όρο μνημείο συνηθίζεται να εννοείται κάθε κτήριο ή κατασκευή επί της γης ή κάτω από αυτήν και κάθε τοποθεσία, όπου σώζονται τμήματα ή ερείπια από τέτοιες κατασκευές ή από κινητά αντικείμενα, και κατασκευές που είτε αποτελούν τμήματα κάποιου μνημείου είτε όχι. Με βάση την αγγλική αξιολογική κατηγοριοποίηση, στην τάξη των μνημείων ανήκουν τόσο τα μεμονωμένα μνημεία ανάλογα με την κατηγορία τους (αρχαία κτήρια, σιδηρουργεία, εγκαταλελειμμένα χωριά), όσο και αγροτικές περιοχές, που έχουν πέσει σε αχρηστία και διατηρούν μνημεία με συνοχή στο χώρο και στον χρόνο, αλλά και αστικές περιοχές που περιλαμβάνουν σύνολα μνημείων"[11].

Το τεχνικό – βιομηχανικό μνημείο: Με τον όρο δηλώνεται κάθε βιομηχανικό "τεχνικό" επίτευγμα που χαρακτηρίζει την εποχή του και συμβάλλει στην κατανόηση μιας εργασιακής διαδικασίας καθώς και τα υλικά κατάλοιπα της οικονομικής, και τεχνικής ανάπτυξης στην πιο ευρεία τους έννοια[12]. Σε αυτά περιλαμβάνονται μηχανές, εξοπλισμοί και εγκαταστάσεις (για την περίπτωση των Μαντεμοχωρίων ορυχεία, μεταλλουργικά καμίνια, πηγάδια, λατο-

8. Στ. Γκότσης – Α. Λέκκα – Ο. Σακκαλή, "Υλικός πολιτισμός, τοπικές κοινωνίες και ερμηνευτικές δράσεις", *Πρακτικά Συνεδρίου, Το μέλλον του παρελθόντος μας*, Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων, Αθήνα 2000, (υπό έκδοση).

9. Για την παγκοσμιοποίηση βλ. αφιερώματα της *Le Monde Diplomatique*, "Σενάρια για την παγκοσμιοποίηση" 13 (1998). Για την έννοια της ταυτότητας βλ. Ε. Μπαλιμπάρ, Ι. Βαλλερστάιν, *Φυλή. Έθνος, Τάξη - οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1991 και Χ. Βρύζας, *Παγκόσμια Επικοινωνία, Πολιτιστικές Ταυτότητες*, Αθήνα 1997.

10. R. Slotta, *Εισαγωγή στη βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1992, και του ίδιου "Τεχνικά μνημεία και βιομηχανική αρχαιολογία στην Γερμανία" *Τεχνολογία* 4 (1991), 20. Βλ. επίσης *Βιομηχανική Αρχαιολογία - Για τη μελέτη και ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς*, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα 1989.

11. Ελ. Σβορώνου "Για τη σύνταξη ενός νομοθετικού πλαισίου για την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς ως τμήματος του συνόλου των εθνικών διατηρητέων μνημείων. Το παράδειγμα της Αγγλίας", *Τεχνολογία* 7 (1994), 43.

12. R. Slotta, *Εισαγωγή στη βιομηχανική αρχαιολογία*, ό.π., 206.

μεία), κτήρια και εργατικοί οικισμοί, που μπορούν να διαφωτίσουν και να εξηγήσουν την ιστορική εξέλιξη και τις αντίστοιχες συνθήκες εργασίας στους τομείς της παραγωγής και κατεργασίας πρώτων υλών, του εμπορίου, των συγκοινωνιών κ.λπ. "Είναι προφανές ότι το τεχνικό - βιομηχανικό μνημείο συμπεριλαμβάνεται στον ορισμό του πολιτισμικού μνημείου, ενώ η σημασία του έγκειται περισσότερο στην ποιότητά του ως τεκμηρίου, δηλαδή στην αμεσότητά του με το επίπεδο ανάπτυξης της παραγωγής ανεξάρτητα από την καλλιτεχνική πρόθεση του αρχιτέκτονα που το κατασκεύασε"[13]. Στην Ελλάδα υπάρχει ένας μεγάλος κατάλογος προβιομηχανικών και βιομηχανικών μνημείων, που κρίθηκε πως αποτελούν σημαντικά τεκμήρια της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας της χώρας, καθώς ανασυνθέτουν την εικόνα του ελληνικού τοπίου των πόλεων και της υπαίθρου κυρίως κατά τους τελευταίους αιώνες: τα μεταλλεία του Λαυρίου, τα καπνεργοστάσια της Ξάνθης και της Καβάλας, τα πέτρινα γεφύρια της Ηπείρου και της Δ. Μακεδονίας κ.ά.

ΤΟ ΥΠΑΙΘΡΙΟ ΜΟΥΣΕΙΟ Ή ΟΙΚΟΜΟΥΣΕΙΟ

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, μέσα από τη συζήτηση για τον προσδιορισμό ενός νέου μουσείου, "ζωντανού" και ανοιχτού στη δράση του με το κοινό, γεννήθηκε η έννοια του *οικομουσείου*, ως απάντηση στο παραδοσιακό μουσείο συλλογής πολύτιμων αντικειμένων, που απευθύνεται σε ένα μικρό και επαρκώς πληροφορημένο κοινό. Τα οικομουσεία αποτελούν μια θεωρητική επινόηση του G. H. Riviere, εθνολόγου και μουσειολόγου, ο οποίος συμπεριλαμβάνει σε αυτά όχι μόνο τους κατοίκους και τους επισκέπτες, που συμμετέχουν στη ζωή του μουσείου, αλλά και την οικολογία της αγροτικής ή βιομηχανικής ζωής, που το περιβάλλει. Παρόλα αυτά το πρώτο βήμα είχε ήδη γίνει από το τέλος του 19^{ου} αι. με το Skansen Museum στη Στοκχόλμη και την μεγάλη τομή στην ιστορία των μουσείων, που επέφερε η ίδρυσή του (1891). Ο ιδρυτής του, ο A. Hazelius, δίκαια μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο πατέρας του υπαίθριου / ανοιχτού μουσείου (Open air ή Outdoor Museums)[14]. Το παράδειγμα των Σκανδιναβών δεν άργησαν να ακολουθήσουν και άλλες χώρες, με αποτέλεσμα σήμερα, μέσα από μια μεγάλη ποικιλία μουσειολογικών πρακτικών και αναζητήσεων, να είναι πολλά τα μουσεία που διαμορφώνονται έτσι, ώστε να έχουν τη μορφή περιπάτου μέσα στη φύση: Το μουσείο Μιρό στη Βαρκελώνη, το μουσείο Louisiana της Δανίας, το Niamey της Νιγηρίας κ.ά. Σύμφωνα με τα παραπάνω, "τα οικομουσεία έχουν ως χαρακτηριστικές ιδιότητες την ύπαρξη μιας κοινότητας στην περιοχή τους, που την αντανακλούν σε όλες της τις διαστάσεις, την ενεργή παρουσίαση αυτής της κοινότητας και τέλος τη λειτουργία δύο συντονισμένων μουσείων: ενός μουσείου (στεγασμένου) της φυσικής και ανθρώπινης ιστορίας της περιοχής κι ενός δεύτερου (υπαίθριου), που περιλαμβάνει το σύνολο των πολιτιστικών ή οικολογικών μνημείων της. Κατά τον Riviere το οικομουσείο είναι στην ουσία ένα

13. Ελ. Σβορώνου, ό.π., 42.

14. Το 1891 ο A. Hazelius δημιούργησε το Skansen Museum, το πρώτο υπαίθριο μουσείο στην Ευρώπη, κοντά στο λιμάνι της Στοχχόλμης, με μουσείο, βοτανικό και ζωολογικό κήπο κι ένα ολόκληρο χωριό, που μεταφέρθηκε εκεί, στη προσπάθειά του να αποδώσει πιστά τη ζωή του παραδοσιακού σκανδιναβικού τρόπου ζωής.

ιστορικό μουσείο, καθώς περιλαμβάνει και ερμηνεύει την πνευματική, κοινωνική και οικονομική εξέλιξη του ανθρώπου, άμεσα συνδεδεμένη με το φυσικό περιβάλλον και τις επιδράσεις του στο καθορισμό της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του"[15].

Με τον όρο, εξάλλου, *ανοιχτό μουσείο* δηλώνεται ο αρχαιολογικός χώρος, η συλλογή, το μνημείο, ή ακόμη και η γεωγραφική ενότητα στην ιστορική και διαχρονική τους εξέλιξη, που η έκθεση και η ανάδειξή τους εκφεύγει από τα στενά πλαίσια του μουσείου ως χώρου φύλαξης και συντήρησης πολύτιμων αντικειμένων. Το νέο μουσείο, δημιούργημα και αποδέκτης ταυτόχρονα των σύγχρονων κοινωνικών αναγκών, επιδιώκει τη διατήρηση και ανάπτυξη της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, με στόχο όχι μόνο την κατανόηση και ερμηνεία του παρελθόντος, αλλά και τη διαμόρφωση του μέλλοντος. Προϋποθέτει, επίσης, την παράλληλη διεπιστημονική συνεργασία, που αναδεικνύει την εκάστοτε μαρτυρία του παρελθόντος ως στοιχείο του πολιτισμού κάθε εποχής, ως έκφανση μιας ζωντανής ιστορικής ολότητας[16]. Το ανοιχτό μουσείο (υπαίθριο, συνοικιακό, οικολογικό), ενταγμένο στο φυσικό του χώρο και με βάση τις ανάγκες της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας, συνιστά εδώ και αρκετά χρόνια μια πραγματικότητα σε πόλεις των ΗΠΑ, της Γαλλίας και της Β. Ευρώπης, προσπαθώντας να εκπληρώσει με επιτυχία το ρόλο του στην ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης και της κοινωνικής μνήμης.

Αναφέρθηκαν προηγουμένως οι μεγάλες δυνατότητες αξιοποίησης που προσφέρουν προβιομηχανικά και βιομηχανικά μνημεία, μεταλλευτικές εγκαταστάσεις, κτήρια και οικιστικά σύνολα διάσπαρτα σε όλη την έκταση της επικράτειας. Το ανοιχτό/υπαίθριο μουσείο μπορεί να δώσει αποτελεσματικές λύσεις για την προστασία και τη διάσωσή τους, εξοικειώνοντας παράλληλα την τοπική κοινωνία που τα περιβάλλει με την ιδέα της ενεργητικής συμμετοχής της στη διαμόρφωση τέτοιων λύσεων. Τα τοπικά οικομουσεία οφείλουν ακόμα να συμβάλλουν στην κριτική ανάλυση και επεξεργασία του παρελθόντος, στη γνωριμία με το παρόν και στην απελευθέρωση εγκλωβισμένων από την άγνοια και την αδιαφορία κοινωνικών δυνάμεων. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσφορά του οικομουσείου στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, στην ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης και της αρμονικής συμβίωσης του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Στη χώρα μας, είναι αρκετές οι περιοχές, που έχουν τις φυσικές και ιστορικές δυνατότητες να χαρακτηριστούν υπαίθρια μουσεία και να διαμορφωθούν ανάλογα. Κάποιες πρωτοποριακές, αλλά μεμονωμένες προσπάθειες έχουν ήδη γίνει, παρέχοντάς μας πολύτιμη εμπειρία γύρω από το θέμα των υπαίθριων μουσείων[17].

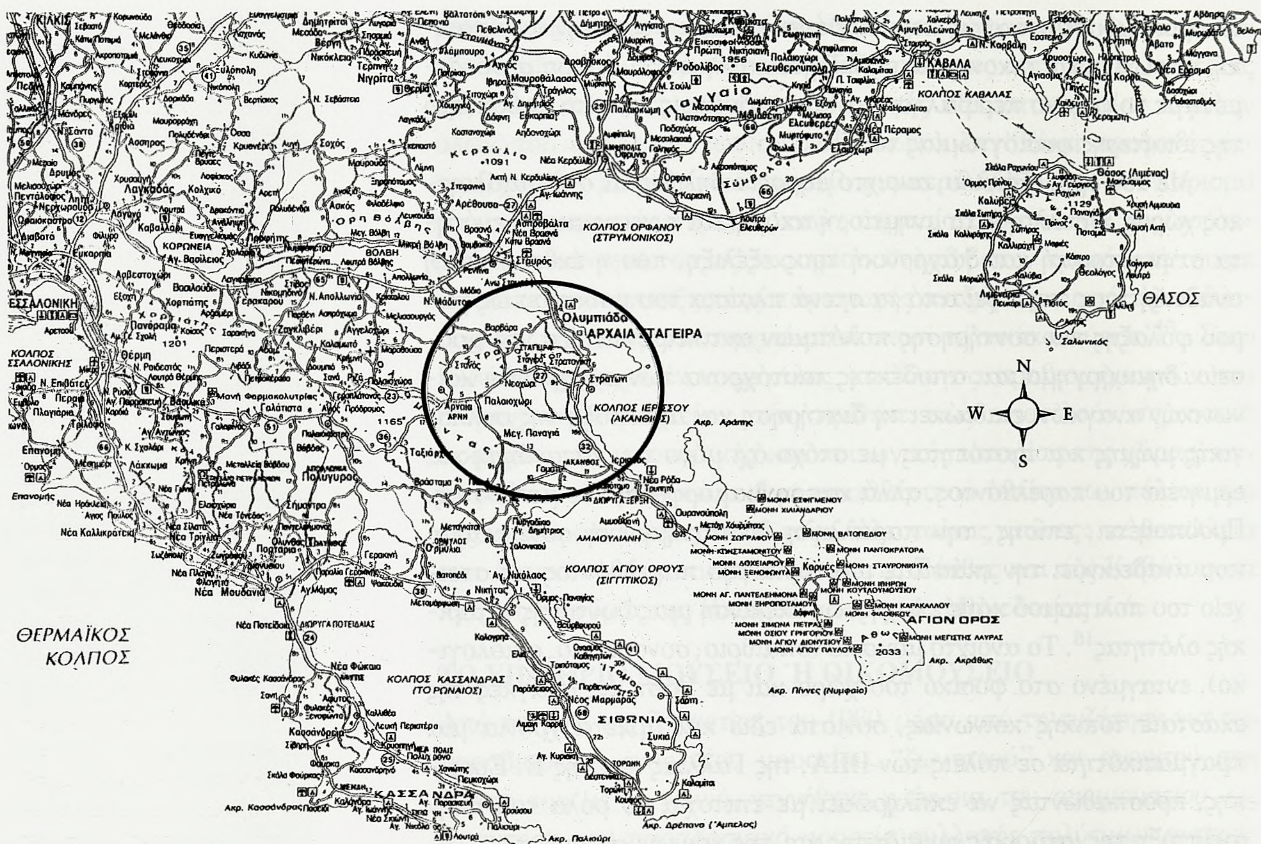
ΤΑ ΜΑΝΤΕΜΟΧΩΡΙΑ ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

Η περίπτωση που θα παρουσιαστεί, αφορά μια γεωγραφική ενότητα στη ΒΑ Χαλκιδική, η οποία ορίζεται μεταξύ της σημερινής Ολυ-

15. Δ. Αλάτση-Κονιδιάρη – Λ. Μεθοδίου, "Τα υπαίθρια μουσεία", *Πρακτικά Α' Συνάντησης Μουσειολογίας*, Αθήνα 1984, 146-154. Βλ. επίσης και Αλ. Πιστοφίδη, "Το Οικομουσείο: Η συμβολή του στην πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη", *Αρχαιολογία* 8, 69-73.

16. E.P. Alexander, *Museums in motion – An Introduction to the History and Functions of Museums*, American Association for State and Local History, Nashville, 1979.

17. Ενδιαφέροντα παραδείγματα αποτελούν το Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα, το Μουσείο Μετάξης στο Σουφλί, το Ανοικτό Βιομηχανικό Μουσείο της Έδεσσας κ.ά. Επίσης, το Αγροτομουσείο της Μυκόνου, που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Λαογραφικού Μουσείου και περιλαμβάνει όλες τις εγκαταστάσεις μεταποίησης των γεωργικών προϊόντων στο νησί κατά την προβιομηχανική περίοδο.

Εικ. 1. Όρια προτεινόμενου υπαίθριου μουσείου Μαντεμοχωρίων.

μπιάδας, Βαρβάρας, Μ. Παναγίας και Ιερισσού, μιας ομάδας χωριών με κύριο χαρακτηριστικό τους την οργάνωση των οικονομικών και κοινωνικών τους σχέσεων γύρω από το μεταλλείο αργύρου (εικ. 1). Η λειτουργία αυτού του σημαντικού μεταλλείου καθόρισε τη φυσιογνωμία του τόπου, προσδίδοντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην οικονομική και κοινωνική του οργάνωση. Στα όρια της περιοχής βρίσκονται, εκτός από κατάλοιπα προβιομηχανικών μεταλλευτικών εργασιών, δύο γνωστές πόλεις της αρχαιότητας, η Άκανθος και τα Στάγειρα (η γενέτειρα του Αριστοτέλη). Επίσης από τον 9ο αιώνα μ.Χ. η περιοχή αποτελεί την κύρια πύλη του Αγίου Όρους, με την έναρξη του μοναχισμού στη χερσόνησο του Άθω.

Το μεταλλοφόρο ΒΑ τμήμα της Χαλκιδικής αποικίστηκε κατά τον 7ο αι. π.Χ. από τους κατοίκους της Άνδρου (Στάγειρα, Άκανθος, Σάνη). Οι άποικοι –οι οποίοι φημίζονταν ως έμπειροι μεταλλευτές– προφανώς εκμεταλλεύτηκαν το μετάλλευμα της περιοχής, όπως δείχνουν έρευνες που έγιναν[18], οι οποίες εντόπισαν πολλές θέσεις αρχαίων μεταλλευτικών εργασιών. Οι παραπάνω θέσεις τοποθετούνται μάλιστα χρονικά από ορισμένους ερευνητές στην αρχαϊκή και στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο[19]. Από τα μεταλλεύματα

18. G. Wagner, E. Pernika, M. Vavelidis, I. Baranyi, Y. Bassiakos, "Αρχαιομεταλλουργικές έρευνες στη Χαλκιδική", *Anschnitt* 38 (1986), 166-186. Βλ. επίσης και *Χρονικά της Χαλκιδικής* (XX) 23-24, σ. 23. Ο N. Hammond, στον χάρτη με τα ορυχεία χρυσού και αργύρου που παραθέτει, αναφέρεται και στη περιοχή της ΒΑ Χαλκιδικής κατά την εποχή του Φιλίππου, βλ. N.G.L. Hammond - G.T. Griffith, *Ιστορία της Μακεδονίας*, τ. Β', 1995, 695.

19. Σύμφωνα με άλλους ερευνητές, η έναρξη της μεταλλευτικής δραστηριότητας στην περιοχή δεν μπορεί να τοποθετηθεί πριν από τους χρόνους της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Καθώς δεν έχουν γίνει συστηματικές έρευνες για τη μεταλλοφόρο περιοχή της ΒΑ Χαλκιδικής,

που υπήρχαν, παρήγαγαν κυρίως άργυρο και μόλυβδο. Το πλήθος των αργυρών νομισμάτων, που έκοψε μέχρι και την επικράτηση του Φιλίππου Β' η Άκανθος, μας οδηγεί να συμπεράνουμε πως, εφόσον υπήρχε ασήμι στην περιοχή, χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες του νομισματοκοπείου της. Την εποχή του Φιλίππου, οι πόλεις της Χαλκιδικής χάνουν την πολιτική ελευθερία τους μετά την καταστροφή της Ολύνθου και των Σταγείρων. Αν και η Άκανθος, φιλικά προσκείμενη στη Μακεδονία, δεν είχε το ίδιο τέλος με τις παραπάνω πόλεις, ο Φίλιππος δεν θα άφηνε βέβαια την εκμετάλλευση των κερδοφόρων μεταλλευμάτων στους Ακάνθιους. Άλλωστε, τότε σταματά και η κοπή νομισμάτων από αυτούς[20]. Η μεταλλευτική δραστηριότητα της περιοχής συνεχίσθηκε στα χρόνια του Αλεξάνδρου, καθώς ο χρυσός και ο άργυρος του μακεδονικού υπεδάφους (Παγγαίο, Γαλλικός ποταμός, Θάσος) αποτέλεσαν σημαντικά οικονομικά στηρίγματα για τις επιτυχίες των επιχειρήσεών του.

Κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας και με το συνέδριο της Αμφίπολης (167 π.Χ.), αποφασίζεται το κλείσιμο των μακεδονικών μεταλλείων. Στόχος των Ρωμαίων ήταν να πλήξουν οικονομικά την Μακεδονία στερώντας της μια σημαντική πηγή εσόδων. Μετά από τις κοινωνικές αναταραχές, που εκδηλώθηκαν, η Σύγκλητος επέτρεψε το 158 π.Χ. το άνοιγμα και την εκμετάλλευση των μεταλλείων. Οι παραπάνω αποφάσεις του Συνεδρίου και της Συγκλήτου είναι πιθανόν να αφορούσαν και τα μεταλλεία της βόρειας Χαλκιδικής, εφόσον κι αυτά συμπεριλαμβάνονται στα "μακεδονικά μεταλλεία"[21].

Στον ελλαδικό χώρο, η σημαντικότερη πηγή για την τεχνική και την τεχνολογία στον τομέα των μετάλλων κατά την αρχαιότητα είναι τα μεταλλεία αργύρου στο Λαύριο[22]. Παρ' όλο που οι γνώσεις μας για τις υπόλοιπες μεταλλευτικές περιοχές είναι εξαιρετικά περιορισμένες, γνωρίζουμε πως οι μέθοδοι κατεργασίας των μεταλλευμάτων ήταν λίγο ή πολύ σχεδόν ίδιες. Στη περιοχή των Μαντεμοχωρίων βρίσκεται πληθώρα παλιών μεταλλευτικών έργων (φρέατα, στοές) καθώς και υπολείμματα εκκαμινεύσεων (σωροί σκωριών).

Κατά τη βυζαντινή εποχή, οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τη δραστηριότητα των μεταλλείων στην περιοχή είναι ελάχιστες, λόγω της έλλειψης γραπτών πηγών. Το τοπωνύμιο Σιδηροκαύσια, με το οποίο είναι γνωστή η περιοχή κατά τους βυζαντινούς χρόνους, είναι ίσως δηλωτικό της παρουσίας μεταλλευτικών εργασιών, την έκταση των οποίων δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ακόμη[23].

Στην περίοδο της τουρκοκρατίας, δώδεκα χωριά της περιοχής[24] ενώθηκαν διοικητικά γύρω από την εκμετάλλευση του μεταλλείου, εξασφαλίζοντας σημαντικά φορολογικά προνόμια από την Υψηλή Πύλη και δημιουργώντας έτσι την κοινοτική οργάνωση των Μαντεμοχωρίων και το "Κοινόν του Μαδεμίου"[25]. Κύριος τόπος εξαγωγής του μεταλλεύματος ήταν τα Σιδηροκαύσια των Βυζαντινών ή Σιδερόκαψα, ή Σεντέρ Καπισί (στα τούρκικα), που βρίσκονταν στη θέ-

μόνο ενδείξεις αρχαιολογικές διαθέτουμε προς το παρόν για τη λειτουργία των μεταλλείων κατά τα πρωϊμότερα χρόνια. Βλ. Ι. Παπάγγελου, "Το κοινόν του Μαδεμίου", *Πρακτικά του Συμποσίου, Η διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1991.

20. Catharine C. Lorber, *Amphipolis, the civic coinage in silver and gold*, Los Angeles 1990, 72-3, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Ο N. Hammond στην *Ιστορία της Μακεδονίας* αναφέρει ότι αυτή την περίοδο "αναπτύχθηκαν τα ορυχεία χρυσού, ασημιού, χαλκού και σιδήρου με μεγάλη επιχειρηματικότητα". Βλ. ό.π., σ. 699.

21. Για την λειτουργία των μεταλλείων κατά την αρχαιότητα και την πορεία των νεότερων ερευνών βλ. Βορβή Ι. *Τα Μαδεμοχώρια Χαλκιδικής κατά την τουρκοκρατία: Οι κοινότητες και η διοικητική οργάνωση και η εκμετάλλευση των μεταλλείων*, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), Α.Π.Θ., Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη 2000.

22. Μεγάλη προσφορά στη γνώση της εκμετάλλευσης των αργυρούχων μεταλλευμάτων της Λαυρεωτικής στα κλασικά χρόνια από τους Αθηναίους αποτελεί η μονογραφία του Κ. Κονοφάγου, *Το αρχαίο Λαύριο*, Αθήνα 1980.

23. Πολλές αναφορές για τα Σιδηροκαύσια μαρτυρούνται σε αθωνικά έγγραφα από τον 9ο αι. μ.Χ. κ.εξ. Βλ. Βορβή Ι. ό.π. 194-205.

24. Τα Μαντεμοχώρια συμπεριλάμβαναν δώδεκα χωριά: Γαλάτιστα, Βάβδος, Ραβνά (Πετροκέρασα), Στανός, Βαρβάρα, Λιαρίγκοβη (Αρναία), Νοβοσέλο (Νεοχώρι), Μαχαλάς (Στάγειρα), Ίσβορος (Στρατονίκη), Χωρούδα, Ρεβενίκια (Μ. Παναγία) και Ιερισσός. Το καθένα είχε στη δικαιοδοσία του έναν αριθμό μικρότερων χωριών (ο άγγλος περιηγητής Urquhart κάνει λόγο για 360 χω-

Εικ. 2. Σωροί σκωριών κοντά στην περιοχή του Σιδηρόλακκου (Μαντέμ Λάκκου), εγκαταλελειμμένου μεταλλευτικού οικισμού ανάμεσα στο Στρατώνι και στη Στρατονίκη.

ση των σημερινών Σταγείρων. Οι Μαντεμοχωρίτες απολάμβαναν μια σειρά τοπικών προνομίων, κυρίως φορολογικών, εξαιτίας της σημαντικής για το σουλτανικό ταμείο εκμετάλλευσης του ορυκτού πλούτου του τόπου τους. Για το λόγο αυτό τα Μαντεμοχώρια αποτέλεσαν κατά την τουρκοκρατία, μια αυτοδιοικούμενη περιοχή, με βασική υποχρέωση των κατοίκων να καταβάλλουν στην Υψηλή Πύλη ένα καθορισμένο χρηματικό ποσό[26]. Κατά τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής, τα μεταλλεία γνώρισαν εναλλασσόμενες περιόδους άνθισης και κρίσης, ενώ οι κάτοικοι –για να μη χάσουν τη προνομιακή μεταχείριση που τους εξασφάλιζε η απρόσκοπτη λειτουργία του αργυρωρυχείου– επινοούσαν διάφορα τεχνάσματα, ώστε να καταβάλλεται η καθορισμένη προσφορά τους στην Υψηλή Πύλη, ακόμη και σε περιόδους που η παραγωγή των μεταλλείων ήταν εξαιρετικά χαμηλή. Αυτή η ευνοϊκή μεταχείριση σε συνδυασμό με την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής –κυρίως κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας– είχε ως αποτέλεσμα μια δημογραφική έκρηξη, ιδιαίτερα μετά την αναδιοργάνωση των μεταλλείων από τον Σουλεϊμάν Α', το 1530. Ο μικρός συνοικισμός της Σιδερόκαψας αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς και αποκτά χαρακτηριστικά πόλης. Άρχισαν να καταφτάνουν εκεί εργάτες, όχι μόνο Έλληνες, αλλά από κάθε επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, Τούρκοι, Αλβανοί, Εβραίοι), ακόμα και Γερμανοί, οι οποίοι κατέλαβαν θέσεις τεχνιτών στην οργάνωση της παραγωγής. Όλα αυτά συνέβαλαν στη μετατροπή των Σιδηροκαυσίων σε πολύβουο αστικό κέντρο, ενώ ο γάλλος περιηγητής Pierre Belon που επισκέφτηκε τα Μαντεμοχώρια το 1547, τα παρομοιάζει με το

ριά, αριθμός που είναι σίγουρα υπερβολικός).

25. Ο πρώτος γνωστός κανονισμός της λειτουργίας τους εκδόθηκε από τον Μουράτ Β' (1421-1451) και ακολούθησε ο κανονισμός του διαδόχου του, Μωάμεθ του Πορθητή. Βλ. Ι. Παπάγγελος, ό.π., 258.

26. Το πόσο σημαντική ήταν η απρόσκοπτη λειτουργία του μεταλλείου για τη διατήρηση της προνομιακής και μακριά από τις τουρκικές αυθαιρεσίες αυτοδιοίκησης των Μαδεμοχωρίων, το δείχνει η προθυμία τους να αγοράσουν οι ίδιοι τον άργυρο που έπρεπε να καταβάλλουν στην Πύλη ετησίως, όταν τα μεταλλεία έπαψαν να αποδίδουν την καθορισμένη ποσότητα μεταλλεύματος. Ο άγγλος περιηγητής Urquhart, ο οποίος περιηγήθηκε την ευρωπαϊκή Τουρκία (από την Χαλκιδική πέρασε το 1830) σε βιβλίο του που εξέδωσε το 1839 (*The Spirit of the East*), αναφέρει πολλά στοιχεία για την οργάνωση και την διοίκηση των κοινοτήτων της Β. Χαλκιδικής πριν από το 1821.

Εικ. 3. Κρήνη του 1909 στο δρόμο Στρατονίκης - Σιδηρόλακκου.

Joachimstal της Βοημίας[27].

Το καθεστώς της ομοσπονδίας καταργήθηκε το 1821, μετά την αποτυχία του επαναστατικού κινήματος στη Χαλκιδική, οπότε τα Μαδεμοχώρια έχασαν τα προνόμια που απολάμβαναν μέχρι τότε. Έκτοτε η εκμετάλλευση του μεταλλείου διένυσε ως τις μέρες μας μια πολυκύμαντη πορεία αλλαγών στο ιδιοκτησιακό της καθεστώς, στους τρόπους και τις μεθόδους παραγωγής και στις εργασιακές συνθήκες των απασχολούμενων σε αυτό[28].

Σήμερα η περιοχή είναι κατάσπαρτη από κατάλοιπα των μεταλλευτικών εργασιών της μακραίωνης ιστορίας των ορυχείων (πηγάδια, στοές, σωροί σκωρίας από την επεξεργασία του μεταλλεύματος), μέσα σε ένα υποβλητικό φυσικό περιβάλλον, αν και η διαρκής εκμετάλλευση του υπεδάφους έχει αλλοιώσει ένα σημαντικό τμήμα του (εικ. 2, 3).

ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΥΠΑΙΘΡΙΩΝ ΜΟΥΣΕΙΑΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΣΤΑ ΜΑΝΤΕΜΟΧΩΡΙΑ

Θα επιχειρηθεί να καταγραφούν οι δυνατότητες δημιουργίας ανοιχτής μουσειακής μονάδας στα Μαντεμοχώρια και παράλληλα να σκιαγραφηθεί ένα πιλοτικό σχέδιο εφαρμογής της. Τονίσθηκε ήδη πως τα διάσπαρτα μνημεία της μεταλλευτικής ιστορίας του τόπου συνδυάζονται με ένα εξαιρετικά όμορφο φυσικό περιβάλλον, που μπορεί να αποτελέσει ιδανικό χώρο υποδοχής ενός υπαίθριου μουσείου. Επιπλέον, η ιστορική-αρχαιολογική ανάδειξη της περιοχής θα συμβάλλει αποτελεσματικά στη προστασία και ανάδειξη του φυσικού της πλούτου, αίτημα που προβάλλεται επιτακτικό σήμερα

27. Ι. Παπάγγελος, ό.π., σ. 260. Για την κοινωνία των Μαδεμοχωρίων βλ. επίσης Ο. Σακκαλή, ό.π., 42. Στο ίδιο υπάρχει συγκεντρωμένη η βιβλιογραφία σχετικά με το διοικητικό-θεσμικό πλαίσιο της ομοσπονδιακής οργάνωσης.

28. Για τους σημαντικότερους σταθμούς της ιστορίας των Μεταλλείων Κασσάνδρας μετά το 1821, βλ. Ι. Βορβής, ό.π., σ. 297-357.

για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Ο ορυκτός πλούτος του τόπου παραμένει, ως τις μέρες μας, μια από τις πηγές εισοδήματος για αρκετές οικογένειες της περιοχής, παρά τα σοβαρότατα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα τελευταία χρόνια οι εργαζόμενοι του μεταλλείου από τους επαναπροσδιορισμούς τόσο της διαδικασίας παραγωγής, όσο και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος του. Επιπλέον, οι αλλεπάλληλες οικονομικές κρίσεις που έπληξαν τα τελευταία χρόνια τον κλάδο της μεταλλευτικής βιομηχανίας οδήγησαν πολλούς κατοίκους –κυρίως τους νέους– σε αναζήτηση άλλων εργασιακών λύσεων, εγκαταλείποντας τις περισσότερες φορές τον τόπο τους και καταφεύγοντας στις μεγάλες πόλεις. Σήμερα η περιοχή αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα ανεργίας και επακόλουθα εγκατάλειψης και ερήμωσης, όπως τόσες άλλες περιοχές της ελληνικής υπαίθρου.

Με άξονα τις παραπάνω διαπιστώσεις ο στόχος του τοπικού οικομουσείου θα είναι από τη μια να προωθήσει την ανίχνευση, τη μελέτη και τη παρουσίαση της τοπικής μεταλλευτικής παράδοσης και από την άλλη να προτείνει λύσεις στα χρόνια προβλήματα της περιοχής (οικονομικά, φυσικού περιβάλλοντος) διαμορφώνοντας μελλοντικά σχέδια ανάπτυξης.

Το κύριο χαρακτηριστικό της πρότασης για τις υπαίθριες μουσειακές διαδρομές στα Μαντεμοχώρια (εικ. 4) είναι:

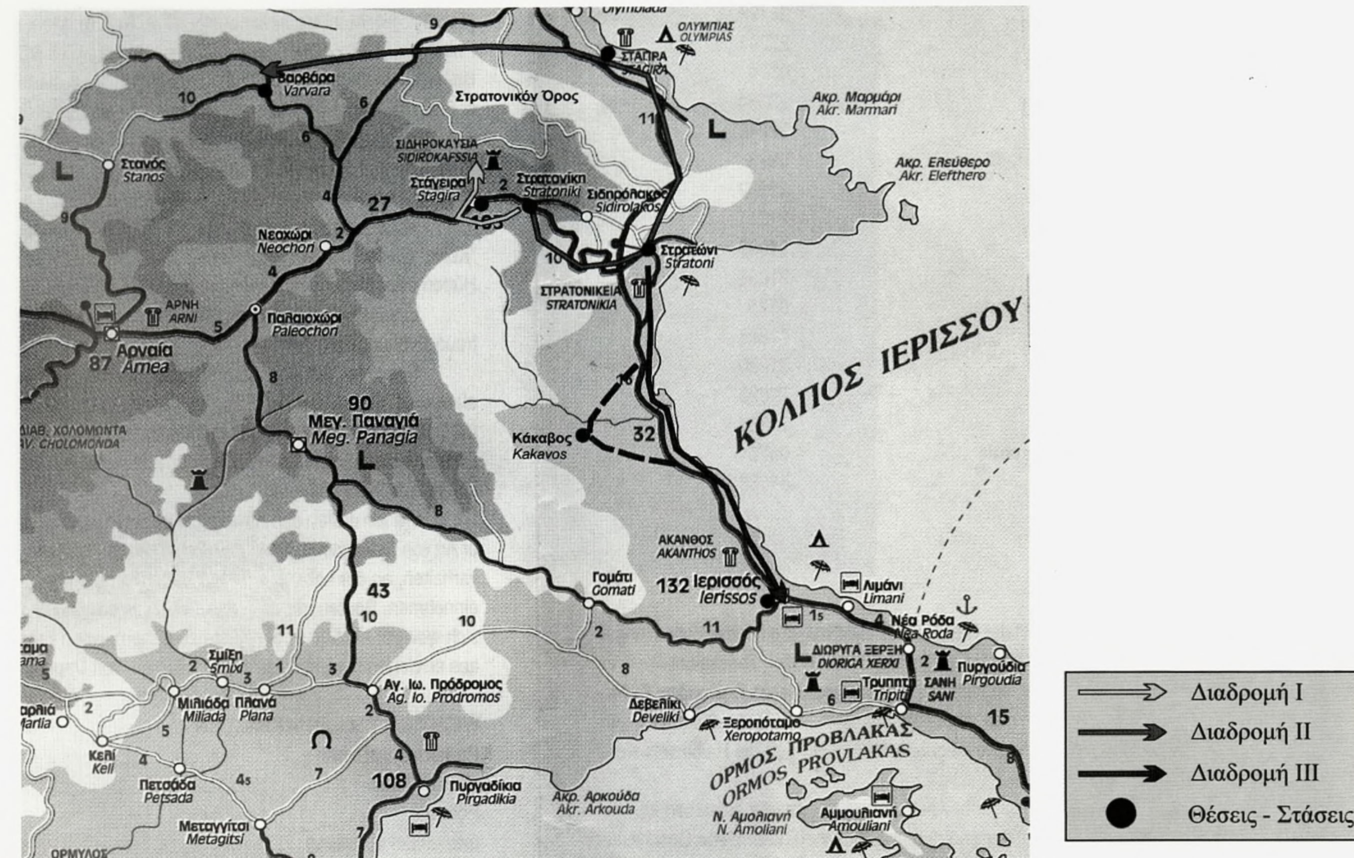
1. Η δημιουργία στο χώρο της περιοχής που ορίστηκε (εικ.1) ενός δικτύου από τοπικούς σταθμούς-εστίες της τοπικής ιστορίας, που περιλαμβάνει το σύνολο των υπαίθριων μνημείων της περιοχής (αρχαιολογικοί χώροι, θέσεις προβιομηχανικών μεταλλευτικών εργασιών),
2. η παράλληλη λειτουργία μιας κεντρικής εγκατάστασης σε στεγασμένο χώρο (τοπικό μουσείο) με σκοπό όχι μόνο την εποπτεία και το συντονισμό της μουσειακής παρέμβασης, αλλά και τη καταγραφή, έρευνα και παρουσίαση του υλικού της.

Μεταξύ των υπαίθριων μνημείων και του τοπικού μουσείου αναπτύσσονται υπαίθριες διαδρομές γνωριμίας της τοπικής ιστορίας με τη βοήθεια σταθμών πληροφόρησης, που προσδίδουν ψυχαγωγικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα στον τρόπο προσέγγισης του χώρου από τον επισκέπτη (πίνακες πληροφόρησης, εκθέσεις σε κινητές και μεταφερόμενες κατασκευές, εκπαιδευτικές δραστηριότητες κ.λπ.)[29].

Οι παραπάνω υπαίθριοι σταθμοί-μνημεία βρίσκονται κατανεμημένοι σε όλη τη γεωγραφική ενότητα και είναι:

1. Αρχαιολογικοί χώροι (Στάγειρα, Άκανθος), που μαρτυρούν την οικιστική δραστηριότητα της περιοχής κατά την αρχαιότητα.
2. Κτηριακά κατάλοιπα (ερείπια του Πύργου, στο πάρκο της κοινότητας των σημερινών Σταγείρων απέναντι από τα βυζαντινά Σιδηροκαύσια, εικ. 5, 6).
3. Προβιομηχανικές μεταλλευτικές θέσεις (στοές και σωροί σκωριών) αλλά και νεότερες θέσεις μεταλλευτικών εργασιών (εικ. 7).
4. Αξιόλογοι σημερινοί οικισμοί που διατηρούν στοιχεία τοπικής αρχιτεκτονικής (Βαρβάρα).
5. Κτήρια με υποβαθμισμένη σήμερα ή μερική χρήση (παλιά αντιπροσωπευτικά σπίτια του τόπου, δημοτικά σχολεία με κενές αίθουσες), για την στέγαση μόνιμων ή ειδικών μουσειακών μονάδων, την καταγραφή και την ανάδειξη μουσειακού υλικού κ.ά. (εικ. 8).

29. Για την ανάδειξη των πλέον αξιόλογων ιστορικών και αρχαιολογικών χώρων στη Β.Α Χαλκιδική βλ. και Ι. Α. Παπάγγελος, «Προτάσεις για την οργάνωση του "ιστορικού τουρισμού" στην Β.Α Χαλκιδική», ΒΙΙΙ ΕΤΒΑ, Θεσσαλονίκη 1991.

Εικ. 4. Χάρτης προτεινόμενων διαδρομών.

Με αφετηρία το τοπικό μουσείο μεταλλευτικής ιστορίας (στη θέση της Στρατονίκης και στο χώρο του Δημοτικού σχολείου)[30] προτείνονται οι παρακάτω (εικ. 4) ενδεικτικές διαδρομές γνωριμίας της τοπικής ιστορίας:

- **Διαδρομή Ι.** Στρατονίκη: επίσκεψη στο μεταλλευτικό μουσείο - Σημερινά Στάγειρα (βυζαντινά Σιδηροκαύσια). Στο πάρκο με τα ερείπια του Πύργου του μαδέμ αγά (διαχειριστή του μεταλλείου), όπου βρίσκεται και το σύγχρονο άγαλμα του Αριστοτέλη. Στους λόφους πίσω από τον Πύργο εκτείνονταν τα Σιδηροκαύσια.
- **Διαδρομή ΙΙ.** Στρατονίκη: επίσκεψη στο μεταλλευτικό μουσείο –

30. Η επιλογή της συγκεκριμένης θέσης γίνεται για λόγους κυρίως γεωγραφικούς, καθώς βρίσκεται στο κέντρο των προτεινόμενων διαδρομών, διευκολύνοντας έτσι τη λειτουργία του μουσείου, ως σημείου αναφοράς, εκκίνησης και κατάληξης της περιήγησης στο χώρο του ανοιχτού μουσείου. Στο Στρατώνι επίσης, στην έδρα του σύγχρονου μεταλλείου, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί κάποιο κτήριο για να στεγάσει το τοπικό μουσείο μεταλλευτικής ιστορίας.

Εικ. 5, 6. Τα ερείπια του Πύργου στο πάρκο των σημερινών Σταγείρων.

Εικ. 7. Εγκαταλελειμμένη είσοδος στοάς στην περιοχή του Μαντέμ Λάκκου.

αρχαία Στάγειρα: περιήγηση στον αρχαιολογικό χώρο[31] – Βαρβάρα: επίσκεψη στο παραδοσιακό οικισμό. – Επιστροφή με στάση στο Στρατώνι: ξενάγηση στα σημερινά μεταλλεία.

- **Διαδρομή ΙΙΙ.** Στρατονίκη – Στρατώνι – Ιερισσός (αρχαία Άκανθος): περιήγηση στον αρχαιολογικό χώρο. – Επιστροφή με στάση σε θέσεις αρχαίων μεταλλευτικών εργασιών στον Κάκαβο (στην ίδια περιοχή βρίσκεται και ο παλαιός υδρόμυλος της μονής Ιβήρων).

Ας σημειωθεί πως η έλλειψη ιστορικών μαρτυριών και εκτεταμένης ανασκαφικής έρευνας στη μεταλλευτική περιοχή μας αναγκάζει να είμαστε αρκετά επιφυλακτικοί ως προς τη σχέση ορισμένων θέσεων με την εκμετάλλευση του μεταλλείου και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτή διεξαγόταν. Προτιμάται για το λόγο αυτό η επιλογή των θέσεων να είναι ενδεικτική μόνο της χρονικής περιόδου που αντιπροσωπεύουν (Σιδηροκαύσια) ή της μικρής απόστασής τους από θέσεις αρχαίων μεταλλευτικών εργασιών (αρχαία Στάγειρα).

Πιλοτικό σχέδιο ανάπτυξης της Διαδρομής Ι

Η επιλογή της περιοχής έγινε με κριτήριο τη δυνατότητα ανάπτυξης σε αυτήν της θεματικής ενότητας: **η ιστορία των Μαντεμοχωρίων και της μεταλλευτικής ιστορίας τους κατά την τουρκοκρατία.** Η περιοχή περιλαμβάνει μεμονωμένα μνημεία της τουρκοκρατίας, όπως τον Πύργο στη θέση των σημερινών Σταγείρων (Σιδηροκαύσια), θέσεις μεταλλευτικών πηγαδιών και στοών σε χρήση ήδη από την τουρκοκρατία κλπ.

Το πιλοτικό σχέδιο αναπτύσσεται στη Διαδρομή Ι (εικ. 4), ενώ

31. Για τις μελέτες ανάδειξης και διαμόρφωσης του αρχαιολογικού χώρου των Σταγείρων που αναμένεται να υλοποιηθούν βλ. Κ. Σισμανίδης, "Αρχαία Στάγειρα: Ανασκαφική έρευνα και εργασίες ανάδειξης", *Θεσσαλονικέων Πόλις* 3 (2000), 95-112.

Εικ. 8. Το Δημοτικό σχολείο της Στρατονίκης.

στα όρια της περιοχής σημειώνονται με ειδική σήμανση οι προτεινόμενες στάσεις για τον επισκέπτη, καθώς και το είδος της δραστηριότητας που μπορεί να παρακολουθήσει. Π.χ.: επίσκεψη στο τοπικό μουσείο / ιστορική έκθεση / εκπαιδευτικές εφαρμογές και εργαστήρια δραστηριοτήτων για μαθητές.

Όλες οι δυνατότητες επισκέψεων και δραστηριοτήτων είναι συγκεντρωμένες σε ειδικό έντυπο-οδηγό που παρέχεται στον επισκέπτη, το οποίο εκτός από τις οδηγίες χρήσης του χώρου περιλαμβάνει και πληροφοριακό υλικό της θεματικής ενότητας που αναφέρθηκε παραπάνω.

Ανάλογα με το είδος και τις δυνατότητες υποδομής που παρέχει κάθε θέση και μνημείο μπορούν να αναπτυχθούν θεματικές εκθεσιακές μονάδες σε υπαίθριες ή ημιυπαίθριες κατασκευές, εκπαιδευτικές δράσεις για μαθητές και επισκέπτες, μικρές εκθέσεις σε σύνδεση με γειτονικό μνημείο ή ανασκαφικό χώρο, εποπτικό υλικό παρουσίασης κ.ά.

Η διαδρομή που προτείνεται περιλαμβάνει χρονολογικά τις ακόλουθες θέσεις:

- **Βυζαντινή εποχή και τουρκοκρατία**: Στον χώρο του κοινοτικού πάρκου αναψυχής των σημερινών Σταγείρων (τα βυζαντινά Σιδηροκαύσια και μετέπειτα Μαχαλάς), βρίσκονται τα κατάλοιπα ενός φρουριακού συγκροτήματος από το οποίο σώζονται σήμερα τρεις μισογκρεμισμένοι πύργοι (εικ. 5, 6), όπου διέμενε ο μαδέμ αγάς (διαχειριστής του μεταλλείου). Δίπλα στον πύργο είναι τοποθετημένο και το σύγχρονο άγαλμα του Αριστοτέλη που αποτελεί καθημερινά αιτία προσέλευσης πολλών επισκεπτών. Στο πάρκο με την μοναδική θέα προς το Άγιο Όρος και την Σιθωνία, αναπτύσσονται δύο θεματικές ιστορικές εκθέσεις:

1η θεματική ενότητα: Η οργάνωση του "Κοινού του Μαδεμίου" στην τουρκοκρατία και η σχέση του με λειτουργία του μεταλλείου.

2η θεματική ενότητα: Τα Μαντεμοχώρια μέσα από τα περιηγητικά κείμενα κατά την τουρκοκρατία.

Παράλληλες δραστηριότητες:

- Συμπλήρωση in situ ενημερωτικού υλικού.
- Εκπαιδευτικά προγράμματα μαθητών και ενηλίκων.
- Περιήγηση γνωριμίας στους λόφους των Σιδηροκαυσίων.
- Επίσκεψη στα ερείπια του δημόσιου λουτρού του Ισχάκ πασά (χτίστηκε τον 15ο αι.).
- Επίσκεψη στον ενοριακό ναό του χωριού (πρόκειται για βασιλική του 1814, μοναδική στο είδος της για τη Χαλκιδική).

- **Νεότερη και σύγχρονη εποχή. Τοπικό μουσείο**: Στη θέση του δημοτικού διαμερίσματος Στρατονίκης και κατά προτίμηση σε κοινοτικό κτήριο (λ.χ. το πέτρινο Δημοτικό σχολείο, εικ. 8). Το μουσείο, εκτός από χώρος συλλογής και συντήρησης αντικειμένων/μαρτυριών της τοπικής ιστορίας, αξιοποιεί τον χώρο του ως κέντρο πολλαπλών πολιτιστικών παρεμβάσεων (οργάνωση σεμιναρίων, συγκέντρωση και διατήρηση αρχείου, δημιουργία βιβλιοθήκης κ.ά.). Το τοπικό μουσείο στηρίζεται στη συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής, για τη μετατροπή του σε πολύπλευρο και λειτουργικό κέντρο μάθησης και ψυχαγωγίας. Η δραστηριοποίησή τους μπορεί να λειτουργήσει σε ποικίλα επίπεδα: στην επιτόπια έρευνα και καταγραφή των μνημείων και της προφορικής παράδοσης, στην προσφορά συμμετοχικών εκθεμάτων, στις εργασίες διαμόρφωσης των μουσειακών χώρων. Στο χώρο του αναπτύσσονται, εκτός από τις μόνιμες και ειδικές ή περιοδικές εκθέσεις με θέματα επίκαιρα ή ειδικού ενδιαφέροντος: η σύγχρονη μεταλλευτική ιστορία, οι οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της, οι προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής κ.λπ.

Η πρόταση που παρουσιάστηκε αποτελεί μια πρώτη, πιλοτική προσέγγιση του θέματος[32]. Η αναλυτική και ολοκληρωμένη ανάπτυξή του προϋποθέτει τα συμπεράσματα μιας διεπιστημονικής έρευνας με θέμα την μεταλλευτική ιστορία της περιοχής. Σημαντικές πλευρές αυτής της ιστορίας μένει ακόμα να αποκαλυφθούν υπό το φως νέων, ιστορικών κυρίως, ερευνών. Το φάσμα των προσεγγίσεων είναι ευρύτατο: εγκαταστάσεις και τεχνικές, προφορική παράδοση, έθιμα, γλώσσα, καθημερινή ζωή.

Τα παραπάνω, τεκμηριώνοντας την πολυδιάστατη σημασία του θέματος και την αξία της διεπιστημονικότητας στην έρευνά του, θέτουν ταυτόχρονα το αίτημα της ένταξης του τοπικού κοινωνικού συνόλου στο φυσικό και ιστορικό του περιβάλλον και της ενεργητικής του συμμετοχής στο σχεδιασμό της μουσειογραφικής ανάδειξης

32. Αναλυτικότερα για την εφαρμογή ενός πιλοτικού σχεδίου ανάπτυξης του υπαίθριου μουσείου Μαντεμοχωρίων βλ. Ό. Σακκαλή, ό.π., 60-77.

του παρελθόντος του.

Δεν θα αναπτυχθούν εδώ ζητήματα θεσμικής και οργανωτικής λειτουργίας του υπαίθριου μουσείου Μαντεμοχωρίων. Σκιαγραφώντας όμως τη βασική ιδέα που διέπει την πρόταση που παρουσιάστηκε, ας αναφερθεί πως έχει ως δομικούς της άξονες την πολιτιστική αυτοδιαχείριση, τον πειραματισμό και την συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στην ανακάλυψη και στην διαχείριση και προβολή της πολιτιστικής της ιδιαιτερότητας. Ταυτόχρονα, εκφεύγει από τη λογική των "άνωθεν" διοικητικών σχημάτων και των κεντρικών πολιτικών προγραμματισμών, έτσι ώστε να παρέχονται στους φορείς της τοπικής συλλογικής μνήμης εκείνες οι προϋποθέσεις που θα τους επιτρέψουν να αυτοπροσδιοριστούν και να μετατρέψουν την πολιτιστική τους κληρονομιά σε μορφωτικό αγαθό, που θα συμβάλλει στην ανάπτυξη της κοινωνικής τους συνείδησης, για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον τους.

ΘΑΛΕΙΑ Σ. ΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΑΡΜΕΝΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΝΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΚΛΕΚΤΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ*

I. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ύπαρξη αρμενικού ναού στη Θεσσαλονίκη μαρτυρείται στις γραπτές πηγές από τον 13^{ο} αιώνα. Την εποχή αυτή οι Αρμένιοι κατείχαν μια εκκλησία, δεν γνωρίζουμε όμως περισσότερες πληροφορίες γι' αυτήν. Συγκεκριμένα, δεν γνωρίζουμε αν την είχαν οικοδομήσει οι ίδιοι και πότε, πόσο χρονικό διάστημα έμεινε στα χέρια τους και σε ποιον άγιο ήταν αφιερωμένη. Την εκκλησία αυτή ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος παραχώρησε στα 1277 στους Βενετούς, μαζί με τα οικήματα που την περιτριγύριζαν και τα οποία προορίζονταν για τη στέγαση του προξένου της Βενετίας και των συμβούλων του, καθώς και για αποθήκες[1].

Κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας οι πηγές αναφέρουν την ύπαρξη αρμενικής μειονότητας ήδη από τον 17^{ο} αιώνα[2], δεν μαρτυρείται όμως ταυτόχρονα η ύπαρξη αρμενικού ναού. Φαίνεται ότι οι Αρμένιοι εκπλήρωναν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σε ελληνικούς ορθόδοξους ναούς[3]. Στα 1884 η αρμενική παροικία άνοιξε μια πρόχειρη εκκλησία στο δεύτερο πάτωμα ενός σπιτιού κοντά στο Ασλάν Χάνι, στην περιοχή του Βαρδάρη. Λίγο αργότερα η εκκλησία, μαζί με σχολείο, μεταφέρθηκε κοντά στον Άγιο Αθανάσιο και στη συνέχεια κοντά στη σημερινή Λεωφόρο Στρατού και πάλι σ' ένα σπίτι[4].

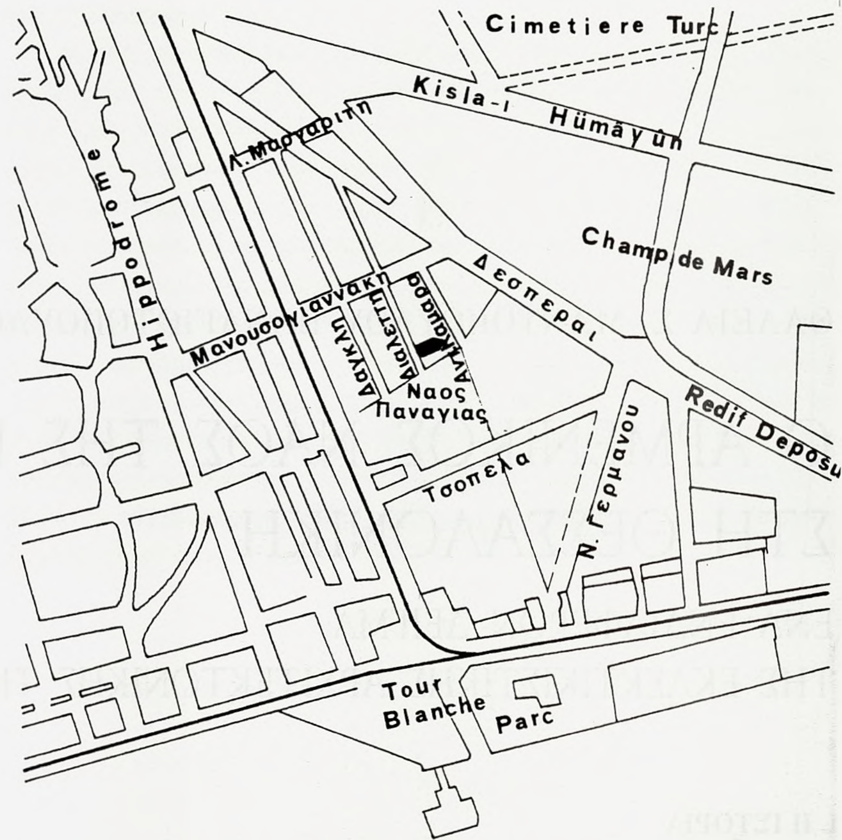
Οι προσπάθειες για την ανέγερση αρμενικού ναού στην πόλη κατά τα νεότερα χρόνια άρχισαν στα 1884 με τη συγκέντρωση χρηματικών ποσών από τους Αρμενίους της Θεσσαλονίκης και της Διασποράς. Η ανέγερση ιδιαίτερου ναού έγινε δυνατή χάρη στους ευ-

* Η μελέτη αυτή παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο *Έλληνες και Αρμένιοι στην Ν.Α. Ευρώπη και τη Μικρά Ασία κατά τον 19^{ο} και 20^{ο} αιώνα: Ζητήματα συμβίωσης και επιβίωσης*. Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 1994.

1. F. Miklosich-I. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana* (=MM), (Wien, 1887), III, σ. 88-89, no. 21 (1277): "καὶ ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκῃ τὴν ἐκκλησίαν, ἣν κατεῖχον οἱ Ἀρμένιοι, καὶ πέριξ τῆς τοιαύτης ἐκκλησίας ὀσπήτια οὕτως, ἤγουν ἓν χάριν καταμονῆς τοῦ κονσούλου, ἕτερον ἓν χάριν καταμονῆς τῶν συμβούλων αὐτοῦ καὶ ἕτερον ἓν χάριν ἀποθήκης τοῦ πράγματος τοῦ κουμουνίου τῆς Βενετίας..." Πρβλ. H. M. Bartikian, "Η αρμενική παρουσία στη Βυζαντινή Μακεδονία", *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου: Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430 μ.Χ.*, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 39-41.

2. Βλ. Ν. Μοσχοπούλου, "Η Ελλάς κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή", *ΕΕΒΣ* 16 (1940) 352.

3. Στα 1714 οι Αρμένιοι εκκλησιάζονταν σε "δημόσιο" πα-

Τοπογραφικό (απόσπασμα του χάρτη της Θεσσαλονίκης πριν από την πυρκαγιά του 1917. Πηγή: Β. Δημητριάδης, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την τουρκοκρατία 1430-1912, *Θεσσαλονίκη, 1983).*

νοϊκούς όρους αρχικά του διατάγματος Χάτι Σερίφ του Γκιουλχανέ (1839), που όριζε την έναρξη του Τανζιμάτ στην οθωμανική αυτοκρατορία, και, ύστερα, του διατάγματος Χάτι Χουμαγιούν (1856). Τα διάταγματα αυτά, που αποτέλεσαν μεγάλη τομή στην ιστορία της τουρκοκρατίας με αλυσιδωτές συνέπειες σ' όλους τους τομείς,[5] επαγγέλλονταν την ισότητα ανάμεσα σε όλους τους υπηκόους της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ανεξάρτητα από το θρήσκευμα ή το δόγμα στο οποίο ανήκαν. Επιπλέον, το Χάτι Χουμαγιούν περιείχε αναλυτικούς όρους που, εκτός των άλλων, εξασφάλιζαν την ελεύθερη και απρόσκοπτη εξάσκηση της λατρείας του κάθε θρησκεύματος και την ανεμπόδιστη επισκευή και ανοικοδόμηση ναών κάθε δόγματος σε οποιονδήποτε αρχιτεκτονικό τύπο και σε νέες θέσεις.

Στα 1902 η αρμενική κοινότητα απέκτησε κατάλληλο ιδιόκτητο οικόπεδο[6] σε εξαιρετικά επίκαιρη για την εποχή θέση. Το οικόπεδο βρισκόταν έξω από το νότιο τμήμα των ανατολικών τειχών της πόλης, πάνω στο δρόμο που οδηγούσε στη συνοικία των Πύργων και πολύ κοντά στη λεωφόρο Χαμηδιέ. Η ανάπτυξη συνοικίας στην περιοχή είχε ήδη προγραμματιστεί από το 1879, οπότε και και η πε-

ρεκκλήσι. Η πληροφορία αυτή αφορά μάλλον τους καθολικούς Αρμένιους. Βλ. Α. Βακαλοπούλου, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833),* Θεσσαλονίκη, 1969, σ. 269.

4. Ι. Κ. Χασιώτη – Γ. Κασαπιάν, Η αρμενική παροικία της Θεσσαλονίκης: "Ίδρυση, οργάνωση, ιδεολογία και κοινωνική ενσωμάτωση", Πρακτικά Συμποσίου: *Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912,* Θεσσαλονίκη, 1986, 266-267 και I. K. Hassiotis – G. Kassapian, "The Armenian Colony in Thessaloniki", *Balkan Studies* 31 (1990) 221-222.

5. Για τις μεταρρυθμίσεις στην οθωμανική αυτοκρατορία και την πολιτική του Τανζιμάτ βλ. Ι. Βερέμη, "Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ)", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,* τ. 13, Αθήνα, 1977, σ. 168-171. Το κείμενο του Χάτι Σερίφ, μεταφρασμένο από τα τουρκικά δημοσιεύεται από τον Δ. Νικολαΐδη, *Οθωμανικοί κώδηκες, ήτοι συλλογή των εν ενεργεία Νόμων, Κανονισμών Διαταγμάτων και Οδηγιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,* εν Κωνσταντινουπόλει, 1869, σ. 13-17. Για τους όρους του Χάτι Χουμαγιούν που αφορούσαν την εξάσκηση της λατρείας των μη μουσουλμάνων κατοίκων της οθωμανικής αυτοκρατορίας και την ανέγερση και επισκευή των θρησκευτικών τους οικοδομημάτων, βλ. *αυτόθι,* σ. 33-35.

6. Ι. Κ. Χασιώτη – Γ. Κασαπιάν, *ό.π.,* σ. 266.

Άποψη από τα δυτικά στην οποία φαίνεται και το σχολείο. (I. K. Hassiotis - G. Kassapian, "The Armenian Colony in Thessaloniki", Balkan Studies 31 (1990), 231).

ριοχή ρυμοτομήθηκε. Οι οθωμανικές αρχές στόχευαν στον εκμοντερνισμό του τμήματος αυτού της Θεσσαλονίκης, ενώ παράλληλα ενθάρρυναν την εξάπλωση της πόλης προς την ανατολική της πλευρά[7]. Παράλληλα με τα νοτιοανατολικά τείχη, που κατεδαφίστηκαν ανάμεσα στα 1879 και 1889, διανοίχτηκε ευρεία λεωφόρος (η γνωστή Χαμηδιέ), που κατέληγε βόρεια σε πλατεία. Η σημασία που απέδιδε η οθωμανική διοίκηση στη λεωφόρο διαφαίνεται από το γεγονός ότι η μια της πλευρά ήταν ιδιοκτησία της Υψηλής Πύλης. Στην πλευρά αυτή ανεγέρθηκαν σουλτανικά οικήματα, σε σχέδια ξένων αρχιτεκτόνων, τα οποία εισήγαγαν νέους σύγχρονους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς στην παραδοσιακή εικόνα της πόλης. Στα 1889 η πλατεία, στην οποία κατέληγε βόρεια η λεωφόρος Χαμηδιέ, διακοσμήθηκε με το γνωστό Σιντριβάνι, που ήταν δωρεά του ίδιου του Σουλτάνου.

7. Βλ. A. Yerolympos, "Changing Uses of City Walls in Late Ottoman Balkans. Urban expansion projects and the case of Thessaloniki", *Μνημείο και Περιβάλλον* 2 (1994) 120-121.

8. Η επιγραφή είναι γραμμένη στα αρμενικά και σε μετάφραση αναφέρει: "Η εκκλησία αυτή ανεγέρθηκε επ' ονόματι της Παναγίας με τη συνδρομή της [αρμενικής] παροικίας της Θεσσαλονίκης στις 16 Νοεμβρίου, κατά το έτος 1903 από τη γέννηση του Χριστού και, κατά το αρμενικόν έτος, στα 1352".

9. Π. Μ. Κοντογιάννη, "Σχολεία αλλοφύλων εν Θεσσαλονίκη", *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου* 3 (1910) 182-183.

10. Τη μετάφραση οφείλω στον κ. Α. Ιορδάνογλου τον οποίο και από αυτή τη θέση ευχαριστώ.

11. Η παράδοση αυτή μεταφέρεται από μέλη της αρμενικής κοινότητας (1994) και απογόνους του αρχιτέκτονα, τους οποίους ευχαριστώ θερμά για τις πληροφορίες που μου έδωσαν. Γραπτές πηγές, που να την επιβεβαιώνουν, δεν ανευρέθηκαν.

12. Για τον αρχιτέκτονα Vitalliano Poselli και το έργο του βλ. Β.Σ. Κολώνα - Λ.Γ. Παπαματθαιάκη, *Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli. Το έργο του στη Θεσσαλονίκη του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1980.

13. Στα πιο σημαντικά έργα του Poselli στη Θεσσαλονίκη συμπεριλαμβάνονται η Καθολική Εκκλησία, το Διοικητήριο, η Φιλοσοφική Σχολή, το Γενί Τζαμί, η Τράπεζα Θεσσαλονίκης και το Τρίτο Σώμα Στρατού.

14. Σύντομη περιγραφή της εκκλησίας επιχειρούν οι Β.Σ. Κολώνας – Λ.Γ. Παπαματθαιάκη, *Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli (...) ό.π.*, σ. 64. Για μια λεπτομερέστερη ανάλυση της αρχιτεκτονικής του ναού και πλήρη σχεδιαστική τεκμηρίωση, βλ. Θ.Σ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *Θρησκευτική αρχιτεκτονική στη Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία φάση της Τουρκοκρατίας*. Διδακτορική διατριβή *ΕΕΠΣ ΑΠΘ*, τ. ΙΑ' (παράρτημα 31), Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 525-549.

Ο ναός της Παναγίας θεμελιώθηκε στα 1902 και, σύμφωνα με την επιγραφή[8] πάνω από την κεντρική είσοδό του, ανεγέρθηκε μέσα σ' ένα μόλις χρόνο. Το σουλτανικό φιρμάνι με την άδεια της ανέγερσής του υπογράφτηκε όμως στα 1907[9], ενώ, παράλληλα, μαρτυρίες της εποχής επιβεβαιώνουν την αποπεράτωσή του αυτή τη χρονιά. Η ανέγερση περιέλαβε επίσης διώροφο σχολείο για τα μέλη της κοινότητας και μονόροφη κατοικία για τον εφημέριο, όλα στο ίδιο οικόπεδο.

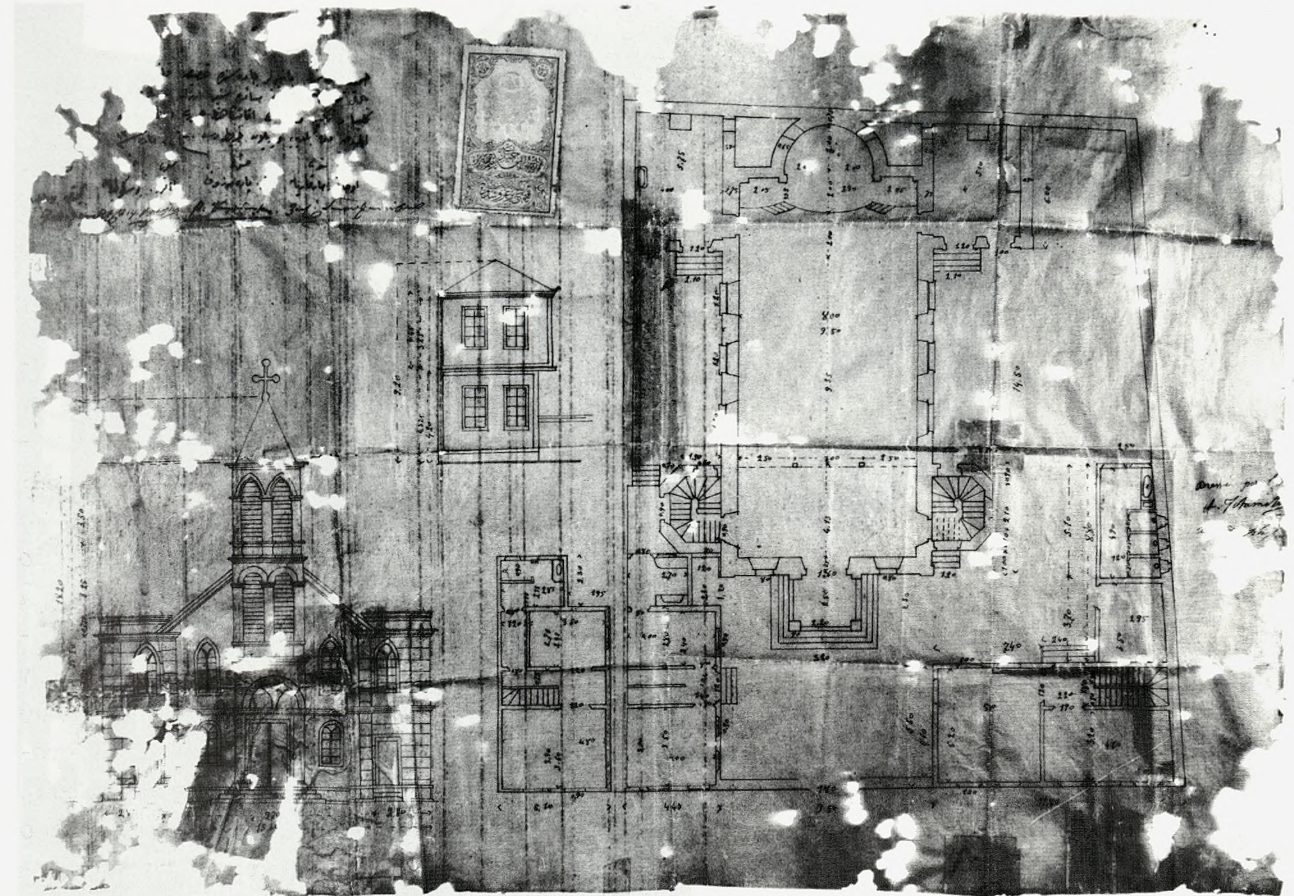
Το αρχικό αρχιτεκτονικό σχέδιο του συγκροτήματος φυλασσόταν μέχρι πρόσφατα, οπότε καταστράφηκε, στο γραφείο του επιτρόπου. Το σχέδιο, φωτογραφία του οποίου διέσωσε η γράφουσα, περιλάμβανε κάτοψη του συγκροτήματος, καθώς και όψεις του ναού και του σχολείου. Στην επάνω αριστερή γωνία του σχεδίου αναγραφόταν ένα κείμενο σε παλαιοτουρκική γραφή, από το οποίο πολλές λέξεις ήταν μισοσβησμένες[10] (...) *Στη λεωφόρο Μπάνιολαρ* (δηλαδή στη λεωφόρο των μπάνιων) (...) *εκκλησία και σχολείο και* [οίκημα] *της διαμονής του* [επιτρόπου] *χάρτα που δόθηκε στη διεύθυνση του Δήμου* ... (χρονολογία) *22 Μαρτίου 13* (...) Ακολουθούσαν υπογραφές πέντε μουτεβελήδων, δηλαδή εφόρων του κτήματος, που αποτελούσε βακούφι. Οι υπογραφές είναι δυσανάγνωστες· τα ονόματα ίσως ήταν Μαρκαριάν, Πουσκουλιάν, Παραμόζωφ και Κιρκόρ.

Σύμφωνα με την προφορική παράδοση[11], αρχιτέκτονας ήταν ο Vitalliano Poselli[12], ο οποίος ήδη από το 1895 κατοικούσε σε γειτονικό με το ναό οικοδομικό τετράγωνο. Η υπογραφή του αρχιτέκτονα στη δεξιά πλευρά της διασωθείσας φωτογραφίας του αρχικού σχεδίου είναι δυσδιάκριτη, δεν μπορεί να αποδοθεί, πάντως, στον Poselli, την υπογραφή του οποίου γνωρίζουμε από άλλα διασωθέντα σχέδιά του. Από τη σύγκριση του σχεδίου με το σημερινό ναό, που θα αναλυθεί λεπτομερώς παρακάτω, προκύπτει ότι η αρχιτεκτονική μελέτη τελικά πραγματοποιήθηκε τροποποιημένη. Η τροποποίηση μαρτυρεί τη δυναμική επέμβαση ενός δεύτερου αρχιτέκτονα, ο οποίος ήταν πιθανότατα ο Poselli. Φαίνεται ακόμα ότι, όπως εξάλλου διασώζει και η προφορική παράδοση, ο γνωστός ιταλός αρχιτέκτονας, στον οποίο οφείλονται πολλά νεότερα μνημεία της Θεσσαλονίκης[13], ανέλαβε και την επίβλεψη της ανέγερσης του ναού. Έτσι, η τελική μορφή του αρμενικού ναού, όπως αυτός είναι γνωστός σήμερα, μπορεί να αποδοθεί στον Poselli.

ΙΙ. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ενδιαφέρον δείγμα του εκλεκτικισμού στη Θεσσαλονίκη ο ναός της Παναγίας, μια μονόχωρη δρομική εκκλησία, συνδυάζει το νεοκλασικισμό με χαρακτηριστικά από την παραδοσιακή αρμενική αρχιτεκτονική[14].

Η κάτοψη του ναού αποτελείται από ένα ορθογώνιο, μέσα στο οποίο χωροθετούνται ο κυρίως ναός και το ιερό. Αξιοσημείωτη είναι η έλλειψη νάρθηκα. Η ενότητα του εσωτερικού χώρου του κυ-

Το κατεστραμμένο αρχικό σχέδιο. Αρχείο Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου.

ρίως ναού παραμένει αδιάσπαστη, αίσθηση η οποία δεν επηρεάζεται από τους δύο ραδινούς χυτοσιδηρούς κίονες που υποβαστάζουν το δάπεδο του γυναικωνίτη. Ο τελευταίος καταλαμβάνει το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού και έχει σχήμα Π με κυρτή κάτοψη και πολύ κοντά σκέλη. Ο κυρίως ναός και το ιερό καλύπτονται με ημικυλινδρική καμάρα και δίριχτη εξωτερικά στέγη με έντονη κλίση, που δίδει στις όψεις οξυκόρυφα τριγωνικά αετώματα. Ο προσκυνητής εισέρχεται στο ναό από μια τοξωτή κύρια είσοδο στη δυτική όψη, κάτω από το καμπαναριό. Στη δυτική όψη τα παράθυρα διατάσσονται σε δύο ζώνες, που ανταποκρίνονται στο χωρισμό του αντίστοιχου τμήματος του ναού σε ισόγειο και γυναικωνίτη. Στην κατώτερη ζώνη τοποθετούνται τοξωτά παράθυρα, ενώ στην ανώτερη δίλοβα βυζαντινίζοντα. Πλευρικά, ο κυρίως ναός φωτίζεται από τρία μεγάλου μεγέθους τοξωτά παράθυρα.

Η αψίδα του ιερού είναι ελλειψοειδής και εγγράφεται στο ορθογώνιο της κάτοψης με την ταυτόχρονη δημιουργία δύο βοηθητικών χώρων. Στεγάζεται με τεταρτοσφαιρικό θόλο και ημικωνική, εξωτερικά, στέγη. Μπροστά από το ιερό διαμορφώνεται ημικυκλι-

Άποψη από τα δυτικά.

κός σολέας. Το δάπεδο του ιερού υπερυψώνεται κατά τέσσερα σκαλοπάτια και η κάτοψή του καμπυλώνεται σύμφωνα με τις επιταγές του μπαρόκ. Κανένα παράθυρο δεν ανοίγεται στην αψίδα του ιερού. Πάνω όμως από αυτήν, στην ανατολική όψη, διαμορφώνονται τρεις φεγγίτες, ένας σταυροειδής, σχήμα που επιδιώκει να τονίσει το θρησκευτικό δόγμα του κτιρίου, και δύο κυκλικοί.

Στην ανατολική πλευρά είναι προσκολλημένος ένας ορθογωνικός χώρος, που χρησιμεύει για βαπτιστήριο. Καλύπτεται με μοναστηριακό θόλο και ημικυλινδρική, εξωτερικά, στέγη. Ένας ακόμα όμοιος χώρος, συμμετρικά τοποθετημένος ως προς τον πρώτο, υπήρχε μέχρι πρόσφατα, οπότε κατεδαφίστηκε για την ανέγερση της διπλανής πολυκατοικίας. Στο βαπτιστήριο, που φωτίζεται με μεγάλα τοξωτά παράθυρα, ανοίγεται μια είσοδος για την εξυπηρέτηση των ιερέων.

Εκατέρωθεν του κυρίως ναού, στη βόρεια και στη νότια πλευρά και σε μικρή υποχώρηση ως προς τη δυτική όψη, διαμορφώνο-

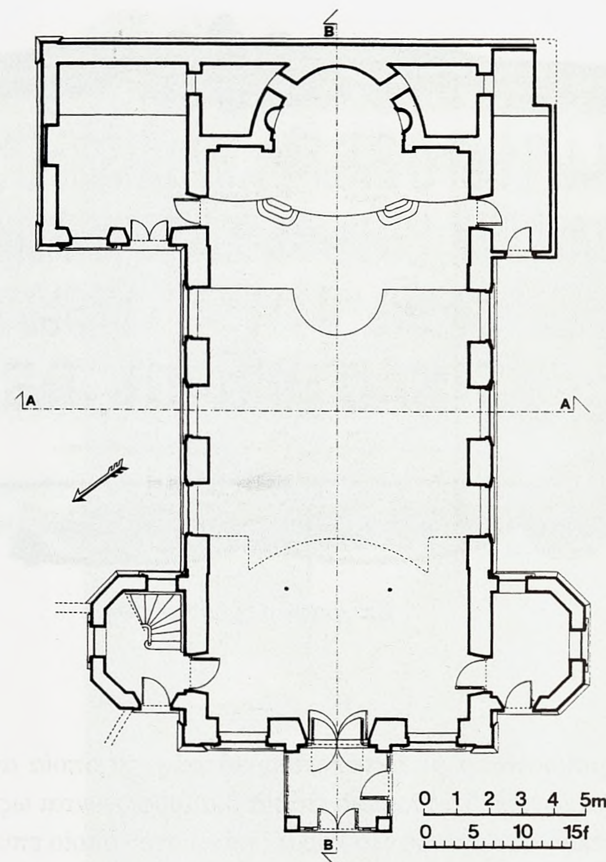
Επιγραφή στη δυτική όψη.

νται δύο κλιμακοστάσια με οκτάπλευρη κάτοψη, τα οποία ανεβάζουν στο γυναικωνίτη. Τα κλιμακοστάσια διαμορφώνονται ως πυργίσκοι. Αποτελούνται από υψηλό κορμό, πάνω στον οποίο επικάθεται οκταπλευρικό τύμπανο, το οποίο με τη σειρά του στεγάζεται με οξυκόρυφη οκτάριχτη στέγη. Δύο δευτερεύουσες πόρτες στην δυτική όψη εισάγουν στα κλιμακοστάσια, κάνοντας το γυναικωνίτη προσπελάσιμο και από την αυλή. Φωτίζονται με μεγάλα τοξωτά παράθυρα.

Στη δυτική πλευρά και πάνω στον κατά μήκος άξονα της κάτοψης τοποθετείται ένα τριώροφο ορθογωνικό καμπαναριό. Η βάση του διαμορφώνεται από τέσσερις πεσσούς γεφυρωμένους με ημικυκλικά τόξα. Έτσι, σχηματίζεται ένα πρόπυλο, που έχει σκοπό να τονίσει και να εξάρει τη σημασία της κύριας εισόδου. Το κύριο χαρακτηριστικό του κωδωνοστασίου είναι η διαφάνεια, που του προσδίδεται από το πλήθος των μεγάλων ανοιγμάτων σ' όλες τις πλευρές του. Σε κάθε πλευρά των ορόφων του τοποθετούνται δύο τοξωτά δίλοβα βυζαντινίζοντα ανοίγματα. Η στέγη του καμπαναριού είναι τετράριχτη και διακρίνεται για την οξυκορυφότητά της.

Τα μέρη του ναού βρίσκονται σε απλές αναλογικές σχέσεις μεταξύ τους, ιδιότητα που αντανακλά αρχές της Αναγέννησης. Η κάτοψη είναι απόλυτα συμμετρική ως προς τον κατά μήκος άξονα και ακολουθεί ένα βασικό κάναβο 3μx3μ. Οι διαστάσεις του κυρίως ναού έχουν αναλογία 1:2. Τα πέντε τμήματα της δυτικής όψης, δηλαδή τα δύο κλιμακοστάσια, το καμπαναριό και τα ενδιάμεσα τμήματα της όψης είναι όλα ίσα. Το ύψος του κωδωνοστασίου είναι ίσο με το μήκος του κυρίως ναού.

Η μονόκλιτη θολωτή βασιλική είναι ένας τύπος ναού που χρη-

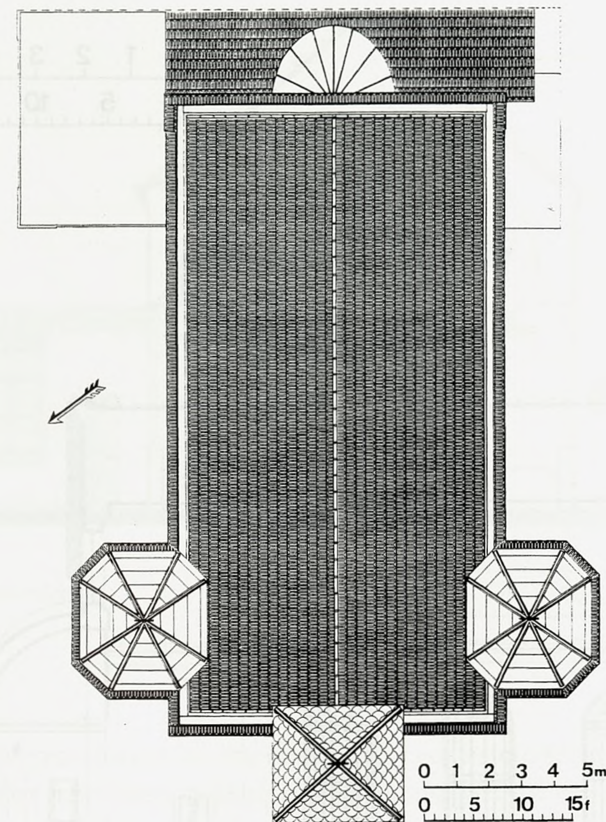
Κάτοψη.

σιμοποιήθηκε από την αρμενική αρχιτεκτονική από την παλαιοχριστιανική εποχή[15]. Ωστόσο, στο ναό της μελέτης μας εμφανίζονται και άλλα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής αυτής που επιζητούν να καταστήσουν σαφές το δόγμα που λατρεύεται σ' αυτόν. Αυτά είναι η σχετικά μεγάλη κλίση της στέγης, τα οξυκόρυφα αετώματα των όψεων και το διάτρητο με ανοίγματα κωδωνοστάσιο στην πρόσοψη. Παραπλήσιου τύπου κωδωνοστάσια συνηθίζονταν στα αρμενικά μνημεία[16]. Ήταν τοποθετημένα πάντα στη δυτική όψη πάνω στον κατά μήκος άξονα, είχαν βάση αποτελούμενη από τέσσερις πεσσούς, συνδεόμενους με οξυκόρυφα τόξα. Πάνω στη βάση πατούσε κατευθείαν (χωρίς δηλαδή μεσολάβηση άλλου τμήματος) διάτρητος με ανοίγματα φανός, που στεγαζόταν με οξυκόρυφη πυραμιδοειδή στέγη.

Οι πυραμιδοειδείς οκταγωνικοί φανοί των κλιμακοστασίων με τις δυσανάλογα μεγάλου μεγέθους στέγες δεν έχουν καμιά λειτουργικότητα και τοποθετήθηκαν πιθανότατα για να ενισχύσουν το συμβολισμό του δόγματος. Πρόκειται για ένα ακόμα τυπικό χαρακτηριστικό της αρμενικής αρχιτεκτονικής. Με την τοποθέτηση των τριών πυργοειδών κατασκευών τονίζεται η δυτική πλευρά του ναού δυσανάλογα σε σχέση με το υπόλοιπο οικοδόμημα, που διατηρεί

15. Θ.Χ. Μπούρας, *Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, τ.2 (*Αρχιτεκτονική στο Βυζάντιο, το Ισλάμ και τη Δυτική Ευρώπη κατά τον Μεσαίωνα*), Αθήνα, 1994, σ. 268. R. Krautheimer, *Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή αρχιτεκτονική*, Αθήνα, 1991, σ. 393-404, C. Mango, *Byzantinische Architektur*, Stuttgart, 1975, σ. 184-185 και Γ. Δημητροκάλλη, *Αρμενική ναοδομία*, Αθήνα, 1996, σ. 31-36.

16. Αυτόθι, σ. 25 και 39.

Άνοψη.

χαμηλότερες αναλογίες. Το καμπαναριό παρουσιάζει διαφάνεια που έρχεται σε αντίθεση με το συμπαγή όγκο του ναού. Η χρησιμοποίηση μεγάλου αριθμού πύργων στην ίδια σύνθεση δεν είναι πρωτότυπη ιδέα. Χρησιμοποιήθηκε συχνά από τους αρχιτέκτονες του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης και μας άφησε πραγματικά αριστουργήματα.

Τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αρμενικής αρχιτεκτονικής που περιγράψαμε ανευρίσκονται σε ναούς του Echmiadzin (το αρχαίο Wagarschabad), ενός από τα κυριότερα πνευματικά κέντρα των Αρμενίων, όπως η μητρόπολη (5ος και 7ος αιώνας) και ο ναός της Αγίας Hripsime του 7ου αιώνα, αλλά και σε άλλες γνωστές αρμενικές εκκλησίες, όπως ο Άγιος Σταυρός στο Achtamar του 10ου αιώνα.

Στα αρχικά σχέδια του ναού, που όπως αναφέραμε πραγματοποιήθηκαν τροποποιημένα, ο αρχιτέκτονας παρέλειπε τους φανούς των κλιμακοστασίων, τα οποία στέγαζε με επίπεδα δώματα και επέστεφε με χαμηλά στηθαία. Με τον τρόπο αυτό η πρόσοψη γινόταν περισσότερο πεπλατυσμένη και ο τονισμός συγκεντρωνόταν στο μοναδικό πλέον πύργο του κωδωνοστασίου, του οποίου η σχέση με το ναό ήταν περισσότερο αρμονική. Είναι φανερό ότι η προσθήκη των φανών δεν οφειλόταν στις προθέσεις του αρχιτέκτονα,

Τομή κατά μήκος.

αλλά στην επιβολή της θέλησης των Αρμενίων. Οι πύργοι αποτελούν ένα συμβολισμό άμεσα κατανοητό και εύληπτο, ένα μέσο επικοινωνίας με το περιβάλλον. Επιζητούν να γνωστοποιήσουν την ύπαρξη του αρμενικού ναού μέσα στον πολεοδομικό ιστό και γίνονται ταυτόχρονα όργανα ιδεολογικής προβολής και επιβολής. Η διαφορά στη μορφολογική μεταχείριση των πλευρικών πυργίσκων και στο κεντρικό κλιμακοστάσιο, όπως επίσης και η διαφορά ανάμεσα στα αρχικά σχέδια και στο πραγματοποιημένο οικοδόμημα αποτελούν ισχυρές ενδείξεις επέμβασης ενός δεύτερου αρχιτέκτονα.

Στην αρχική, επίσης, πρόταση τα παράθυρα της δυτικής όψης είχαν σχεδιαστεί οξυκόρυφα, χαρακτηριστικό επίσης της αρμενικής αρχιτεκτονικής. Αντικαταστάθηκαν με τοξωτά στο σημερινό μνημείο, ίσως για να αποφευχθεί ο κορεσμός και η υπερβολική έμφαση στην κατακορυφότητα. Τα δίλοβα τοξωτά παράθυρα, που τα αντικατέστησαν, έχουν την καταγωγή τους στη βυζαντινή αρχιτεκτονική.

Για τη διάρθρωση των όψεων του ναού της Παναγίας χρησιμοποιήθηκε ένας συνδυασμός στοιχείων που αντλούν από το νεοκλασικισμό και την αρμενική αρχιτεκτονική. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά συγκεντρώνονται στη δυτική όψη και σε συνδυασμό με την τοποθέτηση στην πλευρά αυτή των τριών πυργοειδών στοιχείων την κάνουν να υπερέχει από τις υπόλοιπες.

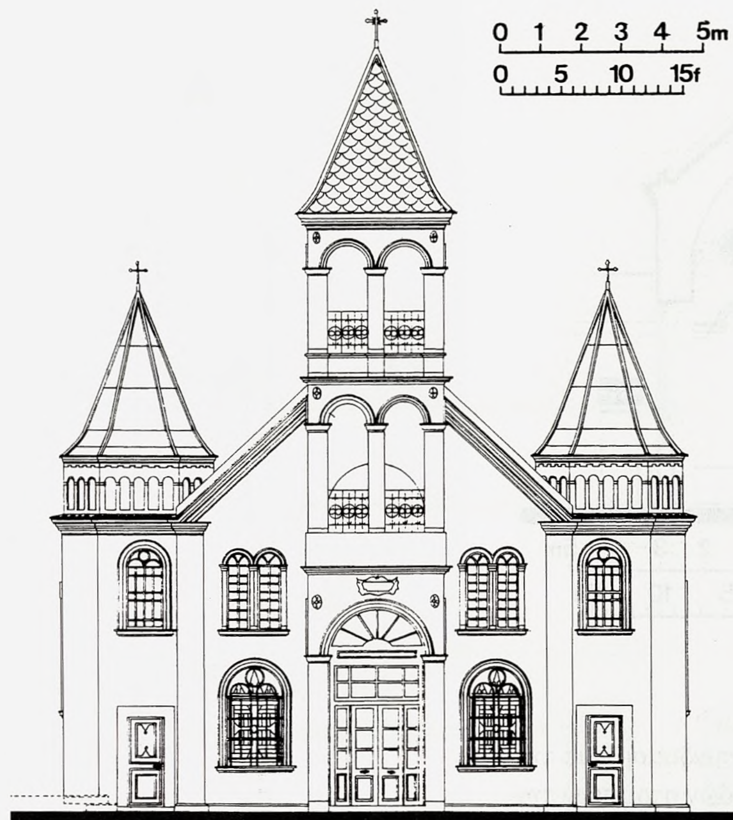

Τομή κατά πλάτος.

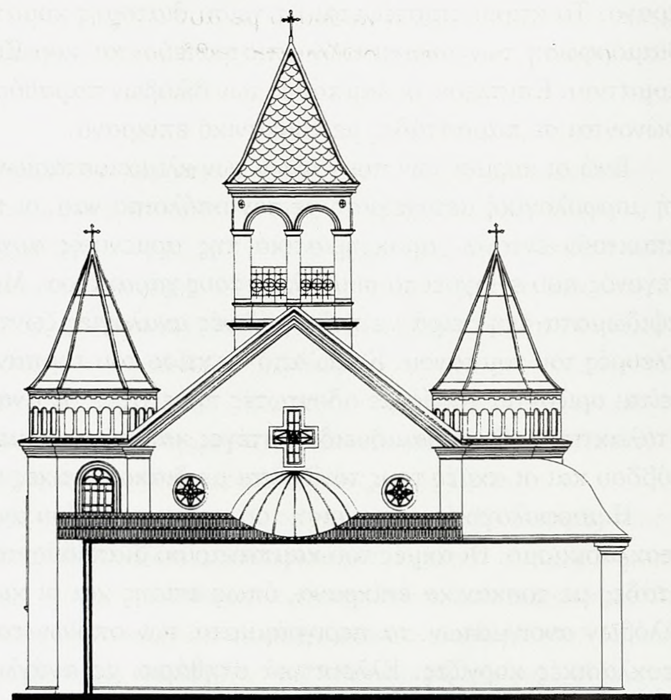
Ο ναός περιτρέχεται από χαμηλό πόδιο. Οι γωνιακές απολήξεις του κτιρίου τονίζονται με παραστάδες που φέρουν τοσκανικό επίκρανο. Το κτίριο επιστέφεται με γείσο διατομής κυματίου. Για τη διαμόρφωση των ανοιγμάτων επιστρατεύονται κορνίζες διατομής κυματίου. Επιπλέον, οι λαμπάδες των δίλοβων παραθύρων διαμορφώνονται σε παραστάδες με τοσκανικό επίκρανο.

Ενώ οι κορμοί των πυργίσκων των κλιμακοστασίων έχουν κοινή μορφολογική μεταχείριση με τον υπόλοιπο ναό, οι πύργοι τους αποκτούν έντονα χαρακτηριστικά της αρμενικής αρχιτεκτονικής, γεγονός που ενισχύει το συμβολικό τους χαρακτήρα. Μικρά, τυφλά αψιδώματα στη σειρά με πολύ ραδινές αναλογίες ζωντανεύουν τις πλευρές του τυμπάνου. Κάτω από το γείσο του τυμπάνου τοποθετείται οριζόντια ταινία με οδοντωτές προεξοχές, σε ανάμνηση ίσως σταλακτιτών. Οι πυραμιδοειδείς στέγες καλύπτονται με φύλλα μολύβδου και οι ακμές τους τονίζονται με διακοσμητικές νευρώσεις.

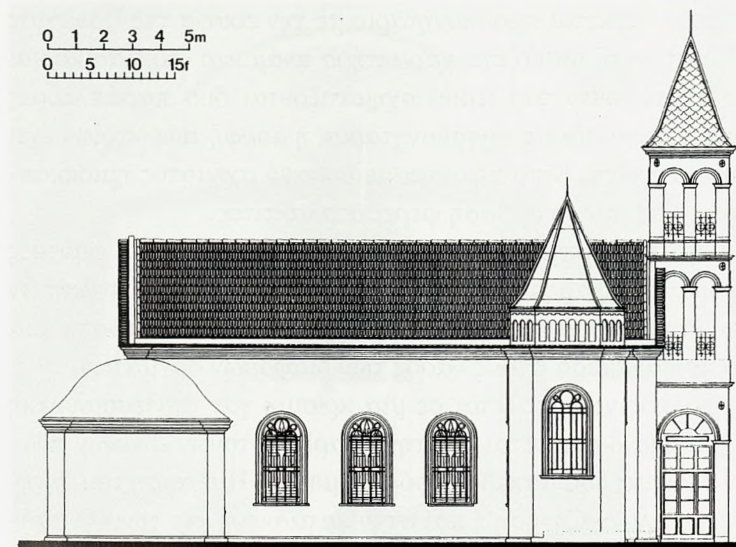
Η μορφολογική μεταχείριση του κωδωνοστασίου αντλεί από το νεοκλασικισμό. Οι ακμές του καμπαναριού διαπλάθονται σε παραστάδες με τοσκανικά επίκρανα, όπως επίσης και οι κιονίσκοι των δίλοβων ανοιγμάτων, τα περιγράμματα των οποίων τονίζονται με νεοκλασικές κορνίζες. Ελλειπτικά στηθάρια με ανάγλυφα διακοσμητικά γεωμετρικά θέματα τοποθετούνται στις κενές επιφάνειες του δυτικού τοίχου εκατέρωθεν των τόξων. Νεοκλασικά γείσα ανάμεσα στους ορόφους, αναγεννησιακά βάθρα και θωράκια στα ανοίγματα συμπληρώνουν την κλασικιστική διάρθρωση του καμπα-

Δυτική όψη.

Ανατολική όψη.

Βόρεια όψη.

ναριού. Η στέγη καλύπτεται με λεπιδοειδή κεραμίδια και φέρει στις ακμές της νευρώσεις επενδεδυμένες με φύλλα μολύβδου. Το καμπαναριό, τυπολογικά και μορφολογικά, έρχεται σε αντίθεση με τους πλευρικούς πυργίσκους, με τους οποίους το μοναδικό κοινό μορφολογικό στοιχείο αποτελεί η οξυκόρυφη πυραμιδοειδής στέγη.

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του σημερινού μνημείου συμπίπτουν κατά μεγάλο ποσοστό με αυτά της αρχικής πρότασης. Η διαφορά έγκειται στις οριζόντιες ραβδώσεις των κλιμακοστασίων που καταργήθηκαν, πιθανόν γιατί θεωρήθηκαν αναγεννησιακό χαρακτηριστικό αντίθετο με τη γεωμετρική καθαρότητα της αρμενικής αρχιτεκτονικής και την κατακορυφότητα της δυτικής όψης.

Ο ναός καλύπτεται με παχύ στρώμα ασβεστοκονιάματος, που δεν επιτρέπει την άντληση παρατηρήσεων σχετικών με τον τρόπο δομής και τα κατασκευαστικά υλικά. Πάντως, το πάχος του περιμετρικού τοίχου, ίσο με 0,80μ, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι κατασκευάστηκε από αργολιθοδομή. Όλοι οι θόλοι χτίστηκαν με τούβλα, ενώ οι υπερκείμενες στέγες αποτελούνται από ξύλινα ζευκτά. Για το δάπεδο του γυναικωνίτη χρησιμοποιούνται σιδηροδοκοί διατομής διπλού Τ. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά διαμορφώνονται πάνω στο επίχρισμα, με μοναδικό ακριβό και επιμελημένο στοιχείο το μαρμάρινο θύρωμα της κεντρικής εισόδου. Οι λίγες εσωτερικές διακοσμήσεις και τα γείσα είναι γύψινα.

Η λιτή διακόσμηση του εσωτερικού χώρου έχει νεοκλασικό χαρακτήρα. Απλός μαρμάρινος κοσμήτης περιτρέχει το ναό, ενώ ένα γείσο ποικιλόμορφης διατομής οριοθετεί τη γένεση της καμάρας, που βάφεται γαλάζια. Λίγα νεοκλασικά χαρακτηριστικά διακοσμούν, επίσης, την αψίδα του ιερού.

Το Άγιο Βήμα είναι θεατό από τους προσκυνητές. Πάνω στην

Αγία Τράπεζα στέκεται προσκυνητάριο με την εικόνα της Παναγίας και του Χριστού, το οποίο έχει χαρακτήρα ανάμικτο νεοκλασικό και μπαρόκ. Εκατέρωθεν του ιερού σχηματίζονται δύο παράπλευρες κόγχες που κλείνονται με προσκυνητάρια, η μορφή των οποίων έχει αρμενική καταγωγή. Επιστέφονται με ουρανό σχήματος ημιδεκάεδρης πυραμίδας, που στη βάση φέρει σταλακτίτες.

Στη μορφή του αρμενικού ναού της Παναγίας γίνονται φανερές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σ' αυτόν και στους ναούς των υπολοίπων εθνοτήτων της Θεσσαλονίκης[17]. Ταυτόχρονα, γίνεται δυνατή μια ομαδοποίηση ανάμεσα στους ναούς των διαφόρων δογμάτων.

Ο αρμενικός ναός κτίζεται σε μια κρίσιμη για τη Θεσσαλονίκη περίοδο η οποία διακρίνεται για την ύπαρξη έντονων εθνικών αναβρασμών εξαιτίας του μακεδονικού ζητήματος. Η έξαρση του ζητήματος ωθεί στην αναζήτηση ή και στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας των εθνοτήτων που κατοικούν στην πόλη. Η παγιοποίηση της εθνικής ταυτότητας περιλαμβάνει και στροφή στον αρχιτεκτονικό ρυθμό που κάθε εθνότητα θεωρεί δημιούργημα των προπατόρων της. Έτσι, η άντληση μορφολογικών χαρακτηριστικών από το ρυθμό που θεωρείται εθνικός εγγράφεται στο πλαίσιο αυτό. Εξάλλου, η ίδια αναζήτηση παρατηρείται και στους άλλους ναούς που κτίζονται την ίδια εποχή στην πόλη[18]. Η μίμηση τυπολογικών και μορφολογικών στοιχείων παλαιότερων ρυθμών είναι χαρακτηριστικό του ιστορισμού που κυριάρχησε στην Ευρώπη στα μέσα του 19ου αιώνα και που διατηρήθηκε στη Θεσσαλονίκη μέχρι τις αρχές του 20ού εξαιτίας των ιδιαίτερων συνθηκών. Είναι αξιοσημείωτο ότι η οικοδόμηση της αρμενικής εκκλησίας συμπίπτει, επίσης, χρονικά με την "ανακάλυψη" της αρμενικής αρχιτεκτονικής από τη δυτική Ευρώπη χάρη στις έρευνες και τις δημοσιεύσεις του Joseph Strzygowski[19], γεγονός το οποίο ασφαλώς τεκμηρίωνε την εθνική ταυτότητα των Αρμενίων.

Παρ' όλο που και οι άλλες εκκλησίες της ίδιας περιόδου στη Θεσσαλονίκη κτίζονται πάνω στο ίδιο σκεπτικό, παρουσιάζουν μια ομαδοποίηση με έντονο σημειολογικό χαρακτήρα. Ο αρμενικός ναός παρουσιάζει πολλές τυπολογικές ομοιότητες με τους ναούς άλλων μειονοτήτων της Θεσσαλονίκης, όπως ο καθολικός και ο εξαρχικός[20]. Τα κυριότερα κοινά χαρακτηριστικά είναι η χρησιμοποίηση του τύπου της βασιλικής, τα πλευρικά κλιμακοστάσια στη δυτική όψη και η τοποθέτηση του μοναδικού κωδωνοστασίου στον κατά μήκος άξονα της κάτοψης. Ο αριθμός και η θέση των καμπαναριών φαίνεται ότι παίζει ρόλο στη διάκριση του δόγματος στο οποίο είναι αφιερωμένος ένας ναός. Οι ελληνορθόδοξοι ναοί διαθέτουν δύο καμπαναριά πλευρικά τοποθετημένα στη δυτική όψη, ενώ ο καθολικός, ο αρμενικός και ο εξαρχικός μόνο ένα πάνω στον κατακόρυφο άξονα της ίδιας όψης.

Ακόμα, διακρίνεται αγάπη για τις πυργοειδείς κατασκευές. Το Χάτι Χουμαγιούν έδωσε το δικαίωμα στους υπόδουλους λαούς της

17. Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *Θρησκευτική αρχιτεκτονική ... ό.π.*, σ. 697-700.

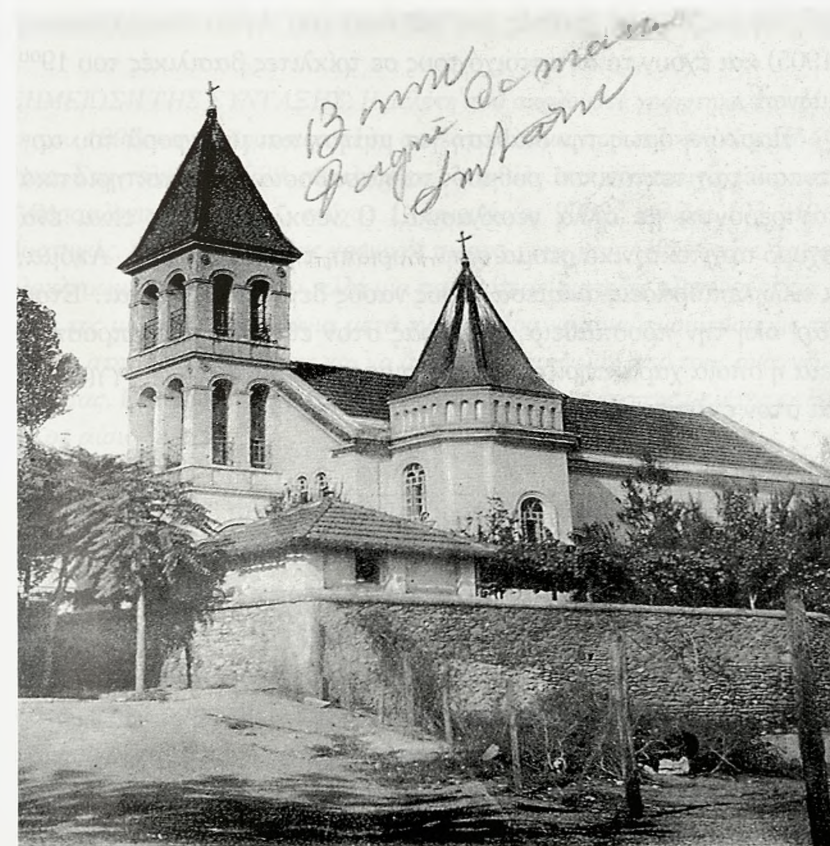
18. Για την επίδραση του μακεδονικού ζητήματος στην αρχιτεκτονική φυσιογνωμία αλλά κυρίως στην αρχιτεκτονική ιδεολογία στη Θεσσαλονίκη βλ. Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, "Το Μακεδονικό Ζήτημα ως παράγοντας διαμόρφωσης της αρχιτεκτονικής ιδεολογίας στη Θεσσαλονίκη", Πρακτικά συνεδρίου: *Το Μακεδονικό Ζήτημα: Όψεις και ιστορική εξέλιξη*. Θεσσαλονίκη, 1994. (υπό δημοσίευση).

19. J. Strzygowski, Die Baukunst der Armenier und Europa. Wien, 1918.

20. Θ. Σ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *Θρησκευτική αρχιτεκτονική ... ό.π.*, σ. 495-520 και 551-580.

Άποψη του εσωτερικού προς τα ανατολικά.

Ο ναός σε καρτποστάλ που εκδόθηκε το 1916.(Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκη-Φιλιππούπολη: Όμοιες πόλεις; σ. 119).

οθωμανικής αυτοκρατορίας της ύψωσης καμπαναριών και της χρησιμοποίησης άλλων διακριτικών σημείων του δόγματος στο οποίο ανήκουν. Οι πυργοειδείς κατασκευές έχουν το πλεονέκτημα να φαίνονται από μακριά πάνω από τις στέγες των υπόλοιπων κτιρίων. Έτσι, πρέπει να είναι άμεσα και εύκολα αναγνωρίσιμες, ενώ αποκτούν σημειολογική σημασία. Ταυτόχρονα, το ύψος και ο πλούτος της διακόσμησής τους θεωρούνται ενδείξεις της οικονομικής, της θρησκευτικής και της πολιτικής δύναμης της κοινότητας στην οποία ανήκει ο ναός. Για τους παραπάνω λόγους οι πυργοειδείς κατασκευές αποκτούν στην περίοδο αυτή μεγαλύτερο ύψος, επενδύονται με ποικίλα μορφολογικά χαρακτηριστικά και καταλήγουν άνω σε εντυπωσιακούς τρουλίσκους ή οξυκόρυφες στέγες. Αποτελούν στοιχεία με τα οποία δίνεται η δυνατότητα στον αρχιτέκτονα να επιδείξει τη δεξιοτεχνία του. Η προσθήκη των φανών στα κλιμακοστάσια του αρμενικού ναού έχει το αντίστοιχό της στη μεγέθυνση των φανών του ορθόδοξου μητροπολιτικού ναού, που ανεγειρόταν στο ίδιο χρονικό διάστημα[21]. Άλλες επιδράσεις των σύγχρονων ορθόδοξων χριστιανικών ναών στον αρμενικό ναό αποτελούν τα δίλοβα βυζαντινίζοντα ανοίγματα. Οι τρεις φεγγίτες στην ανατολική όψη, ομοιάζουν με αυτούς του ναΐσκου του Αγίου Χαραλάμπους (1905) και έχουν το αντίστοιχό τους σε τρίκλιτες βασιλικές του 19ου αιώνα[22].

Παρ' όλη όμως την διάθεση για μίμηση και μεταφορά του αρμενικού αρχιτεκτονικού ρυθμού, τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά παντρεύονται με άλλα νεοκλασικά. Ο νεοκλασικισμός είναι ένα ισχυρό αρχιτεκτονικό ρεύμα στην Ευρώπη την εποχή αυτή. Ακόμα, οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους ναούς δεν αποφεύγονται. Έτσι, παρ' όλη την προσπάθεια αναφοράς στον εθνικό ρυθμό, προσπάθεια η οποία χαρακτηρίζει τον ιστορισμό, το αποτέλεσμα εγγράφεται στον εκλεκτικισμό.

21. Θ. Σ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *Το κτιριακό συγκρότημα της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 36-41.

22. Θ. Σ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, Από τη μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική στον κλασικισμό. Προσέγγιση στην εξέλιξη της τρίκλιτης βασιλικής κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τ. VI, (υπό έκδοση).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΑΡΑΔΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ – ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ 1915-1919

ΠΟΛΗ ΔΙΕΚΔΙΚΟΥΜΕΝΗ, ΠΟΛΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ, ΠΟΛΗ ΜΕΤΕΩΡΗ: Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΚΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Η μελέτη που ακολουθεί, γράφτηκε στα τέλη του 1996 για να δημοσιευτεί σε συλλογικό τόμο, που τελικώς δεν εκδόθηκε. Στα τέλη του 1999, περιλήφθηκε στην ύλη του πρώτου τεύχους μας ["Θεσσαλονικέων Πόλις", τεύχος 1 (Ιανουάριος 2000), σελίδες 193-210]. Δυστυχώς, λόγω της μεγάλης χρονικής πίεσης, χρησιμοποιήθηκε τότε όχι το ολοκληρωμένο χειρόγραφο, αλλά μια παλαιότερη, ημιτελής ηλεκτρονική εκδοχή της μελέτης. Δύο χρόνια μετά, ήρθε η ώρα να αναδημοσιεύσουμε τη μελέτη στην ορθή μορφή της και να ζητήσουμε συγνώμη από τους αναγνώστες μας. Ελπίζουμε, έτσι, ότι η μικρή περιπέτεια αυτής της μελέτης φτάνει σε αίσιο τέλος.

Από το 1912, που η Θεσσαλονίκη απελευθερώνεται από τον ελληνικό στρατό, και σε όλα τα χρόνια μέχρι το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, η πολιτική ταυτότητα, η αστική μορφή, η σύνθεση του πληθυσμού, ο χαρακτήρας και ο ρόλος της πόλης είναι όλοι παράγοντες υπό αίρεση και, συχνά, υπό διεκδίκηση. Ιδιαίτερα, μάλιστα, η περίοδος 1915-1919 είναι μία μεταβατική φάση, από τις πιο έντονες της νεότερης ιστορίας της. Η πολιτική και πολιτειακή ρευστότητα που συνδέεται με το σχηματισμό της Προσωρινής Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης, η εγκατάσταση της συμμαχικής στρατιάς, η αδιάκοπη έλευση πληθυσμών (προσφύγων, στρατιωτικών, δημοσίων υπαλλήλων), η πυρκαγιά του 1917 και η ανοικοδόμηση της πόλης συνθέτουν το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο που ανατρέπει τα δεδομένα και δυσχεραίνει τον σχηματισμό μιας καθαρής εικόνας, και μάλιστα στα στενά χρονικά περιθώρια του Μεγάλου Πολέμου.

Η εικονογράφηση του άρθρου προέρχεται από τον κατάλογο της "Έκθεσης ιστορικών ντοκουμέντων της Θεσσαλονίκης", Δήμος Θεσσαλονίκης – Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, 1985.

Χάρτης της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου. Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων.

Αυτή η ρευστότητα σε όλα τα επίπεδα προσδίδει στη Θεσσαλονίκη του Μακεδονικού Μετώπου μία ατμόσφαιρα μυστηρίου, που στη σχετική φιλολογία κινείται συχνά κοντά στο μύθο. Η ιδιόρρυθμη νοσταλγία που συντροφεύει τις πολυάριθμες αναφορές επισκεπτών, στρατιωτικών και δημοσιογράφων, δεν μας επιτρέπει να αντιληφθούμε αν είναι η ιδιότυπη ιστορική φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης που γοητεύει ή απλώς η ακλεής ακτινοβολία ενός αστικού κέντρου που προσφέρει χαλάρωση και ψυχαγωγία στους στρατιώτες[1].

Σίγουρα πάντως η Θεσσαλονίκη του Μακεδονικού Μετώπου είναι μια πόλη της κίνησης, πόλη-πέρασμα μεταξύ δύο εποχών και δύο κόσμων: Πολύγλωσση και πολυ-πολιτισμική, δυτικόφιλη και "ανατολίτικη", βιώνει την περίοδο του πολέμου με φανερή την αίσθηση της βραχείας διάρκειας, της αβεβαιότητας και της απατηλής ευθυμίας και με λανθάνουσα την αγωνία του απροσδιόριστου μέλλοντός της.

ΠΑΛΑΙΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Κατά "*ανεπίσημες αλλά ακριβείς*" καταγραφές, ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης ανερχόταν τον Μάρτιο του 1916 σε 165.704 άτομα, είχε δηλαδή αυξηθεί κατά 5% περίπου έναντι της απογραφής του 1913[2]. Ωστόσο, η σύνθεσή του είχε αλλάξει σημαντικά. Ο ελληνικός πληθυσμός είχε αυξηθεί κατά 70% μέσα σε τρία χρόνια, πιθανόν λόγω της μεταναστευτικής κίνησης από άλλες περιοχές των Νέων Χωρών ή της Παλαιάς Ελλάδας, αλλά και της εγκατάστασης προσφύγων από την Τουρκία και τη Βουλγαρία[3]. Ο εβραϊκός πληθυσμός

1. Χαρακτηριστικά αυτής της αντιμετώπισης είναι πολυάριθμα άρθρα της αγγλόφωνης εφημερίδας *Balkan News*, που εκδίδεται στη Θεσσαλονίκη στα χρόνια του πολέμου, καθώς και οι μαρτυρίες που δημοσιεύει ο Σ. Σερέφας, *Η Θεσσαλονίκη εξ αποστάσεως*, Θεσσαλονίκη 1991.

2. Σ. Λουκάτος, "Πολιτειογραφικά Θεσσαλονίκης, νομού και πόλης, στα μέσα της δεκαετίας του 1910", *Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912*, Θεσσαλονίκη 1986, 111-112. Ε. Χεκίμογλου, *Θεσσαλονίκη: Τουρκοκρατία και Μεσοπόλεμος*, Θεσσαλονίκη 1996, 330-345.

3. Υπουργείον Οικονομικών, *Έκθεσις περί των εν Μακεδονία προσφύγων*, εν Αθήναις 1916, 42 και εξής.

παρέμενε, κατά τις στατιστικές, σταθερός, ενώ το ένα τρίτο των μουσουλμάνων κατοίκων είχε αποχωρήσει. Η μείωση, πάντως, του πραγματικού μουσουλμανικού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης πρέπει να ήταν μικρότερη απ' όσο φαίνεται στους αριθμούς που ακολουθούν, διότι το 1913 μεγάλος αριθμός μουσουλμάνων προσφύγων είχε καταφύγει από τα μακεδονικά χωριά στη Θεσσαλονίκη[4]. Τέλος, το ολιγάριθμο βουλγαρικό στοιχείο είχε συρρικνωθεί και ο αριθμός των "ξένων" υπερδιπλασιασθεί.

Έτσι, στα 1916, οι Έλληνες ήταν 68.205 και αποτελούσαν το 41% του πληθυσμού της Θεσσαλονίκης, έναντι 61.400 Εβραίων (37%), 30.000 Τούρκων μουσουλμάνων (18%), 1.800 Βουλγάρων και 4.300 ξένων. Με άλλα λόγια, χωρίς να αλλάξει ο αριθμός των εβραίων κατοίκων και με μια μείωση του μουσουλμανικού πληθυσμού μικρότερη από εκείνην που θα περίμενε κανείς, στα τρία χρόνια μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό βασίλειο είχε επισυμβεί μία "ελληνοποίηση" του πληθυσμού.

Η έλευση προσφύγων από τη Βουλγαρία και την Τουρκία επηρέασε τη ζωή της πόλης[5]. Πάνω από 150.000 πρόσφυγες βρήκαν προσωρινό ή μονιμότερο καταφύγιο στην ελληνική Μακεδονία, από τους οποίους 30.000 στη Θεσσαλονίκη. Αρχικά, η περίθαλψή τους περιορίστηκε στη χορήγηση άρτου και αργότερα τους δόθηκε μικρό χρηματικό βοήθημα μέχρι να αποκατασταθούν επαγγελματικά. Πολλοί από τους πρόσφυγες απασχολήθηκαν ως εργάτες στα οχυρωματικά έργα των συμμάχων. Η επαγγελματική απορρόφησή τους ήταν δύσκολη στην πόλη, όπως και στην ύπαιθρο, διότι η μεν βιομηχανία απαιτούσε πεπειραμένους εργάτες, ενώ οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών κολίγους με "αροτριώντα ζώα". Η στέγαση ενός μέρους αυτών που κατέφυγαν στην πόλη έγινε πρόχειρα σε παραπήγματα κοντά στο στρατώνα της Αγίας Παρασκευής[6], ενώ στη συντήρησή τους συνέβαλαν φιλανθρωπικές οργανώσεις.

Από τα κύρια μελήματα της Επιτροπής Προσφύγων, που συστήθηκε με μέλη ανώτερους δημόσιους υπαλλήλους, ήταν η ίδρυση ενός προσφυγικού νοσοκομείου στη Θεσσαλονίκη[7]. Ως την εποχή εκείνη, η Θεσσαλονίκη διέθετε το Δημοτικό Νοσοκομείο (νυν Άγιος Δημήτριος), το παλιό στρατιωτικό νοσοκομείο (πρώην Δημοτικό, δίπλα στο Λευκό Πύργο) και το νέο στρατιωτικό νοσοκομείο (νυν 424 ΓΣΝΕ), κτίρια που κληροδοτήθηκαν από την οθωμανική διοίκηση. Επίσης, οι κοινότητες είχαν κατασκευάσει τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας μερικά νοσοκομεία, όπως το εβραϊκό νοσοκομείο Χιρς και το ελληνορθόδοξο Θεαγένειο νοσοκομείο[8]. Ενδιαφερόμενες χώρες βοήθησαν, επίσης, στην κατασκευή νοσοκομείων, όπως π.χ. το ρωσικό και το ιταλικό. Υπήρχε, ακόμη, και το καθολικό νοσοκομείο των Αδελφών του Ελέους. Νοσηλευτικά ιδρύματα, που είχαν σχέση με το ελληνικό κράτος, ήταν τα εξής: νοσοκομείο προσφύγων (νυν Κεντρικό), αστυκλινική προσφύγων, δημόσιο απολυμαντήριο, νοσοκομείο λοιμωδών νόσων, νοσοκομείο αφροδισίων νο-

4. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, φ. 2.11.1912 και 29.11.1912.

5. Υπουργείον Οικονομικών, *όπως παραπάνω*, 6 και εξής.

6. Υπουργείον Οικονομικών, *όπως παραπάνω*.

7. Ε. Χεκίμογλου, "Η ίδρυση και οι δραστηριότητες του τμήματος Θεσσαλονίκης του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού", *ΙΣΤ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1996, 478 και εξής.

8. Το Θεαγένειο λειτουργούσε από πολύ παλαιότερα, αλλά μεταφέρθηκε σε νέο κτίριο εκτός πόλεως μετά την πυρκαγιά του 1890.

σημάτων, νοσοκομείο φυλακών Επταπυργίου[9]. Υπήρχαν βεβαίως και τα στρατιωτικά νοσοκομεία των συμμάχων.

Οι συμμαχικές αρχές έλαβαν μέτρα για την καταπολέμηση της ελονοσίας, η οποία μάστιζε τον πληθυσμό της Θεσσαλονίκης και των πέριξ αυτής περιοχών. Ίδρυσαν, επίσης, στρατιωτικά νοσοκομεία, αφού προηγουμένως αντιμετώπισαν το πρόβλημα της ύδρευσης, μεταφέροντας νερό από τα υψώματα[10].

Η Τριανδρία συνέστησε νέο διοικητικό συμβούλιο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, το οποίο επανδρώθηκε κυρίως με στελέχη της και ορισμένους τοπικούς πολιτευτές και τραπεζίτες. Ο Ερυθρός Σταυρός λειτούργησε δικό του νοσοκομείο, από το Φεβρουάριο του 1917[11].

Εντυπωσιακή, επίσης, εμφανίζεται η κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας. Πράγματι, λόγω των εκτάκτων περιστάσεων σχηματίσθηκαν πολυάριθμες φιλανθρωπικές ομάδες, πέραν όσων ήδη λειτουργούσαν επί τουρκοκρατίας. Σημειώνουμε ενδεικτικά τον κατάλογο των φορέων που πραγματοποίησαν εράνους μέσα στο 1916[12]: Ελληνικό Γηροκομείο, Ελληνικό Βρεφοκομείο, Ελεήμων Αδελφότης Κυριών, Φιλόπτωχος Αδελφότης Ελληνίδων Κυριών, Επιτροπή εράνων υπέρ των πτωχών (τα Χριστούγεννα και το Πάσχα), Ισραηλιτικό Νοσοκομείο, Επιτροπή περιθάλψεως προσφύγων, Μπικούρ Χολίμ, Σύνδεσμος Συντεχνιών, Alliance Israélite, Ιταλικό Νοσοκομείο, Ορφανοτροφείο Καρόλου Αλλατίνη, Σύλλογος "Αγαθοεργία", Σύλλογος "Ηρακλής", Συσσίτιο Προσφύγων, Mission Laïque Française, Μουσική Εταιρεία Θεσσαλονίκης, Διδασκαλείο Θηλέων, Θρακικός σύλλογος και πρόσφυγες Θράκης, Ορφανά Πολέμου, Λύκειον Κυριών, Φιλόπτωχος Αδελφότης Καθολικών Κυριών, Άποροι Αρμένιοι.

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα μετά το 1870, η μεσαιωνική δομή της περιτειχισμένης πόλης είχε υποστεί μεταλλάξεις, όταν οι διανοίξεις ορισμένων βασικών οδικών αρτηριών, καθώς και οι οργανωμένες παρεμβάσεις στο λιμάνι, στην παραλία και την περιοχή Αγίας Σοφίας είχαν καταφέρει να δημιουργήσουν πυρήνες αστικών χώρων με σύγχρονες, "ευρωπαϊκές" προδιαγραφές. Συγχρόνως, οι οθωμανικές αρχές είχαν ενθαρρύνει την επέκταση της πόλης εκτός του ιστορικού πυρήνα. Στην ανατολική περιοχή, ένα επίμηκες παραθαλάσσιο προάστιο, με καθαρά ευρωπαϊκό χαρακτήρα, είχε προσελκύσει τα μεσαία και υψηλά εισοδήματα, που ανήκαν σε όλες τις θρησκευτικές κοινότητες της πόλης[13]. Αντίθετα, στα δυτικά η εγκατάσταση των βασικών μεταφορικών λειτουργιών (λιμάνι, σιδηρόδρομοι), η ανάπτυξη οχλουσών δραστηριοτήτων και η κακή ποιότητα των εδαφών συνέβαλαν στη δημιουργία προσφυγικών γκέτο και εξαθλιωμένων φτωχογειτονιών, με αυξημένα προβλήματα διαβίωσης[14]. "*Η Πόλις η περιλαμβανομένη εντός των μεσαιωνικών τειχών δεν απέβαλεν ακόμη την παλαιάν μορφήν της*" έγραφε ο Π. Κοντογιάννης στα 1913[15]. Και συνέχιζε, γνωρίζοντας πόσο ισχυρές είναι οι ιστορικές αδράνειες: "*Δεν θα την αποβάλη δε και μετά πάροδον ίσως αιώνων*".

Όταν η πόλη απελευθερώνεται στα 1912, η εικόνα της προκαλεί διάφορες αντιδράσεις. Ο υπερβολικός κατακερματισμός της ιδιοκτησίας και η ανορθολογική διάρθρωση της δόμησης και των χρήσεων στο ιστορικό κέντρο απασχολούν έντονα τις αρχές, καθώς δυσχεραίνουν οποιαδήποτε βελτιωτική επέμβαση, ενώ η έλλειψη ενός ισχυρού κεντρικού σημείου ενοχλεί την νέα εξουσία. Ακόμη και οι περιοχές γύρω από την Αγία Σοφία, που είχαν ξαναχτισθεί μαζικά μετά την πυρκαγιά του 1890, αδυνατούν να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες για υποδομές, εγκαταστάσεις δικτύων, προσέλκυση οικονομικών δραστηριοτήτων, ή ακόμη και στην κίνηση με αυτοκίνητο, που προβάλλουν επιτακτικά στον χώρο της πόλης. Η ελληνική διοίκηση, παρά τα σοβαρότατα πολιτικά, στρατιωτικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει, δεν παραλείπει να ασχοληθεί με την πολεοδομική αναδιάρθρωση της πόλης. Σε συνεργασία με τον μουσουλμάνο δήμαρχο Οσμάν Σαΐτ βέη ορίζεται επιτροπή, με αντικείμενό της τον ευπρεπισμό της πόλης[16], ενώ χωρίς χρονοτριβή ο πρώτος επίσημος εκπρόσωπος της ελληνικής κυβέρνησης, ο Κ. Ρακτιβάν, συνιστά επιτροπή για την εκπόνηση νέου σχεδίου, με εισηγητή τον αρχιτέκτονα Α. Ζάχο. Οι προτάσεις της επιτροπής, που διαλύθηκε το 1915 λόγω της κήρυξης του πολέμου, εικονογραφούν τις προθέσεις των ειδικών και τις δυνατότητες της πόλης[17]. Όπως φαίνεται, υπήρξαν σκέψεις για την μεταφορά του κέντρου της Θεσσαλονίκης σε ένα σημείο με ισχυρή συμβολική σημασία, όπως ο Λευκός Πύργος, που ταυτόχρονα ήταν σε άμεση επαφή με την πλέον εξευρωπαϊσμένη περιοχή της πόλης, τις ανατολικές συνοικίες. Όπως φαίνεται και στον χάρτη του 1916, όλες οι κυβερνητικές λειτουργίες στα 1916-17, τα περισσότερα στρατιωτικά επιτελεία της Στρατιάς της Ανατολής καθώς και τα ξένα προξενεία βρίσκονταν στην λεωφόρο των Εξοχών[18].

Παρά την εγκατάλειψη του πρώτου αυτού σχεδίου, ο χώρος γύρω από τον Λευκό Πύργο λειτουργούσε ήδη ad hoc ως τόπος για την οργάνωση συλλαλητηρίων και εκδηλώσεων εξ ίσου διαφορετικών μεταξύ τους, όπως ήταν η υποστήριξη της Δημοκρατικής Άμυνας στα 1916, αντιβασιλικές εκδηλώσεις και συλλαλητήρια του Εργατικού Κέντρου στα 1917, η μεγάλη διαδήλωση για την υποστήριξη του βασιλιά Κωνσταντίνου στα 1920[19]. Μια από τις πολεοδομικές ρυθμίσεις της Προσωρινής Κυβέρνησης που γνωρίζουμε τροποποιεί το σχέδιο πόλεως "*δια της ευρύνσεως της Πλατείας του Λευκού Πύργου και των περί αυτήν οδών και κατασκευής νέας πλατείας μεταξύ των υπαρχουσών τοιούτων Λευκού Πύργου και Πεδίου του Άρεως*"[20].

Την οικονομική γεωγραφία της πόλης δείχνουν τα στοιχεία για

9. Σ. Λουκάτος, *όπως παραπάνω*, 118-119.

10. Εφημερίδα *Φως*, φ. 27.2.1917. Υπουργείον Οικονομικών, *όπως παραπάνω*, 42. Α. Σατραζάνης, "Το ειρηνικό έργο του Γαλλικού Στρατού στη Μακεδονία", *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στη Θεσσαλονίκη: Η Προσωρινή Κυβέρνηση 1916-1917*, Θεσσαλονίκη 1994, 97-99, 106-110.

11. Ε. Χεκίμογλου, " Η ίδρυση και οι δραστηριότητες...", *όπως παραπάνω*, 480 και εξής.

12. Ο κατάλογος δεν είναι πλήρης. Βλ. Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας, Αρχείο Υποκαταστήματος Θεσσαλονίκης, Βιβλίο αντιγραφής εξερχομένων 1916.

13. Για την γέννηση του προαστίου των Εξοχών, βλ. Β. Κολώνας, Η εκτός των τειχών επέκταση της Θεσσαλονίκης. Εικονογραφία της συνοικίας Χαμηδιέ (1885-1912). Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1991.

14. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, "Έκθεση για τις συνθήκες υγιεινής στη συνοικία Βαρδαρίου, Θεσσαλονίκη 1897", *Ο Παρατηρητής* 25-26, 1994, 67-74.

15. Π. Κοντογιάννης, "Η ελεύθερη Θεσσαλονίκη του 1912", *Αιολικά Γράμματα*, τομ. ΙΕ΄, τχ. 87-90, 1985, 161-168.

16. Κ. Καριζώνη, "Ο πρώτος προϋπολογισμός του Δήμου μετά την απελευθέρωση (1913)", *Θεσσαλονίκη* 4 (1994), 225.

17. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, "Ουτοπίες αρχιτεκτόνων: Η Θεσσαλονίκη του Αριστοτέλη Ζάχου (1914)" στο: Αφιέρωμα στον καθηγητή Δ. Φατούρο, 1995, *Επιστημονική Επετηρίδα Πολυτεχνικής Σχολής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων*, τ. ΙΕ΄, Θεσσαλονίκη 1998.

18. Βλ. *Guide de Salonique*. Ed. de l'Indépendant, Salonique 1915.

19. Κ. Τομανάς, *Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1875-1920*, Θεσσαλονίκη 1995.

20. Διάταγμα 2.298/7.5.1917 της Προσωρινής Κυβέρνησης. Εισηγητής του διατάγματος ήταν ο σύμβουλος επί της Συγκοινωνίας Αλ. Κασσαβέτης. Προϋπήρξαν πράξεις του δημοτικού συμβουλίου.

τον κτηματικό φόρο του έτους 1916, στο βαθμό που αυτά ανταποκρίνονται στην πραγματική αξία των ακινήτων[21].

Η ανατολική περιοχή (Νέα Θεσσαλονίκη) συγκέντρωνε ήδη 26% των φορολογουμένων και 21% του κτηματικού φόρου. Η δυτική περιοχή (δυτικώς της πύλης Βαρδαρίου) συγκέντρωνε μόνον 8,5% των φορολογουμένων και 7% του φόρου. Έτσι, τα δύο τρίτα των φορολογουμένων και το 72% του φόρου παρέμενε συγκεντρωμένο στην παλαιά πόλη. Στην περιοχή βορείως της Εγνατίας, μέχρι το βόρειο τείχος, βρίσκονταν εγκατεστημένοι οι περισσότεροι ιδιοκτήτες-φορολογούμενοι της πόλης, και συγκεκριμένα το 39%, που όμως πλήρωναν μόνο το 23% του συνολικού κτηματικού φόρου. Αντίθετα, η ζώνη μεταξύ Εγνατίας και παραλίας, με το 27% των φορολογουμένων πλήρωνε ποσοστό 49% του όλου κτηματικού φόρου, μοιρασμένο εξ ίσου ανάμεσα στα τμήματα, πρώτον: Βενιζέλου – Νίκης –Αμύνης - Εγνατίας, και δεύτερον: Βενιζέλου-Εγνατία - 26ης Οκτωβρίου - Κουντουριώτου. Δηλαδή, οι μεγάλες και ακριβές ιδιοκτησίες βρίσκονταν νοτίως της Εγνατίας οδού, ενώ αντίστροφα οι μικρότερες και φτηνότερες βρίσκονταν βορείως αυτής, στις μουσουλμανικές συνοικίες. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ιδιοκτησία μεταξύ των Μουσουλμάνων ήταν πιο συνηθισμένη, σε αντίθεση με τους Εβραίους, στους οποίους –όπως γνωρίζουμε και από άλλες πηγές– η εισοδηματική ανισότητα εντοπίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό. Πιο κοντά στους μέσους όρους βρισκόταν το ανατολικό τμήμα της πόλης στο οποίο επικρατούσαν οι Έλληνες.

Η παρουσία των συμμαχικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη επέφερε πολλές αλλαγές στη ζωή της πόλης. Με την άφιξη της Στρατιάς της Ανατολής και τη μετατροπή της Θεσσαλονίκης σε σταθμό 200.000 στρατιωτών, διογκώνονται οι λειτουργίες του εμπορίου, της ψυχαγωγίας, της παροχής υπηρεσιών προς το στρατό και τους πολυάριθμους επισκέπτες[22]. Η πόλη εμφανίζει μία όψη ιδιότυπη, εύθυμη και απροσδιόριστη: Λειτουργεί ως πέρασμα προσφύγων, τυχοδιωκτών και συνωμοτών, ως πόλη-στρατόπεδο και πόλη αναψυχής. Η πλημμυρίδα των ξένων στρατιωτικών, που ξεπερνούν αριθμητικά τον πληθυσμό της πόλης, σφραγίζει το υφιστάμενο σκηνικό, ενώ ο πόλεμος αναστέλλει τους μακροπρόθεσμους εξωραϊστικούς προγραμματισμούς.

Ο χώρος της Θεσσαλονίκης αναπτύσσεται εντυπωσιακά προς τα δυτικά και καινούργιο όριο της πόλης γίνεται η νέα κοίτη του Δενδροποτάμου. Στο εκτεταμένο τρίγωνο που διαμορφώνουν οι άξονες Λεμπέτ (σημερινή οδός Λαγκαδά), Μοναστηρίου και ο Δενδροπόταμος εγκαθίστανται στρατώνες, νοσοκομεία, που εξυπηρετούνται από νέους δρόμους και σιδηροδρομικές γραμμές. Στους ίδιους τόπους και στα ίδια παραπήγματα θα βρουν καταφύγιο μετά το τέλος του πολέμου οι στρατιές των προσφύγων ή πυροπλήκτων, επεκτείνοντας ουσιαστικά τις φτωχογειτονιές του Βαρδάρη και δημιουργώντας τις γνωστές, σήμερα, ως δυτικές συνοικίες της πόλης.

21. Σ. Λουκάτος, "Η πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης, Αύγουστος 1917. Δύο ανέκδοτες εκθέσεις", *Θεσσαλονίκη* 2 (1990), 322-325.

22. Β. Κολώνας, "Η Θεσσαλονίκη στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου" *Αρχαιολογία* 8 (1983), 45-54. Βλ. επίσης του ίδιου συγγραφέα, κατάλογο ντοκουμέντων και κειμένων ομότιτλης έκθεσης, που οργανώθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού της Ελλάδας και το Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας στο Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης το 1989. Στοιχεία για τη ζωή και τη λειτουργία της πόλης περιέχονται διάσπαρτα στα γενικά έργα *Greece and Great Britain during World War I*. Symposium organized in Thessaloniki by the Institute of Balkan Studies and King College, London, Thessaloniki, 1985 και *La France et la Grèce dans la Grande Guerre*. Actes du Colloque tenu à Thessalonique, Université de Thessalonique, Institut d'Histoire des Conflits Contemporains, Paris, 1992. Πρβλ. L. Abastado, *Salonique pendant la Guerre Mondiale*, Salonique 1918.

Σπίτι στην οδό Φιλίππου, βομβαρδισμένο από γερμανικό ζέπελιν (1.12.1916).

Ανατολικά, οι αλλαγές δεν είναι τόσο ευρείες χωρικά, αλλά διαφοροποιούν το υπάρχον αστικό τοπίο. Οι ελεύθεροι χώροι μεταξύ Μικρού Καραμπουρνού και βίλας Αλλατίνη μετατρέπονται στο πρώτο αεροδρόμιο της Θεσσαλονίκης. Στο νοτιοανατολικό άκρο της πόλης εγκαθίστανται πολυάριθμα στρατιωτικά νοσοκομεία, αφού προηγουμένως με υδραυλικά έργα αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της ανεπάρκειας του νερού από τα πηγάδια.

Μεγάλοι χώροι δεσμεύονται στο εσωτερικό του "ανατολικού προαστίου" για τη στάθμευση των στρατιωτικών αυτοκινήτων. Η λεωφόρος Βασιλίσσης Όλγας και οι αρχοντικές κατοικίες που βρίσκονται στις δύο πλευρές της διαμορφώνουν τη σπονδυλική στήλη της πόλης, καθώς προσελκύουν όλες τις πολιτικές και διπλωματικές λειτουργίες.

Για την ατμόσφαιρα που επικρατεί στην πόλη, χαρακτηριστικό είναι το έγγραφο του τοπικού καταστήματος της Εθνικής Τραπέζας: "[υφίστανται φόβοι]...*εκ τυχόν πυρκαϊάς δυναμένης να εκραγή είτε εκ βομβών ριπτομένων άνωθεν εξ εχθρικού, προς τα ενταύθα ξένα στρατεύματα αεροπλάνου, είτε εξ άλλης αιτίας. Δυστυχώς, εν αποθήκαις της πόλεως μας υπάρχουσι προσωρινώς εναποθηκευμένα πυρομαχικά, ανήκοντα κυρίως εις την Ρουμανικήν κυβέρνησιν, πυρομαχικά άτινα δυστυχώς, λόγω των επελθόντων εν τω μεταξύ γεγονότων, δεν κατέστη δυνατόν να φορτωθούν δια τον τόπον του προορισμού των. Εν περιπτώσει εκρήξεως αυτών εκ πυρκαϊάς ή άλλης οιασδήποτε αιτίας οι φόβοι καταστροφής της παλαιάς Θεσσαλονίκης αποβαίνουν άμεσοι. Έτεροι κίνδυνοι απειλούντες την πόλιν*

μας είναι και οι προκύψοντες εξ ατάκτου τυχόν υποχωρήσεως των αγγλο-γαλλικών στρατευμάτων. Εν τοιαύτη περιπτώσει οι φόβοι λεηλασιών και διαρπαγών, εκ μέρους διαφόρων στοιχείων, ευρισκομένων εν αυτοίς τούτοις τοις ξένοις [λείπει μία λέξη] είτε και εκ προσφύγων Σέρβων και ιδίως τούτων και άλλων δεν είναι μικροί"[23]. Πράγματι, ο κίνδυνος ήταν υπαρκτός, διότι τα ελληνικά στρατεύματα, εκτός από μία μεραρχία, είχαν αποχωρήσει από την στρατιωτική περιοχή της Θεσσαλονίκης. Αν κι αυτή υποχωρούσε, η χωροφυλακή θα ήταν ανίσχυρη να αντιμετωπίσει "τυχόν κινήματα λεηλασίας".

Πάντως, το τμήμα της πόλης κοντά στο λιμάνι δεν κινδύνεψε από βομβαρδισμούς παρά λίγες φορές, όπως π.χ. στις 14 Μαρτίου 1916, όταν οι βόμβες από γερμανικά αεροπλάνα έκαναν μικρές ζημίες στην περιοχή του Αγίου Μηνά[24].

Οι γαλλικές αρχές επέβαλαν στρατιωτικό νόμο (Μάιος 1916) και αυστηρή αστυνομική επιτήρηση στη Θεσσαλονίκη. Ασκούσαν, χωρίς εξαίρεση, λογοκρισία στην αλληλογραφία και ανέπτυξαν πολυπρόσωπες υπηρεσίες πληροφοριών και καταστολής, χρησιμοποιώντας έλληνες πληροφοριοδότες. Ανάλογη ήταν η δραστηριότητα και των βρετανικών υπηρεσιών. Ένα μέρος της δραστηριότητας των συμμαχικών υπηρεσιών απορροφούσε η παρακολούθηση και η δίωξη των μοναρχικών και των γερμανόφιλων. Το ίδιο ισχύει και για την ελληνική χωροφυλακή[25]. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένας καταστηματάρχης που είχε ανηρτημένη στο κατάστημα του μια αφίσα που διαφήμιζε φρούτα, αλλά απεικόνιζε τον Κωνσταντίνο, συνελήφθη[26]. Εξ ίσου χαρακτηριστικό είναι και το επεισόδιο που μνημονεύει η Αγγελική Μεταλλινού για τη σύλληψη και τη βίαια προσαγωγή της ίδιας και της αδελφής της από άτακτους βενιζελικούς, επειδή οι δύο αδελφές είχαν μοναρχικά φρονήματα[27]. Το 1916 ένας αγράμματος καταστηματάρχης που τύλιξε το εμπόρευμά του σε γερμανική προκήρυξη, εν αγνοία του, καταδικάσθηκε σε θάνατο[28].

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Οι αναπτυξιακοί στόχοι του ελληνικού κράτους για τη Θεσσαλονίκη τέθηκαν από τις πρώτες μέρες μετά από την απελευθέρωσή της και είχαν ως βασικούς άξονες:

Πρώτον, τη σιδηροδρομική[29] και στη συνέχεια την εμπορική σύνδεση της πόλης με την Παλαιά Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτόν και η Παλαιά Ελλάδα θα συνδεόταν με την Ευρώπη.

Δεύτερον, την αλλαγή του χαρακτήρα του λιμένος από εισαγωγικό σε διαμετακομιστικό, αλλαγή που είχε ως προϋπόθεση την επέκτασή του και την ίδρυση νέων εγκαταστάσεων[30].

Οι στόχοι αυτοί προϋπέθεταν την επένδυση κεφαλαίων και, κατά συνέπεια, η επίτευξή τους απαιτούσε χρόνο. Το ζήτημα της ανάπτυξης συνδεόταν επίσης με την γεωργική εκμετάλλευση των εδαφών της Μακεδονίας. Η ελληνική κυβέρνηση εξέτασε προσφορές από επιχειρήσεις ελληνογαλλικές και αυστριακές, που επιδίωκαν να αναλάβουν την εκμετάλλευση των γαιών, σε συνδυασμό με σημαντικά εγγειοβελτιωτικά έργα[31]. Ο πόλεμος, σε συνδυασμό με το περίπλοκο ιδιοκτησιακό καθεστώς των γαιών, δεν επέτρεψε την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Η πολυ-πολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης διαφυλάσσεται προσεκτικά από τις ελληνικές αρχές. Ο Κ. Ρακτιβάν διακηρύσσει κατά την ανάληψη των καθηκόντων του ότι η Ελλάδα επιθυμεί να φέρει "τα αγαθά της ελευθερίας εις πάντας αδιακρίτως τους κατοίκους της χώρας, διότι αληθής ελευθερία δεν δύναται να νοηθή άνευ τελείας ισότητος των υπό την σκέπην της αυτής πολιτείας διαβιούντων λαών"[32]. Επί τω έργω, οι ελληνικές αρχές φροντίζουν να εξασφαλίσουν την εμπιστοσύνη της εβραϊκής κοινότητας[33], διατηρούν τον μουσουλμάνο δήμαρχο ως το 1916, και μεταξύ 1920 και 1922. Εξ άλλου, ένας μεγάλος αριθμός Τούρκων (30.000 περίπου) παραμένουν στην πόλη και μάλιστα θα διεκδικήσουν πεισματικά (αν και ατελέσφορα) την παραμονή τους αργότερα, όταν σύμφωνα με τους όρους της υποχρεωτικής ανταλλαγής του 1922, οφείλουν να την εγκαταλείψουν. Η επιθυμία αυτή οφείλεται άραγε σε μια αίσθηση του ανήκειν στην πόλη; Σε οικονομικές δραστηριότητες και διασυνδέσεις; Ή μήπως σε ιδεολογικές επιλογές και αντιπαραθέσεις απέναντι στην επίσημη πολιτική του τουρκικού κράτους[34]; Ας μην ξεχνούμε την πολυπραγμοσύνη του Αλή Σαμί μπέη, παλιού υπασπιστή του Σουλτάνου, που παραμένει στη Θεσσαλονίκη και, φανατικός πολέμιος των Νεότουρκων, εκδίδει την γαλλόφωνη εφημερίδα του *Le Droit*, που υποστηρίζεται οικονομικά από τους Φιλελεύθερους και τον Βενιζέλο[35].

Η πολυεθνική πληθυσμιακή δομή εκφράζεται ευθέως στην ανεπίσημη απογραφή του 1916 και εξ αντανακλάσεως στην σύνθεση του δημοτικού συμβουλίου της πόλης στα 1918[36]. Εντυπώνεται στην αξεπέραστη άνθιση των εφημερίδων και περιοδικών και στην πολύχρωμη εικονογραφία των ταχυδρομικών δελταρίων της πόλης. Βέβαια, ο Τύπος αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες στη διάρκεια του πολέμου. Η γαλλική διοίκηση συνέστησε υπηρεσία λογοκρισίας, με συχνές επεμβάσεις στις εφημερίδες (από παύση μέχρι αφαίρεση στήλης). Επίσης, η Τριανδρία απαγόρευσε την αναγραφή ειδήσεων "θιγουσών το έργον της επαναστάσεως"[37]. Αναφέρθηκαν, ίσως για να δικαιολογηθούν τα μέτρα καταστολής, περιπτώσεις εξαγοράς εφημερίδων και δημοσιογράφων από αυστριακούς, γερμανικούς και τουρκικούς κύκλους. Επίσης, κατηγορήθηκαν οι φιλογαλλικές εφημερίδες ότι έπαιρναν επιδοτήσεις από γαλλικές πηγές. Σημειώθηκαν ακόμη βίαια επεισόδια κατά εφημερίδων από ταραχοποιά στοιχεία.

Εν τούτοις, παρατηρείται αύξηση του αριθμού των εφημερίδων, τόσο των ελληνόγλωσσων όσο και των ξενόγλωσσων (στη γαλλική,

23. Έγγραφο 5.12.1915, Ιστορικό αρχείο Εθνικής Τράπεζας, Υποκατάστημα Θεσσαλονίκης, Κόπια 1915.

24. *Όπως παραπάνω*, Κόπια 1916.

25. Α. Δάγκας, *Ο χαφιές: Το κράτος κατά του κομμουνισμού. Συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες Ασφαλείας Θεσσαλονίκης, 1927*, Αθήνα 1995, 28-31.

26. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Αρχείο Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, φάκελος 118.

27. Αγγελική Τσιώμου, *Βιογραφικά και ιστορικά σημειώματα*, Θεσσαλονίκη 1941.

28. Κ. Τομανάς, *όπως παραπάνω*, 217.

29. Κ. Ρακτιβάν, *Έγγραφα και σημειώσεις εκ της πρώτης ελληνικής διοικήσεως της Μακεδονίας (1912-1913)*, Θεσσαλονίκη 1951, 45. Για το παλαιό πρόβλημα της σιδηροδρομικής σύνδεσης της Θεσσαλονίκης με την Νότια Ελλάδα βλ. B. C. Gounaris, *Steam Over Macedonia, Socio-economic Change and the Railway Factor*, New York 1993, 58 και εξής.

30. Γ. Κοφινάς, "Το μέλλον της Θεσσαλονίκης υπό την ελληνικήν διοίκησιν", εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, φ. 18, 19 και 20 Απριλίου 1913. Δημοσιεύθηκε αυτοτελώς στη γαλλική γλώσσα, με τον τίτλο *La question de Salonique*, Αθήνα 1913. Αναδημοσίευση στο τεύχος *Η Θεσσαλονίκη στα 1912-1913: Έκθεση ιστορικών τεκμηρίων*, Θεσσαλονίκη 1993, 8-13.

31. Αρχείο Αλεξάνδρου Διομήδη (στην κατοχή Νίκου Παντελάκη), φάκελος Δ70, Δ71, Δ85, Δ86.

32. Κ. Ρακτιβάν, όπως παραπάνω, σελ. 16.

33. Ρένα Μόλχο, "Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης και η ένταξή της στο ελληνικό κράτος" στο *Θεσσαλονίκη μετά το 1912*, Θεσσαλονίκη 1986.

34. Πριν από το 1912, η Θεσσαλονίκη είχε αποκτήσει τη φήμη μιας πιο ελεύθερης πόλης για τους τούρκους αντιφρονούντες. Βλ. Fr. Georgeon, "Selanik musulmane et deunmé" in *Salonique 1850-1918. La "ville des Juifs" et le réveil des Balkans* (ed. G. Veinstein), Paris 1992.

35. Εφημερίδα *Le Droit*, φύλλα 1, 2, 4, 6 του 1916.

36. Σ. Λουκάτος, όπως παραπάνω, 1986. Το 1920 τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου φέρουν έξι σαφώς τουρκικά ονόματα, εννέα εβραϊκά και δεκαπέντε ελληνικά. Δήμαρχος είναι ο Κ. Αγγελάκης. Βλ. Σ. Αργυρόπουλος, *Εγκόλπιος Οδηγός της Θεσσαλονίκης*, εκδόσεις Καστρινάκη και Γεωργαντά, Θεσσαλονίκη 1920. Βλ. επίσης Αρχείο ΚΙΘ, φάκελος 5/1920-1929.

37. Μ. Κανδυλάκης, "Ο Τύπος της Θεσσαλονίκης κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο", *ΙΕ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, 299 και εξής.

Γερμανικό αεροπλάνο, που κατέρριψαν οι Σύμμαχοι, εκτίθεται μπροστά στις αποθήκες της Banque de Salonique, στο λιμάνι (Φεβρουάριος 1916).

αγγλική, σερβική, ρωσική, τουρκική και ιταλική γλώσσα). Οι περισσότερες από τις εφημερίδες αυτές απευθύνονταν στα ξένα στρατεύματα. Τη μεγαλύτερη κυκλοφορία φαίνεται να είχε η *Balkan News* με 25.000 φύλλα, η οποία εκδιδόταν από το 1915 ως το 1919.

Οι επιδράσεις της στρατιωτικής παρουσίας στην οικονομία και την καθημερινή ζωή της πόλης ήταν έντονες. Η σημαντικότερη ήταν η αύξηση της κατανάλωσης. Ο νομισματικός όγκος που διοχετεύθηκε στην πόλη από το γαλλικό και τον αγγλικό στρατό ξεπέρασε την αξία των εισαγωγών που πραγματοποιήθηκαν. Η πορεία αυτή επέτρεψε σε ορισμένους εμπόρους να συσσωρεύσουν σημαντικά κέρδη, τα οποία τοποθετήθηκαν στη Γαλλία[38]. Από το 1916, οι συμμαχικές αρχές επέβαλαν ποσοτικούς περιορισμούς στο εμπόριο, ενώ από τις αρχές του 1917 εισήχθησαν και συναλλαγματικοί περιορισμοί[39]. Η όλη κατάσταση οδήγησε σε έλλειψη τροφίμων. Από το Φεβρουάριο του 1917 άρχισε η διανομή του ψωμιού με δελτίο, σύστημα που γενικεύθηκε σταδιακά σε όλα τα τρόφιμα[40]. Το 1918 η έλλειψη ήταν ακόμη μεγαλύτερη[41]. Οι τιμές των τροφίμων, αλλά και των άλλων αγαθών, διπλασιάζονταν σχεδόν κάθε χρόνο. Η αύξηση των τιμών επιταχύνθηκε μετά την πυρκαγιά του 1917[42].

Η Ελευθέρα Ζώνη, που προωθήθηκε νομοθετικά το 1914, σύμφωνα με τους οραματισμούς του Γεωργίου Κοφινά[43], με στόχο να διευκολύνει το εμπόριο της Θεσσαλονίκης με τις βαλκανικές και άλ-

38. Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας, Αρχείο Υποκαταστήματος Θεσσαλονίκης, έγγραφο 7.11.1916.

39. Αυτόθι, έγγραφα 22.12.1917 και 11.1.1918.

40. Εφημερίδα Φως, φ. 28.2.1917.

41. *Εφημερίδα των Βαλκανίων*, φ. 3.11.1918, 20.11.1918, 11.12.1918, 24.12.1918, 31.11.1919.

42. Ε. Χεκίμογλου, "Τιμές και μισθοί κατά τη μεγάλη πυρκαγιά", *Μακεδονική Ζωή*, 303 (Αύγουστος 1991), 14-19. Πρβλ. Γ. Κοφινάς, *Τα οικονομικά της Μακεδονίας*, Αθήναι 1914, σ. 213.

43. Γ. Κοφινάς, *αυτόθι*, έκθεση 150/5.6.1913.

λες χώρες, δεν προωθήθηκε λόγω του πολέμου. Το εμπόριο μειώθηκε αναπόφευκτα, όχι μόνο ένεκα της αλλαγής των συνόρων, αλλά και επειδή σημαντικές πιστώσεις εβραίων εμπόρων της πόλης σε αγορές της ενδοχώρας, που έμειναν πίσω από τα νέα σύνορα, πάγωσαν και χάθηκαν[44]. Και βέβαια οι εχθροπραξίες, κατά τη διάρκεια του πολέμου, οδήγησαν στην περαιτέρω συρρίκνωση των οικονομικών συναλλαγών[45].

Η μικρή βιομηχανία της Θεσσαλονίκης αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα ήδη από την εποχή του ιταλο-τουρκικού πολέμου (1911), τα οποία επιδεινώθηκαν με την αλλαγή των συνόρων[46]. Η διάθεση των προϊόντων ήταν προβληματική και, από το 1913, υπήρξε και αδυναμία προμήθειας πρώτων υλών[47]. Οι δυσκολίες όμως θεωρήθηκαν συγκυριακές και αντισταθμίζονταν από την προοπτική της ουσιαστικής οικονομικής σύνδεσης ανάμεσα στην Παλαιά και την Νέα Ελλάδα. Το 1914 ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη ο Σύνδεσμος Βιομηχάνων Μακεδονίας με πρόεδρο τον Περικλή Χατζηλαζάρου, το 1916 ο Εμπορικός Σύλλογος, με πρόεδρο τον Αθανάσιο Μακρή, ενώ συνέχισε τη λειτουργία του το Εμπορικό Επιμελητήριο, με πρόεδρο μέχρι το 1917 τον Μεχμέτ Καπαντζή και, στη συνέχεια, τον Κλέωνα Χατζηλαζάρου[48].

Νομοθετικά μέτρα για την κυκλοφορία της δραχμής εισήχθηκαν στη Μακεδονία το 1915. Τα μέλη του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου απαίτησαν να εισαχθεί στις Νέες Χώρες η δραχμή με πλήρη συναλλαγματική κάλυψη ή να κυκλοφορήσει ξεχωριστό χαρτονόμισμα, με ισχύ μόνο στις Νέες Χώρες. Ο νόμος του 1915, που επέτρεψε περιορισμένη κυκλοφορία της δραχμής, προέκυψε ως συμβιβασμός, που επιτεύχθηκε με την πολιτική παρέμβαση των συμμάχων. Η εισαγωγή της δραχμής σε συνδυασμό με την εγκατάσταση της εκδοτικής τράπεζας στη Θεσσαλονίκη (1913) επέφεραν αρνητικές συνέπειες στην κερδοφορία των τοπικών τραπεζών, οι οποίες εκμεταλλεύονταν τις συναλλαγματικές διαφορές στο πλαίσιο μιας πολυνομισματικής οικονομίας[49].

Στις αρχές του 1915 συνεστήθη, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, η Γεωργική Τράπεζα, με στόχο να εισπράξει τα δάνεια που είχε χορηγήσει στους αγρότες η οθωμανική αγροτική τράπεζα, η Zirat Bankasi. Δημιουργήθηκε έτσι μία ευκαιρία για την ανάπτυξη της αγροτικής πίστης στο μακεδονικό χώρο και τον περιορισμό της τοκογλυφίας, μέσα από τη λειτουργίας μίας αποκεντρωμένης δημόσιας τράπεζας[50]. Το 1916 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη η Ionian Bank Ltd.

Η επιβολή της ελληνικής νομοθεσίας έγινε σταδιακά, μέχρι το τέλος του 1914. Ειδικώς για τις μεταβιβάσεις γης λήφθηκε υπόψη και ο οθωμανικός νόμος περί γαιών, ο οποίος κατέστη εσωτερικό ουσιαστικό δίκαιο. Η απαγόρευση των μεταβιβάσεων ακινήτων, με το νόμο 341/1914 και το διάταγμα της 15 Οκτωβρίου 1915, διατάραξε τους μηχανισμούς της αγοράς.

44. G.N. Kofinas, *Salonique; Son avenir*, Athènes 1913, 35-38. Πρβλ. Ρ. Μόλχο, *όπως παραπάνω*, 288.

45. Από το Σεπτέμβριο του 1918 έπαυσαν εντελώς οι εξαγωγές, διότι δεν υπήρχαν προϊόντα. Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας. Αρχείο Υποκαταστήματος Θεσσαλονίκης, έγγραφο 18.9.1918.

46. Γ. Χριστοδούλου, *Η Θεσσαλονίκη κατά την τελευταίαν εκατονταετίαν*, Θεσσαλονίκη 1936, σ. 164-167. Γ. Κοφινάς, *όπως παραπάνω*, 215, 222-224, 226.

47. Β. Γούναρης, "Η οικονομική ζωή στη Μακεδονία πριν από την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου", *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1990, 140.

48. Ε. Βαρέλλα, *Το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης: Χρονικό 1919-1994*, Θεσσαλονίκη 1994, 9.

49. Ε. Χεκίμογλου, *Τράπεζες και Θεσσαλονίκη: Όψεις λειτουργίας και το πρόβλημα της χωροθέτησης*, Θεσσαλονίκη 1987, 94 και εξής.

50. Ε. Χεκίμογλου, *Κοφινάς προς Διομήδην, Δοκίμια και τεκμήρια για την οικονομική ιστορία της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1989, 51 και εξής.

Η εγκατάσταση της προσωρινής κυβέρνησης Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη μετέβαλε τη ροή της ζωής. Αν και το κίνημα της Εθνικής Άμυνας ήταν μία πρωτοβουλία τοπικών πολιτευτών και στρατιωτικών, που υποστηρίχθηκε βέβαια από τις γαλλικές αρχές, πολύ σύντομα ο μηχανισμός του νέου καθεστώτος επανδρώθηκε από υποστηρικτές του Βενιζέλου προερχόμενους από τη Νότια Ελλάδα[51].

Επισήμως, η κυβέρνηση του Βενιζέλου δεν είχε πρωθυπουργό. Η ηγεσία ήταν συλλογική (τριμελής, εξ ου και Τριανδρία). Δεν είχε επίσης υπουργούς, παρά μόνον "συμβούλους" (με εξαίρεση των Στρατιωτικών). Επίσης, δεν είχε υπουργεία αλλά "ανώτατες διευθύνσεις". Τέλος, θεωρούσε τον εαυτό της ως "προσωρινή" κυβέρνηση όχι ενός νέου κράτους, παρά του Βασιλείου της Ελλάδος (όπως αναγραφόταν στα έγγραφα και στην επίσημη εφημερίδα της). Παρ' όλα αυτά, συγκέντρωνε όλα τα στοιχεία (κυριαρχία, χώρα, λαό) που συνθέτουν ένα κράτος. Στην πράξη, η Τριανδρία συνέστησε ένα κρατικό μηχανισμό που ήταν έτοιμος ανά πάσα στιγμή να διαλυθεί και να συγχωνευθεί με το κράτος της Αθήνας.

Όταν η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, αντιπρόσωπός της παρέμεινε στη Θεσσαλονίκη διατηρώντας τις αρμοδιότητες που είχε ο "σύμβουλος" Εργασίας και Βοηθητικών Υπηρεσιών[52]. Στον ίδιο αξιωματούχο μεταβιβάσθηκαν οι αρμοδιότητες του υπουργού Επισιτισμού και Αυτάρκειας, τις οποίες επί Τριανδρίας ασκούσε ο "σύμβουλος" Προμήθειας και Κατανομής Τροφίμων. Ο αντιπρόσωπος, με τον τίτλο του "κυβερνητικού επιτρόπου" υπαγόταν στην εποπτεία του υπουργού Εσωτερικών.

Τα βασικά στοιχεία στη δραστηριότητα της Τριανδρίας ήταν ο σχηματισμός στρατού και η εισαγωγή αγροτικής νομοθεσίας. Η Τριανδρία δεν εισήγαγε νέο νόμισμα, περιοριζόμενη σε πιέσεις προς την ελεγχόμενη από τον Κωνσταντίνο διοίκηση της εκδοτικής Τράπεζας για να εξασφαλίσει επάρκεια δραχμών στη Θεσσαλονίκη και τις άλλες μακεδονικές πόλεις. Ο εφοδιασμός των στρατιωτών γινόταν με απ' ευθείας αγορές από την πόλη ή με εισαγωγές από το εξωτερικό. Οι πληρωμές τους πραγματοποιούνταν με συνάλλαγμα, το οποίο προηγουμένως δραχμοποιούσαν στις τράπεζες της Θεσσαλονίκης, καθώς και με προκαταβολές σε δραχμές που έκανε η Εθνική Τράπεζα. Σε ορισμένες περιόδους, παρατηρήθηκε έλλειψη δραχμών, οπότε και οι συναλλαγές γίνονταν σε γαλλικά φράγκα[53].

Η Τριανδρία εξέδωσε περί τα 3.500 διατάγματα, τα οποία αφορούσαν όλες τις πλευρές του βίου, από μισθολογικούς διακανονισμούς, μέχρι άδειες επισκευής κτιρίων. Πολλά από τα διατάγματα αυτά επικυρώθηκαν από τη βουλή, μετά τον Ιούνιο του 1917, και έγιναν νόμοι του κράτους. Η Προσωρινή Κυβέρνηση, επίσης, απαγόρευσε τις δικαιοπραξίες ακινήτων στη Μακεδονία. Το Νοέμβριο του 1917 ανανεώθηκε η απαγόρευση της μεταβίβασης ακινήτων στις Νέες Χώρες. Ειδικά στη Μακεδονία απαγορεύθηκε η μίσθωση ακινήτων πέρα της πενταετίας και *στη Θεσσαλονίκη ακόμη και η μίσθωση αστικού ακινήτου πέρα από ένα χρόνο* [Β.Δ. 2.11.1917].

51. Βλ. το συλλογικό έργο *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στη Θεσσαλονίκη: Η Προσωρινή Κυβέρνηση*, όπως παραπάνω.

52. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν η κυβέρνηση μεταφέρεται στην Αθήνα στις αρχές Ιουνίου 1917, μία από τις πρώτες ενέργειές της είναι η κύρωση ΝΔ περί αμνηστίας στις Νέες Χώρες μέχρι τέλους Μαΐου.

53. Ε. Χεχίμογλου, "Ένα νόμισμα για δύο κυβερνήσεις. Οικονομικά προβλήματα της Τριανδρίας", στο *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στη Θεσσαλονίκη*, όπως παραπάνω.

Πάντως, τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση, η ελληνική δικαιοσύνη συνάντησε πολλά εμπόδια για τη λειτουργία της στο μακεδονικό χώρο. Στην περίοδο της Τριανδρίας εμφανίσθηκαν φαινόμενα αρνησιδικίας, στο βαθμό που πολλοί δικαστές δεν συνεργάσθηκαν με το καθεστώς του Βενιζέλου.

Οι σχέσεις της Τριανδρίας με την ελληνική κοινότητα της πόλης ήταν περιορισμένες. Η κυβέρνηση και η ανώτερη υπαλληλία της τελευταίας στελεχώθηκε αποκλειστικά σχεδόν από πρόσωπα που ήλθαν από τη νότια Ελλάδα ή το εξωτερικό. Είναι βέβαιο ότι η Τριανδρία δεν χρησιμοποίησε σε καίριες θέσεις τους ηγέτες της κοινότητας, με εξαίρεση τον Γεώργιο Δίγκα και τον Κωνσταντίνο Αγγελάκη, γιο του επί δεκαετίες ενεργού κοινοτικού παράγοντα και επιχειρηματία Δημοσθένη Αγγελάκη. Ο Αγγελάκης διορίσθηκε δήμαρχος, στη θέση του Οσμάν Σαΐτ μπέη, ο οποίος υπήρξε από τους μακροβιότερους δημάρχους της πόλης και παρέμεινε, και μετά την αντικατάστασή του, μέλος του δημοτικού συμβουλίου.

Ο μητροπολίτης Γεννάδιος, πνευματικός ηγέτης αλλά και ex officio πρόεδρος των διοικητικών οργάνων της ελληνορθόδοξης κοινότητας, υποστήριξε τον Ε. Βενιζέλο. Η σύγκληση της Ιεραρχίας των Νέων Χωρών εξέφραζε και τις επιθυμίες της Τριανδρίας (Απρίλιος-Μάιος 1917). Ο Βενιζέλος επιχορήγησε την έκδοση του περιοδικού *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, το οποίο εξακολουθεί να εκδίδεται από το 1917[54].

Η ελληνική κοινότητα ήταν στο παρελθόν αυτάρκης ως προς την αντιμετώπιση των βασικών αναγκών της. Η αυτάρκειά της απειλήθηκε αμέσως μετά την απελευθέρωση, όταν, με νόμο του 1914, η διαχείριση των σχολικών εσόδων, που ήταν από τους κυριότερους τομείς της κοινοτικής αυτενέργειας, πέρασε κάτω από τον έλεγχο του υπουργείου της Παιδείας. Για το λόγο αυτόν, το 1915 η κοινότητα πραγματοποίησε αναδιανομή των περιουσιακών στοιχείων, μεταβιβάζοντας ακίνητα από την ελεγχόμενη εφορεία των σχολείων σε άλλες εφορείες ή και ναούς[55].

Η δραστηριότητα των εργατικών σωματείων ήταν ιδιαίτερα έντονη, υπό συνθήκες έστω και περιορισμένης ελευθερίας της ελληνικής διοίκησης. Παρά τις διώξεις και τις εκτοπίσεις, σημειώνονται σοβαρότατες απεργιακές κινητοποιήσεις το 1914 και 1915. Δίπλα στη Φεντερασιόν, δραστηριοποιούνται και άλλες συντηρητικές εργατικές οργανώσεις[56].

Η Τριανδρία, προσβλέποντας στη χρησιμοποίηση των σοσιαλιστικών στοιχείων στην εξωτερική πολιτική της, προσπάθησε να έρθει σε κάποιο συμβιβασμό με τα εργατικά σωματεία της πόλης, διευρύνοντας τις περιορισμένες ελευθερίες και τοποθετώντας, μεταξύ άλλων, και τον σοσιαλιστή Γιανιό σε καίρια κρατική θέση. Απελευθέρωσε τον Μπεναρόγια και τον Γιονά, εκτοπισμένους σοσιαλιστές εργατικούς ηγέτες, τον Ιανουάριο του 1917. Ωστόσο, επενέβη ανοι-

54. Α. Καραθανάσης, "1912-1924. Η πρώτη δωδεκαετία, κατόπιν θυέλλης, αρχιερατείας του Γενναδίου. Αγωνίες και προβλήματα", *Επιστημονική Ημερίδα, Ο Μητροπολίτης Γεννάδιος Αλεξιάδης (1912-1951)*, Θεσσαλονίκη 1992, 157 και εξής.

55. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Αρχείο Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, φάκ. 116. Πρβλ. Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου και Ε. Χεχίμογλου, "Τα κτηματολόγια της Ελληνικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης ως πηγές Ιστορίας και Τοπογραφίας της πόλης. Το παράδειγμα των σχολείων", *ΙΕ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, 379 και εξής.

56. Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών [Ά. Αποστολίδης, Α. Δάγκας κ.ά.], *Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης, 1909-1918*, 204 και εξής.

Συναυλία γαλλικής στρατιωτικής μπάντας (1916).

χτά στο εργατικό κίνημα. Η ζωτικότητα του τελευταίου στράφηκε, μετά την πυρκαγιά του 1917, στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των πυροπαθών.

ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Δεν μπορούμε βέβαια να ξέρουμε πώς θα είχε εξελιχθεί η πόλη χωρίς την πυρκαγιά του 1917, η οποία πέντε χρόνια μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και πέντε χρόνια πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών, αποτελεί ένα ακόμη ορόσημο στην ιστορία της πόλης. Ταυτόχρονα με την αλλαγή της πολιτικής της ταυτότητας αλλά και ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού της, η Θεσσαλονίκη άλλαξε και ως προς την χωρική της υπόσταση[57].

Η φωτιά που κατέκαυσε σε τριάντα δύο ώρες 120 εκτάρια του σημαντικότερου τμήματος του ιστορικού κέντρου (70.000 άστεγοι, τα τρία τέταρτα των οποίων ήταν Εβραίοι) εξαφάνισε ουσιαστικά την ανατολίτικη όψη της πόλης και εξάλειψε την παραδοσιακή της διάρθρωση. Η πρωτοφανής ταχύτητα με την οποίαν η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων αποφάσισε τον πλήρη ανασχεδιασμό της κεντρικής περιοχής, χωρίς να ξανασυζητήσει τα σχέδια Ζάχου, υπογραμμίζει τη διάθεση των ιθυνόντων να παρέμβουν με καταλυτικό τρόπο στο νέο γίγνεσθαι της πόλης. Υιοθετώντας τις πλέον πρόσφατες ιδέες και μεθόδους της σύγχρονης πολεοδομίας, και αποφασίζοντας να αγνοήσει το προϋπάρχον καθεστώς ιδιοκτησίας και τις παραδοσιακές χρήσεις της γης, το κράτος χρησιμοποίησε την ανοικοδόμηση ως μοχλό για τον κοινωνικό, οικονομικό και χωρικό εκσυγχρονισμό της πόλης, για την άσκηση μεταρρυθμιστικής πολιτικής και την ενδυνάμωση της ελληνικής κυριαρχίας και παρουσίας στο χώρο της πόλης.

57. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917*, Θεσσαλονίκη 1995.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η αντιμετώπιση του προβλήματος των άστεγων πυροπαθών αλλά και οι διενέξεις για τον τρόπο ανασχεδιασμού και ανοικοδόμησης της πόλης, κυριαρχούν στη Θεσσαλονίκη του 1918-1919, εκφράζοντας τους στόχους και τα όρια των πλέον ισχυρών ομάδων πίεσης της πόλης[58]. Με την απαγόρευση της ανοικοδόμησης και της μεταβίβασης ακινήτων, η αγορά γης εξαρθρώθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ενώ η ανοικοδόμηση απαγορεύθηκε στο καμένο τμήμα της πόλης, εκεί όπου ήταν κατ' εξοχήν συγκεντρωμένη η γαιοπρόσοδος, στο ανατολικό τμήμα της πόλης συνεχίσθηκε απρόσκοπτα. Η αναπλήρωση των κεντρικών λειτουργιών στην καμένη περιοχή έγινε με τη προσωρινή χωροθέτησή τους σε παραπήγματα.

Η προστασία των πυροπαθών εκδηλώθηκε με επιτάξεις δημοσίων κτιρίων και ιδιωτικών δωματίων, με επιβολή ενοικιοστασίου και με τη δημιουργία προσωρινών καταυλισμών. Τα μέτρα αυτά ήταν αναγκαία, διότι οι τιμές των ενοικίων κορυφώθηκαν[59]. Με ειδικό νόμο η κυβέρνηση απάλλαξε από το φόρο επιτηδεύματος και από τον κτηματικό φόρο τους παθόντες από την πυρκαγιά.

Το σχέδιο που εκπόνησε για τη Θεσσαλονίκη η διεθνής επιτροπή σχεδιασμού, υπό την καθοδήγηση του γάλλου αρχιτέκτονα Ερνέστ Εμπράρ, αποτελεί μία ενδιαφέρουσα προσαρμογή των κυρίαρχων σχεδιαστικών απόψεων της εποχής στις τοπικές γεωγραφικές και ιστορικές ιδιομορφίες[60]. Για πρώτη φορά στην Ελλάδα, μια πόλη υπόκειται σε συνολικό σχεδιασμό και αποκτά αυστηρές γεωμετρικές χαράξεις (άξονες, διαγώνιους, εστιακά σημεία), ένα "πολιτικό" κέντρο που θα συγκέντρωνε τις δημόσιες υπηρεσίες στον νέο άξονα της Αριστοτέλους, ένα ιεραρχημένο οδικό δίκτυο. Αναδεικνύονται τα βυζαντινά μνημεία της πόλης ως γενεσιουργά σημεία ενός δικτύου δημόσιων χώρων (πλατειών, πεζοδρόμων, δενδροφυτεμένων αρτηριών). Στην ίδια λογική οφείλεται η νέα χάραξη που συνδέει τη Ροτόντα με την Αψίδα του Γαλερίου, και στη συνέχεια, περνώντας από την πλατεία Ναβαρίνου κατεβαίνει στη θάλασσα, συνδυάζοντας την αρχαιολογική ιστορία και το τοπίο της πόλης (λόφοι, θάλασσα) με μία πολυσύχναστη περιοχή εργασίας και κατοικίας. Ακόμη, εκπονούνται επί μέρους σχέδια για το (υπό ίδρυση) πανεπιστήμιο, για τους εργατικούς συνοικισμούς, για τις βιομηχανικές περιοχές και για το λιμάνι. Το σχέδιο προβλέπει την επέκταση της πόλης για 350.000 κατοίκους σε 2.400 εκτάρια. Βασικό οργανωτικό σχήμα του ιστού αποτελεί το γεωμετρικό οικοδομικό τετράγωνο, που αντικαθιστά τις ακανόνιστες και λαβυρινθώδεις συνοικίες. Συγχρόνως, προωθείται ο τύπος της πολυώροφης οικοδομής (πολυκατοικία και διαμερίσματα), όπως επιβάλλουν οι αντιλή-

58. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, "Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης στα 1917: Από την κοινωνική και πολεοδομική ουτοπία..." στο *Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια*. Αθήνα 1995, 231-239 και 253-254.

59. Ε. Χεκίμογλου, "Υπό σκηνάς: Η Θεσσαλονίκη μετά την πυρκαγιά του 1917", *Μακεδονική Ζωή*, 287 (Απρίλιος 1990), 39-42.

60. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, όπως παραπάνω.

ψεις για ένα σύγχρονο πυκνοδομημένο αστικό χώρο.

Κατά την υλοποίηση του σχεδίου, η παραδοσιακή εικόνα της Θεσσαλονίκης ξεθωριάζει και αντικαθίσταται με έναν χώρο "μοντέρνο", ομοιογενή και χωρίς τις προηγούμενες ιδιαιτερότητες, ενώ η κοινωνική γεωγραφία της αποκτά μια ευδιάκριτη χωρική έκφραση. Βέβαια, οι περιπέτειες της εφαρμογής του σχεδίου υπερβαίνουν τα χρονικά όρια του 1919, που έχει θέσει στον εαυτό της η παρούσα μελέτη. Είναι σίγουρο ότι στα 1919 ο χώρος της πόλης μαρτυρά πολύ περισσότερο για τις καταστροφές του παρελθόντος, παρά για την ανάκαμψη που της επιφύλασσαν τα χρόνια του μεσοπολέμου. Η Θεσσαλονίκη παραμένει διχασμένη πολιτικά, κοινωνικά, χωρικά και θα απαιτηθεί τουλάχιστον μια δεκαετία, πλήρης γεγονότων, για να διαμορφώσει τη νέα της φυσιογνωμία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η επιβίωση ενός αστικού κέντρου δεν είναι αυτονόητη στην ιστορία της μακράς διάρκειας. Η βαλκανική πραγματικότητα προσφέρει πλήθος παραδειγμάτων για αστικά κέντρα που "παρήκμασαν", δεν μπόρεσαν δηλαδή να παρακολουθήσουν την οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη σε εθνική κλίμακα. Η αναστολή της αστικής ανάπτυξης μπορεί να οφείλεται σε έκτακτα γεγονότα που θίγουν τη δομή της αναπαραγωγής και πληγώνουν μακροπρόθεσμα τις αστικές σχέσεις.

Η Θεσσαλονίκη του Μακεδονικού Μετώπου τελεί υπό καθεστώς *έκτακτων συνθηκών*, με την έννοια ότι δοκιμάζονται οι σχέσεις της πόλης με την ύπαιθρο, με το εθνικό αστικό πλέγμα, με τον τοπικό και διεθνή καταμερισμό της εργασίας, με το διεθνές μεταφορικό δίκτυο, ταυτόχρονα και σε περιορισμένο χρονικό διάστημα. Αντίστοιχα, δοκιμάζονται και οι σχέσεις στο εσωτερικό της πόλης – οικονομικές, κοινωνικές, χωρικές. Η πόλη μπορεί να αποτελέσει ενδιαφέρον πεδίο μελέτης, γιατί ως αστικό κέντρο βίωσε συνθήκες *πολλαπλής κρίσης*, η οποία εκφράσθηκε σε πολιτειακό, πολιτικό, στρατιωτικό, οικονομικό, κοινωνικό, χωρικό, δημογραφικό επίπεδο.

Η πραγματική επίδραση του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου στο σώμα του άστεως θα γίνει σαφέστερη όταν οι γνώσεις μας για την συνολική πορεία της Θεσσαλονίκης από τα μέσα του 19ου αιώνα κι έπειτα, φθάσουν να επιτρέπουν προβολές και συσχετίσεις· όταν θα είμαστε σε θέση να διακρίνουμε μέσα στην "μεταβατικότητα" της πόλης του Μακεδονικού Μετώπου τις πραγματικές αλλαγές· όταν αυτό πού σήμερα εκλαμβάνουμε ως μετέωρο, θα διαβάζεται ως ιστορική πραγματικότητα. Ως τότε, εμπειρικές μελέτες όπως η παρούσα, υπερβαίνοντας τις ανεκδοτολογικές αναφορές και τις ατμοσφαιρικές ή νοσταλγικές προσεγγίσεις, θα αναδεικνύουν τις τεράστιες διαβιωτικές δυσκολίες και την πρωτοφανή μεταβολή του αστικού τοπίου και της πολεοδομικής πραγματικότητας.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΜΠΟΥΡΗ-ΒΑΜΒΟΥΚΟΥ

ΞΑΝΑΒΡΙΣΚΟΝΤΑΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΑΛΛΟΥΣ ΛΟΓΙΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑΞΙΔΕΥΤΕΣ ΤΟΥ 16ΟΥ-18ΟΥ ΑΙΩΝΑ

Μερικές σκέψεις με την ευκαιρία της έκθεσης-ντοκουμέντου για την ιστορικη πορεία των βυζαντινών σπουδών στη Γαλλία

Στα πλαίσια του ΧΧου Διεθνούς Συνεδρίου Βυζαντινών Σπουδών που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι τον περασμένο Αύγουστο, οργανώθηκε έκθεση με τίτλο "Byzance Retrouvée"[1] στο μεγαλόπρεπο παρεκκλήσι της Σορβόννης από τις 13 Αυγούστου έως τις 2 Σεπτεμβρίου του 2001.

Η έκθεση ήθελε να δείξει στους πολυπληθείς ειδικούς του Βυζαντίου, που συγκεντρώθηκαν στη γαλλική πρωτεύουσα για το συνέδριο, τις διάφορες όψεις του ενδιαφέροντος των Γάλλων για τη βυζαντινή αυτοκρατορία, την ιστορία, τα κείμενα και τα μνημεία της. Για τον λόγο αυτό συγκεντρώθηκαν πολυάριθμα τεκμήρια των λογίων και περιηγητών που κυριολεκτικά όργωσαν την οθωμανική αυτοκρατορία από τον 16ο αιώνα και μετά με περισσότερο ή λιγότερο ξεκαθαρισμένες απόψεις, άλλοτε ως κατάσκοποι και άλλοτε ως ερευνητές. Ένας κατάλογος, συλλογική δουλειά γάλλων βυζαντινολόγων, με όλες τις μαρτυρίες τεκμηριωμένες και σχολιασμένες με βιβλιογραφία, έρχεται να συμπληρώσει την έκθεση και να φέρει στο φως ένα πρωτότυπο θέμα, άγνωστο στο ευρύτερο επιστημονικό κοινό[2].

Ο 17ος αιώνας είναι ο μεγάλος αιώνας της γαλλικής πολυμάθειας σχετικά με τα βυζαντινά γράμματα, γεγονός που επέτρεψε και τη συγκέντρωση σπάνιων βιβλίων της εποχής, κυρίως από τη συλλογή

1. Εκτός από την παραπάνω έκθεση πραγματοποιήθηκαν, σε άμεση σχέση με το Συνέδριο των Βυζαντινών Σπουδών, άλλες τρεις εκθέσεις στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας (rue Richelieu): α) με αντικείμενο τις σφραγίδες, β) με αντικείμενα του Cabinet des Médailles και γ) με βυζαντινά χειρόγραφα. Στο μουσείο του Λούβρου οργανώθηκε μία ακόμη έκθεση με τους θησαυρούς του Αγίου Παρεκκλησίου (Le trésor de la Sainte Chapelle) (31 Μαΐου – 27 Αυγούστου).

2. Byzance Retrouvée. Érudits et Voyageurs Français [XVIe-XVIIIe siècles], Chappelle de la Sorbonne – Paris 13 août - 2 septembre 2001, Ed. Byzantina Sorbonensia.

Εικ. 1. Nicolas Poulet. Πανόραμα της Κωνσταντινούπολης σε δύο συνεχόμενα φύλλα, 1658.

τη γνωστή ως "Byzantine du Louvre[3]". Η ποικιλία των αντικειμένων που παρουσιάζονται στην έκθεση, ο εξαιρετικός και σπάνιος χαρακτήρας μερικών από αυτά, όπως το τραπέζι του Λούβρου με τα εκπληκτικής ευαισθησίας σχέδια της κολόνας του Θεοδοσίου ή αυτά της κολόνας του Αρκαδίου στην Κωνσταντινούπολη, που διασώζονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, προκαλούν τον θαυμασμό των επισκεπτών για μνημεία που έχουν χαθεί από τη σημερινή Πόλη.

Πάνω από εκατό αντικείμενα –βιβλία, χειρόγραφα, χαρακτικά, σχέδια, σκίτσα, πορτρέτα και ιερά σκεύη– απεικονίζουν τους διάφορους τρόπους προσέγγισης του ενδιαφέροντος των Γάλλων για το Βυζάντιο. Είναι αλήθεια ότι το ενδιαφέρον αυτό δεν σταμάτησε ποτέ από την πτώση της Χριστιανικής Αυτοκρατορίας της Ανατολής μέχρι σήμερα, και είναι γνωστό ότι γάλλοι βυζαντινολόγοι έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα με το Βυζάντιο, αναδεικνύοντάς το σε πραγματικό επιστημονικό αντικείμενο.

Πρόθεση των διοργανωτών της έκθεσης, Marie-France Auzepy και Jean-Pierre Grélois, δεν ήταν, όπως ρητά αναφέρουν, να περιγράψουν την εξέλιξη της βυζαντινολογίας στη Γαλλία. Αυτό το είχαν ήδη κάνει με επιτυχία παλαιότερα άλλοι μελετητές. Οι διοργανωτές θέλησαν κυρίως να δείξουν τις επιδράσεις της μελέτης του Βυζαντίου στη γαλλική κοινωνία.

Οι Γάλλοι βέβαια δεν υπήρξαν οι μόνοι από τους Ευρωπαίους που ασχολήθηκαν με το Βυζάντιο. Σε διαφορετικές εποχές και με διαφορετικούς βαθμούς έντασης εκδήλωσαν ενδιαφέρον και άλλοι λαοί: πρώτα οι Ιταλοί στο β΄ μισό του Quattrocento, αργότερα στον

3. Εκδοτική προσπάθεια με φιλόδοξα σχέδια να τυπώσει στο βασιλικό τυπογραφείο κείμενα και μεταφράσεις ιστορικών και χρονικογράφων του Βυζαντίου σε σειρά γνωστή και ως Corpus Byzantinæ Historiæ. Η ιδέα εγγράφεται στο πλαίσιο των βλέψεων του Λουδοβίκου ΙΔ΄ να μην αφήσει αναξιοποίητο κανένα από τα στοιχεία της "νομιμότητας" για τη διαδοχή στην πρώην Χριστιανική Αυτοκρατορία της Ανατολής.

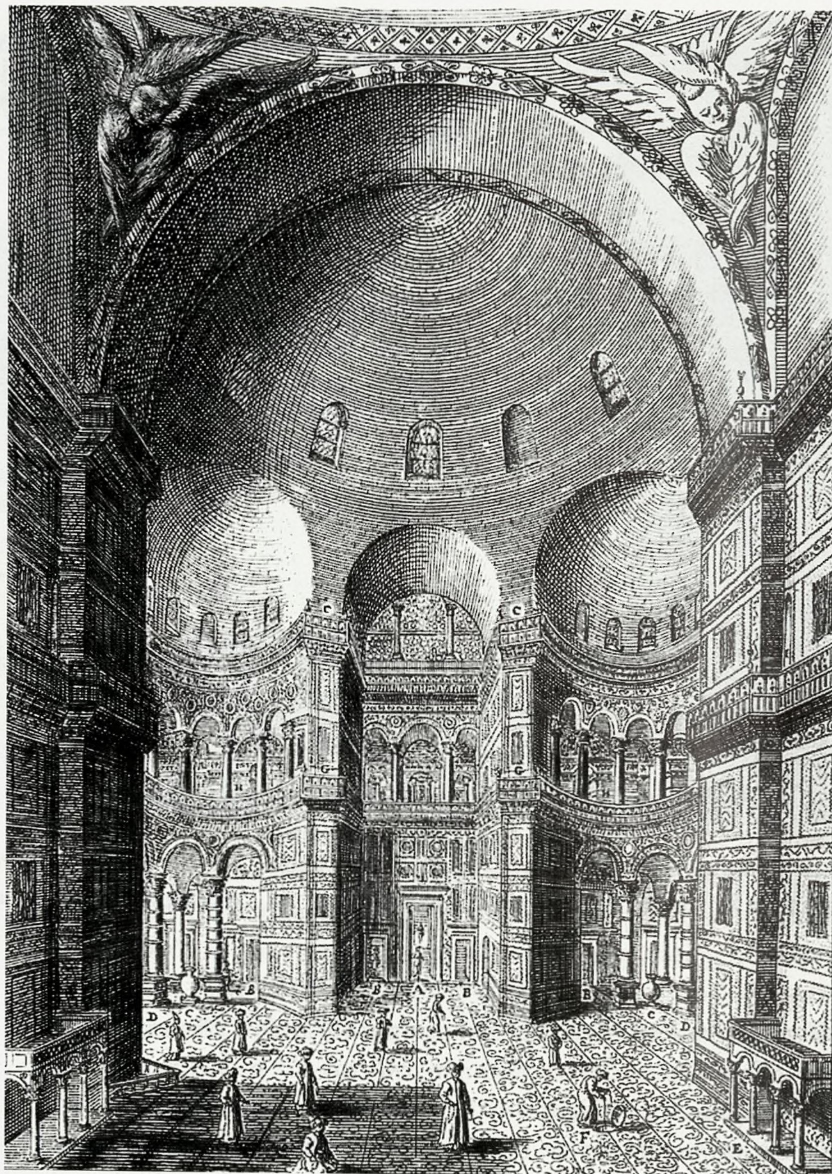
Εικ. 2. De Combes. Πλάνο της Κωνσταντινούπολης με την περιοχή του Μεγάλου Σαρηγιού την περιοχή του Γαλατά, τη θάλασσα του Μαρμαρά, τον Βόσπορο, την Χαλκηδόνα και το Σκούταρι, 1685-1686.

18ο αιώνα οι Γερμανοί. Οι Άγγλοι στον 19ο αιώνα έδωσαν δείγματα του ενδιαφέροντός τους, που ήδη από τον 17ο αιώνα περίτρανα είχαν εκφράσει οι Γάλλοι.

Το ενδιαφέρον των Γάλλων για το Βυζάντιο υπήρξε καρπός ποικίλων παραγόντων, που ανάλογα με τις περιόδους διαδραμάτισαν και διαφορετικούς ρόλους. Ωστόσο, ένα πράγμα γίνεται φανερό μέσα από τα αντικείμενα της έκθεσης: ότι πολιτική, ιδεολογία και επιστήμη, σε διαφορετικούς συσχετισμούς μεταξύ τους, καθόρισαν στο διάστημα των τριών αιώνων, τη στάση των γάλλων λογίων απέναντι στα πράγματα του Βυζαντίου.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Οι γάλλοι βασιλείς, ήδη από τον Λουδοβίκο τον Α΄ (1515-1547) ευνόησαν τη συμμαχία με τους Οθωμανούς και τον μεγάλο βεζίρη της Υψηλής Πύλης. Η συμμαχία αυτή απέβλεπε στο να αντισταθμίσει την παντοδυναμία των Αψβούργων, ιδιαίτερα επικίνδυνη στα χρόνια εκείνα. Τα ενδιαφέροντα των Γάλλων συνέπιπταν με αυτά των Οθωμανών, εφόσον οι διάφοροι σουλτάνοι, και ιδιαίτερα ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566), ζητούσαν να αποδυναμώσουν και αυτοί τον οίκο της Αυστρίας. Η σύμπτωση των συμφερόντων

Εικ. 3. Guillaume Joseph Grelot. Άποψη του εσωτερικού της Αγίας Σοφίας προς τα δυτικά, 1670-72.

Γαλλίας και Υψηλής Πύλης συνετέλεσε ώστε η πρώτη να απολαμβάνει μια επίσημη θέση στην Κωνσταντινούπολη από τον $16^{ο}$ αιώνα. Από το 1536 ένας πρεσβευτής αντιπροσώπευε τον βασιλιά στην Πύλη και οι Διομολογήσεις έδιναν εμπορικά πλεονεκτήματα και μια υπεροχή στη Γαλλία έναντι των άλλων χριστιανικών εθνών. Η θέση αυτή επέτρεπε μεταξύ άλλων στον βασιλιά της Γαλλίας να φέρεται ως προστάτης των Αγίων Τόπων. Ο François de Noailles, πρεσβευτής του Charles IX (1560-1574) στην Πύλη, σε ομιλία του που έχει διασωθεί στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας (Paris BnF Ms 7161), αναφέρει ως λόγους της καλής φιλίας Οθωμανών και Γάλλων την ασφάλεια των Αγίων Τόπων, τη σημασία του εμπορίου και την αναγκαιότητα αντιστάθμισης της υπερβολικής επέκτασης των Αψβούργων.

ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Αν και η πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 θεωρήθηκε ως ήττα όλης της Χριστιανοσύνης, εδραίωνε από την άλλη τις διεκδικήσεις των Γάλλων στην οθωμανική αυτοκρατορία, με διάφορους ιδεολογικούς μηχανισμούς που σκαρφίζονταν ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ και οι περί αυτόν, για το δικαίωμα της διαδοχής των βασιλέων της Γαλλίας στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης, όπως θα δούμε παρακάτω.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Η αγάπη για τη μελέτη των βυζαντινών κειμένων, που ήδη είχε ξεκινήσει στην Ιταλία κατά την Αναγέννηση με τους λόγιους του Βυζαντίου που είχαν καταφύγει εκεί, στη Γαλλία δεν θα αρχίσει παρά στο τέλος του $15^{ου}$ αιώνα με τον Γεώργιο Ερμώνυμο. Ο τελευταίος αυτός, μέλος του κύκλου του διάσημου ουμανιστή καρδινάλιου Βησσαρίωνα, θα αποκτήσει με την άφιξη του στο Παρίσι ως μαθητές τους διάσημους μεταγενέστερα ελληνιστές, Έρασμο και Budé. Ώθηση στη μελέτη των ελληνικών γραμμάτων θα δώσει επίσης και ένας άλλος εξόριστος διανοούμενος, ο Ιωάννης Λάσκαρης, ο οποίος, από τους Μεδίκους της Φλωρεντίας και τον Πάπα Λέοντα τον Γ΄ στη Ρώμη, θα βρεθεί στην υπηρεσία του Φραγκίσκου του Α΄, για να διευθύνει τη βιβλιοθήκη του μετά το 1518.

Τα δεδομένα της έκθεσης καταδεικνύουν ότι τα θεμέλια των κλασικών και βυζαντινών σπουδών στη Γαλλία τέθηκαν επί των ημερών του Λουδοβίκου Α΄, κυρίως με την παρακίνηση του Guillaume Budé, που αναφέραμε παραπάνω. Απόδειξη αυτών η δημιουργία του "Collège des lecteurs du roi" –πρόδρομος του μετέπειτα "Collège de France"–, όπου διδάσκονταν οι τρεις γλώσσες λατινικά, ελληνικά και εβραϊκά, και του τμήματος Ελληνικών Χειρογράφων (fonds grecs) της βασιλικής βιβλιοθήκης του Fontainebleau[4]. Άλλη μια ένδειξη του ενδιαφέροντος του ουμανιστή βασιλιά για τις ελληνικές σπουδές υπήρξαν οι ελληνικοί χαρακτήρες (les grecs du Roi) του βασιλικού τυπογραφείου (εικόνα 6).

Οι ελληνικές σπουδές με την υποστήριξη του Φραγκίσκου του Α΄ διαδόθηκαν στη Γαλλία και μάλιστα χρησιμοποιήθηκαν, στα πλαίσια της αντιμεταρρύθμισης, στους δογματικούς αγώνες από τα διάφορα θρησκευτικά τάγματα, κυρίως τους δομινικανούς και τους ιησουΐτες, οι οποίοι ως γνωστόν εκπαίδευσαν το μεγαλύτερο μέρος των γάλλων διανοουμένων του $18^{ου}$ αιώνα. Τα ονόματα των διανοουμένων αυτών, με αντιπροσωπευτικά δείγματα του έργου τους, προβάλλονται μέσα από τις προθήκες της έκθεσης και στη συνέχεια στις σελίδες του καταλόγου.

Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα αναφέρουμε τον γνωστό στους βυζαντινολογικούς κύκλους ιησουΐτη Charles Du Cange

4. Από 37 χειρόγραφα το 1518, ο αριθμός των ελληνικών χειρογράφων αυξήθηκε σε 700 το 1550.

Εικ. 4. Etienne Gravier d' Ortières. Άποψη της Θεσσαλονίκης, 1685-1687.

(1610-1688), συγγραφέα του "Glossarium ad Scriptores Graecae et infimae graecitatis" [no 38[5]] και της "Histoire de Constantinople sous les empereurs françois" [no 34], τον δομηνικανό Jacques Goar (1610-1653) τον εκδότη του Ευχολογίου [no 39] ακόμη και σήμερα σε χρήση και τους βενεδικτίνους Jean Mabillon, συγγραφέα του "De re diplomatica" [no 41] και Bernard de Montfaucon (1655-1741), συγγραφέα της "Palaeographia graeca" και "Antiquitée expliquée" [no 42,44] (εικόνες 7, 8).

Η έκθεση με βάση τα παραπάνω δεδομένα οργανώθηκε σε τρεις μεγάλες θεματικές ενότητες:

I. Η αναζήτηση του αρχαίου (16^{ος} αιώνας)
[La recherche de l'antique (XVIe siècle)]
II. Η γνώση στην υπηρεσία της δόξας (Η βασιλεία του Λοδοβίκου ΙΔ') [Le savoir au service de la gloire (Le règne de Louis XIV)]
III. Η συστηματοποιημένη γνώση (18^{ος} αιώνας)
[Le savoir raisonné (XVIIIe siècle)]

I. Η αναζήτηση του αρχαίου

Τα αντικείμενα που παρουσιάστηκαν ήταν κυρίως βιβλία, χειρόγραφα και συχνά τυπογραφημένες εκδόσεις με τα χειρόγραφα κείμενά τους (π.χ. Μιχαήλ Σύγκελλος, Αλέξανδρος από τις Τράλλεις).

Στον 16^{ο} αιώνα, η ιδεολογία και η επιστημονική αναζήτηση είναι στενά δεμένες στη Γαλλία. Ο ουμανισμός, χαρακτηριστικό των ηγεμόνων της περιόδου αυτής, κατευθύνει την πορεία της γνώσης στην Ανατολή, χωρίς το Βυζάντιο να παίζει σημαντικό ρόλο. Από το υλικό που παρουσιάζεται στην έκθεση προκύπτει ότι οι αναφορές των απεσταλμένων του βασιλιά αφορούσαν μόνο διπλωματικές ή στρατιωτικές υποθέσεις (Saint-Blancard 1537, Baron de Salignac 1612). Καμία αναφορά για την Κωνσταντινούπολη ή τα λαμπρά μνημεία της. Άλλωστε τα βυζαντινά χειρόγραφα που πλουτίζουν αυτή την εποχή τη βασιλική βιβλιοθήκη του Fontainebleau προέρχονται από την Ιταλία και κυρίως από τη Βενετία. Αντίθετα, οι φυσιοδίφες Pierre Gilles (1490-1555) και Pierre Belon (1515-1565), που

5. Οι αριθμοί μέσα σε παρενθέσεις αναφέρονται στην αρίθμηση του καταλόγου της έκθεσης.

είχαν σταλεί στην Ανατολή για επιστημονικές έρευνες, είναι αυτοί που έδωσαν τις πρώτες επιστημονικές περιγραφές για την Κωνσταντινούπολη και το Άγιο Όρος [no 9, 10]. Στην ενότητα αυτή τα άλλα αντικείμενα μαρτυρούν τη φιλολογική προσπάθεια των μορφωμένων κύκλων του βασιλιά, οι οποίοι γνώριζαν ελληνικά [Budé, Commentarii linguae graecae no 3], να τυπώσουν κείμενα στο τυπογραφείο με ελληνικούς χαρακτήρες ["les grecs du Roi"] σε σχέση με τους πολιτικούς και θρησκευτικούς προσανατολισμούς του βασιλιά [«Εκκλησιαστική Ιστορία» του Ευσεβίου της Καισαρείας, no 1, ή επιστημονικού περιεχομένου όπως τα θεραπευτικά βιβλία του Αλεξάνδρου από τις Τράλλεις, no 5, 6[6]].

II. Ο 17ος αιώνας. Η γνώση στην υπηρεσία της δόξας

Ο 17^{ος} αιώνας, ο αιώνας του Λουδοβίκου ΙΔ', του "βασιλιά-ήλιου", συνδέεται κατά την άποψη των περισσοτέρων μελετητών με την πραγματική γένεση της βυζαντινολογίας στη Γαλλία. Κατά την περίοδο αυτή οι λόγιοι, μερικά ονόματα των οποίων αναφέρθησαν παραπάνω, τύπωσαν συγχρόνως μια σειρά μεγάλων εκδόσεων από βυζαντινά κείμενα, εξ ου και η περίφημη συλλογή η γνωστή με το όνομα "Byzantine du Louvre" [no 29-34], καθώς και μια σειρά από εργαλεία εργασίας, όπως το «Γλωσσάριο» του Du Cange, το «Ευχολόγιο» του Goar, η «Παλαιογραφία» του Montfaucon και η «Διπλωματική» του Mabillon, με τεράστια αξία μέχρι και σήμερα.

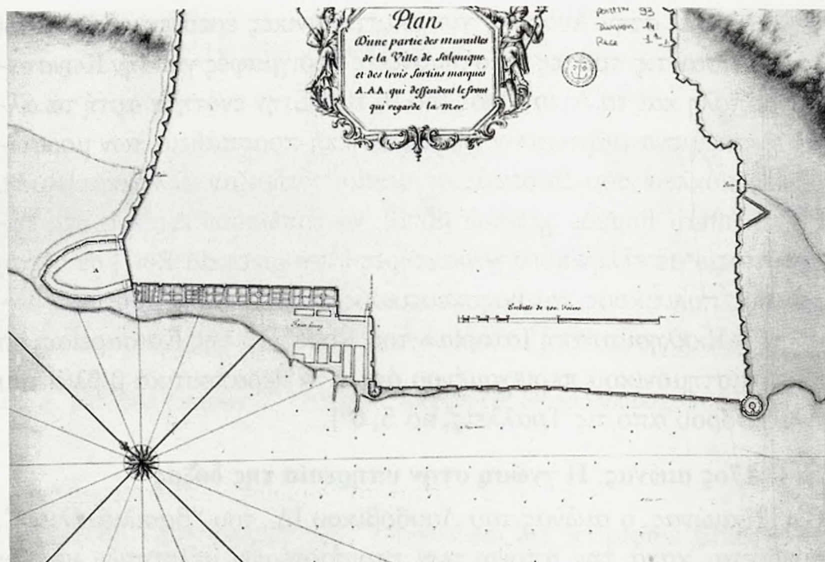
Η παρουσία, από την άλλη, τόσων πολλών προικισμένων πνευματικών ανθρώπων που ασχολούνται με το Βυζάντιο, και μάλιστα τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, θέτει ορισμένα ερωτήματα. Την απάντηση, που υπήρξε και η έκπληξη της έκθεσης, έδωσαν τα ντοκουμέντα που φανερώνουν ότι πολιτική, επιστήμη και ιδεολογία, σε συνδυασμό μεταξύ τους, απέβλεπαν να νομιμοποιήσουν, ήδη από τον Λουδοβίκο ΙΓ', το δικαίωμα των βασιλιάδων της Γαλλίας στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης.

Πράγματι, τη στιγμή που οι κατάσκοποι του Λουδοβίκου ΙΔ' αποτύπωναν με άκρα μυστικότητα τα τείχη των πόλεων της οθωμανικής αυτοκρατορίας και προετοίμαζαν την κατάκτησή της, οι λόγιοι του βασιλιά αναζητούσαν τεκμηρίωση στις ιστορικές πηγές για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της Γαλλίας επί της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα τεκμήρια εντοπίστηκαν στο translatio imperii της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας προς τον Καρλομάγνο (800) και στον οίκο των Valois[7]. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την κατοχύρωση αυτή θυμήθηκαν επίσης ότι ο Charles VIII είχε αγοράσει τα δικαιώματα του θρόνου της Κωνσταντινούπολης το 1495 από τον Ανδρέα Παλαιολόγο.

Η αναζήτηση αυτή αποτυπώνεται στον εραλδικό ήλιο που σχεδίασε ο Du Cange με το βασίλειο της Γαλλίας κληρονόμο των δύο αυτοκρατοριών, της Ανατολής και της Δύσης. Η έκδοση το 1658 της διήγησης του Βιλαρδουίνου για την άλωση της Πόλης το 1204, στη

6. Η έκδοση της «Εκκλησιαστικής Ιστορίας», Paris, Robert Estienne, 1544, επιβεβαίωνε την προσκόλληση της γαλλικής βασιλείας στις αρχές του χριστιανισμού, με τον οποίο ήταν δεμένη μέσω της θρυλικής προσωπικότητας του Διονυσίου του Αρεοπαγίτου. Η δε έκδοση του Αλεξάνδρου από τις Τράλλεις αποτυπώνει τη συμβολή του Βυζαντίου στην ανάπτυξη της ιατρικής και αποδεικνύει ότι η τυπογραφική βασιλική δραστηριότητα δεν περιοριζόταν μόνο στον τομέα των ανθρωπιστικών σπουδών με τη στενή έννοια του όρου.

7. Γάμος της εγγονής του λατίνου βασιλιά της Κωνσταντινούπολης Badouin II με τον Κάρολο των Valois.

Εικ. 5. Etienne Gravier d' Ortières. Πλάνο τμήματος των τειχών της πόλης της Θεσσαλονίκης με τα θαλάσσια τείχη της 1685-87.

σειρά "Byzantine du Louvre" [no 34], είναι άμεσα σχετιζόμενη με τα αυτοκρατορικά σχέδια του Λουδοβίκου ΙΔ΄, όπως φαίνεται στην εισαγωγή του τόμου.

Έτσι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ορμή των μορφωμένων γάλλων για τη μελέτη του Βυζαντίου από το 1640 και μετά αποτελεί αντανάκλαση του ενδιαφέροντος της μοναρχίας για την κατάκτηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Από τα μέσα του αιώνα το έργο του Du Cange δεν είναι ξένο προς το πνεύμα της πολιτικής των γάλλων βασιλιάδων. Μάλιστα θα μπορούσαμε να πούμε ότι από τη στιγμή αυτή αρχίζει η καριέρα του ως βυζαντινολόγου [no 32, 35-38].

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι συγγραφείς αναζητούσαν να συγκεντρώσουν στοιχεία που θα μπορούσαν να νομιμοποιήσουν τις βλέψεις του βασιλιά πάνω στα ξένα εδάφη. Αυτά τα θέματα θα απασχολήσουν διαδοχικά τους δύο πρεσβευτές στην Κωνσταντινούπολη, τον Nointel (1670-1679) και κατόπιν τον Girardin (1685-1689). Επί των ημερών του Nointel, το παλάτι της Γαλλίας στο Πέραν θα γνωρίσει πολλούς μορφωμένους γάλλους και ταξιδευτές περαστικούς. Ο Nointel διατηρώντας μια παράδοση που ήδη είχε ξεκινήσει από τις αρχές του αιώνα θέλησε να περιστοιχίζεται από καλλιτέχνες. Ζωγράφοι και σχεδιαστές ήταν επιφορτισμένοι να φιλοτεχνούν απόψεις της Πόλης και των μνημείων της και να αναπαριστούν τελετές και χαρακτηριστικούς τύπους της. Από την εποχή αυτή, και εξαιτίας αυτής της αντίληψης, διαθέτουμε μια σειρά σχεδίων του Παρθενώνα πριν τον βομβαρδισμό του 1687, που έγιναν από τον Jacques Carrey, όταν αυτός συνόδευσε τον πρόξενο στην Αθήνα. Στο καλλιτεχνικό περιβάλλον του Nointel μπορούν να αποδοθούν τα δύο έργα αγνώστων ζωγράφων με την κολόνα του Μαρκιανού και την κολόνα των Γότθων στην Κωνσταντινούπολη, όπως και το έργο του Guillaume Joseph Grelot [no 16-18], (εικόνα 3).

Η φήμη του Grelot οφείλεται στο ότι υπήρξε ο πρώτος που σχεδίασε και κυρίως δημοσίευσε ακριβείς αποτυπώσεις της Αγίας Σοφίας. Τα λίγα στοιχεία τα οποία γνωρίζουμε για τη ζωή του είναι μερικές σύντομες σημειώσεις που παρεμβάλλονται στο έργο του με τον τίτλο "Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople" (1680). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η επιλογή του θέματος δεν μπορεί να ήταν τυχαία. Εντάσσεται στο πολιτικό πνεύμα της εποχής, αν λάβει κανείς υπόψη το ποίημα με το οποίο ο συγγραφέας ολοκληρώνει το έργο του[8].

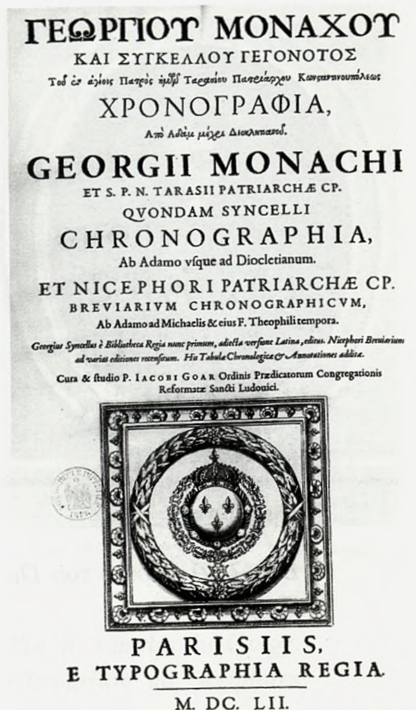
Πάντως, ό,τι έχει σωθεί από το γραφιστικό έργο του Grelot, εντυπωσιάζει με τη σχεδιαστική του ακρίβεια, ιδίως αν λάβει κανείς υπόψη τις δυσκολίες και τις συνθήκες εργασίας της εποχής. Ο Grelot υπήρξε ο πρώτος από τους Δυτικούς που μελέτησε την Αγία Σοφία από αρχιτεκτονική άποψη, γιατί τα σχέδια του γνωστού φλωρεντινού αρχιτέκτονα της Αναγέννησης Giulano di Sangallo (1443-1516) είναι σχέδια που έγιναν βάσει των μαρτυριών του Κυριακού της Αγκώνας (α' μισό του 15ου αιώνα). Η ποιότητα των σχεδίων του συνετέλεσε, ώστε να αναπαραχθούν αυτά συχνά από άλλους συγγραφείς και περιηγητές, μέχρι την εποχή που οι Fossati θα δώσουν πιο λεπτομερή και ακριβή σχέδια (μέσα του 19ου αιώνα).

Δύο κατόψεις της Αγίας Σοφίας, του ισογείου και του ορόφου με εξαιρετικές λεπτομέρειες και υπομνηματισμό των αρχιτεκτονικών στοιχείων, των υλικών και του διακόσμου, αποδίδονται στον Michel Kavassilkou που φαίνεται ότι είχε προσληφθεί στην υπηρεσία του Gravier d'Ortières [no 18,19].

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι καλλιτεχνικές και επιστημονικές ενασχολήσεις των διπλωματών χρησίμευαν ως προκάλυμμα σε ενέργειες κατασκοπείας. Τέτοιος ρόλος επιφυλάσσονταν σε πολλούς αξιωματικούς και μηχανικούς του ναυτικού (Girardin, Etienne Gravier d'Ortières, αδελφοί de Combes κ.ά.) (εικόνα 2, 4, 5).

Μεταξύ των κατασκόπων ξεχωρίζει ο Gravier d'Ortières, ο οποίος στις αναφορές του μας δίνει περιγραφές πόλεων και πλούσιο εικονογραφικό υλικό (χάρτες, κατόψεις, απόψεις πόλεων και μνημείων). Χάρη στο έργο του κατέχουμε μερικές αρκετά ακριβείς εικόνες τόπων, που υπολογίζονται μεταξύ των πιο παλιών, όπως η κάτοψη της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινούπολης [no 19], η άποψη της Θεσσαλονίκης και η αποτύπωση των τειχών της [no 24, 25]. Η άποψη της Θεσσαλονίκης με τα θαλάσσια τείχη σε πρώτο πλάνο και τα βυζαντινά μνημεία, που πολλά από αυτά έχουν χαθεί σήμερα, κάνουν το σχέδιο με μελάνι πολύτιμο για την ιστορία της πόλης.

Αν και οι λόγιοι του 17ου αιώνα ήταν πάντοτε στενά δεμένοι με τις πολιτικές φιλοδοξίες του βασιλιά, η αναζήτηση της γνώσης στο τέλος του αιώνα αποδεσμεύεται όλο και περισσότερο από τα σχέ-

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ
ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ
Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ταρασίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως
ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ,
Ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Διοκλητιανοῦ.
GEORGII MONACHI
ET S. P. N. TARASII PATRIARCHÆ CP.
QVONDAM SYNCELLI
CHRONOGRAPHIA,
Ab Adamo vſque ad Diocletianum.
ET NICEPHORI PATRIARCHÆ CP.
BREVIARIVM CHRONOGRAPHICVM,
Ab Adamo ad Michaelis & eius F. Theophili tempora.
Georgius Syncellus è Bibliotheca Regia nunc primum, adiecta verſione Latina, editus. Nicephori Breuiarium ad varias editiones recenſitum. His Tabulæ Chronologicæ & Annotationes additæ.
Cura & ſtudio P. IACOBI GOAR Ordinis Prædicatorum Congregationis Reformatæ Sancti Ludouici.
PARISIIS,
E TYPOGRAPHIA REGIA.
M. DC. LII.

Εικ. 6. Χρονογραφία του Γεωργίου Μοναχού, Έκδοση του Βασιλικού Τυπογραφείου, Παρίσι 1652.

8. Στο ποίημα ο Grelot ζητά από τον Θεό να ταπεινώσει στα πόδια του Λουδοβίκου ΙΔ΄ την αυθάδεια των τυράννων του Βυζαντίου (Renversez, o Grand Dieu, sous les pieds de Louis,/ l'orgueil des tyrans de Byzance...)

Εικ. 7. Πορτρέτο του Du Cange.

δια της βασιλείας. Τα έργα των Mabillon, Montfaucon, Le Quien κ.ά. είναι στην πραγματικότητα εργαλεία για τη χρήση των διανοουμένων της εποχής.

ΙΙΙ. Ο 18ος αιώνας. Η *συστηματοποιημένη γνώση*

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει ανέκδοτα σχέδια των Fauvel, Cassas, Foucherot και άλλων περιηγητών, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για τη μελέτη της βυζαντινής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Τα τεκμήρια αυτά παρουσιάζουν είτε μνημεία που έχουν χαθεί (όπως αυτά της Νικόπολης [no 84-90], της εκκλησίας του προφήτη Ηλία στην Αθήνα [no 97], της Πύλης του Βαρδαρίου στη Θεσσαλονίκη), είτε παλαιότερες φάσεις μνημείων που εξακολουθούν να υφίστανται και οι πληροφορίες που μας δίνουν είναι πάντα πολύτιμες για τη σπουδή τους (Σκριπού [no 104], Όσιος Λουκάς [no 103], Σωτήρα Λυκοδήμου [no 96]).

Στον 18ο αιώνα το πνεύμα του Διαφωτισμού, εχθρικό και ξένο προς κάθε αυτοκρατορική ιδεολογία, και η περιθωριοποίηση της Μεσογείου και της οθωμανικής αυτοκρατορίας, εξαιτίας των νέων ευρωπαϊκών πολιτικών και οικονομικών προσανατολισμών, συντελούν ώστε η επιστημονική προσέγγιση του Βυζαντίου να αλλάξει χαρακτήρα. Η αναζήτηση της γνώσης στην Ανατολή συμπληρώνεται από τα πλεονεκτήματα της "επιτόπιας έρευνας". Αν το ενδιαφέρον των γάλλων για το Βυζάντιο στον 17ο αιώνα ήταν ένα "ταξίδι φιλολογικό"[9], στον 18ο αιώνα εμφανίζεται ως ένα νέο εκδοτικό είδος το "voyage pittoresque", που σήμαινε περισσότερα σχέδια παρά κείμενα[10].

Τα πρώτα ταξίδια των ευρυμαθών Γάλλων στις αρχές του αιώνα συνδέονταν με μία εκστρατεία αναζήτησης ελληνικών χειρογράφων που σύμφωνα με τον αββά Bignon - βιβλιοθηκάριο του βασιλιά της Γαλλίας - υπήρχαν πολυάριθμα και εύκολα προσπελάσιμα σε διάφορα μοναστήρια και στη βιβλιοθήκη του Σεραγιού. Οι ιερωμένοι Sevin και Fourmont – τα δύο αδέρφια Etienne και Michel και ο ανεψιός τους Claude – θεωρούνται από τους προδρόμους αυτών των αποστολών, οι οποίοι με συστηματικό τρόπο αναζήτησαν χειρόγραφα, πολύτιμα λείψανα και αντικείμενα τέχνης του Βυζαντίου. Το ταξίδι των Fourmont στην Ελλάδα είναι γνωστό από διάφορα χειρόγραφα που φυλάσσονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας. Σχετικά με τον Michel Fourmont, το ταξίδι του στην Αθήνα, δια μέσου της Χίου, υπήρξε ένα αντίθετο παράδειγμα του ενδιαφέροντος των Γάλλων για το Βυζάντιο. Γιατί όχι μόνο παραμέλησε τη συλλογή των βυζαντινών χειρογράφων, αλλά εξαιτίας του ζήλου του για την αρχαιότητα συνετέλεσε στην καταστροφή μεσαιωνικών κτισμάτων, όπως του κάστρου της Ερμιόνης και των τειχών του Μυστρά με σκοπό την ανεύρεση αρχαίων επιγραφών[11]. Οι δραστηριότητες του συνοδεύτηκαν από σχέδια του ανεψιού του Claude, που, όπως παρατηρεί η συγγραφέας του λήμματος, ήταν ελάχιστα προικισμένος ως καλλιτέχνης [no 56-58].

9. Το επιστημονικό έργο, π.χ. του Montfaucon, αποτελεί δείγμα των γάλλων λογίων που το έργο τους δημιουργήθηκε από τις επισκέψεις στις βιβλιοθήκες της Γαλλίας και της Ιταλίας [no 42-44]. Οι σημειώσεις, οι σχολιασμοί, οι αντιγραφές του στο διάστημα των πνευματικών περιηγήσεών του θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελούν το αντικείμενο ενός "λογοτεχνικού ταξιδιού".

10. Το "voyage pittoresque" ή *περιηγητικό ταξίδι* ήταν συλλογή εκθέσεων, σε έναν ή περισσοτέρους τόμους μεγάλου μεγέθους, πάνω στην ιστορία, τα τοπία, τα μνημεία, τους πληθυσμούς των διαφόρων χωρών που επισκέπτονταν και συνοδεύονταν με εικονογραφικό υλικό και επεξηγηματικά κείμενα. Το εγχείρημα ήταν πολύ σοβαρό και μπορούσε να διαρκεί πολλές δεκαετίες, όπως δείχνει και η περίπτωση του Choiseul-Gouffier, που θα δούμε παρακάτω.

11. Ο ίδιος περηφανευόταν ότι είχε μεταφέρει στη Γαλλία έναν μεγάλο αριθμό επιγραφών, πάνω από τρεις χιλιάδες.

Η λαμπρή προσωπικότητα που με το έργο και τους στόχους της φωτίζει το τέλος του αιώνα υπήρξε ο κόμης Choiseul – Gouffier, πρέσβης της Γαλλίας στην Υψηλή Πύλη από το 1784 έως το 1792. Ο Choiseul – Gouffier, από τις αρχές των σπουδών του ακόμη, είχε δείξει αγάπη για το σχέδιο και μια αληθινή περιέργεια για την αρχαία Ελλάδα. Ως άνθρωπος του Διαφωτισμού έτρεφε περιορισμένο ενδιαφέρον για τη μεσαιωνική ιστορία και κατ' επέκταση την βυζαντινή, που θεωρούσε συνέχεια της ύστερης ρωμαϊκής αρχαιότητας. Άλλωστε, είναι γνωστή η περιφρονητική στάση διανοουμένων του Διαφωτισμού απέναντι στο Βυζάντιο. Τα παραδείγματα είναι πολλά, από τις αρνητικές διατυπώσεις του Βολταίρου ("La tyrannie tempérée par l'assassinat") ή του Γίββωνα ("Le triomphe de la barbarie et de la religion") μέχρι τις υπερβολές του Victorien Sardou ("Théodora, imperatrice de Byzance") και του Jean Lombard ("Byzance").

Η φήμη είχε εξασφαλίσει στον αρχαιολάτρη κόμη την εκλογή του το 1779 στην Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres. Το 1784, την ίδια χρονιά που ο Λουδοβίκος ο 15ος τον όριζε πρεσβευτή στην Υψηλή Πύλη, η Γαλλική Ακαδημία τον έχριζε διάδοχο του D'Alembert.

Ο Choiseul-Gouffier στη νέα του θέση, συνεχίζοντας τη γαλλική παράδοση που ήθελε τους πρεσβευτές προστάτες των γραμμάτων, των τεχνών και των επιστημών, ζήτησε να τον συνοδεύσουν διάφορες προσωπικότητες από τους παραπάνω χώρους. Στόχος του ταξιδιού του ήταν η επιστημονική περιγραφή των τόπων της αυτοκρατορίας, υλικό που εκδόθηκε αργότερα με τον τίτλο "Voyage pittoresque de la Grèce"[12], (εικόνα 9).

Η αποστολή του που περιελάμβανε ένα μεγάλο αριθμό ειδικών, μεταξύ των οποίων σχεδιαστές, χαρτογράφους, αρχιτέκτονες, ζωγράφους και έναν φιλόλογο, προεικόνιζε την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο. Ο χάρτης της Κωνσταντινούπολης [no 61], που εκπόνησε ο François Kauffer το 1786, ειδικός γραμματέας του Choiseul-Gouffier, αποτέλεσε για μακρύ χρονικό διάστημα το μόνο επιστημονικό πλάνο της Πόλης, εργαλείο απαραίτητο για κάθε ερευνητή της ιστορίας της μέχρι και σήμερα.

Συνοδοί και πολύτιμοι συνεργάτες του, εκτός από τον Kauffer, υπήρξαν ο Louis-François Cassas με τη μεγάλη ταξιδιωτική του πείρα στη Δαλματία, Ιταλία και Σικελία και ο Louis-François-Sébastien Fauvel γνωστός για την πολύτιμη συμβολή του στα ελληνικά πράγματα. Οι δραστηριότητες του Choiseul-Gouffier και των συνεργατών του, που εργάστηκαν από την Κωνσταντινούπολη και τα Δαρδανέλια μέχρι την Αίγυπτο, διασχίζοντας όλο το Αρχιπέλαγος, πήραν τέλος το 1792 με τη φυγή του κόμη στη Ρωσία μετά τις πολιτικές αλλαγές στη Γαλλία. Οι συνεργάτες του παραμένοντας στην Ανατολή θα ακολουθήσουν ο καθένας τον δικό του δρόμο, περισσότερο ή λιγότερο προσκολλημένοι στο νέο καθεστώς.

GLOSSARIUM
ad Scriptores
MEDIÆ & INFIMÆ
GRÆCITATIS,
IN QUO
GRÆCA VOCABULA NOVATÆ SIGNIFICATIONIS,
aut usûs rarioris, Barbara, Exotica, Ecclesiastica, Liturgica, Tactica, Nomica, Jatrica, Botanica, Chymica explicantur, eorum Notiones & Originationes reteguntur:
Complures ævi medii Ritus & Mores, Dignitates Ecclesiasticæ, Monasticæ, Palatinæ, Politicæ, & quamplurima alia observatione digna, & ad HISTORIAM BYZANTINAM præsertim spectantia, recensentur ac enucleantur.
E libris editis, ineditis, veteribusque monumentis.
ACCEDIT Appendix ad Glossarium mediæ & infimæ Latinitatis, unà cùm brevi Etymologico Linguæ Gallicæ ex utroque Glossario.
Auctore CAROLO DU FRESNE, Domino DU CANGE, Regi à Consiliis, & Franciæ apud Ambianos Quæstore.
TOMUS PRIMUS.
LUGDUNI,
Apud ANISSONIOS, JOAN. POSUEL, & CLAUD. RIGAUD.
M. DC. LXXXVIII.
Cum Privilegio Regis Christianissimi.

Εικ. 8. Charles du Cange, Glossarium ad Scriptores mediae et infimae graecitatis, 1688.

12. Ο πρώτος τόμος του "Ταξιδιού" του Choiseul-Gouffier εκδόθηκε το 1782, το α' μέρος του δεύτερου τόμου το 1809 και το β' και τελευταίο μέρος μετά το θάνατό του το 1822.

Εικ. 9. Πορτρέτο του κόμη Choiseul - Gouffier.

Στον Cassas (1756-1827) χρωστάμε μια εξαιρετική άποψη του εσωτερικού της Αγίας Σοφίας [no 62], ενδεικτική της τεχνικής του. Ο καλλιτέχνης δίνει ένα σχέδιο γεμάτο με χειρόγραφες σημειώσεις σχετικά με τα χρώματα, τα υλικά, τις αναλογίες, τις αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες και τη διακόσμηση του ναού (εικόνα 10). Το σχέδιο αποτυπώνει την κατάσταση των ψηφιδωτών στο τέλος του 18ου αιώνα, κατάσταση στην οποία θα τα βρουν και οι αδελφοί Fossati το 1847 κατά την αναστήλωσή τους.

Ωστόσο, μεγάλος αριθμός σχεδίων που αποδίδονται στον Cassas έχει αποδειχθεί ότι δεν του ανήκει στην πραγματικότητα. Στο Τμήμα Γραφιστικών Τεχνών του Λούβρου φυλάσσεται ένα άλμπουμ σχεδίων, με αριθμό 4841, με το όνομα του Cassas, τα οποία σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες αποδίδονται σε άλλους δημιουργούς. Είναι γνωστό ότι ένα μέρος των σχεδίων που του είχε εμπιστευτεί ο Choiseul-Gouffier το 1787, όταν ο Cassas έφυγε για τη Ρώμη, τα ιδιοποιήθηκε ο τελευταίος στην έκδοση του δικού του βιβλίου με τίτλο "Voyage pittoresque de la Syrie, de la Phénicie, de la Palestine et de la Basse Égypte".

Ανάμεσα στους περιηγητές – καλλιτέχνες περιηγητές – ερευνητές του 18ου αιώνα, ιδιαίτερη θέση κατέχει ο Fauvel, ο μετέπειτα

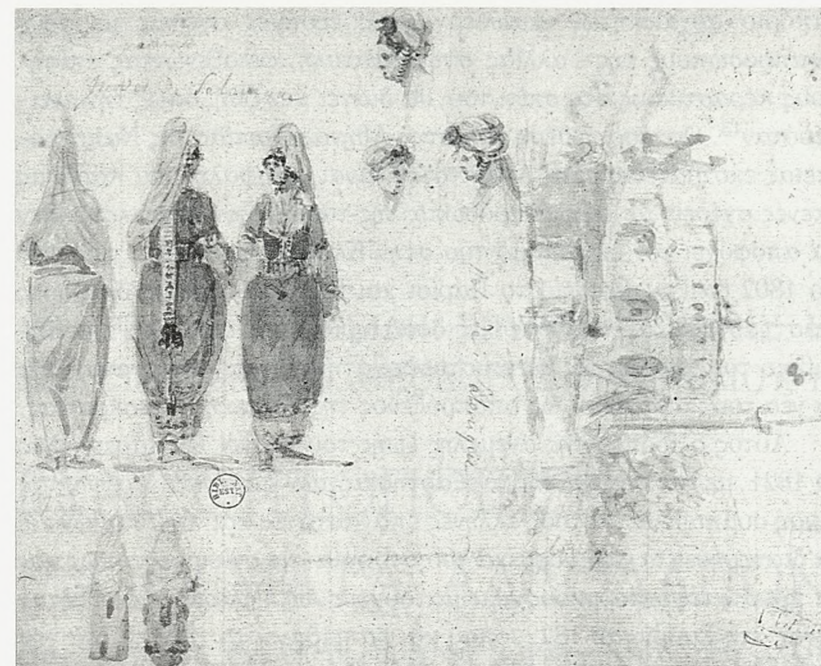
Εικ. 10. Louis - François Cassas. Άποψη της Αγίας Σοφίας, 1786.

υποπρόξενος της Γαλλίας στην Αθήνα στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο Fauvel ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1780 με τον Foucherot, πολιτικό μηχανικό και συνεργάτη του Choiseul-Gouffier, επιφορτισμένο με την αποτύπωση μνημείων της Ελλάδος και μόνο, ενώ ο Fauvel ως αρχιτέκτονας και ζωγράφος με τη σχεδίαση απόψεων μνημείων και τοπίων. Το υλικό θα χρησίμευε για τη συνέχεια των δημοσιεύσεων του Choiseul-Gouffier. Κατά το πρώτο αυτό ταξίδι (1780-1782) οι δύο άνδρες μετά την άφιξή τους στην Κέρκυρα θα επισκεφτούν τα Ιόνια Νησιά, τους Δελφούς, την Κόρινθο, την Ολυμπία, την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και διαμέσου της Θεσσαλίας και Βοιωτίας θα επιστρέψουν στην Αθήνα για να καταλήξουν στη Γαλλία, τον Σεπτέμβριο του 1782. Από το ταξίδι αυτό χρονολογούνται μερικά από τα σχέδια που έχουν σχέση με τη Θεσσαλονίκη και κυρίως με τα ρωμαϊκά μνημεία της, (εικόνα 11, 12).

Εικ. 11. Louis - François Sebastien Fauve. Ανάγλυφα από το Τόξο του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη, 1781-1782.

Ο Fauvel το δεύτερο ταξίδι του στην Ανατολή θα το πραγματοποιήσει συνοδεύοντας, στη θέση του πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, τον Choiseul-Gouffier, από το 1784 μέχρι το 1792. Κατά τη δεύτερη αυτή συνεργασία με τον κόμη, ο Fauvel δεν θα είναι μόνο επιφορτισμένος να σχεδιάζει και να ζωγραφίζει, αλλά κυρίως να

Εικ. 12. Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, Ροτόντα (1781-1783 ή 1792).

συλλέγει αρχαιότητες. Άλλωστε, το ενδιαφέρον των συγχρόνων του είχε στραφεί φανερά προς την αρχαιότητα. Οι διάφοροι φάκελοι που έχουν διασωθεί με έργα του Fauvel στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας (Estampes, Gb15, 15a, 15b, 15c, SNR Fauvel folio) περιέχουν κυρίως απόψεις και κατόψεις κλασικών μνημείων. Η ενασχόλησή του με τη βυζαντινή τέχνη, πρέπει να σημειωθεί, ότι υπήρξε περιπτωσιακή. Αυτό άλλωστε εξάγεται και από ένα γράμμα του Foucherot προς τον Fauvel το 1786 στην Αθήνα, στο οποίο τον προτρέπει να μην ξεχνά τις βυζαντινές εκκλησίες που είναι τόσο γραφικές· το ίδιο να κάνει και στην Κωνσταντινούπολη, για να μη λυπηθεί για παραλείψεις επιστρέφοντας στη Γαλλία.

Ο Νοέμβριος του 1792 σημειώνει μια στροφή στην καριέρα του Fauvel με τη φυγή του Choiseul-Gouffier στη Ρωσία. Η νέα συνεργασία και φιλία με τον Esprit-Marie Cousinéry, πρόξενο της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη, σηματοδοτεί μια καινούρια φάση στην καλλιτεχνική του πορεία. Οι δύο άντρες θα ξεκινήσουν τη μελέτη των μνημείων της Μακεδονίας. Ο Fauvel θα εκπονήσει διάφορα σχέδια των μνημείων της Θεσσαλονίκης, που θα περιληφθούν στη γνωστή έκδοση του Cousinéry "Voyage dans le Macédoine" (1831). Αναφέρουμε μεταξύ αυτών τη Στοά των Μαγεμένων (Las Incantadas), την Πύλη του Βαρδαρίου [no 72-73], το Τόξο του Γαλερίου [no 74] και μερικές απόψεις της Ροτόντας [no 75-81].

Από το καλοκαίρι του 1793 ο Fauvel θα εγκατασταθεί στην Αθήνα την οποία θα υιοθετήσει ως νέα του πατρίδα. Κάνοντας

εμπόριο αρχαιοτήτων, καλλιεργώντας έξυπνες σχέσεις με τους αντιπροσώπους της Γαλλίας στην Ανατολή, φιλοξενώντας επίσημους περαστικούς στο σπίτι του, θα διάγει μια ζωή, όπως την ονειρευόταν[13]. Ωστόσο, η θέση του στην Αθήνα, εξαιτίας της Ναπολεόντειας εκστρατείας στην Αίγυπτο, θα είναι επισφαλής και παρά τις στενές σχέσεις με υψηλά πρόσωπα της τουρκικής κυβέρνησης, δεν θα αποφύγει τον εκτοπισμό του στην Κωνσταντινούπολη το 1801. Το 1802 θα ξαναβρεθεί στο Παρίσι και θα ασχοληθεί με διάφορες επιστημονικές και συγγραφικές δραστηριότητες, έως ότου τον Νοέμβριο του ιδίου έτους θα επιστρέψει στην Αθήνα για να αναλάβει τα νέα του καθήκοντα, ως υποπρόξενος της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Αυτός ο τρόπος της ανέμελης ζωής του Fauvel θα πάρει τέλος το 1821, με τον αγώνα της ανεξαρτησίας των Ελλήνων. Τρέφοντας μικρή συμπάθεια για τους έλληνες επαναστάτες και προσπαθώντας να διατηρήσει τα περιουσιακά του στοιχεία, τις συλλογές, όπως και να προστατέψει τούρκους αξιωματούχους, θα καταλήξει φυγαδευμένος στη Σμύρνη το 1822, όπου και θα πεθάνει το 1838. Παρά την αντιφατική του στάση απέναντι στα ελληνικά πράγματα, το έργο του προσφέρει πολύτιμα στοιχεία για τη μελέτη της βυζαντινής αρχιτεκτονικής.

Η δραστηριότητα αυτή των λογίων, καλλιτεχνών, αρχιτεκτόνων, κατασκόπων και διπλωματών, στα πλαίσια μιας πολιτικής και ιδεολογικής συγκυρίας που ευνοούσε τη μελέτη του Βυζαντίου, είχε ως αποτέλεσμα τη θεμελίωση των βυζαντινών σπουδών και τον εμπλουτισμό της έρευνας με ένα πλούσιο εικονογραφικό υλικό πόλεων και μνημείων της άλλοτε κραταιάς βυζαντινής αυτοκρατορίας, εξαιρετικού ιστορικού και αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Η έκθεση αποκαλύπτει τις πραγματικές διαστάσεις αυτού του σύνθετου πνευματικού φαινομένου με υλικό που για πρώτη φορά συγκεντρώθηκε από τα μουσεία, τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία της Γαλλίας. Ο κατάλογος, συλλογική εργασία πολλών ειδικών στη σειρά των Byzantina Sorbonensia, αποτελεί έργο-κλειδί για την κατανόηση μιας ολόκληρης εποχής από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τον Διαφωτισμό.

13. Μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι τον επισκέφτηκε ο Chateaubriand στο ταξίδι του προς τα Ιεροσόλυμα. Ένας από τους τελευταίους επισκέπτες υπήρξε ο Louis Dupré, μαθητής του David, ο οποίος θα μας αφήσει και την πολύ γνωστή λιθογραφία με θέα την Ακρόπολη από το σπίτι του Fauvel [no 87].

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΕΥΚΛΕΙΔΗ, ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΡΤΗΣ, ΕΥΣΤΡΑΤΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΛΑΒΙΔΟΥ

ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Το γεγονός και μόνο ότι υπάρχουν πάνω από 5.000 αλλοδαποί και ομογενείς φοιτητές στο πολυπληθέστερο Πανεπιστήμιο των Βαλκανίων, αποτελώντας ποσοστό 7% του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού του, ήταν επόμενο να ευαισθητοποιήσει φορείς όπως την Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής του ΑΠΘ για τα θέματα που απασχολούν την ιδιαίτερη αυτή ομάδα. Στην πρόταση διεξαγωγής ενός σχετικού ερευνητικού προγράμματος ανταποκρίθηκε θετικά η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, που το υποστηρίζει οικονομικά, ενώ η Επιτροπή Ερευνών του ΑΠΘ έχει την υψηλή εποπτεία.

Έτσι, από την άνοιξη του 2001 άρχισαν οι ερευνητικές διαδικασίες που θα διαρκέσουν για 12 μήνες, απασχολώντας ανθρωπολόγους, κοινωνιολόγους, οικονομολόγους και ψυχολόγους με διεπιστημονικό προσανατολισμό. Παράλληλα, οι έρευνες θα βασιστούν στη συνεργασία ομάδας αλλοδαπών φοιτητών, που θα διεξάγουν τις συνεντεύξεις με αντιπροσώπους των αλλοδαπών φοιτητών από κάθε τμήμα του ΑΠΘ, αλλά και ανάλογα με τις χώρες προέλευσης των 3.000 περίπου φοιτητών.

Το φαινόμενο των αλλοδαπών φοιτητών συνδέεται με τα γενικότερα θέματα εκπαίδευσης και εκπαιδευτικής πολιτικής, με ζητήματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και πανεπιστημιακής πολιτικής καθώς και με την προβληματική των ελλήνων φοιτητών ανά τον κόσμο, όπως και το παγκόσμιο φαινόμενο της φοιτητικής μετανάστευσης γενικότερα. Για το λόγο αυτό γίνεται σε πρώτη φάση μια

σφαιρική βιβλιογραφική έρευνα σε όλα τα προαναφερθέντα επίπεδα, που ακολουθείται, σε δεύτερη φάση, από συνεντεύξεις δομημένου ερωτηματολογίου.

Οι κύκλοι θεμάτων που μας απασχολούν αναφορικά με τους αλλοδαπούς φοιτητές του ΑΠΘ είναι:

Τα **γιατί** που απαντώνται σε ερωτήσεις όπως: λόγοι προτίμησης εγκατάστασης στην Ελλάδα και στη Θεσσαλονίκη, στο ΑΠΘ και στη συγκεκριμένη σχολή και τμήμα.

Τα **καθημερινά** έχουν σχέση με τον ελεύθερο χρόνο, τις πανεπιστημιακές παροχές, τους χώρους συνάντησης εντός και εκτός ΑΠΘ, ομοεθνών και αλλοεθνών, καθώς και το κόστος ζωής.

Τις **σχέσεις** αναφορικά με το νομικό καθεστώς και την κατηγορία φοιτητών στην οποία ανήκουν (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, υπότροφοι, φοιτητές με προγράμματα όπως ERASMUS και AISEC και το Σχολείο Ελληνικής Γλώσσας) καθώς και τις σχέσεις τους με Έλληνες και άλλους αλλοδαπούς εντός και εκτός πανεπιστημίου.

Τις **σπουδές** τους που σχετίζονται με την πραγματική διάρκεια σπουδών τους και τυχόν προηγούμενη εμπειρία σε άλλα πανεπιστήμια.

Τα **προβλήματα** που τυχόν αντιμετωπίζουν εντός του ΑΠΘ (γραμματεία, υγειονομική περίθαλψη και ασφάλιση, σίτιση, φοιτητικές εστίες, αρνητική αντιμετώπιση από καθηγητές, σχετικά με τα βιβλία, την εξεταστέα ύλη, αποκλεισμός από διεθνή πανεπιστημιακά προγράμματα) και εκτός (γλωσσική επικοινωνία, ενημέρωση, προβλήματα με προξενείο, άδεια παραμονής στη χώρα, αστυνομία, εργασιακές δυνατότητες, προβλήματα προσαρμογής και κλίματος, ρατσισμού, άσκησης θρησκευτικών καθηκόντων και διαπροσωπικών σχέσεων, προβλήματα της παγκόσμιας φοιτητικής διασποράς, προβλήματα άγχους και ψυχοσωματικές διαταραχές) και στη σχέση τους με την Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής.

Τις **εκδηλώσεις** στον πανεπιστημιακό χώρο, όπως η φοιτητική εβδομάδα και στο πλαίσιο της εθνοπολιτισμικής τους **κοινότητας** (συμμετοχή σε συλλόγους ή οργανώσεις).

Τις **εντυπώσεις** από το ΑΠΘ, τη Θεσσαλονίκη, την υποδοχή και την υποστήριξη που δέχονται κατά τη διάρκεια της διαμονής τους, το βαθμό ικανοποίησης των προσδοκιών τους και το αίσθημα ευτυχίας.

Το **μέλλον**, που αφορά τα σχέδιά τους για μετά την αποφοίτηση, την αποτελεσματικότητα του πτυχίου στην επαγγελματική τους εξέλιξη και προοπτικές επιχειρηματικής δραστηριοποίησης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ΑΠΘ και τους αλλοδαπούς φοιτητές του παρουσιάζουν οι αλλοδαποί πτυχιούχοι που έχουν διακριθεί και αποτελούν **επιφανείς** πολίτες των κοινωνιών προέλευσής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λαμπίρη-Δημάκη Ιωάννα, *Για την κοινωνιολογία*, Αθήνα 2000, έκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Παπασιώπη-Πασσιά, *Βασικοί Νόμοι Δικαίου Καταστάσεως Αλλοδαπών*, Θεσσαλονίκη – Αθήνα 2001, έκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.

ΜΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟ (1935)

"ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΡΚΟΥΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΩΣ ΕΞΗΝΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΚΑΙ ΛΙΓΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ"

Χαμηλών τόνων πεζογράφος, ο Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος (1869-1981) έγραψε διηγήματα, μυθιστορήματα, θεατρικά έργα και μεταφράσεις. Τιμήθηκε με το πρώτο βραβείο διηγήματος το 1963. Τα κυριότερα βιβλία του ήταν: "Κεφάλια στη σειρά" (1938), "Ηρωική περιπέτεια (1938), "Το δάσος με τους πιθήκους" (1944), "Ο πίθος των Δαναΐδων" (1950), "Η Σαλαμάντρα" (1957), "Η Μεγάλη Πόλη" (1955), "Η τυφλόμυγα" (1962) κ.ά. Έζησε αρκετά από τα χρόνια του στη Θεσσαλονίκη και συνηθίζεται να συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των θεσσαλονικέων πεζογράφων.

Η συνέντευξη που ακολουθεί δημοσιεύθηκε στην "Εφημερίδα των Βαλκανίων" της Θεσσαλονίκης, στις 13 Σεπτεμβρίου 1935, λίγους μήνες μετά την κυκλοφορία του πρώτου βιβλίου του Γιαννόπουλου. Ο δημοσιογράφος που πήρε τη συνέντευξη παραμένει άγνωστος. Το κείμενο δημοσιεύθηκε στην πρώτη σελίδα, υπό τον τίτλο "Με τους λογοτέχνες και τους συγγραφείς". Είναι ενδιαφέρον για τα θέματα που θίγει και ιδιαίτερα για τις απόψεις του συγγραφέα περί κριτικής.

«Μαζί μας σήμερον ο σεμνός και εκλεκτός διηγηματογράφος μας Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος που με το βιβλίο του τα "Κεφάλια στη σειρά" εντεμπουτάρισε μαζί και επεβλήθη. Ντόπια και αθηναϊκή κριτική υπεδέχθη τον κ. Γιαννόπουλο με ενθουσιασμό και του έδωσε το χρίσμα του καλού συγγραφέως.

Στο ερώτημά μας για την κυκλοφορία του βιβλίου του ο κ. Γιαννόπουλος απήντησεν:

— Είμαι απολύτως ικανοποιημένος από την κυκλοφορία του βιβλίου μου. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι η καλή πώλησή του οφείλεται κυρίως στη συνδρομή και υποστήριξη φίλων και γνωστών. Στα βιβλιοπωλεία το πράγμα αλλάζει. Ο καθένας δε ζητάει ν' αγοράσει το έργο ενός αγνώσου, όση νά 'ναι η καλή διάθεσή του. Διαφήμιση απ' εκδότη ή από κριτικούς δεν είχα τέτοια, ώστε να συγκινηθεί ο κόσμος. Αν στη Θεσσαλονίκη βρέθηκαν εικοσιπέντε-τριάντα άνθρωποι που αγόρασαν το βιβλίο μου σε βιβλιοπωλείο, δίχως να με γνωρίζουνε μήτε προσωπικά μήτε ως διηγηματογράφο, τούτο είναι προς τιμή τους

και τιμά μαζί την πόλη μας. Όχι, βέβαια, γιατί διάλεξαν ιδιαίτερα εμένα. Θα ήταν παράλογο να ειπωθεί. Αλλά γιατί αισθάνθηκαν την ανάγκη να διαβάσουν κάτι που τους παρουσιαζότανε καινούργιο, κάτι που έβγαινε απ' την ίδια τους πόλη, και που στο κάτω-κάτω της γραφής μπορούσε πολύ καλά να τους απογοήτευε ολότελα. Αφού λοιπόν υπάρχει τέτοιο κοινό εδώ, κοινό δηλαδή που για ν' αγοράσει ένα βιβλίο δε ρωτάει αν ο συγγραφέας του είναι τουλάχιστον ακαδημαϊκός, πρέπει να είμαστε απόλυτα ενθουσιασμένοι.

— *Τι λέτε για την κριτική;*

— Η κριτική –προ πάντων στον τόπο μας όπου δεν χρειάζεται για να 'ναι κανείς κριτικός καμία ιδιαίτερη προσπάθεια, μια που αρκούνε γι' αυτήν τη δουλειά πενήντα ως εξήντα επίθετα και λίγη ρητορεία (φυτά που φυτρώνουν και στα πεζοδρόμια)– η κριτική λοιπόν με υποδέχτηκε ευμενέστατα. Πάνω σε τριάντα κριτικές απ' όσες τυπώθηκαν σε περιοδικά κι εφημερίδες οι δυο-τρεις μονάχα με σβήσανε. Οι λοιπές ήσαν κολακευτικές. Ωστόσο, όλες διαφέρουν μεταξύ τους. Σε καμιά δε βρήκα τα ουσιώδη στοιχεία του βιβλίου μου. Διαφωνούν η μια με την άλλη και διαφωνώ κι εγώ μ' αυτές. Έτσι, είμαστε όλοι ικανοποιημένοι. Πρέπει να τονίσω πως δεν έχω το σκοπό να μειώσω όλους συλλήβδην τους ασχολούμενους με την κριτική. Υπάρχουν και στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (ο κ. Σπανδωνίδης, για παράδειγμα) και μερικοί –ελάχιστοι βέβαια– διανοούμενοι, άξιοι από κάθε άποψη γι' αυτό το έργο. Αν μιλώ με λίγη κακεντρέχεια για την κριτική γενικά, αυτό οφείλεται ίσως εις το ότι αντιμετωπίζω κι εγώ τον κίνδυνο να γίνω κάποτε κριτικός: η αρρώστια του τόπου βλέπετε.

– *Ποια είναι η γνώμη σας για τα άλλα βιβλία που βγήκαν στη Θεσσαλονίκη;*

— Για τα άλλα βιβλία που εκδόθηκαν εδώ δεν μπορώ φυσικά να έχω στοιχεία. Είναι τα βιβλία των κ. Σπανδωνίδη, Ξεφλούδα, Δέλιου, του κύκλου με άλλα λόγια των "Μακεδονικών Ημερών", που ίσως υπονοείτε. Ο κ. Σπανδωνίδης ασφαλώς έχει απ' αυτήν την άποψη τη μεγαλύτερη επιτυχία. Προ πάντων στην Αθήνα και κυρίως για το κριτικό του έργο. Ο κ. Ξεφλούδας έχει ως τώρα εκδώσει τρεις τόμους: ξέρω πως δεν είναι διόλου δυσαρεστημένος με τη ζήτηση. Έπειτα, πρέπει να γνωρίζετε ότι ο κ. Ξεφλούδας έχει κι ένα ιδιαίτερο αναγνωστικό κοινό που τον προτιμά: Έχει δηλαδή πολλές, ασφαλώς πολλές αναγνώστριες... (σας παρακαλώ να μην το γράψετε αυτό). Ο κ. Δέλιος δεν είναι εξαιρετικά ομιλητικός και δεν ξέρω πολλά πράγματα για τι διάθεση των βιβλίων του. Αλλά εξόν απ' αυτούς τους πραγματικά εκλεκτούς λογοτέχνες, στη Θεσσαλονίκη υπάρχουν και άλλοι διάφοροι, ικανότατοι κι από κάθε άποψη άξιοι. Και μια που το φέρνει ο ήχος της λέξης, είναι ο κ. Αξιώτης, που καθώς έμαθα θα βγάλει το "Μεγάλο ξύπνημα" σε δεύτερη έκδοση. Έπειτα, είναι τα βιβλία της κ. Ιρσίμ που απασχόλησαν ένα ευρύ κύκλο. Και τα βιβλία σκέψης και επιστήμης που αγοράζονται πάντοτε από ένα ειδικό κοινό μελετητών και ανθρώπων των γραμμάτων, όπως τα βιβλία του κ. Γεωργούλη, του κ. Θεοδωρίδη κ.λπ. Οπωσδήποτε, δεν μπορώ να γνωρίζω πολλά πράγματα σχετικά μ' αυτό το ζήτημα. Όσα λέγω, είναι προσωπικές μου εντυπώσεις. Ξέχασα να σας πω και για τον "Ανδρέα Δημακούδη", το μυθιστόρημα του κ. Σταυράκιου Κοσμά[1]. Γι' αυτό ειδικά ξέρω πως δεν αγοράσθηκε και δεν αγοράζεται. Είναι λοιπόν άδικο αυτό που γίνεται εις βάρος ενός πραγματικά πρωτότυπου και ευχάριστου βιβλίου".

1. Ο Ν.Γ. Πεντζίκης.

ΒΙΒΛΙΟΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΟ

ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΤΗΣ ΚΥΡΑΝΝΑΣ

Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Βιώσιμη Αγροτική Ανάπτυξη του ορεινού οικισμού της Όσσας (έκδοση University Studio Press).

Πίσω από τον τεχνοκρατικό τίτλο του, το μικρό αυτό βιβλίο κρύβει μεγάλη ευαισθησία και πολύ μεράκι. Με την καθοδήγηση του αναπληρωτή καθηγητή του ΑΠΘ Ευάγγελου Δημητριάδη και της δρος Ελένης Γαβρά, μια ομάδα φοιτητών εκπόνησε εκπαιδευτική άσκηση στην παλιά Βυσώκα, τη σημερινή Όσσα, ορεινό χωριό με 400 μόνιμους κατοίκους. Η άσκηση αυτή, που αποτελεί το πιο μακροσκελές κείμενο που έχει γραφτεί ποτέ για το χωριό, εκδόθηκε σε ένα μικρό βιβλίο, το οποίο ταυτόχρονα φιλοξενεί δύο ακόμη ενδιαφέροντα κείμενα: του αρχιμανδρίτη Δ.Θ. Παντελεήμονα Τσορμπατζόγλου, με θέμα την Αγία Κυράννα, κάτοικο της Βυσώκας που μαρτύρησε στις 28 Φεβρουαρίου 1751, και του φιλίστορα Άγγελου Μήτσα, που προσπάθησε να σκιαγραφήσει ένα ιστορικό σχεδίασμα για την πορεία του οικισμού μέσα στο χρόνο.

Αν και δεν απέχει πολύ από τη Θεσσαλονίκη, η Όσσα παραμένει ουσιαστικά άγνωστη. Παλαιότερα, ο καθηγητής Βασίλης Δημητριάδης, ασχολούμενος με τα χωριά πέριξ της Θεσσαλονίκης κατά την τουρκοκρατία, δημοσίευσε μερικά στοιχεία περί του οικισμού. Ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία της παρουσιαζόμενης μελέτης, ότι στη Βυσώκα άνθιζε η βυρσοδεψία και η υποδηματοποιία. Αν η πληροφορία είναι ακριβής, αξίζει πολύ περισσότερο από ό,τι φαίνεται, διότι η βυρσοδεψία, μέχρι το 1826, τελούσε υπό το μονοπώλιο των γενιτσαρικών ταγμάτων. Μήπως η Βυσώκα αποτελούσε εξαίρεση από τον κανόνα αυτόν; Και γιατί;

Αξίζει να προσθέσουμε ότι στους διαθέσιμους καταλόγους χριστιανών της Θεσσαλονίκης των ετών 1792, 1831 και 1865 δεν αναφέρεται ούτε ένας που να προερχόταν από τη Βυσώκα ή Βυρσώκα, ενώ δεν ήταν καθόλου σπάνια η μετοίκηση κατοίκων των γύρω χωριών στη Θεσσαλονίκη. Η απουσία αυτή, αν συνδυαστεί με την

Οικία Μπάγιου – χαγιάτι στον όροφο

Οικία Καμάρη

Άποψη Κάτω Αγοράς

ύπαρξη παλαιάς εικόνας της Αγίας Βυσώκας στον Άγιο Αθανάσιο, δημιουργεί ένα ενδιαφέρον ερωτηματικό. Ελπίζουμε η πρώτη αυτή παρουσίαση για την Όσσα να δώσει το έναυσμα για ιστορικές και άλλες προσεγγίσεις.

Η μελέτη των φοιτητών περιλαμβάνει την ανάλυση της γενικής υπάρχουσας κατάστασης, την ειδικότερη ανάλυση της περιοχής που μελετήθηκε περισσότερο (των οικοδομικών τετραγώνων 16-20), ανάλυση των ισχυρών και αδύνατων σημείων του οικισμού, πρόταση ανάπτυξης και έκθεση σκοπιμότητας.

Η έκδοση οφείλει πολλά στον βουλευτή Στέλιο Παπαθεμελή, που την προλογίζει (η Όσσα είναι η ιδιαίτερη πατρίδα του), ενώ την όλη προσπάθεια στήριξε ο δήμαρχος Βερτίσκου Χαράλαμπος Ασλανίδης, αλλά και ο σύλλογος Οσσαίων "Η Αγία Κυράννα".

Ε. Α. Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ

Αντώνης Κάλφας-Πάρις Παπαγεωργίου, *Ο Συνοικισμός Ευαγγελικών της Κατερίνης (1923-2000). Τοπική ιστορία και κίνηση των θρησκευτικών ιδεών*. Πρόλογος Σάββα Αγουρίδη, Κατερίνη 2001, σελίδες 294.

Δύο νέοι επιστήμονες, ο ένας ορθόδοξος χριστιανός και ο δεύτερος ευαγγελικός, γράφουν την ιστορία μιας θρησκευτικής μειονότητας, με πολύ παραγωγική και προοδευτική παρουσία στον τόπο μας.

Στο πρώτο μέρος (Π. Παπαγεωργίου) επιχειρείται η ιστορική επισκόπηση της Κοινότητας των Ευαγγελικών Κατερίνης, στηριγμένη σε πλούσιο αρχειακό υλικό, από την ίδρυση του συνοικισμού, το 1923, μέχρι τις μέρες μας.

Στο δεύτερο μέρος, ο Α. Κάλφας καταγράφει την εκδοτική δραστηριότητα της τοπικής εκκλησίας και των άλλων ευαγγελικών οργανώσεων στην Κατερίνη.

Η φροντισμένη έκδοση συμπληρώνεται με 128 σπάνιες φωτογραφίες, οι πιο πολλές αδημοσίευτες.

Μια σημαντική προσφορά στην τοπική ιστορία και την ιστορία της καθημερινής ζωής σε μια πόλη της Μακεδονίας.

Γ. Αν.

Σπύρος Λαζαρίδης, *Δι' εγκαταστάσεως 1914*, Λεύκωμα. Δήμος Σταυρούπολης, Θεσσαλονίκη 2001, σελίδες 100.

Η δυτική Θεσσαλονίκη των προσφύγων, η Σταυρούπολη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου διασώζονται και αναδεικνύονται μέσα από τις εξαιρετικές φωτογραφίες αυτού του λευκώματος, που συμβάλλει σημαντικά στην ανάπλαση της τοπικής ιστορίας και της μικρής ανθρώπινης κλίμακας.

Γ. Αν.

"Δούναι και λαβείν", Μία διαχρονική αμφίδρομη πράξη. Επιλογή εκθεμάτων από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σελίδες 119.

Μία έντυπη "ξενάγηση", με κατατοπιστικά κείμενα και θαυμάσιες φωτογραφίες, στα εσωτερικά κοιτάσματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Κεντρικό θέμα οι ανταλλαγές των αγαθών στην αρχαιότητα και η σχετική πολιτιστική κληρονομιά, που έχει διασωθεί και πρέπει να αναδειχθεί.

Γ. Αν.

Γιώργος Παπαδημητρίου, *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Εκδόσεις Παπαζήση. Σειρά: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, Αθήνα 2001, σελίδες 110.

Από το χρήσιμο αυτό πόνημα, ο αναγνώστης αποκομίζει σφαιρική εικόνα της τομής που επιφέρει ο Χάρτης στην πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Χάρτη συγκεντρώνονται συστηματικά οι διάσπαρτες, μέχρι σήμερα, απαντήσεις που προσπαθούν να δώσουν τα κοινοτικά όργανα και τα κράτη-μέλη στο διάχυτο έλλειμμα δημοκρατίας και κράτους δικαίου.

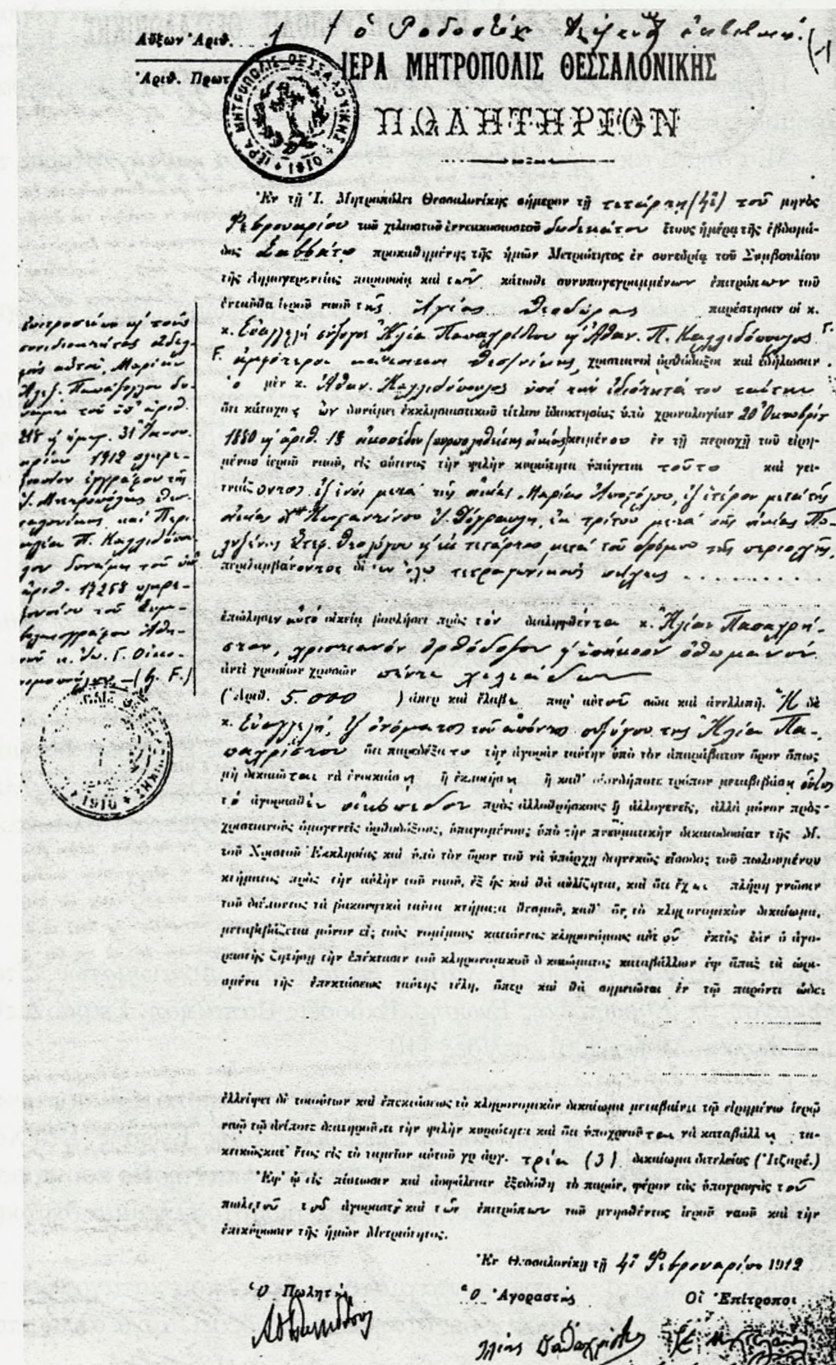
Αυτό το πρώτο κείμενο συνταγματικής υφής, που καταγράφει τα δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών, αποδεικνύει ότι η Ένωση οδεύει, αργά αλλά σταθερά, στη θεσμική ολοκλήρωσή της.

Γ. Αν.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΣΕΡΕΜΕΤΗΣ

Οι πρώτοι συμβολαιογράφοι. Τα πρώτα συμβόλαια στη Θεσσαλονίκη (1912-1922), έκδοση του Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Εφετείου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, 17,5 × 22 εκ., σελίδες 36 και 168 άνευ αριθμήσεως.

Η νέα και άκρως ενδιαφέρουσα εργασία του πολυγραφότατου και σεμνού ερευνητή δεν προσέχθηκε όσο θα έπρεπε, αδικημένη ίσως από την πτωχή εκδοτική αισθητική. Ο Συμβολαιογραφικός

Αὔξων Ἀριθ.

Ἀριθ. Πρωτ.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ

Ὁ Πωλητής — Ὁ Ἀγοραστής — Οἱ Ἐπίτροποι

Σύλλογος είναι επαινετέος για την πρωτοβουλία του να εκδώσει μία πρωτότυπη ιστορική μελέτη (με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον κλάδο των συμβολαιογράφων) και θα αξίζει ακόμη περισσότερους επαίνους, όταν επανεκδώσει με σωστό τρόπο τα μοναδικά αυτά τεκμήρια.

Το βιβλίο αναφέρεται στους πρώτους 27 συμβολαιογράφους που ο Δ. Σερεμέτης εντόπισε στις πηγές της περιόδου 1912-1922, από τους οποίους οι 4 άρχισαν τις εργασίες τους από την απελευθέρωση μέχρι την επέκταση της ελληνικής νομοθεσίας στις απελευθερωθείσες περιοχές (1914), οι επόμενοι 15 κατά τη διετία 1914-1915, ενώ 8 ακόμη συμβολαιογράφοι ξεκίνησαν στο χρονικό διάστημα 1919-1922.

Ακολουθεί η παράθεση βιογραφικών στοιχείων για τους πρωτοπόρους αυτούς της συμβολαιογραφίας στη Θεσσαλονίκη.

Αλλά εκεί που η έκδοση προκαλεί ενθουσιασμό στον ερευνητή, είναι το πλούσιο παράρτημα, με διαθήκες, προικοσύμφωνα και συμβόλαια της ίδιας περιόδου (1912-1922) από διάφορες πηγές: την Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, συμβολαιογραφικά και ιδιωτικά αρχεία. Τα τεκμήρια δημοσιεύονται φωτοαναστατικά (facsimile) και προσφέρουν πολύτιμες ειδήσεις για την τοπογραφία, την προσωπογραφία και την οικονομική και κοινωνική ζωή της Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη σε έκταση δημοσιοποίηση ανέκδοτων τεκμηρίων που γίνεται τα τελευταία χρόνια.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το εικονιζόμενο έντυπο πωλητήριο, με το οποίο μεταβιβάζεται διτελές βακουφικό ακίνητο, στην ενορία της Αγίας Θεοδώρας, με περιγραφή των όρων που προσδιορίζουν αυτήν την μορφή γαιοκτησίας στα 1912[1]. Πωλητής ο μετέπειτα βουλευτής Αθανάσιος Καλλιδόπουλος, εγγονός του Αθανασίου Χαϊδευτού, της ονομαστής οικογένειας της Θεσσαλονίκης.

Η μελέτη του κ. Σερεμέτη δικαιώνει πλήρως τον χαρακτηρισμό του συμβολαιογραφικού εγγράφου ως υψηλής ποιότητας πρωτογενούς ιστορικού τεκμηρίου, σημείο που αξίζει ιδιαίτερα να προβληματίσει τους ιστοριογράφους και τους φιλίστορες.

Ε. Α. Χ.

1. Αξίζει τον κόπο η παραβολή προς ανάλογα έγγραφα που δημοσίευσε προ ετών η Δέσποινα Τσούρκα-Παπαστάθη "Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα περί βακουφικών αστικών ακινήτων της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (1829-1906)", *Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1989, 445-463, προκειμένου να διαπιστωθεί η μεταβολή της αντιλήψεως της Ελληνικής Κοινότητας ως προς τον θεσμό των διτελών βακουφίων, που ξεκίνησε με συζητήσεις στη Δημογεροντία στα 1907. Ε. Χεκίμογλου, "Δημογέροντες εναντίον γερόντων", *Θεσσαλονικέων Πόλις, Γραφές και Πηγές 6000 χρόνων*, 3 (1997), 116-123.

KONSTANTINOS N. PLASTIRAS

Les imprimes helléniques publies à Thessaloniki (1850-1912). Contribution à la bibliographie hellénique, Thessaloniki 2001.

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
ΜΗΤΡΟΣ ΔΥΣΤΥΧΟΥΣΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ
ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΤΗΣ.
ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΕΚ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ
ΥΠΟ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΣΧΟΥ.

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ,
ΤΥΠΟΙΣ ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ Κ. ΓΚΑΡΠΟΛΑ
ΚΑΙ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑΣ.
1850.

Συμπληρώνοντας παλαιότερες μελέτες του για τις ελληνικές εκδόσεις της τουρκοκρατίας, ο Δρ Κ. Πλαστήρας συγκεντρώνει στο κομψό τομίδιο 279 τίτλους βιβλίων που εκδόθηκαν στη Θεσσαλονίκη, κατά την περίοδο 1850-1912. Του καταλόγου προηγούνται κεφάλαια για τα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης, κατά την ίδια περίοδο, για τις εκδόσεις και το εμπόριο των βιβλίων. Ακολουθούν ευρετήριο τυπογραφείων, τυπογράφων και εκδοτών καθώς και γενικό ευρετήριο όλων των ονομάτων που αναφέρονται στον τόμο.

Η σημασία της μελέτης του Κ. Π. για την ελληνική βιβλιογραφία είναι προφανής. Θα υπογραμμίσουμε εδώ και την ειδική σημασία της για την τοπική ιστοριογραφία της Θεσσαλονίκης. Ο θησαυρός των αναλυτικών στοιχείων που αφορούν κάθε έκδοση επιτρέπει στον ιστοριογράφο να συμπληρώσει και συχνά να αναθεωρήσει τις προσωπογραφικές γνώσεις του για τη Θεσσαλονίκη της εποχής.

Παράδειγμα, ο αριθμός 14, που τυπώθηκε το 1853 από το τυπογραφείο του Κυριάκου Δαρζηλοβίτη: "Ακολουθία της Οσίας Μυροβλύτιδος και Θαυματουργού Θεοδώρας της εν Θεσσαλονίκη. Μετατυπωθείσα συνεργεία μεν και επιμελεία των κυρίων επιτρόπων Μ. Αθανασίου και Π. Παπαδοπούλου (...)".

Ο "Μ. Αθανασίου" είναι ο Μιχάλης Αθανασίου. Ανήκε στη συντεχνία των "μεγάλων μπακάληδων" και είχε κατάστημα "εις Σκάλα". Κοντά δηλαδή στην αποβάθρα, κάπου ανάμεσα στη Βενιζέλου και την Κατούνη. Ο Μιχάλης βρισκόταν σε μεσαία οικονομική κλίμακα. Είχε και ένα γιο, τον Γεώργιο, που κατοικούσε μαζί του στην ενορία της Αγίας Θεοδώρας.

Ο Π. Παπαδόπουλος χρειάζεται μεγαλύτερη έρευνα. Μπορεί να είναι ο Προκόπιος Παπαδόπουλος, εύπορος επιχειρηματίας που διετέλεσε και δημογέροντας[1], και που τον συναντούμε από το 1865 και έπειτα ως ενορίτη[2] και επίτροπο[3] του Αγίου Αθανασίου. Ίσως ο Προκόπιος, πριν εγκατασταθεί στο "Κολωνάκι της Θεσσαλονίκης", που ήταν τότε ο Άγιος Αθανάσιος, να έζησε μερικά χρόνια στην ταπεινή γειτονιά της Αγίας Θεοδώρας.

"Αυτοί μας κράτησαν. Μπακάληδες και ταπεινοί έμποροι. Αυτοί δημιούργησαν την εκπαίδευση, κλέβοντας χρόνο από το μπακάλικο και τους λογαριασμούς, πριν έρθουν οι άλλοι, οι σπουδαγμένοι με τα φράγκικα, και μας στραβώσουν"[4].

Ε. Α. Χ.

1. ΙΑΜ, Αρχείο Ι. Μ. Θεσσαλονίκης, Κώδικας 14, σ. 121 (έτος 1876). Δ. Σταματόπουλος, "Θεσσαλονίκη, 1858-1874. Η εφαρμογή των γενικών κανονισμών και ο μητροπολίτης Νεόφυτος", *Θεσσαλονικέων Πόλις, Γραφές και Πηγές 6000 Χρόνων*, 1 (1997), 91 (έτος 1862).

2. Κ. Βακαλόπουλος, "Χριστιανικές συνοικίες, συντεχνίες και επαγγέλματα της Θεσσαλονίκης στα μέσα του 19ου αιώνα", *Μακεδονικά* 18 (1978), 117, όπου καταγράφεται ως "Τυροκόπιος", αντί Προκόπιος. Περιλαμβανόταν στους ευπορότερους χριστιανούς της Θεσσαλονίκης, αν κρίνουμε από το ύψος του φόρου που κατέβαλε.

3. ΙΑΜ, Κώδιξ Αγίου Αθανασίου, σ. 63 (έτος 1866). Ο γιος του Κωνσταντίνος διετέλεσε το 1878 μέλος της κοινοτικής αντιπροσωπείας.

4. Ε. Χεκίμογλου, "Ο μπακάλης της Σκάλας", εφημερίδα *Μακεδονία* φ. 24.11.2001.

ADEL/SAATCHI & SAATCHI

"ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΣΑΣ!"

Μπορεί το ταχίνι να μην πίνεται, αλλά είναι τόσο υγιεινό που όταν το τρώτε σας έρχεται να πείτε... «εις υγείαν». Είναι ένα φυσικό προϊόν που παράγεται μόνο από εκλεκτούς αλεσμένους σπόρους σησαμιού. Κάθε κουταλιά του, είναι πλούσια σε πρωτεΐνες, βιταμίνες, ιχνοστοιχεία και ακόρεστα λιπαρά.
Επιστημονικές έρευνες* απέδειξαν πως το ταχίνι μειώνει τα επίπεδα της χοληστερίνης στο αίμα, έχει αντιγηραντικές ιδιότητες και βοηθά στην καλή λειτουργία του οργανισμού.
Οι τρόποι που μπορείτε να το απολαύσετε είναι πολλοί και προσφέρονται για όλες τις ώρες της ημέρας. Δοκιμάστε το στο πρωινό σας, ανακατεύοντάς το με μέλι ή μαρμελάδα, ανακατέψτε το σε δροσιστικές σαλάτες ή σε ζέστες σούπες και... στην υγειά σας!

ΤΩΡΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΚΑΙ ΕΤΟΙΜΟ "ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΤΑΧΙΝΙ ΜΕ ΜΕΛΙ" ΣΕ ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ
ΤΑΧΙΝΙ
Το θαύμα της φύσης!

ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ Α.Β.Ε.Ε.
57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΤΗΛ.: (031) 751190, FAX: (031) 751747
www.sesame.gr
*Για αντίγραφα των ερευνών και συνταγές με ταχίνι, επικοινωνήστε μαζί μας χωρίς χρέωση, στο 0800-83131.

ΤΩΡΑ ΣΕ
ΝΕΑ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑ!

CYRIL PAVLIKIANOV

The Medieval Aristocracy on Mount Athos, Σόφια 20001, 14 × 29 εκ., σελίδες 222.

Με το νέο έργο του, που εκδόθηκε από το Κέντρο Σλαβο-βυζαντινών Ερευνών "Ivan Dujcev", ο αναπληρωτής καθηγητής του Πανεπιστημίου της Σόφιας Δρ Κύριλλος Παβλικιάνοφ, συνεργάτης του "Θεσσαλονικέων Πόλις", συστηματοποιεί και βελτιώνει τις γνώσεις μας για τους βυζαντινούς αριστοκράτες που μόνασαν στο Άγιο Όρος.

Η μελέτη του έχει τη δομή προσωπογραφικού καταλόγου, ο οποίος περιλαμβάνει όλους όσοι μνημονεύονται στα αγιορειτικά πρακτικά και ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις της "βυζαντινής κοινοπολιτείας". Οι προσωπικότητες αυτές εντάσσονται σε διάφορες επιμέρους κατηγορίες, όπως:

(α) Αγιορείτες που κατέλαβαν ανώτατες εκκλησιαστικές θέσεις κατά την Παλαιολόγεια περίοδο, χάρη στην εμπειρία τους από τις μονές του Άθω. Οι περισσότεροι δεν είχαν αριστοκρατική καταγωγή, αλλά έφτασαν σε πατριαρχικά και μητροπολιτικά αξιώματα και συνεπώς συμμετείχαν ex officio στην βυζαντινή άρχουσα τάξη.

(β) "Αδελφατάριους", δηλαδή πρόσωπα που αποφάσισαν να περατώσουν το βίο τους ως μοναχοί στο Άγιο Όρος. Για το σκοπό αυτό, έκαναν δωρεές σε μονές ή εξαγόρασαν "αδελφάτα" των αγιορειτικών μοναστηριών. Χάρη στις πράξεις των μεταβιβάσεων εντοπίζονται, άλλωστε, από τον συγγραφέα.

(γ) Άρχοντες με υψηλή καταγωγή, που ετάφησαν σε καθιδρύματα του Άθω.

(δ) Αριστοκράτες, που μνημονεύονται ως μείζονες κτήτορες μονών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μεθοδολογικές αρχές, βάσει των οποίων ο συγγραφέας ξεχωρίζει τους "αριστοκράτες" από τους άλλους μοναχούς και επί των οποίων στήριξε την κοπιώδη εργασία του στα αγιορειτικά πρακτικά.

Οι αριστοκράτες που εντοπίζονται κατατάσσονται ανά μονή, με την οποία σχετίζεται το πρακτικό στο οποίο εντοπίζονται. Σε κάθε περίπτωση, ο συγγραφέας παραθέτει το πρωτότυπο σχετικό απόσπασμα από το οικείο πρακτικό, περίληψη του περιεχομένου του, πηγές και σχόλια.

Πρόκειται για ουσιαστική συνεισφορά του διακεκριμένου ερευνητή, σημαντική όχι μόνο για την ιστορία του αθωνικού κόσμου, αλλά για την ευρύτερη κοινωνική ιστορία της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο θεσσαλονικέας αναγνώστης θα βρει αρκετές πληροφορίες και για αριστοκρατικές οικογένειες της Θεσσαλονίκης και της πέριξ περιοχής.

E. A. X.

ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ
ΤΟ ΕΡΓΟ ΠΟΥ ΓΡΑΦΕΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

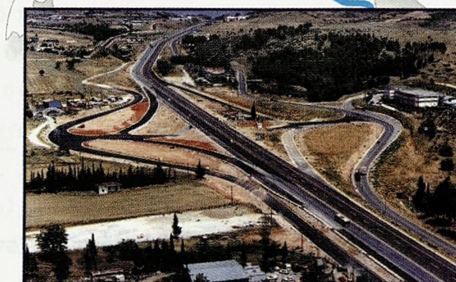
Κατασκευάζεται και ολοκληρώνεται

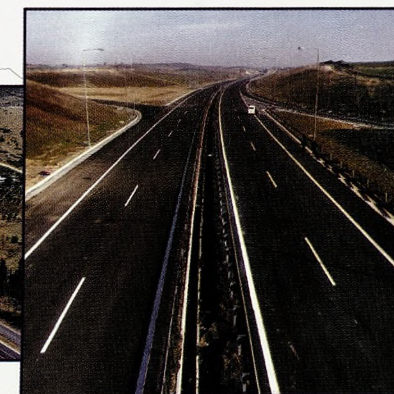
- Έργο ζωτικής σημασίας και προτεραιότητας για την Ελλάδα και την Ευρώπη.
- Έργο που έχει ενταχθεί στα Διευρωπαϊκά Δίκτυα. Σημείο αναφοράς Διευρωπαϊκών και Πανευρωπαϊκών οδικών αξόνων και συνδυασμένων υποδομών για τις μεταφορές στην Ευρώπη.
- Έργο που ενισχύει τη γεωπολιτική, οικονομική και πολιτιστική παρουσία της Ελλάδας στην Ευρώπη, στα Βαλκάνια, στη Μεσόγειο και στις χώρες της Μαύρης Θάλασσας.
- Έργο που σέβεται το περιβάλλον, τον πολιτισμό και τον άνθρωπο.
- Έργο, που λειτουργεί ως καταλύτης για τη Χωροταξική, την Οικιστική και την Παραγωγική Ανασυγκρότηση της Βόρειας Ελλάδας.

ΕΧΟΥΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΕΙ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ	94 χλμ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΑ ΤΜΗΜΑΤΑ (δόθηκαν σε κυκλοφορία έως το Σεπτέμβριο του 2001)	162 χλμ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΑ ΤΜΗΜΑΤΑ (προς παράδοση έως το καλοκαίρι του 2002)	138 χλμ
ΤΜΗΜΑΤΑ ΥΠΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ	189 χλμ
ΕΧΟΥΝ ΜΕΛΕΤΗΘΕΙ ΚΑΙ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΔΗΜΟΠΡΑΤΗΘΟΥΝ	97 χλμ
ΣΥΝΟΛΟ	680 χλμ
ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟ:	1,1 ΤΡΙΣ δρχ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2002

Εξωτερική Περιφερειακή Θεσσαλονίκης (Λαγκαδάς - Δερβένι)

Πυλαία - Κήποι Κόμβος Αρδανίου

Γρεβενά - Κοζάνη (Δ. Μακεδονία)

Το έργο χρηματοδοτείται από την:

• ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (Εθνικοί πόροι)

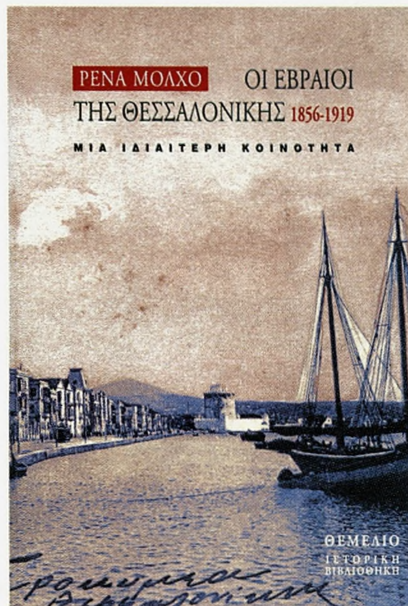

• ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ (Ταμείο Συνοχής και Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης)

• ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ Α.Ε.

ΡΕΝΑ ΜΟΛΧΟ

Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, 1856-1919. Μία ιδιαίτερη κοινότητα. Θεμέλιο, Αθήνα 2001, 17,5 × 24,5 εκ., 336 σελίδες.

Η μελέτη της Δρος Μόλχο αναμενόταν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εδώ και αρκετό καιρό, από τους φιλίστορες και τους ιστορικούς. Στο μέχρι τώρα έργο της, βασισμένο στην έρευνα αρχείων του εξωτερικού, η Ρ. Μ. έχει προσφέρει πολλά νέα στοιχεία για την νεότερη και τη σύγχρονη ιστορία της Θεσσαλονίκης και ειδικώς της εβραϊκής κοινότητάς της.

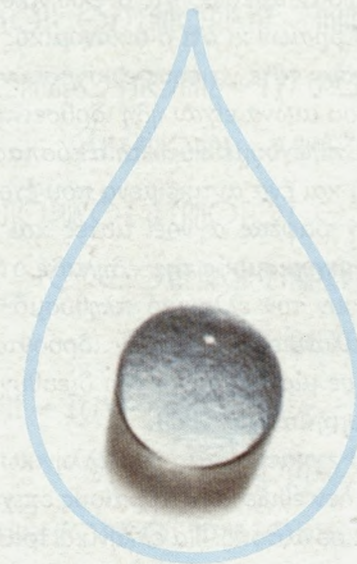
Το βιβλίο της είναι διαρθρωμένο σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος (σ. 29-138) εξετάζεται η δημογραφική φυσιογνωμία και η οργάνωση της εβραϊκής κοινότητας. Καταρχάς, η συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα πόσος ήταν ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης. Έπειτα, εξετάζει τους θεσμούς και τα ιδρύματα της εβραϊκής κοινότητας και, στη συνέχεια, ασχολείται με τις μεταβολές των ενδοκοινοτικών διοικητικών θεσμών. Ιδιαίτερη αναφορά πραγματοποιεί στα κοινωφελή ιδρύματα και στο θεσμό της κοινωνικής στέγασης. Με τη συμβολή αυτή της συγγραφέως, μπορούμε πλέον να περάσουμε σε δια-κοινοτικές συγκρίσεις μεταξύ της εβραϊκής και της ελληνορθόδοξης κοινότητας της Θεσσαλονίκης, σε ό,τι αφορά τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου (σ. 139-226) είναι αφιερωμένο στην εκπαιδευτική υποδομή και την ιδεολογική διαμόρφωση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Ιδιαίτερο βάρος δίδεται στην ίδρυση και την οργάνωση των σχολείων της Αλλιάνς και τη φυσιογνωμία της εκπαίδευσης που παρείχε. Δεδομένου ότι η ιστορική έρευνα γύρω από τα χριστιανικά σχολεία είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη, χάρη στις προσπάθειες του Τομέα Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, τώρα, η Δρ Μόλχο μας προσφέρει άφθονο υλικό για να προχωρήσουμε σε δια-κοινοτικές συγκρίσεις και την εξαγωγή συμπερασμάτων, σε ό,τι αφορά τα σχολεία της τουρκοκρατίας.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου (σ. 227-288) εξετάζει την "ενσωμάτωση της εβραϊκής κοινότητας στο ελληνικό κράτος" και το σιωνιστικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη. Συγκεκριμένα, παρακολουθεί την εμφάνιση του σιωνιστικού κινήματος (1899-1908) και την ανάπτυξή του (1908-1912) και έπειτα περνά στην "αλλαγή του καθεστώτος στη Θεσσαλονίκη", δηλαδή στην περίοδο 1913-1919. Ακολουθούν επίλογος, παράρτημα με χρήσιμους πίνακες κοινοτικών περιουσιακών στοιχείων και στατιστικές, πηγές, βιβλιογραφία και ευρετήριο ονομάτων.

Για το τρίτο μέρος του βιβλίου, έχουμε πολλές ενστάσεις. Αρκετά σημεία του είναι γραμμένα με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται ούτε στην ευρυμάθεια ούτε στη γνώση των πηγών, που χαρακτηρίζουν τη συγγραφέα.

ΕΤΑΙΡΙΑ ΥΔΡΕΥΣΗΣ & ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Α.Ε.

www.eyath.gr

Μια σύγχρονη, δυναμική εταιρία
στην υπηρεσία του πολίτη και του κοινωνικού συνόλου.
Σταθερή ανοδική πορεία
Καθαρός Θερμαϊκός
Επάρκεια νερού με εξασφαλισμένη ποιότητα

Αναφερόμενη στις αρχές του εικοστού αιώνα, η συγγραφέας σημειώνει (σ. 230-231): "Οι Έλληνες απέβλεπαν στην ανάκτηση της Μακεδονίας, (...) απέστειλαν στη Μακεδονία, και ειδικά στη Θεσσαλονίκη, τους πιο δραστήριους οικονομικούς τους πράκτορες. Με σκοπό να σταθμίσουν τις δυνατότητες πραγματοποίησης της Μεγάλης Ιδέας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι πράκτορες αυτοί διαπίστωσαν αμέσως ότι ο ελληνικός πληθυσμός ήταν υποδεέστερος των Εβραίων κι ότι ο οικονομικός του ρόλος ήταν ασήμαντος. Επιχείρησαν τότε να τους ενισχύσουν σε βάρος των Εβραίων. Στις αρχές του αιώνα είχαν ήδη ιδρύσει τρεις ελληνικές τράπεζες".

Επιλέγουμε αυτό το απόσπασμα, διότι αναφέρεται σε μία περίοδο και ένα αντικείμενο που έχουμε μελετήσει αναλυτικά[1]. Αλλά, η συγγραφέας αγνοεί αυτές και άλλες μελέτες και στοιχειοθετεί τους ισχυρισμούς της –δηλαδή ότι οι Έλληνες επιχείρησαν να ενισχύσουν τον ελληνικό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης σε βάρος των θεσσαλονικέων Εβραίων ιδρύοντας τρεις τράπεζες– παραπέμποντας σε μία επιστολή του διευθυντή των σχολείων της Αλλιάνς, με ημερομηνία 1/12/1909.

Η εγκατάσταση των ελληνικών τραπεζών στη Θεσσαλονίκη όχι μόνο δεν έθιξε τους εβραίους επιχειρηματίες, αλλά αντίθετα στηρίχθηκε σε αυτούς. Τα ελληνικά τραπεζικά καταστήματα προσέφεραν άφθονη χρηματοδότηση σε εβραίους επιχειρηματίες (πάνω από το 50% της συνολικής) και υπέστησαν δεινά πλήγματα από την αναστολή πληρωμών εβραϊκών επιχειρήσεων.

Πέρα όμως από το γεγονός αυτό, οι λεγόμενες ελληνικές τράπεζες δεν ήταν τίποτε άλλο παρά έκφραση του επιχειρηματικού κεφαλαίου που δρούσε στην οθωμανική αυτοκρατορία σε συνεργασία με γαλλικά και γερμανικά πιστωτικά ιδρύματα. Η εξήγηση των επιχειρηματικών κινήσεων και επιλογών με τη λογική του δήθεν ανθεβραϊσμού και με τεκμήριο μία επιστολή ενός δασκάλου της Αλλιάνς ξενίζει σε μία εργασία με το επιστημονικό βάρος της παρουσιαζόμενης. Και μένει κανείς με το ερώτημα: Ποιοι ήταν, τέλος πάντων, αυτοί οι "οικονομικοί πράκτορες"; Γιατί δεν κατονομάζονται; Μήπως ήταν ο Γεώργιος Χρυσάφης και ο Κλέων Χατζηλαζάρου, θρέμματα θεσσαλονίκεια, που χρηματοδότησαν κατά κόρο τις εβραϊκές επιχειρήσεις, ως διευθυντές των Τραπεζών Αθηνών και Ανατολής;

Επειδή το απόσπασμα μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο, παραθέτουμε και ένα άλλο, από την επόμενη σελίδα (σ. 232): "Οι Έλληνες εξακολούθησαν να φθονούν τους Ισραηλίτες και να υποβλέπουν την εμπορική τους δραστηριότητα. Με σκοπό να παρακάμψουν τους ισραηλίτες μεσάζοντες ίδρυσαν τους δικούς τους εμπορικούς οίκους στη Θεσσαλονίκη. Το Μάρτιο του 1909 δημιούργησαν την "Αγγλο-ελληνική Εταιρεία Κομέρσιαλ" (Anglo-Hellenic Commercial Company), η οποία συναγωνιζόταν τους οίκους "Errera" και "Orosdi Back", από όπου απέσπασαν για λογαριασμό τους όλους τους έλληνες υπαλλήλους".

1. Ε. Χεκίμογλου, *Υπόθεση Μοδιάνο: Τραπεζικό κραχ στη Θεσσαλονίκη το 1911*, Θεσσαλονίκη 1991. Του ιδίου, *Θεσσαλονίκη και Εθνική Τράπεζα, 1913-1940*, Θεσσαλονίκη 1989. Του ιδίου, *Κοφινάς προς Διομήδην, Δοκίμια και τεκμήρια από την οικονομική ιστορία της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1989. Του ιδίου, *Τράπεζες και Θεσσαλονίκη, 1900-1936: Όψεις λειτουργίας και το πρόβλημα της χωροθέτησης*, Θεσσαλονίκη, 1987. Του ιδίου, "The Jewish Bourgeoisie in Thessaloniki, 1906-1911: Assets and Bankruptcies", *Διεθνές συνέδριο Jewish Communities of S.E. Europe*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 175-183. Του ιδίου, "Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας", *Χρονικά*, 131 [1994], 22-29. Ε. Χεκίμογλου-Αικατερίνη Καριζώνη, "Δραστηριότητες της Τράπεζας της Ανατολής στο Μοναστήρι, τα Σκόπια και τις Σέρρες", *Μακεδονικά*, 29 [1994], σ. 87-119. Ε. Χεκίμογλου, "Ο ρόλος των ελληνικών τραπεζών στη Μακεδονία, 1905-1912", *Θεσσαλονικέων Πόλις* 6 (Οκτώβριος 2001), 123-140.

ΜΑΣ ΕΜΠΙΣΤΕΥΘΗΚΑΝ

ΕΣΗΕΜΘ – BALKAN Α.Ε. – ΜΗΧΑΝΙΚΑ Α.Ε.

ΔΗΜΟΙ: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ – ΠΑΝΟΡΑΜΑΤΟΣ

– ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ – ΤΥΧΕΡΟΥ ΘΡΑΚΗΣ –

ΜΗΧΑΝΙΩΝΑΣ – ΧΑΛΑΣΤΡΑΣ

ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΟΡΘΟΠΕΔΙΚΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Α.Ε.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΥΠΡΟΥ

ΕΕΔΕ – ΖΕΜΑ – MEDI LASER – JET THERAPY

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΟΠΤΙΚΩΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΚΑΡΚΙΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΛΙΕΙΑΣ

ΕΝΩΣΗ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΩΝ

ΕΝΩΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

MICROSOFT HELLAS Α.Ε.

SYNEDIA S.A.

T.C.V.B.

ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

KAPPA RESEARCH S.A.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Μαριάνα Πάγκαλου

Ερμού 18, Θεσσαλονίκη
τηλ: 0310 288491, fax: 274619
Μωραΐτινη 5, Ν. Ψυχικό, Αθήνα
τηλ/fax: 010 6774969
e-mail:pagalos@otenet.gr

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Και στη συγκεκριμένη περίπτωση, πηγή της συγγραφέως τυγχάνει ο διευθυντής της Αλλιάνς, ονόματι Benghiat. Είναι αναπόφευκτο να αποδίδει κανείς την ίδρυση μιας εταιρείας στο "φθόνο" της μιας κοινότητας για την άλλη, όταν στηρίζεται -αντί άλλων πηγών- μόνο στις επιστολές ενός δασκάλου. Η "Αγγλοελληνική" ιδρύθηκε ως μετοχική εταιρεία, με κεφάλαιο 40.000 αγγλικών λιρών, και μέτοχοί της ήταν οι: Γεώργιος Καρβουνίδης, Κωνσταντίνος Πλατσούκας, Γεώργιος Παπακώστας, Στέργιος Παπακώστας, Ζήσης Βέρρος, Θωμάς Σιώσσης και Ζάχος Ευσταθιάδης. Υπήρξαν όλοι τους σημαντικοί επιχειρηματίες της Θεσσαλονίκης. Ανέπτυξαν πολλές άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ίδρυσαν, λοιπόν, και μία εμπορική επιχείρηση, όχι βέβαια τη μοναδική χριστιανικών συμφερόντων. Η "Αγγλοελληνική" ήταν ένα είδος σούπερ μάρκετ της εποχής, όπως και το ανταγωνιστικό "Ορόσντι Μπακ". Η ίδρυσή της δεν έγινε για να "αποκλεισθούν μεσάζοντες" (ποιοι μπορεί να ήταν αυτοί οι μεσάζοντες;), αλλά για να καλύψει ένα κενό στη διευρυνόμενη καταναλωτική ζήτηση των Θεσσαλονικέων.

Εκεί, όμως, που μόνον επιφυλάξεις μπορούμε να καταθέσουμε, είναι οι περιγραφές της συγγραφέως, για το τι επακολούθησε μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τον ελληνικό στρατό. Επιφυλασσόμαστε για ευρύτερη συζήτηση αυτού του τμήματος του βιβλίου. Η συγγραφέας υιοθετεί, χωρίς δισταγμό και διασταύρωση, το περιεχόμενο πηγών της εποχής, συχνά ανώνυμων και ανυπόγραφων, που μιλούνε για μαζικούς φόνους, βιασμούς, δηώσεις, καταστροφές καταστημάτων και αδικαιολόγητες συλλήψεις Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Η διαφωνία μας εδώ δεν έγκειται στο αν έγιναν ή όχι κακοποιήσεις Εβραίων. Έγκειται στην κλίμακα και την τεκμηρίωση των γεγονότων. Τα συμφέροντα της περιόδου 1912-1913 ήταν τόσο μεγάλα, ώστε υπήρχαν πολλοί λόγοι να διογκώνονται ή να παραποιούνται γεγονότα. Η υιοθέτηση αόριστων και ατεκμηρίωτων πηγών, χωρίς καμία επιφύλαξη, είναι πρακτική ξένη προς τη συγγραφέα. Ξεκινώντας από το σεβασμό και την εκτίμησή μας στο συνολικό έργο της Ρένας Μόλχο, ελπίζουμε ότι, σε μελλοντική επανέκδοση του βιβλίου, το τρίτο μέρος θα τύχει περαιτέρω επεξεργασίας.

Μία πηγή που θα πρέπει να αξιοποιηθεί είναι οι παλιές εφημερίδες. Σταχυολογούμε, λοιπόν, μερικά αποσπάσματα, που αξίζει να έχει υπόψη του ο αναγνώστης του υπό κρίση έργου.

Ευάγγελος Χεκίμογλου

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ -
ΑΡΘΡΟΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ[2]

Καίτοι τα πνεύματα κατηυνάσθησαν πλέον εκ των διαφόρων λυπηρών επεισοδίων, άτινα έλαβον χώραν μεταξύ του ενταύθα Ελληνικού στοιχείου και του Εβραϊκού τοιούτου ένεκεν της δήθεν επιδειχθείσης υπό του τελευταίου ψυχρότητος και αδιαφορίας κατά την είσοδον εν Θεσσαλονίκη του δαφνοστεφούς Ελλ. Στρατού, φρονώ ότι αι ακόλουθοι γραμμαί δικαιολογούσαι την στάσιν των συμπολιτών Εβραίων, δεν θα απέβαινον ανωφελείς.

Πλείστοι των κατοίκων Θεσσαλονίκης παραπονούνται επί τω ότι οι Εβραίοι δεν συνεμερίσθησαν την χαράν των Ελλήνων κατά την είσοδον του γενναίου Ελληνικού στρατού εις την πρωτεύουσαν της Μακεδονίας.

Ας μοι επιτρέψουν οι ορθώς σκεπτόμενοι να τους απαντήσω και εγώ ότι η χαρά μου, ως Έλληνος Ισραηλίτου, κατά την ιστορικήν στιγμήν της πραγματοποιήσεως ενός εθνικού μας ονείρου, η χαρά μου λέγω αυτή, εμετριάσθη πως, λόγω ήκιστα αβράς συμπεριφοράς, ην ένιοι αντιθέτως προς τας παραδόσεις του Ελληνικού πολιτισμού επέδειξαν καθ' ον χρόνον εωρτάζομεν το μέγα γεγονός της προσθήκης μιας επί πλέον ενδόξου σελίδος εις την ιστορίαν μας, οπότε ακριβώς, πλέον ή άλλοτε τοις επεβάλλετο εμπράκτως να αποδείξωσι την αλήθειαν ότι ο ελληνικός πολιτισμός ουδεμίαν ποιείται διάκρισιν φυλής ή θρησκεύματος.

Έλλην κατ' εμέ είναι ταυτόσημον τη ανεξιθρησκεία, ο Ελληνικός πολιτισμός είναι ταυτόχρημα σύμβολον ισονομίας και δικαιοσύνης.

Δεν εξηγείται άλλως τε η καταφορά των εντοπίων συμπολιτών μας Ελλήνων (επιμένω δ' επί σκοπώ επί της λέξεως εντοπίων) δεν εξηγείται η οργή αυτή κατά των αδελφών μας Ισραηλιτών με το προβαλλόμενον επιχείρημα του ότι δεν συμμετέσχον ούτοι της χαράς μας επί τη αναπετάσσει εις την πόλιν μας της προσφιλούς μας ενδόξου σημαίας.

Ας μοι επιτρέψωσιν οι ούτω σκεπτόμενοι να τοις παρατηρήσω ότι δεν έχουσι δίκαιον. Πράγματι ποία θα ήθελον να είναι οι ούτω σκεπτόμενοι η στάσις των Ισραηλιτών της παλαιάς Ελλάδος, αν κατά δυστυχίαν μας ο Τουρκικός στρατός εισέβαλεν εις Ελλάδα και εβεβήλου το ιερόν έδαφος της πατρίδος μας;

Θα ηνείχοντο ούτοι εκ μέρους των εν λόγω Ισραηλιτών αλλαγήν φρονημάτων στιγμιαίαν, ζητωκραυγάς υπέρ των επιδρομέων και έκσπασιν ενθουσιασμού επί τη εισβολή των και δεν θα εθεώρουν ούτοι άξιους γενικής αποδοκιμασίας εκείνους εκ των συμπολιτών μας Εβραίων οίτινες θα κατείρχοντο μέχρι τοιούτου σημείου μηδαμηνότητος, ώστε να επιδείξουν μίαν τοιαύτην απαίσχυντον διαγωγήν;

Με τον ειρμόν αυτόν των σκέψεων πας τις εχέφρων δικαιολογεί πληρέστατα την συμπεριφοράν των συμπολιτών μας Ισραηλιτών μηδόλως δυναμένων να επιδείξωσιν αλλοίαν της επιδειχθείσης στάσιν άνευ κινδύνου να εκληφθώσιν ασυνεπείς,

2. "Νέα Αλήθεια", 9.11.1912.

αυτόχρημα ανειλικρινείς και υφ' ημών αυτών ακόμη, αφ' ου χθες ακόμη διετράνουν την εις το Οθωμ. Κράτος πίστιν και αφοσίωσίν των.

Θα ήτο ευχής έργον αν δεν εδημιουργείτο η λυπηρά αυτή παρεξήγησις μεταξύ στοιχείων αμφοτέρων πεπροικισμένων με σπάνια προτερήματα και γεννημένων δια να συνεργασθώσιν εν τω οικονομικώ ιδία εδάφει χάριν των γενικωτέρων συμφερόντων της χώρας μας εις το εξής ελληνικής.

Και είνε ευτύχημα το ότι χάρις εις τας ζηλευτάς προσπαθείας των πεπνυμένων ταγών μας η ως μη ώφειλε δημιουργηθείσα ψυχρότης μεταξύ των εν λόγω στοιχείων ήρξατο διασκεδαζομένη δια να αποδειχθή δια μίαν ακόμη φοράν ότι ο ελληνικός πολιτισμός ίσταται υπεράνω των λογομαχιών αυτών των τριόδων και δια να πεισθώσιν εξ άλλου οι εν τη πόλει ταύτη συμπολίται μας Ισραηλίται ότι εν τω ευγενεί αυτώ πολιτισμώ θα εύρωσι την προσφιλεστέραν αυτοίς πατρίδα ήτις εγαλούχησεν τους πέραν των παλαιών συνόρων μας ομοθρήσκους των μετά της αυτής τρυφερότητος μεθ' ης και τα λοιπά αυτής τέκνα.

Εις Ισραηλίτης Ελλην

ΑΠΕΛΑΣΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΕΜΒΟΥΧΩΝ[3]

Δύο λεμβούχοι Έλληνες υπήκοοι λησμονήσαντες τας υποχρεώσεις των απέναντι των συμπολιτών των Ισραηλιτών απεπειράθησαν προ τινων να κακοποιήσωσι επί της προκυμαίας Ισραηλίτας συναδέλφους των και να τους παρεμποδίσωσι την εξάσκησιν του επαγγέλματός των. Ο λιμενάρχης ευθύς ως έλαβε γνώσιν του πράγματος προέβη εις την σύλληψιν και την απέλασίν των εκ Θεσσαλονίκης.

ΣΧΙΣΙΜΟΣ ΤΗΣ "ΕΝΤΕΠΑΝΤΑΝ" -
ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΡΑΣΤΟΥ[4]

Κατόπιν καταγγελίας εκ μέρους της διευθύνσεως της "Εντεπαντάν" ότι πολίτης τις ήρπασεν από τον πωλητήν της "Εντεπαντάν" εν τη πλατεία της Ελευθερίας φύλλα τινά αυτής και τα εξέσχισεν, η αρμοδία αρχή προέβη αμέσως εις την ενέργειαν ανακρίσεων προς σύλληψιν του δράστου, όστις θα τιμωρηθή αυστηρότατα.

ΣΥΓΧΑΡΗΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΜΑΣ[5]

Η Ισραηλιτική Κοινότης της πόλεώς μας απηύθυνε δια του προέδρου αυτής κ. Σαμουέλ Μοδιάνο την επομένην ευγενήν επιστολήν αρκετά χαρακτηριστικήν των φιλικών σχέσεων, αίτινες υφίστανται μεταξύ της Ισραηλιτικής Κοινότητος και της Ελληνικής.

Η επιστολή αύτη έχει ως εξής:

3. "Νέα Αλήθεια", 26.11.1912.
4. Αυτόθι.
5. "Νέα Αλήθεια", 23.11.1912.

Προς την Α. Παναγιότητα τον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης
Κον κον Γεννάδιον
Ενταύθα

Παναγιώτατε,

Το Συμβούλιον της Ισραηλιτικής Κοινότητος θεωρεί καθήκον του να εκφράση προς την Υ. Παναγιότητα τας θερμάς του ευχαριστίας δια τα δείγματα της συμπαθείας τα οποία εξεδηλώσατε προς την Ισραηλιτικήν Κοινότητα πάντοτε μεν, ιδιαιτέρως δε εις το ζήτημα της απολύσεως των αιχμαλούντων Ισραηλιτών στρατιωτών, υπέρ ης συνηγορήσατε λίαν επιτυχώς ενισχύσαντες ούτω την αίτησιν των κ.κ. Γιακώ Καζές και Μωϋς Ασαέλ.

Επωφελούμενοι δε της ευκαιρίας ταύτης, Παναγιώτατε, δηλούμεν τη Υ. Παναγιότητι ότι επιθυμούμεν εκ βάθους καρδίας την επί πλέον σύσφιγξιν των αδελφικών δεσμών οίτινες πάντοτε υφίσταντο μεταξύ των ημετέρων δύο αδελφών Κοινοτήτων και παρακαλούμεν να δεχθήτε την έκφρασιν των φιλικωτάτων ημών αισθημάτων μεθ' ων διατελούμεν,

Εξ ονόματος της Ισραηλιτικής Κοινότητος
Ο Πρόεδρος Σαμουέλ Δ. Μοδιάνο

ΔΙΑ ΤΗΝ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΙΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ -
ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ[6]

Πληροφορούμεθα ευχαρίστως ότι διάφορα πρόσωπα της πόλεώς μας έσχον την πρωτοβουλίαν να σχηματίσωσιν επιτροπήν Ελληνο-Ισραηλιτικήν, της οποίας ο σκοπός είνε να διαλύση ενδεχομένας παρεξηγήσεις, να συγκρατήση και συσφίγξη τας αγαθάς σχέσεις, αίτινες ανέκαθεν υπήρχον μεταξύ Ελλήνων και Ισραηλιτών.

Προς τον σκοπόν τούτον η εν λόγω Επιτροπή ενοικίασε Γραφείον (Χάνιον Σιβρισαριάν Αρ. 6) εν τω οποίω θα λαμβάνωσι χώραν συνεδριάσεις αυτής και εν τω οποίω θα ευρίσκωνται διαρκώς δύο γραμματείς προς ους θα απευθύνηται πάσα ανακοίνωσις σχετική προς τον ανωτέρω σκοπόν.

Η επιτροπή αύτη συνίσταται εκ των εξής μελών: κ.κ. Κλέωνος Χατζηλαζάρου, Ιωσήφ Μισραχή, Γ. Χρυσάφη, Δ. Σερέφα, Ασσέρ Τιάνο, Ιωσήφ Αδαμίδου, Μπενίκο Σαλτιέλ, Κων. Πλατσούκα, Ιωσήφ Μπενσουσάν και Ραφαέλ Μοδιάνο.

Είμεθα βέβαιοι ότι η επιτροπή αύτη λαμβανομένης υπ' όψιν της υψηλής κοινωνικής θέσεως των μελών της, θα επιτύχη του ωραίου σκοπού της, κατά τοσούτο μάλλον, καθ' όσον τοιαύτη είνε και η επιθυμία της τε Α. Μ. του Βασιλέως μας και της Κυβερνήσεώς μας.

6. "Νέα Αλήθεια", 9.11.1912.

ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ ΕΘΕΛΟΝΤΑΙ[7]
Κατά τας υπό του Αθηναϊκού πρακτορείου διαβιβαζομένας ειδήσεις προχθές κατέπλευσεν εις τον λιμένα Πειραιώς προερχόμενον εξ Αιγύπτου το ρωσσικόν ατμόπλοιον "Τσιμπανσέφ", όπερ μετέφερεν εις Ελλάδα εβδομήκοντα πέντε Ισραηλίτας εθελοντάς αποτελούντας ελληνικήν ισραηλιτικήν λεγεώνα εθελοντών.

(ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ)[8]
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Αριθ. Πρωτ. 336
Ο ΠΑΡΑ ΠΡΩΤΟΔΙΚΑΙΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΥΣ
Τη 11η Δεκεμβρίου ε.ε. εν οδώ Καργί-Μεϊντάν ενταύθα, διεπράχθη φόνος κατά των Δαυίδ Αμήρ και Ιακώφ Φρανσές.

Την διεξαγωγήν ανακρίσεων επί της υποθέσεως ταύτης, ανέθηκα εις τον Ανακριτήν του Α' Τμήματος κ. Κωνστ. Κυριακόπουλον.

Καίτοι η ανάκρισις δραστηρίως διεξαγομένη, ευρίσκεται εις σημείον ικανοποιητικόν μέχρι τούδε, θέλοντες ουχ ήττον να επιταχύνωμεν την αποπεράτωσιν αυτής και έχοντες υπόψη την διάταξιν την φερομένην εν τω άρθρω 151, της ποινικής δικονομίας, λαβόντες δε και την αυτόθι απαιτουμένην άδειαν του κυρίου επί της Δικαιοσύνης υπουργού.

Προκηρύσσομεν

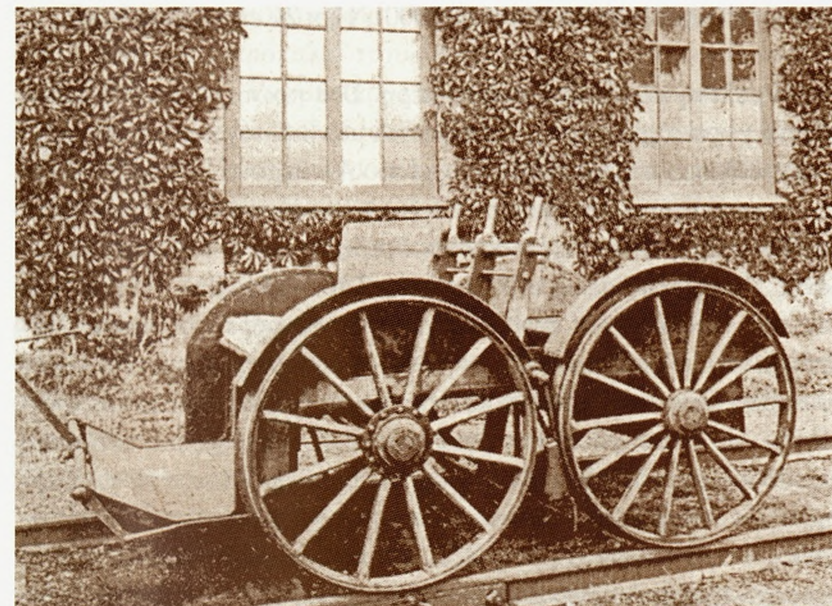
Αμοιβήν δισχιλιάδραχμον δια πάντα όστις ήθελε πρώτος υποδείξει τους ενόχους εις ημάς, τρισχιλιάδραχμον δε εάν η υπόδειξις αύτη συντελέση εις την άμεσον σύλληψιν αυτών.

Ο Εισαγγελεύς
Αχιλ. Λάμπρος

7. "Νέα Αλήθεια", 15.11.1912.
8. "Νέα Αλήθεια", 15.12.1912.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Χειροκίνητες δραιζίνες, έκδοση Συλλόγου Φίλων Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σελίδες 32, 17 x 24 εκ.

Ο γνωστός για τις έρευνές του πάνω στην ιστορία των σιδηροδρόμων, Δ. Ι. Παπαδημητρίου, καταθέτει στη μελέτη αυτή ειδήσεις για τις "δραιζίνες", τα σιδηροδρομικά οχήματα μεταφοράς προσωπικού, "κατασκευές ασυνήθιστες", όπως αναγράφει ο υπότιτλος του τομιδίου, "για τη σημερινή αισθητική μας κουλτούρα". Πρόκειται για τα μικροσκοπικά, σε σύγκριση με τα τρένα, οχήματα που μεταφέρουν προσωπικό και εργαλεία σε εργοτάξια κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής. Πήραν το όνομά τους από τον εφευρέτη τους Drais, γι' αυτό και πρέπει να γράφονται με "αι" και όχι με "ε".

Όπως σημειώνει ο συγγραφέας, η δραιζίνα ήταν το ποδήλατο του σιδηροδρόμου. Ένα νέο ρεύμα στην Ευρώπη θέλει νέες δραιζίνες-ποδήλατα να αξιοποιούν τις γραμμές που εγκαταλείφθηκαν και να προσφέρουν ψυχαγωγία και σωματική άσκηση στις οικογένειες. Και αφού εξετάζει την ιστορία της δραιζίνας και τους διάφορους τύπους της, καταλήγει για όσες δραιζίνες διατηρούνται μέχρι σήμερα: "Η διάσωσή τους δεν αποτελεί μόνο ένδειξη σεβασμού στην ιστορική μας κληρονομιά, αλλά και πηγή γνώσης".

Ε. Α. Χ.

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ

Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας, (Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2000), 17 x 24 εκ., 360 σελίδες.

Η μελέτη περιλαμβάνει δύο μέρη. Στο πρώτο –που έχει εισαγωγικό χαρακτήρα– πραγματοποιείται μία βιβλιογραφική και ιστορική αναδρομή στην κοιλάδα του μέσου Αλιάκμονα. Εξετάζονται το μεσαιωνικό οικιστικό στρώμα (Σέρβια), το νεότερο οικιστικό πλέγμα (Κοζάνη, Βελβενδός, Σιάτιστα, Γρεβενά) και η συγκρότηση της μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας. Στο δεύτερο μέρος, που αποτελεί και την ανεκτίμητη συνεισφορά της κυρίας Χατζηϊωάννου, εξετάζεται ένας μεγάλος αριθμός παρρησιών, που περιλαμβάνονται στον κώδικα 201 της μονής της Ζάβορδας και αποτελούν και τη μοναδική πηγή για ορισμένες περιοχές και ιστορικές περιόδους της κοιλάδας του μέσου Αλιάκμονα. Μέσα από τις παρρησίες, η συγγραφέας εντοπίζει οικισμούς και κατοίκους, τους οποίους στη συνέχεια ευρετηριάζει και κατατάσσει. Αναπλάθει έτσι την εικόνα μιας ολόκληρης περιοχής, χάρη στο υλικό των παρρησιών.

Ε. Α. Χ.

ΙΑΚΩΒΟΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Σωτήριος Γκοτζαμάνης: Ο άνθρωπος, ο πολιτικός, ο μύθος. Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001, 14 x 20,5 εκ. 288 σελίδες.

Το όνομα του Σωτήριου Γκοτζαμάνη (1884-1958), άγνωστο στους νεότερους, προκαλεί στους παλαιότερους τις πλέον διαφορετικές αντιδράσεις. Για μερικούς είναι ο πολιτικός, τον οποίον τέσσερις στους δέκα Θεσσαλονικείς ψήφισαν για δήμαρχο στις εκλογές του 1954. Για άλλους είναι ο κατοχικός υπουργός, που συνέδεσε το όνομά του με τους κατακτητές και το κατοχικό χαρτονόμισμα.

Ποιος ήταν, όμως, στην πραγματικότητα ο Σωτήριος Γκοτζαμάνης; Κάθε εποχή έχει τη δική της αλήθεια. Ένας νεότερος ιστορικός επιχειρεί να προσεγγίσει την αλήθεια του εικοστού πρώτου αιώνα για τον αμφιλεγόμενο πολιτικό. Ο Δρ Ιάκωβος Μιχαηλίδης ανέλαβε ένα πράγματι δύσκολο και επικίνδυνο –πολιτικά και ιστοριογραφικά– εγχείρημα, να προσεγγίσει επιστημονικά και χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις τον πολιτικό Σωτήριο Γκοτζαμάνη.

Το βιβλίο περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο, εξετάζονται τα χρόνια της νεότητας του Σ. Γ., που γεννήθηκε στα Γιαννιτσά, φοίτησε στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης και σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβα, του οποίου αναγορεύθηκε διδάκτωρ το 1909. Στο δεύτερο κεφάλαιο, που καλύπτει την εικοσαετία 1915-1935, εξετάζεται η δραστηριότητα του Σ. Γ. ως εκκολαπτόμενου πολιτικού αστέρα, οι ερωτοτροπίες και οι διαφωνίες του με το κόμμα των Λαϊκών και η ιδιότυπη ιδεολογική του συγκρότηση μέσα από την πολιτική του αρθρογραφία. Στο τρίτο κεφάλαιο, ο συγγρα-

ΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ

ΑΓΙΟΙ ΣΥΓΧΩΡΟΥΝ ΤΟΥΣ ΠΡΟΔΟΤΑΣ

Ψηφίσατε... Ζινιόρε Γκοτζαμάνη

ΕΚΛΟΓΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ Σ.ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗ

ΣΥΝΕΛΗΦΘΗΣΑΝ 4 ΗΓΕΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΟΥ ΚΚΕ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ

ΤΟ 'ΤΙΜΗΤΙΚΟΝ ΔΙΠΛΩΜΑ, της 'Ενώσεως Συντακτών ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗ

ΤΑΙ ΜΕΤΡΑ ΑΜΥΝΗΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

φέας παρακολουθεί την πολιτική εξέλιξη του Σ. Γ. στην προπολεμική πενταετία 1935-1940, περίοδο που ο πολιτικός από τα Γιαννιτσά έχει κατακριθεί για "αυτονομιστικές" και ακροδεξιές απόψεις και δραστηριότητες. Το τέταρτο κεφάλαιο, το δυσκολότερο, εξετάζει τη στάση του Σ. Γ. στην περίοδο της Κατοχής, οπότε και διατέλεσε υπερ-υπουργός των οικονομικών υπουργείων, μέχρι την άνοιξη του 1943. Το πέμπτο κεφάλαιο παρακολουθεί την εκπληκτική πολιτική αναβίωση του Σ. Γ. (άλλοι συνάδελφοί του στην κατοχική κυβέρνηση είχαν πεθάνει στη φυλακή) και τον εκλογικό του θρίαμβο στις δημοτικές εκλογές του 1954, στις οποίες παραλίγο θα εκλεγόταν δήμαρχος Θεσσαλονίκης. Αναφορά γίνεται και στις δημοτικές εκλογές του 1958.

Το πιο σημαντικό στο έργο του Δρος Μιχαηλίδη είναι το φρέσκο βλέμμα του συγγραφέα και η έλλειψη ιδεολογικών αγκυλώσεων από το παρελθόν. Αυτό αποτελεί άλλωστε και τη βασική προϋπόθεση της ιστοριογραφίας. Το βιβλίο του δείχνει ότι η νεότερη γενιά ιστορικών μπορεί να ασχοληθεί πλέον επιστημονικά με την περίοδο της Κατοχής. Ο Σ. Γ. αποτελεί ένα ιδιότυπο, αλλά χαρακτηριστικό, προϊόν του μεσοπολέμου και αντιμετωπίζεται στη μελέτη με νηφαλιότητα και τις σωστές αποστάσεις.

Στα όσα γράφει ο Δρ Μιχαηλίδης, προσθέτουμε ότι ο θρίαμβος του Σ. Γ. στις δημοτικές εκλογές του 1954 ήταν πολύ μεγαλύτερος από ό,τι δείχνουν τα τελικά αποτελέσματα. Αν το γενικό ποσοστό που πέτυχε ήταν 40%, αυτό οφείλεται στη σύνθεση των εκλογικών τμημάτων, που περιλάμβαναν τότε περιοχές της πόλης που εδώ και χρόνια δεν ανήκουν στο Δήμο Θεσσαλονίκης. Με τη σημερινή σύνθεση του Δήμου, ο Σ. Γ. θα είχε εκλεγεί δήμαρχος. Στα εκλογικά τμήματα της πυρικαύστου έλαβε 57% και στην Ανατολική Θεσσαλονίκη 50,7%, ενώ ο αντίπαλός του, Μηνάς Πατρίκιος, υποστηριζόμενος από την Αριστερά, συγκέντρωσε την πλειοψηφία στις λοιπές περιοχές της πόλης[1].

Για την υπουργική δραστηριότητα του Γκοτζαμάνη επί Κατοχής[2], ο συγγραφέας τηρεί τις δέουσες αποστάσεις, "χωρίς να εισέρχεται στις ατραπούς του περίπλοκου νομισματικού προβλήματος, με το οποίο ασχολήθηκε ο Γκοτζαμάνης και που του στοίχισε την κατηγορία του δοσιλογισμού και την καταδίκη του σε θάνατο"[3]. Πάντως, εκείνη τη μαύρη εποχή, ο Σ. Γ. δώρισε στη Θεσσαλονίκη το οικόπεδο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και ίδρυσε την Ιατρική Σχολή της.

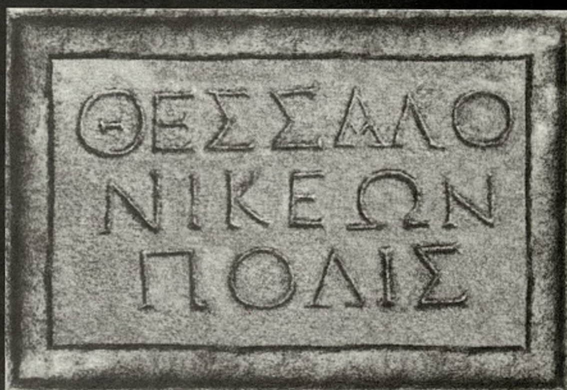
Η μελέτη του Δρος Μιχαηλίδη καλύπτει το πρώτο τμήμα του τόμου. Το δεύτερο περιλαμβάνει παράρτημα τεκμηρίων, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περαιτέρω μελέτη του ζητήματος.

Ε. Α. Χ.

1. Ε. Χεκίμογλου "Οι δημοτικές εκλογές των αουτσάιντερ", εφημερίδα *Μακεδονία*, 11.10.1998.

2. Αθανάσιος Σμπαρούνης, *Μελέται και αναμνήσεις εκ του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου*, Αθήναι 1951. Σωτήριος Γκοτζαμάνης, *Κατοχικόν δάνειον και δαπάναι κατοχής*, Θεσσαλονίκη 1954. Ευάγγελος Χεκίμογλου, "Η δραχμή στην Κατοχή", *Ελευθεροτυπία-Ιστορικά*, τχ. 116.

3. Ε. Χεκίμογλου, "Ούτε ένοχος, ούτε αθώος", εφημερίδα *Μακεδονία*, φ. 10.11.2001.

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΡΑΦΟΥΝ:

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΡΕΛΛΑ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΕΥΚΛΕΙΔΗ
ΜΑΡΙΑ ΚΑΜΠΟΥΡΗ-ΒΑΜΒΟΥΚΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΑΡΑΔΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ
ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΡΤΗΣ
ΕΥΣΤΡΑΤΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
ΘΑΛΕΙΑ ΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ
ΓΙΩΤΑ ΜΥΡΤΣΙΩΤΗ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ
ΟΛΓΑ ΣΑΚΚΑΛΗ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΛΑΒΙΔΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

ISSN 1108-5452